

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HERMAN MELVILLE

Sağlam Adam

Bir Maskeli Geçit

ÇEVİREN

Ayşe Deniz Temiz

ROMANIN ARKA PLANINA DAİR DERLEME VE
HENRY SUSSMAN'IN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

HERMAN MELVILLE • Sağlam Adam

The Confidence-Man: His Masquerade

© Sonsöz: Henry S. Sussman, "The Deconstructor and the Politician",
Glyph, sayı 4, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978.

İletişim Yayınları 2188 • İletişim Klasikleri 88

ISBN-13: 978-975-05-1800-3

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Emrah Serdan, Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Edgar Degas, "New Orleans Pamuk Borsası", 1873

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ayla Karadağ

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HERMAN MELVILLE
Sağlam Adam
Bir Maskeli Geçit

The Confidence-Man:
His Masquerade

ÇEVİREN *Ayşe Deniz Temiz*

ROMANIN ARKA PLANINA DAİR DERLEME VE
HENRY S. SUSSMAN'IN SONSÖZÜYLE

HERMAN MELVILLE 1819 yılında, kalabalık bir tüccar ailesinin üçüncü çocuğu olarak New York'ta doğdu. Küçük yaşta geçirdiği kızıl hastalığı yüzünden, görme yetisinin önemli bir bölümünü kalıcı olarak kaybetti. New York'ta başladığı ilkökul eğitime 1930'dan itibaren Albany'de devam etti. Melville on iki yaşındayken, babası önce iflas etti, sonra hayatını kaybetti. Annesi varlıklı akrabalarından aldığı yardımlarla ailenin geçimini sağlamaya çalıştı. Melville okulu bırakarak tarım işçiliği, banka memurluğu, öğretmenlik gibi işlerde çalışmaya başladı. 1838'de New York'ta bulunan Lansingburgh Akademisi'nde mühendislik öğrenimi gördü. Ertesi yıl New York'tan Liverpool'a giden bir ticaret gemisinde çalışmaya başladı. 1841'de bir balina avı gemisiyle sefere çıktı. Yolculuk sırasında gemiyi terk ederek Markiz Adaları'nda üç hafta boyunca Typee yerlileriyle yaşadı. 1843'te ABD donanmasına katıldı ve ertesi yıl Boston'a geldi. 1845'te, *Typee: Polinezya Hayatına Bir Bakış* adlı kitabını tamamladı. 1846 yılında yayımlanan eser büyük ilgi gördü. 1847'de yayımlanan *Omoo*yla birlikte Melville, bir yazar ve bir maceracı olarak bir anda şöhret kazandı. 1847 yılında Elizabeth Shaw ile evlendi ve üç sene sonra, Massachusetts'ten bir çiftlik satın aldı. Burada geçirdiği yıllarda *Redburn: His First Voyage* (Redburn'ün İlk Seyahati) ve *White-Jacket*'ı (Beyaz Ceket) tamamladı, *Mardi and the Voyage Thither*'in (Mardi ve Oraya Seyahat) büyük bir kısmını yazdı, aynı zamanda çeşitli dergilere makale, şiir ve kısa öyküler yazmaya başladı. 1849'da yayımlanan *Mardi and the Voyage Thither* okurları için büyük bir hayal kırıklığı oldu. 1851'de en çok bilinen romanı *Moby Dick* yayımlandı. Yazar bu eserini ortaya çıkarırken çok sıkı çalışmış olsa da, 1840'larda yakaladığı ilgiyi ve ünü tekrar kazanamadı. *Moby Dick* ya da ilk yayımlandığı zamanki ismiyle *Beyaz Balina*, ancak yazarın ölümünden otuz sene sonra başyapıtı olarak değerlendirilerek birçok dile çevrilecekti. Melville bu tarihten itibaren yirmi yıl boyunca *Pierre ya da, Belirsizlikler* (1852), *Israel Potter* (1855), *The Piazza Tales* (Piazza Öyküleri, 1856), *Sağlam Adam* (1857) adlı kitaplarını yayımladı. 1863'te New York'a taşındı. 1866'dan itibaren on dokuz sene boyunca New York rıhtımında gümrük müfettişi olarak çalıştıktan sonra 1885'te emekli oldu. 1891'de New York'taki evinde kalp krizi sonucu hayatını kaybetti ve New York Bronx'ta bulunan Woodlawn Mezarlığı'na defnedildi. Ölmeden önce üzerinde çalıştığı *Billy Budd*, 1924'te yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER	7
KRONOLOJİ	15
SUNUŞ	
SAĞLAM ADAM: ROMANIN ARKA PLANI / Derleyen EMRAH SERDAN	31
MISSİSSİPPİ HARİTASI	38

Sağlam Adam

SONSÖZ	
YAPIBOZUMCU VE SİYASETÇİ: MELVILLE'İN SAĞLAM ADAM'I / HENRY S. SUSSMAN	369

- **Sağlam Adam**'ın 1857 tarihli ilk baskısının iç kapağı ve el yazmasından bir sayfa.

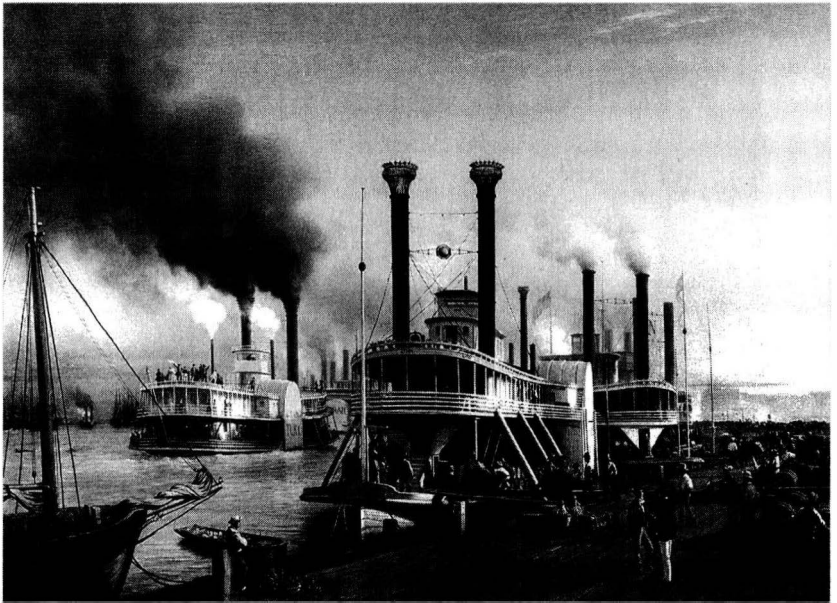
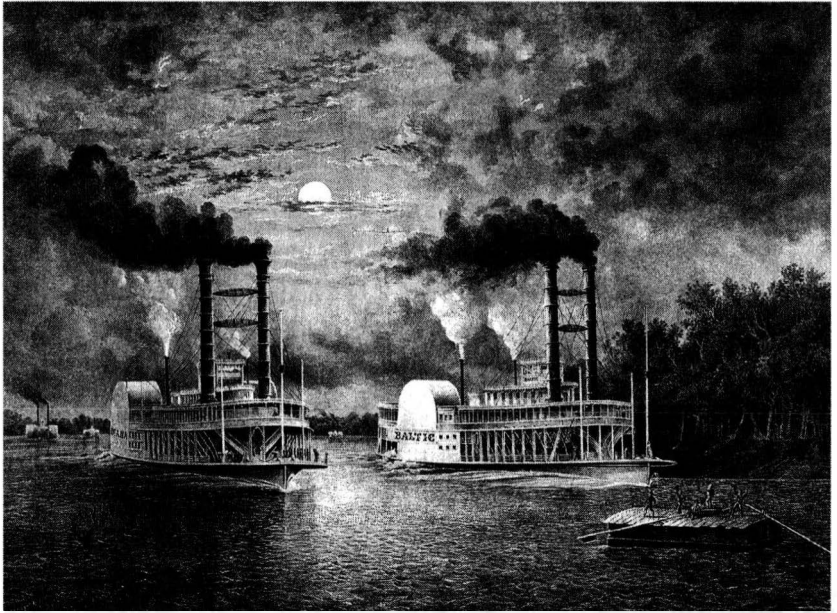
THE
CONFIDENCE-MAN:

HIS MASQUERADE.

BY
HERMAN MELVILLE,
AUTHOR OF "PIZZA-TALK," "OROO," "TYFER," ETC., ETC.

NEW YORK.
DIX, EDWARDS & COMPANY, 270 BROADWAY.

[illegible]

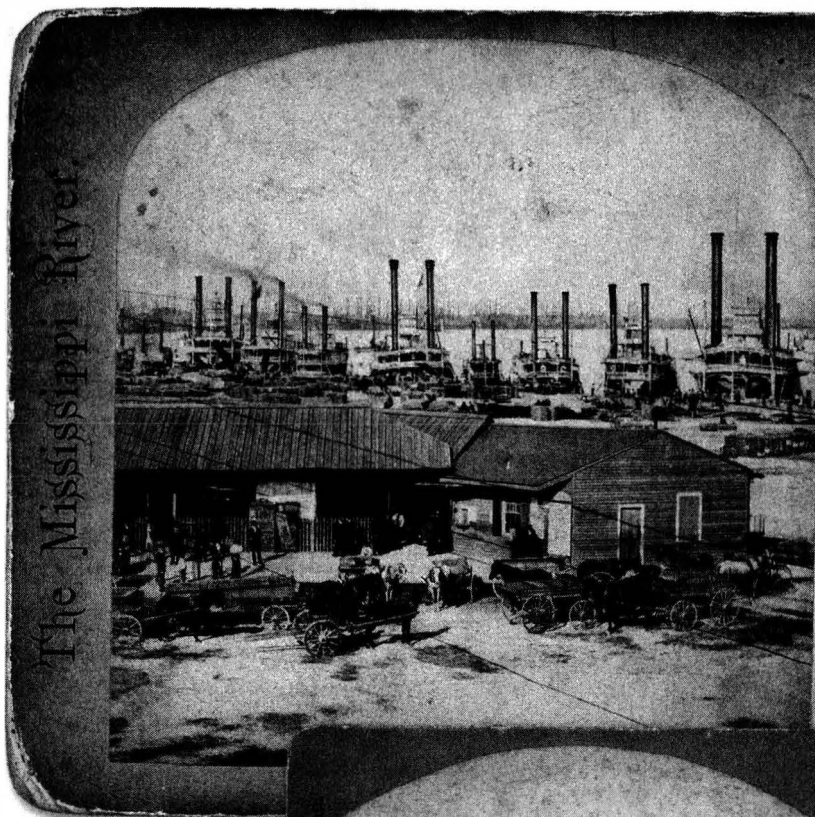

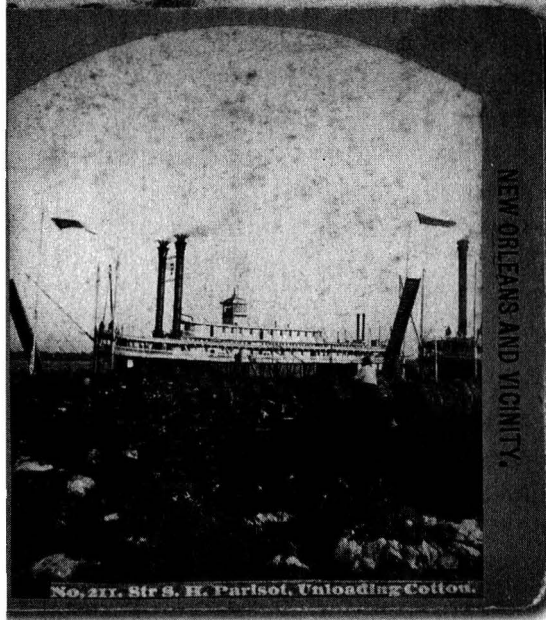
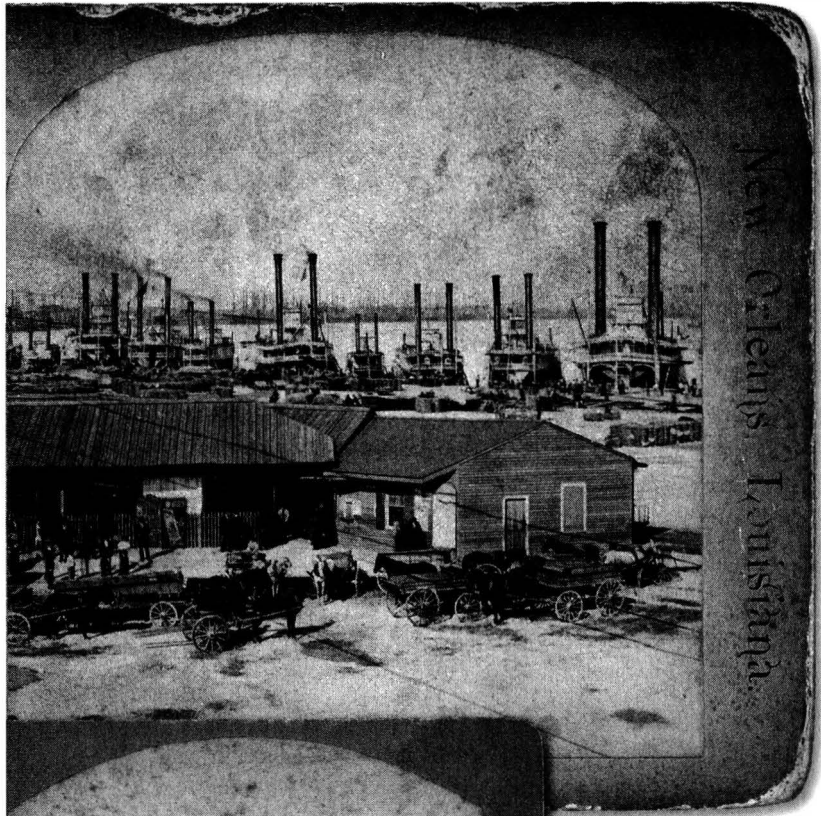

19. yüzyılın ikinci yarısından istimbot illüstrasyonları:

- Mississippi’de bir istimbot yarışı (sol üstte).
- New Orleans’da dev istimbotlar (sol altta).
- Princess isimli istimbotun salonu ve barı (sol üstte).
- İstimbotun iç güvertesi ve kameraları (sağ altta).

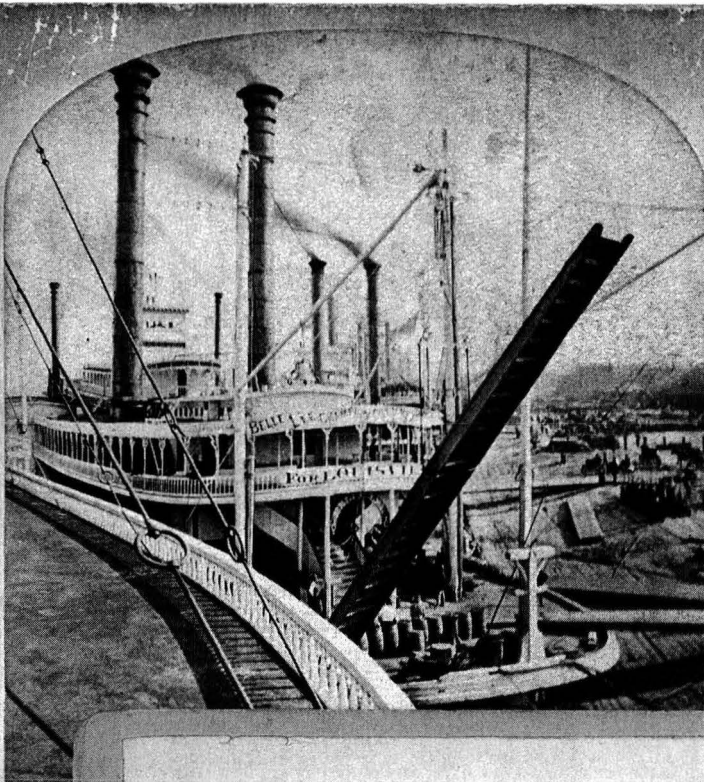

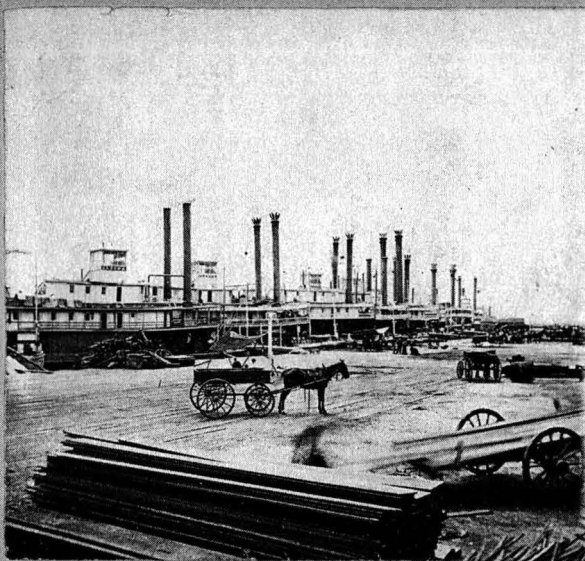
**19. yüzyılın
ikinci yarısından
New Orleans
stereoskopları:**

- New Orleans rıhtımı ve tren istasyonu (üstte).
- New Orleans rıhtımına dönen istimbotların getirdiği pamuğun indirilişi (altta).

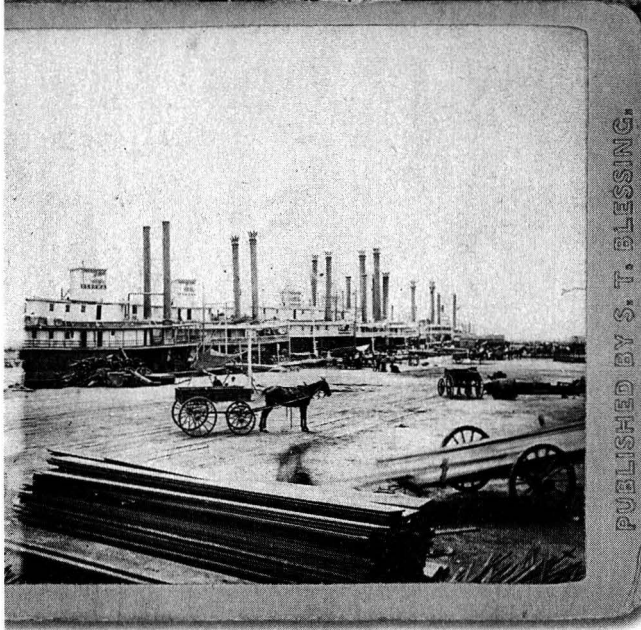
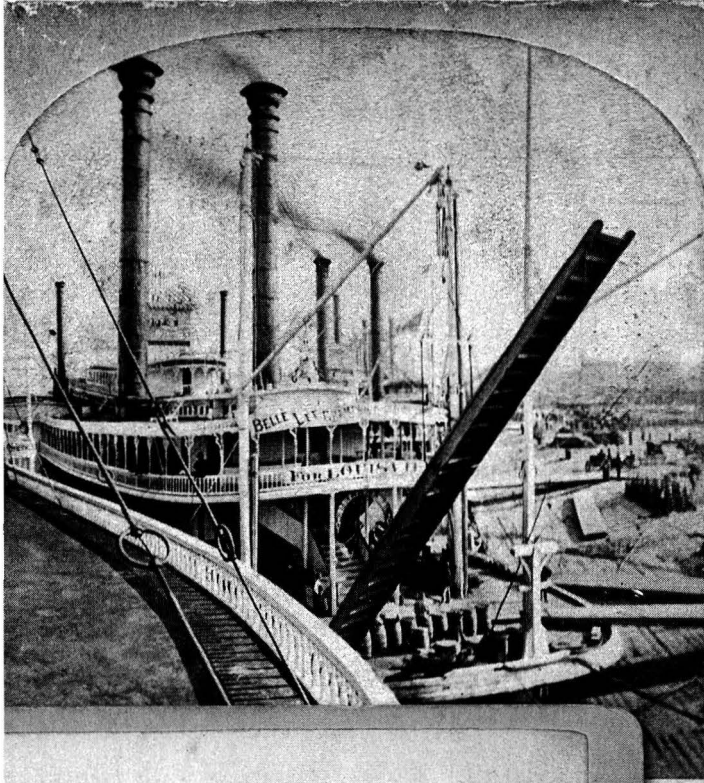
The Mississippi River.

NEW ORLEANS IN STEREO

New Orleans, Louisiana.

19. yüzyılın ikinci yarısından New Orleans stereoskopları:

- Louisville istimbotu Belle Lee (üstte).
- New Orleans'da istimbotların kalktığı Bienville Caddesi'nden manzara (altta).

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1819	1 Ağustos günü New York'ta dünyaya geldi. İskoç kökenli bir tüccar ve ithalatçı olan Allan Melvill ile Albany'nin saygın ailelerinden, Amerikan Bağımsızlık Savaşı kahramanı General Peter Gansevoort'un kızı Maria Gansevoort Melvill'in ikinci oğluydu.	– ABD Kongresi, yerlilerin beyazlara tarım, okuma-yazma ve aritmetikte uyum sağlaması amacıyla \$10.000 değerinde bir “medeniyet fonu” oluşturdu. – İngiltere’de parlamenter sistem yanlılarının bastırıldığı Peterloo Katliamı oldu. – René Laënnec, stetoskopu icat etti. – George Eliot ve Walt Whitman doğdu.
1820		– ABD’nin batı topraklarında köleliğin düzenlenmesini amaçlayan Missouri Uzlaşması, kölelik taraftarı ve karşıtı gruplarca imzalandı. Monroe tekrar başkan seçildi. – Birleşik Devletler, dünyanın en büyük ham pamuk üreticisi haline geldi. – Antarktika kıtası keşfedildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1820		– Friedrich Engels doğdu.
1821		– Montana'dan New Mexico'ya kadar uzanan Santa Fe Yolu açıldı. İlk Amerikalı yerleşimciler Teksas'a ulaştı. – Boston'da ilk devlet okulu açıldı. – Napoléon Bonaparte, St. Helena Adası'nda elli bir yaşında mide kanserinden öldü. – Johann Wolfgang von Goethe, <i>Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları</i> . – Fyodor Dostoyevski, Gustave Flaubert ve Charles Baudelaire doğdu.
1822		– Massachusetts'te kadın işçilerin çalıştığı pamuk imalathaneleri açıldı. – Charleston, Güney Carolina'daki köle ayaklanması sonlandı. – E.T.A. Hoffmann öldü.
1823		– Monroe Doktrini yürürlüğe girdi: ABD, Batı Yarımküre'deki olaylara müdahale etmemesi için Avrupa'yı uyardı, karşılığında Avrupa'daki savaşlara müdahale etmeyeceğini vaat etti.
1824		– Fransız Eugène Delacroix, "Sakız Katliamı" resmini yaptı. İngiliz Romantik şair Lord Byron, savaşa katıldığı Yunanistan'da sıtmadan öldü. – Viyana'da Theater am Kärntnertor'da Ludwig van Beethoven'ın 9. Senfonisi'nin galası yapıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1825	Ağabeyi Gansevoort ile birlikte New York Erkek Lisesi'ne başladı.	– John Quincy Adams, Birleşik Devletler'in altıncı devlet başkanı oldu. Erie Kanalı kullanıma açıldı. – William Sturgeon, elektromıknatısı icat etti. – İlk kamuya açık demiryolu olan Stockton ve Darlington Demiryolu açıldı.
1826		– Birleşik Devletler'in kurucularından sayılan Thomas Jefferson ve John Adams, 4 Temmuz günü, Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalanmasının ellinci yılında birkaç saat arayla öldü. – Samuel Morey, içten yanmalı motoru icat etti. – James Fenimore Cooper, Amerikalı yerlileri ve kolonizasyonun etkilerini konu ettiği <i>Son Mohikan</i> romanını yazdı.
1827		– William Blake öldü. – Ludwig van Beethoven öldü, Viyana'da yapılan cenazesine binlerce kişi katıldı. – Thomas De Quincey, <i>Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet</i>.
1828		– Andrew Jackson başkanlık seçimlerini kazanarak Demokratik Parti'den seçilen ilk devlet başkanı oldu. – Noah Webster, 70.000 kelimelik <i>Amerikan İngilizce Sözlüğü</i>'nü yayımladı. Henrik Ibsen, Jules Verne, George Meredith doğdu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1829	Eylül ayında Gansevoort'un da devam ettiği New York'taki Columbia Grammar School'a yazıldı.	– Johann Wolfgang von Goethe'nin <i>Faust</i> oyunu ilk defa sahnelendi. – Seloteyp ve ilk elektrik motoru icat edildi. – Frédéric Chopin, Varşova'da daha sonra adı verilecek konservatuarı tamamladı. - Rossini'nin <i>Giyom Tell</i> operası Paris'te ilk defa sahnelendi.
1830	Alan Melvill iflasın eşliğinde olan şirketini lağvettikten sonra, aile Albany'ye taşındı. Ağabeyiyle birlikte Albany Akademisi'ne başladılar. Melville bir sene devam ettikten sonra, ailenin durumu kötüleşince okuldan alındı.	– Hangi ulaşım yolunun daha güvenli olduğunu ölçmek için Baltimore'da at arabası ve buharlı lokomotif yarıştırdı. Buharlı lokomotif arıza yaparak yarışı kaybetti. – Joseph Smith, New York'ta İsa Mesih Son Zaman Azizler Kilisesi'ni kurdu.
1831		– William Lloyd Garrison, köleliğin kaldırılması yanlısı ilk ulusal dergi olan <i>The Liberator</i>'ın ilk sayısını Boston'da yayımladı. – Southampton Ayaklanması olarak bilinen, köle isyanı şiddetle bastırıldı. İsyanın düzenleyicisi Nat Turner birkaç ay sonra yakalandı, Virginia'da asıldı. – Sanayi Devrimi'nin ilk işçi ayaklanmalarından olan Canut isyanlarının ilki gerçekleşti. – Yirmi iki yaşındaki Charles Darwin, gönüllü doğabilimci olarak HMS Beagle gemisinde Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – Amerika'da Cyrus McCormick mekanik biçer-döveri icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1832	Kasım ayında işlerini halletmek için New York'a geçen ve dönerken Hudson Nehri'ni yürüyerek aşmak zorunda kalan babası, ateşler içinde, arkasında büyük bir borç bırakarak 28 Ocak'ta öldü. Herman, New York Eyalet Bankası'nda yazıcılığa başladı. Bu senelerde, belki de ailesiyle özdeşleştirilen başarısızlıklardan kendini uzaklaştırmak için soyadının sonuna "e" ekledi.	– Asya'dan Amerika'ya geçen ilk kolera salgını tüm Amerika'ya yayıldı. New York'ta 2.251 ölüm olayı olurken, on iki günlük bir süre içerisinde New Orleans'ta 6.000'in üzerinde insan öldü. – Houghton Mifflin yayınevi Boston, Massachusetts'te kuruldu. Lewis Carroll doğdu; Johann Wolfgang von Goethe ve Sir Walter Scott öldü. – Mısır bağımsızlığını ilan etti.
1834	Bahar aylarında bankadaki işinden ayrılıp, ağabeyi Gansevoort'un şapka ve kürk dükkânında çalışmaya başladı. Aralarda, amcası Thomas'ın Pittsfield, Massachusetts'deki çiftliğinde çalışıyordu.	– İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'u resmen sona erdirdi. – Samuel Taylor Coleridge öldü. Honoré de Balzac, <i>Goriot Baba</i> .
1835	Albany'de ek iş olarak muhasebecilik yaptı; Albany Akademisi'ne başladı.	– Meksika'nın, Teksaslıların eyalet olma kampanyasını reddetmesiyle Teksas Devrimi başladı. – Georgia eyaletinde Çeroki kabilesinin topraklarında altın bulundu. Çerokiler topraklarından tehcir edildi.
1835		– Fırat ve Dicle nehirlerinde buharlı gemiler seyahat etmeye başladı. – Samuel F.B. Morse, telgrafi icat etti. – Victor Cousin, "L'art pour l'art" (Sanat için sanat) ifadesini ilk kez kullandı. – Alexis de Tocqueville, <i>Amerika'da Demokrasi</i> 'nin ilk cildini yayımladı. Hans Christian Andersen, <i>Masallar</i> 'ının ilk 168 öyküsünü yayımladı. Nathaniel Hawthorne, <i>Young Goodman Brown</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1836		– Kölelik karşıtı kampanyaların kongrenin eline geçmesini önlemek amacıyla konunun tartışılmasına yasaklama getirildi. – Teksas, Meksika'dan bağımsızlığını ilan etti; Alamo Muharebesi, Teksaslı ayrılıkçıların yenilgisiyle sona erdi. – Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı. – Nikolay Gogol'un <i>Müfettiş</i> oyunu, Petersburg'da İmparator I. Nikolay'ın huzurunda sahnelendi. Charles Dickens, <i>The Pickwick Papers</i>.
1837	Albany Akademisi'ni tamamladı. Bu yıl ağabeyinin dükkânı iflas etti; güz dönemi boyunca Pittsfield'da öğretmenlik yaptı. Senenin bitiminde Albany'ye döndü.	– Kölelik karşıtı gazete yönetmeni Elijah P. Lovejoy, Alton, Illinois'daki ofisinin önünde silahlı bir grubun saldırısına uğradı ve linç edildi.
1838	Albany'deki bir genç münazara kulübünün çıkardığı <i>Albany Microscope</i> dergisinin 24 Mart sayısında hicivler yazdı. Ailesiyle birlikte baharda New York'taki Lansingburgh'a yerleşti. Sonbaharda amcasının çiftliğinde bir süre çalıştıktan sonra, Kasım ayında Lansingburgh'e döndü ve burada mühendislik ve haritacılık okudu.	– Georgia, Alabama ve Tennessee eyaletlerinde yaşayan Çerokiler bugünkü Oklahoma'ya tehcir edildi; dört bin kadar Çerokinin hayatını kaybettiği bu olaya "Gözyaşı Yolu" adı verildi. – Samuel Morse, mors kodunu geliştirdi. – New York'ta Wiley & Putnam yayınevi kuruldu. – Charles Dickens, <i>Oliver Twist</i>.
1839	"L.A.V." takma adıyla, <i>Democratic Press</i> ve <i>Lansingburgh Advertiser</i> 'da yazılar yayımladı. 4 Haziran'da, ticaret gemisi St Lawrence'da mürettebat görevlisi olarak Liverpool'a yola çıktı. Ekim ayında döndükten sonra, New York'ta öğretmenlik yaptı.	– <i>L'Amistad</i> gemisindeki köleler ayaklanma çıkardı. ABD Yüce Mahkemesi, 1841'de köleleri özgür bırakarak Afrika'ya geri gönderdi. – Amerikalı Thaddeus Fairbanks baskülü icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1839		– Honoré de Balzac, <i>Kayıp Hayaller</i>; Charles Dickens, <i>Nicholas Nickleby</i>; Stendhal, <i>Parma Manastırı</i>.
1840	Parasını alamadığı için öğretmenliği bıraktı. Batıda iş bulmak amacıyla arkadaşı Eli James Murdoch Fly ile birlikte amcası Thomas'ın Illinois'daki çiftliğini ziyaret etti.	– "O.K." kısaltması ilk defa kullanıldı. – Justus Liebig'in bilimi çiftçiliğe uygulama yöntemini geliştirmesiyle tarım alanında Sanayi Devrimi başladı. – Emile Zola, Thomas Hardy ve Alphonse Daudet doğdu.
1841	Doğuya döndüğünde iş bulamayınca, balina gemisi Acushnet ile Güney Denizi'ne ilk seferine çıktı. Markiz Adaları'ndayken gemiden ayrıldı, dört hafta sonra Avustralya bandıralı balina gemisi Lucy Ann ile yola devam etti.	– ABD Başkanı William Henry Harrison, başkanlığının ilk ayında hastalanarak öldü. John Tyler, Birleşik Devletler'de başkanın ölümü sonucu devlet başkanı olan ilk başkan yardımcısı oldu. – Samuel Slocum, tel zımbayı icat etti. – İngiliz biyolog ve paleontolog Richard Owen "dinozor" kelimesini türetti.
1842	Tahiti'de karaya çıktı ve gemide isyan çıkarmaktan hapsedildi. Ekim ayında hapisten Nantucketh balina gemisi Charles and Henry'nin mürettebatına katıldı.	– Oregon'a göç, Ohio Vadisi ve Missouri bölgesinden başladı. – Yüce Mahkeme, kaçak kölelerin yakalanması ve geri getirilmesini yasaklayan eyalet kanunlarının anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. – Joseph Dart, ilk tahıl silosunu yaptı. – Stendhal öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1843	Mayıs ayında Hawaii Adaları'ndan Lahaina'da gemiden ayrıldı ve bowling salonlarında kuka dizicilik, mağazalarda tezgâhtarlık yaptı. Yazın sonunda Honolulu'da donanmaya katılarak United States firkateyniyle okyanusa açıldı.	– Sojourner Truth, tüm ülkede kölelik karşıtı konuşmalar yapmaya başladı. – Mormon Kilisesi'nin kurucusu Joseph Smith, Tanrı katından inen bir vahiynin çekeşliliği onayladığını ilan etti. – Amerikalı Charles Thurber, daktiloyu icat etti. – Søren Kierkegaard, <i>Korku ve Titreme</i>. Francis Scott Key ve Noah Webster öldü.
1844	Ekim'de neredeyse dört yıldır uzak olduğu ülkesine döndü, terhisinin hemen ardından Lansingburgh'e geri döndü.	– Samuel Morse, ABD Yüce Mahkemesi salonundan Baltimore, Maryland'a ilk uzun mesafeli telgraf da gönderdi. Mesajda "Tanrı neler yaptı?" yazıyordu. – Paul Verlaine, Friedrich Nietzsche ve Sarah Bernhard doğdu. – İngiliz John Mercer, merserize pamuğu icat etti. – Charles Dickens, <i>Martin Chuzzlewit</i>; Alexandre Dumas, <i>Üç Silahşörler</i> ve <i>Monte Kristo Kontu</i>.
1845	Markiz Adaları'nda Typee yerlileriyle yaşadığı serüvenleri kaleme aldı; dosya New York'ta Harper & Brothers Yayınevi tarafından reddedildi ama Londra'da Amerika Elçiliği'nde sekreter olarak görev yapan ağabeyi Gansevoort'un çabaları sayesinde John Murray Yayınevi'nden kabul aldı.	– James K. Polk, ABD'nin on birinci devlet başkanı oldu. – İrlanda'yı vuran Büyük Kıtık sonrası, İrlanda diasporası Amerika'ya kitlesel göçlere başladı. – Florida ve Teksas eyaletleri, ABD'ye katıldı. – Richard Wagner'in "Tannhäuser" operası Dresden Hoftheater'de ilk kez sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1846	<i>Markiz Adalarında Bir Vadinin Yerlileriyle Geçirilen Dört Ayın Hikâyesi</i> yayımlandıktan sonra, Mart ayında Wiley & Putnam tarafından <i>Typee</i> adıyla New York'ta yayımlandı. Rochester'da bulunduğu Toby Greene'in <i>Typee</i> 'de geçen olayları doğrulamasının ardından metinde düzeltmeler yaptı ve sonuna "Toby'nin Hikâyesi" adlı bir bölüm ekledi. Gansevoort, Mayıs ayında Londra'da hayatını kaybetti.	– Amerikalı askerlerin Teksas'ta Meksika ordusunu kıskırtmasıyla Meksika Savaşı başladı. – Joseph Smith'in ölümünün ardından Mormon Kilisesi'nin lideri Brigham Young, Mormonların batıya göçünü başlattı. – Honoré de Balzac, <i>Bette Abba</i> ; Nathaniel Hawthorne, <i>Mosses from an Old Manse</i> . – Adolphe Sax, saksofonun patentini aldı. Massachusettsli diş hekimi Dr. William Morton ilk kez diş çekiminde anestezi kullandı.
1847	Bir yandan başkent Washington'da kendisine bir iş bulmaya uğraşırken, diğer yandan <i>Omoa</i> 'yu yazdı; kitap 30 Mart'ta Londra'da Murray tarafından, 1 Mayıs'ta New York'ta Harper & Brothers tarafından yayımlandı. Ağustos ayında, Yüce Mahkeme üyesi Lemuel Shaw'un kızı Elizabeth Shaw ile evlendi. New Hampshire ve Kanada'da balayı yaptıktan sonra, Manhattan'da kayınpederinin yardımcılarıyla aldıkları bir eve yerleştiler. <i>Literary World</i> ve <i>Yankee Doodle</i> dergilerine yazılar yazdı.	– Aylarca süren çatışmanın sonunda, General Winfield Scott'ın Mexico City'ye girmesiyle Mexico Savaşı sona erdi. – Anne Brontë, <i>Agnes Grey</i> ; Charlotte Brontë, <i>Jane Eyre</i> ; Emily Brontë, <i>Uğultulu Tepeler</i> . – Cyrus McCormick, Chicago'da biçer-döverinin üretimine başladı. Sonraki yıllarda bu araç, ABD ve Avrupa'da tarımda bir devrim yaratacaktı.
1848		– Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. <i>Fransa'da Şubat Devrimi</i> : Cumhuriyetçilerin ayaklanmaları sonucunda Kral Louis-Philippe tahtı bırakarak İngiltere'ye kaçtı. Louis Napoléon Bonaparte, İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin ilk başkanı oldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1848		– Sacramento, Kaliforniya'da Sutter's Mill yakınlarında altın bulunmasıyla; batıda "altına hücum" başladı. – Modern feminist hareketin başlangıcı sayılan New York'ta yapılan kadın hakları konferansı düzenlendi. Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton'ın önderliğinde bir kadın hakları bildirgesi yazıldı. – Karl Marx ve Friedrich Engels, <i>Komünist Manifesto</i>'yu yazdılar. Emily Brontë öldü.
1849	Oğlu Malcolm, 16 Şubat'ta dünyaya geldi. <i>Mardi</i>, Harper & Brothers tarafından Nisan ayında yayımlandı. Kasım ayında <i>Redburn</i> aynı yayınevinde yayımlandı. Ekim ayında Londra'daki yayıncılarını ve Avrupa kıtasını ziyaret etmek amacıyla seyahate çıktı.	– Zachary Taylor, ABD'nin on ikinci devlet başkanı oldu. – Pacific Railroad Company, St. Louis'ten Kansas City'ye ördüğü yolla Mississippi Nehri'nin batısına giden ilk demiryolunu inşa etti. – Walter Hunt çengelli iğneyi icat etti. Gaz maskesi icat edildi. – Karl Marx, Londra'ya yerleşti. Fyodor Dostoyevski, <i>Netočka Nezvanova</i>; François-René de Chateaubriand, <i>Mezar Ötesinden Hatıralar</i>; Henry David Thoreau, <i>Sivil İtaatsizlik</i>.
1850	31 Ocak'ta ülkeye döndü. Mart ayında yeni romanı <i>White-Jacket</i> yayımlandı. Ağustos'ta Pittsfield'da tatildeyken, bir piknik sırasında yazar Nathaniel Hawthorne ile tanıştı ve iyi arkadaş oldu. O ay <i>Literary World</i>'de Hawthorne üzerine bir makale kaleme aldı. Eylül ayında kayınpederinden aldığı borçla Pittsfield yakınlarında Arrowhead adını verdiği bir çiftlik satın aldı. Eve ailesiyle birlikte Ekim ayında taşındılar.	– Küçük Buz Çağı sona erdi. – Prusya'da alınan kararla 640 bin çiftçi özgür tarına başladı. – Çin'de 20 milyon kişinin öldüğü 20. yüzyılın en kanlı isyanı olan Taiping Ayaklanması oldu. – İngiliz gemilerinin yüzde beşi, bu yıl buharla çalışmaya başlamıştır.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1851	Nathaniel Hawthorne'un dehasına ithaf edilmiş romanı <i>Moby Dick</i> , Kasım ayında yayımlandı. İkinci oğlu Stanwix, 22 Ekim'de doğdu.	– Avustralya'da binlerce insan altına hücum etti. Nüfusu kırk binleri bulan çadır kentler kuruldu, yiyecek ihtiyacı Avustralya'da ekonomiyi canlandırdı. – Londra'da Hyde Park'taki Kristal Saray'da Dünya Sergisi, yapıldı.
1852	<i>Pierre ya da Belirsizlikler</i> yayımlandı.	– Harriet Beecher Stowe, bir yıl içinde 300.000 adet, on altı ay içinde bir milyon adet satan <i>Tom Amca'nın Kulübesi</i>'ni yayımladı. – Burma'ya gelen İngilizler, Hindistan'dan getirdikleri afyonu Burma'da satmaya başladı. – ABD'de kese kâğıdı makinesi icat edildi.
1853	<i>Putnam's Monthly Magazine</i> ve <i>Harper's New Monthly Magazine</i> 'de bu tarihten başlayarak üç sene boyunca toplam on dört öykü yazdı. Sağlığından endişe eden ailesi, Melville'in bir konsolosluk görevi alması için uğraştı, ancak başarılı olamadı. Elizabeth adındaki kızı 22 Mayıs'ta dünyaya geldi.	– Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Kırım Harbi başladı. – ABD Deniz Kuvvetleri Tuğamirali Matthew C. Perry, Japon başkenti Edo'yu tehdit ederek, şehri ticarete açmalarını emretti. – Giuseppe Verdi, <i>La Traviata</i>'yı yazdı.
1854		– Fransa ve Britanya, Rusya'ya savaş ilan etmesiyle Kırım Harbi başladı. – Londra'da, bugün Big Ben adıyla bilinen saat kulesinin yapımı tamamlandı. Şehirleşmede ve sanayileşmede yeni bir çağa girildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1855	<i>Putnam's</i> dergisinde tefrika edilen <i>Israel Potter</i> , kitap halinde yayımlandı. İkinci kızı Frances 2 Mart'ta doğdu.	– Champs-Élysées'de <i>Exposition Universelle</i> fuarı gerçekleştirildi. Fransa'nın diğer ülkelere üstünlüğünü kanıtlamak isteyen III. Napoléon, Kristal Saray'ı aşmak niyetiyle Palais de l'Industrie'yi yaptırdı. – Chicago'dan ABD'nin en kapsamlı kanalizasyon sistemi yapılmaya başladı. – Walt Whitman, <i>Çimen Yaprakları</i>.
1856	“Yazıcı Bartleby” (1853) ve “Benito Cereno” (1856) dahil beş öyküsünü derlediği <i>The Piazza Tales</i> yayımlandı. Damadının sağlığından endişe eden Shaw, Melville'in İngiltere, Yunanistan, İtalya ve Kutsal Topraklar'ı kapsayan seyahatini karşıladı. Glasgow'dan güneye inen Melville, Liverpool'da Hawthorne ile buluştu.	– Üç yıl süren Kırım Harbi'nin sonunda Paris Kongresi yapıldı. – Louis Pasteur, pastörizasyonu keşfetti. – Gustave Flaubert, <i>Madame Bovary</i>.
1857	<i>Sağlam Adam</i> yayımlandı. Melville, bu yıldan itibaren üç sene Roma'daki heykeller, Güney Denizleri ve seyahat konulu bir dizi konferans vardı.	– Giuseppe Garibaldi, İtalya'nın birleşmesini savunan İtalyan Ulusal Birliği'ni kurdu. – Hint Ayaklanması sonucu, Britanya İmparatorluğu yönetimi Doğu Hindistan Şirketi'nden devraldı. – Elisha Otis, New York'taki bir mağazada ilk yolcu asansörünü kurdu.
1859		– Süveyş Kanalı'nın yapımına başlandı. – Charles Darwin, <i>Türlerin Kökeni</i>'ni yayımladı. – Charles Dickens, <i>İki Şehrin Hikâyesi</i>; İvan Gonçarov, <i>Oblomov</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1860	Dümeninde kardeşi Thomas'ın olduğu yelkenli Meteor ile 30 Mayıs'ta Kaliforniya'ya gitti. Horn Burnu civarında yaşadıkları tehlikeli yolculuk nedeniyle sarsılınca, tek başına Panama'dan New York'a döndü.	– İtalya'daki Nice ve Savoy bölgeleri, İkinci İtalyan Bağımsızlık Savaşı'nda Avusturya İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratan Fransız İmparatorluğu'na geçti. – II. Afyon Savaşı: Fransız ve İngiliz orduları Pekin'deki Yasak Şehir'e girdi. – Britanya'da Yahudilere ilk defa oy hakkı tanındı.
1861		– İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın eşi Konsort Prens Albert, 42 yaşında hayatını kaybetti. – Abraham Lincoln, ABD başkanı oldu. Köleliğe müdahale etmeyeceğini belirtse de, güney eyaletlerin ayrılıkçı bir siyaset izlemesi üzerine iç savaş patlak verdi. – Charles Dickens, <i>Büyük Umutlar</i>.
1862		– Alman devletlerinin en büyüğü olan Prusya'da Otto von Bismarck başbakan atandıktan sonra meclisi dağıttı ve kralın yetkisinin üstünde bir güç tanımadığını ilan etti. – Birleşik Devletler'de ilk banknot basıldı. – İvan Turgenyev, <i>Babalar ve Oğullar</i>; Victor Hugo, <i>Sefiller</i>.
1863	Kardeşi Allan'ın 104 Doğu 26. Cadde'deki evini satın alarak temelli New York'a yerleşti. Allan, Arrowhead'i satın aldı.	– Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. – Başkan Lincoln, <i>Özgürlük Bildirgesi</i>'ni kanunlaştırdı.
1864	Allan ile birlikte İç Savaş'ın Virginia cephelerini gezdi, kuzeni Albay Henry Gansevoort'u ziyaret etti.	James Clerk Maxwell, elektromanyetik alanları açıklayan bir dizi denklemini sundu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1865		General Robert E. Lee ve kurmaylarının kılıçlarını teslim etmesiyle iç savaş sona erdi. Başkan Lincoln beş gün sonra suikaste uğradı.
1866	<i>Harper's</i> dergisinde İç Savaş hakkında dört şiir yayımladı. Melville'in savaş şiirlerinin derlendiği <i>Battle-Pieces and Aspects of the War</i> yayımlandı. New York limanında gümrük denetçisi olarak çalışmaya başladı.	– İlk okyanuslararası telgraf çekildi. – Dostoyevski, <i>Suç ve Ceza</i> .
1867	Evliliğinde mutsuz olan ve Melville'den korkan Elizabeth, rahibe Melville'den ayrı yaşamak istediğini söyledi; aile Elizabeth'in evden kaçırılması ve Boston'daki akrabalarının yanına sığınması teklifini bir süre düşündükten sonra reddetti. Eylül ayında büyük oğlu Malcolm, kendisini bir tabancayla kafasından vurarak intihar etti.	– İsveç'te Alfred Nobel dinamiti keşfetti. – Viyana'da Johann Strauss'un <i>Güzel Mavi Tuna</i> eseri ilk defa seslendirildi.
1868		– William Gladstone başbakan oldu. – Küba ve İspanya arasında On Yıl Savaşları başladı.
1869		– Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan Süveyş Kanalı açıldı. – Dostoyevski, <i>Budala</i> ; Flaubert, <i>Duygusal Eğitim</i> .
1871		– Bessemer ve Thomas çeliğinin icadıyla İkinci Sanayi Devrimi başladı. – Henry Morton Stanley, Tanganika Gölü kıyılarında Dr. David Livingstone'ı buldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1872	Annesi Maria Gansevoort Melvill, seksen iki yaşında hayatını kaybetti.	
1876	Uzun şiiri <i>Clarel</i> yayımlandı. Yayın masraflarını dayısı Peter Gansevoort karşıladı.	– Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi oldu. – Richard Wagner'in <i>Nibelung Yüzüğü</i> ilk defa baştan sona sahnelendi. Ibsen'in <i>Peer Gynt</i> eseri, Oslo'da ilk defa oynandı.
1878		– Avrupa devletleri arasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya imtiyazlı vilayet haline getirildi. Bulgaristan prensliği kuruldu.
1880		– Britanya'da on yaşın altındaki çocuklara eğitim zorunlu hale getirildi. – Dostoyevski, <i>Karamazov Kardeşler</i>. Flaubert, son romanı <i>Bouvard ile Pécuchet</i>'yi tamamlayamadan öldü.
1885	Gümrükteki görevinden yıl sonunda istifa etti.	– Başbakan William Gladstone'un İrlanda'nın kendi kendisini yönetmesini desteklediği söylentisi dolaşmaya başladı.
1886	Oğlu Stanwix, Şubat ayında San Francisco'da öldü.	– Özgürlük Anıtı inşa edildi. – Burma, Kraliçe Victoria'ya doğum günü hediyesi olarak armağan edildi. – Karl Benz, ilk ticari otomobili sattı; Coca-Cola formülü geliştirildi.
1888	Kız kardeşi Frances Priscilla'dan kalan 3.000 dolarlık mirasla <i>John Marr and Other Sailors</i> 'u yirmi beş kopyalık bir edisyon olarak yayımladı.	– Kraliçe Victoria'nın liberal fikirlerle sahip kızı Vicki'nin oğlu II. Wilhelm, imparator oldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1891	<i>Timoleon</i>'u yirmi beş kopyalık bir edisyon olarak kendi imkânlarıyla yayımladı. 28 Eylül günü kalp krizi sonucu hayatını kaybetti. New York'ta Bronx'ta bulunan Woodlawn Mezarlığı'na defnedildi. Geride bıraktığı metni <i>Billy Budd</i>, ilk kez 1924 yılında yayımlandı.	

SUNUŞ
SAĞLAM ADAM: ROMANIN ARKA PLANI
Derleyen EMRAH SERDAN

Herman Melville'in romanını yazdığı 19. yüzyıl "antebellum" dönemi Amerikası'nda¹ ortaya çıkan suç faaliyetlerinden biri "sağlam adam"larınkiydi. Dilimizde üçkâğıtçı olarak bilinse de el çabukluğuna dayalı üçkâğıt oyunuyla pek alakası olmayan, seyircinin (ya da avın) son perdeye kadar "numaranın" farkında olmaması sebebiyle daha çok illüzyona yakın bir dolandırıcılık sanatıdır. Romanın geçtiği dönem için Melville'e konu olmuş balina avcılığı ve hukuk bürosunda yazıcılık kadar çağdaş bir meslek dalıydı. "Sağlam adam" tabirinin ilk olarak romanın yayımlanmasından yedi yıl önce New York'ta yakalanan William Thompson adlı dolandırıcı için kullanıldığı düşünülmektedir. 8 Temmuz 1849 tarihli *New York Herald* gazetesinin asayiş bülteninde aşağıdaki haber yer alıyordu:

"SAĞLAM ADAMIN TUTUKLANMASI" – Geçtiğimiz birkaç aydır şehirde "Sağlam Adam" olarak bilinen bir kişi dolaşmaktadır: Kendisi, sokakta hiç tanımadığı insanların yanına yaklaşır

1 *Antebellum* Latince "savaş öncesi" anlamına geliyor. Kapsadığı dönem ise anlamına göre epey geniş: Birleşik Devletler'de İç Savaş'ın başladığı 1861 öncesini, dünyada da I. Dünya Savaşı öncesini karşılıyor – e.n.

yor ve usturuplu bir görünüme sahip olduğu için, karşısındaki ni hemen muhatap alabiliyordu. Bu konuşma sırasında, biraz muhabbet ettikten sonra, "saatinizi yarına kadar bana emanet eder miydiniz?" diye soran adamın bu tuhaf isteği üzerine karşısındaki, bu adamın o an çıkaramadığı eski bir ahbabı olduğunu zannederek saatini ona veriyor, dolayısıyla yabancıнын dürüstlüğünü "sağlam" kabul ediyordu; yabancı gülerken diğeri, komik bir durum olduğunu düşünerek bu işe aldır mıyordu. Bu şekilde kandırılan pek çok vatandaş oldu, sonuncusu da anımsadığımız kadarıyla No. 276 Madison Caddesi'nde oturan Bay Thomas McDonald'dı: geçtiğimiz 12 Mayıs günü William Caddesi'nde yukarıda tarif ettiğimiz biçimde karşılaştığı "Sağlam Adam", 110 \$ değerindeki altın köstekli saatini almıştı. Olacak iş bu ya, Bay McDonald, dün Liberty Caddesi'nde yürürken kiminle karşılaşsın? Saatini çalan "Sağlam Adam" ile. Bay McDonald'ın ithamı üzerine, üçüncü mınıktada görev yapan Memur Swayse, zanlıyı gözaltına almıştır. Zanlı başta polis ile gitmeyi reddetmiş, polisin onu götürmeye kararlı olduğunu görünce bir süre yanında yürüdükten sonra son bir ümit kavgaya çıkarmış, polis memuru ise ancak ellerini bağladıktan sonra onu karakola götürebilmiştir. Mahkûmun, Hâkim McGrath'ın önüne çıkartılmasının üstüne Wm. Thompson adında, Sing Sing gediklisi eski bir suçlu olduğu ortaya çıkmıştır. "Sağlam Adam"ca do landırılmış olan tüm kimselerin Tombs'daki sulh mahkemesine gelmeleri ve bu şahsı incelemeleri rica olunur. (8 Temmuz 1849, *New York Herald*)

Tarihçi Karen Halttunen, 1982 tarihli çalışması *Confidence Men and Painted Women: A Study of Middle-Class Culture in America*'da (Sağlam Adamlar ve Boyalı Kadınlar: Amerika'da Orta Sınıf Kültürüne Dair Bir İnceleme), "sağlam adam"ların sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan kalabalık şehirler ile burada yaşayan kentsoylu burjuvanın, ve banknot gibi taşınabilir varlığın bir ürünü oldu-

ğunu ifade eder: “Başlangıçta bir içgüdü olarak samimiyete duyulan duygusal istek, açık toplumda yersizlik ve yabancılarla dolu kent dünyasındaki anonimlik hakkında türetilen tehlikelere karşı bir savunma stratejisiydi. Bu iki toplumsal koşulun sağlam adamları ürettiğine inanılıyordu.” Halttunen’e göre “Amerika kentlerinin sokaklarında kandırarak, dolandıracak ve mahvedecek masum insanlar arayan” sağlam adamlar, New York’ta faaliyet gösteren suçluların yüzde onunu oluşturuyordu.²

Melville’in çağdaşı ve ahabası Evert A. Duyckinck, bu kentsel fenomen hakkında şunları söylemişti:

Yakın zamanda polis tutuklamalarına konu olmuş ve Burton’un Chambers Caddesi’ndeki güldürülerine girmiş Tırtıkçı Jeremy’nin³ yeni bir çeşidi olan Sağlam Adam, *Merchants’ Ledger*’da (Tüccar Defteri) sivri bir kalemce ustaca anlatılmış; ma-lum gazetenin insanlığın verecekli tarafı kadar alacaklı tarafına da eğilmesinden memnunuz. Sağlam adamı ortaya çıkaran bir ülke için söylenebilecek en ağır sözler sayılmaz bunlar:

“Düğmelerini gırtlığına kadar iliklediği paltosu ve arkaya yapıştırdığı saçlarıyla, halkın toplandığı yerlerde elini kolunu sallayarak laf kalabalığı yapan usturuplu genç bir beyefendiye ahabap çevresi içinde hatırlamayan var mıdır? İşte bu, siyasete atılmış genç sağlam adamdır. Özel hayatınızdan da görgülü bir kişiliğe ve beyaz bir yeleğe sahip olan orta yaşlı beyi hatırlarsınız; alım-satım işlerinin, alt maliye dairelerinin ve gümrük vergisinin durumuna göre yasaları sıralar – Hunt’in olağanüstü dergisine de sürekli üyedir

2 Karen Halttunen, *Confidence Men and Painted Women: A History of Middle-Class Culture in America*, Yale University Press, 1982.

3 *Jeremy Diddler* (Tırtıkçı Jeremy), İngiliz oyun yazarı James Kenney’nin 1803 tarihli güldürüsünün adı. Tırtıkçı Jeremy bu oyundan sonra bir halk karakteri haline gelmişti. İngiltere doğumlu William E. Burton’un Chambers Caddesi’nde devraldığı tiyatrodaki sahnelenen “eski komediler”den biri de bu oyundu – e.n.

(ama kapağını bile açmaz). Bu da ticarete rastladığımız sağlam adamdır.

Şimdi tutuklanmış dolandırıcı adamcağızın bir insanın diğerine güveni kadar basit bir nitelikten böyle bir kazanç çıkarması, erdemin ve insanlığın 19. yüzyılda soyunun tükenmemiş olduğunu göstermektedir. Bu ahir zamanlarda bile, sertleşen medeniyete ve gazetelerin uyarmalarına rağmen, insanların halen *kandırılabilir* olması iyi bir şeydir, insanlık için bir ümittir.

Her daim tetikte bekleyen, *hiçbir zaman* pabucu ters giydirilemeyen, *hiçbir* hikâyenin acıma duygusunu uyandırmadığı adam, bize soracak olursanız, pişkin bir suçlu olmaksızın pek uzakta sayılmaz. Ufak hırsızlık işlerinden ve dolandırıcılıktan uzak duruyor olabilir belki – ama bu adamın ahbaplarıyla ilişkilerine dikkat edin; ne onlar adama güvenir, ne de adam onlara. İnsan içinde soğuk bir yaşam sürer; ticaret ve toplumsal hayatın pazarı içinde gezinen bir buzdağı gibidir – öldüğünde, umalım ki onun kendisi gibi ölümlülere göstermediği güveni ahirette kendisi görebilir!”

“Tırtıkçılık” [dolandırıcılık] kelimesini Melville’in çağdaşı Edgar Allan Poe da “Dolandırıcılık” (Diddling Considered as One of the Exact Sciences) adlı öyküsünde –Melville’den 14 yıl önce– kullanmıştı. Bu mesleği Poe şu şekilde tarif etmiştir: “Dolandırıcılık, iyi düşünülürse, bileşenleri çapsizlik, çıkar, sebat, marifet, gözü peklik, umursamazlık, özgünlük, densizlik ve pis pis gülmek olan bir bileşiktir.” Bu “ilim”in *Sağlam Adam*’da laboratuvarı Mississippi Nehri’nde ilerleyen bir buharlı gemi, kobayları da gemideki yolcularıdır; deneyi yürüten “sağlam adam”lar, her birine bu malzemelerden farklı miktarlarda verir – ama *sırıtmak* seyreltken olarak hep içinde bulunur (“Gerçek tırtıkçı her şeyi bir sırtmayla tamamlar”). Poe şöyle ekler: “İnsan, dolandıran bir hayvandır ve insandan başka dolandıran hiçbir hayvan yoktur.”

Dolandırıcılığın özünü, tabiatını, esasını oluşturan şey gerçekte ceket ve pantolon giyen yaratıklar sınıfına hastır. Karga araklar, tilki oyun eder, gelincik kurnazlıkla alt eder, insan dolandırır. Dolandırmak onun yazgısıdır. "İnsan gözyaşı dökmek için yaratılmıştır," der şair. Hiç de değil, insan dolandırmak için yaratılmıştır. Bu onun amacı, hedefi, ereğidir. Bu yüzden bir insan dolandırdığında "iş bitmiştir," deriz.

28 Nisan 1855 tarihinde, Melville "Benito Cereno" öyküsünü tamamladığı sırada, *Albany Evening Journal* gazetesinde "İlk Sağlam Adam Şehrimizde. – Yanlış Kişiye Güvenmek Üzerine Kısa Bir Bölüm" başlıklı bir haber yayımlanır. Manhattan'da yakayı ele vermesinden altı yıl sonra, "ilk sağlam adam" tekrar eski numaralarına dönmüştür: Bu kez New York'un kuzeyindeki Albany'de kendisini Samuel Willis adıyla tanıtmaya başlamıştır.

[Samuel Willis] Broadway'de bir kuyumcuya girerek dükkân sahibine, "Nasılınsınız Bay Myers?" demiştir. Yanıt almayınca "Beni tanımadınız mı?" diye eklemiş, Bay M. de tanımadığı cevabını vermiştir. "Adım Samuel Willis. Yanılıyorsunuz, sizinle üç dört kere konuşmuştuk." Sonra Bay Myers'a kendisine iletmesi gereken hususi birkaç şey olduğunu, onunla yalnız görüşmek istediğini söylemiştir. İki adam sonra tezgâhın ucuna doğru yürümüş, Willis bu sırada Myers'a "Herhalde Mason olmalısınız," demiştir. Myers mason olduğunu söyleyince, Willis muhtaç bir kardeşine borç verip vermeyeceğini sormuştur. Türlü hinliklerden sonra, Myers adama altı ya da yedi dolar vermiştir. (*Albany Evening Journal*, 28 Nisan 1855)

"Samuel Willis" in hikâyesi 5 Mayıs'ta *Springfield Republican*'da yayımlanır; *Albany Evening Journal* ise polis arşivlerinin araştırıldığını ve "Sağlam Adamın Kısa Bir Geçmişi" nin oluşturulduğunu belirtir. Yakalanarak Albany Hapishanesi'ne götürülen adam, New Yorklu bir polis memurunca teşhis edilmiştir:

Wall Street, New York'ta görev yapan polis memuru William Stokely, şehrimizin [Albany] hapishanesini memur Wemple ile birlikte ziyaret etmiştir. Samuel Willis'in tutulmakta olduğu hücreyi başta fark etmeyen Stokely, hücreye ulaştığında ve mahkûmu gördüğünde Bay Wemple'a dönmüş ve hücreyi işaret ederek şöyle söylemiştir: "Bu 1 numaralı İlk Sağlam Adam işte. Onu ilk olarak New York'ta, daha sonra da New Orleans'da tutukla-
mışım." (*New York Herald*, 7 Mayıs 1855)

Bu haberin Melville'in *Sağlam Adam*'ı yazmasına ve sahnesini bir Mississippi istimbotu olarak seçmesine ilham kaynağı olduğu kabul edilir. Melville, bir önceki romanı *Pierre ya da Belirsizlikler*'den popüler okur kitlesine hitap etmeyi bıraktığında hızla edebi şöhretini ve itibarını kaybetmiştir: Öyle ki, 1890 yılına gelindiğinde hakkında *New York Publishers' Weekly*'de yayımlanan bir profil, "Bugün Herman Melville'in hayatta olmadığını düşünenlerin sayısı, hayatta olduğunu bilenlerin sayısını geçer," diye başlar.

Ancak herhangi bir sabah 9 sularında New York'ta Doğu Onsekizinci Cadde'de yürüyüşe çıkacak olursanız, meşhur deniz hikâyecisini siz de görebilirsiniz (...) Bay Melville bugün yaşlı bir adam ancak sağlığı hâlâ yerinde. Gümrük İdaresi hizmetinde çalıştığı için, kitaplarına hâkim olan atmosferi terk etmiş sayılmaz. (...) Bugün ise meşgul New York'un onun yaşadığından bile haberi yok; hatta ülkemizin en bilgili edebiyatçılarından biri geçenlerde Herman Melville'in komşusu olduğunu ve iki sokak ilerisinde oturduğunu söylediğimde bana güldü. "Saçmalama!" dedi bana. "Yahu Melville öleli seneler oldu, seneler!" (*New York Publishers' Weekly*, 15 Kasım 1890)

Melville, itibarını yitirmesi dışında, hayatın sanatı taklit etmesinin bir örneği olarak ismini de bir dolandırıcıya kaptırmıştı. Sağlam adam "furyası"nın ilk başladığı dönemde, bir adamın Herman Melville olduğunu söyleyerek insanları kandırdığı da ortaya

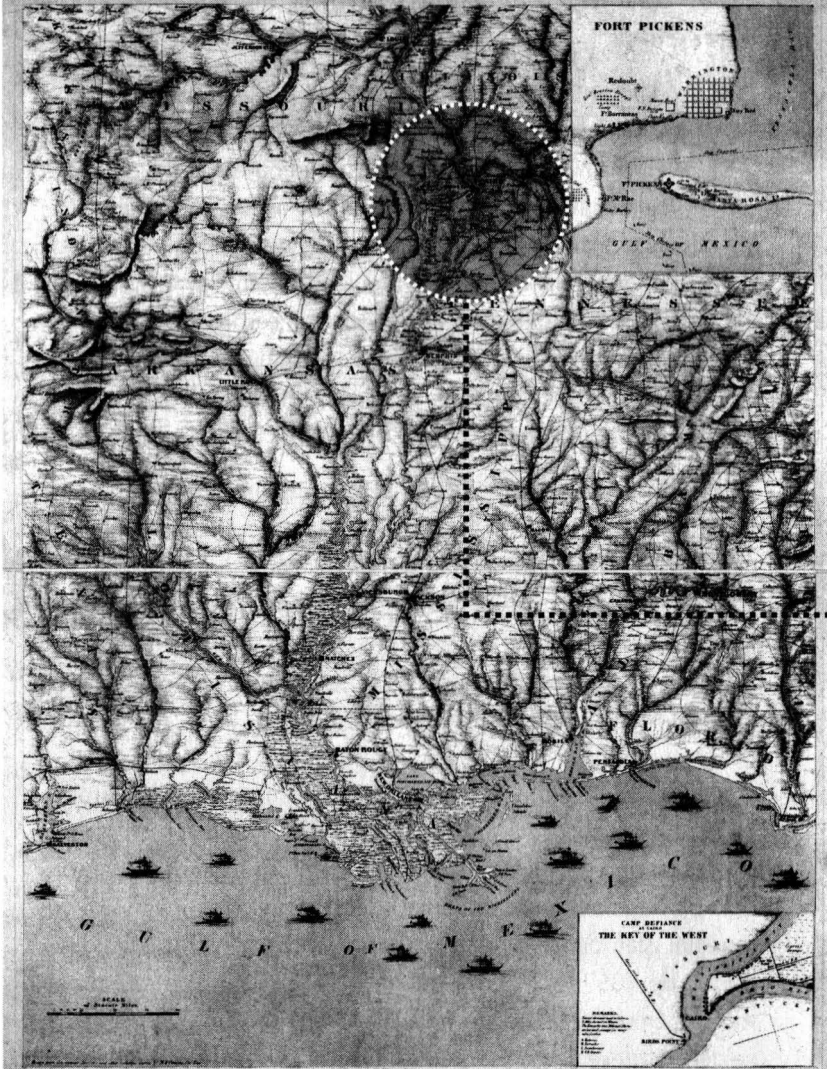
çıkırmış, bunu *New York Journal* "Tuhaf Bir Sahtekârlık" başlığıyla haber etmişti.

Adını duyurmaya meraklı bir kimse, görünüşe göre Herman Melville'in ismi ve itibarından etkilenmiş, (...) Georgia ve Kuzey Carolina'nın ücra köşelerinde insanları bu beyefendi olduğuna inandırmakta başarılı da olmuştur; bu adama şahit olanlar (...) yabancının Bay Melville'in kitaplarının yazarı olduğuna dair iddiası konusunda güvenilir bir bilgi almak üzere Bay Melville'in yayımcısına ulaşmaya karar vermiştir. Pek çok insan Herman Melville'in *Typee* ve diğer kitapların yazarının mahlası olduğuna inanmaktadır. Gerçek bu değildir. Herman Melville bu eserlerin yazarının gerçek ismidir. (*New York Journal*, Temmuz 1850)

Melville isminin sahte olduğu iddiaları uzun bir süre boyunca devam etmiştir. *Sağlam Adam*'ın yazıldığı dönemde Dublin Üniversitesi dergisinin "Amerikalı Denizci-Yazarlardan Bir Üçlü" adlı bir makalesinde şöyle bir cümle geçer: "Bir ahabamız 'Herman Melville' isminin takma ad olduğunu bize bildirdi; öyle olsa bile, bu olağanüstü yazarın eserlerinin ilk sayfasından sonuna dek takınmayı seçtiği gizem yüzündendir." (*Dublin University Magazine*, Ocak 1856)

Makale şöyle sona eriyordu: "İşte Herman Melville! Amerika'nın tüm kusurlarına rağmen iftihar etmesi gereken bir adam; eğer ki bir gün edebiyatın devlerinden biri haline gelmezse, bu ondaki bir deha eksikliğinden dolayı değil, ender rastlanan yüce yeteneğini ıslah olmaz bir sapkınlıkla kullandığı için olacaktır." Gerçekten de 1857 tarihli "maskeli geçit"i Melville'in son romanı olmuştur. Onunla edebiyatta tedavüle giren "sağlam adam" ise kisve değiştirmeye devam ederek Amerikan hayatında ve edebiyatında yaşamayı sürdürmüştür.

THE SEAT OF WAR

BIRDS EYE VIEW

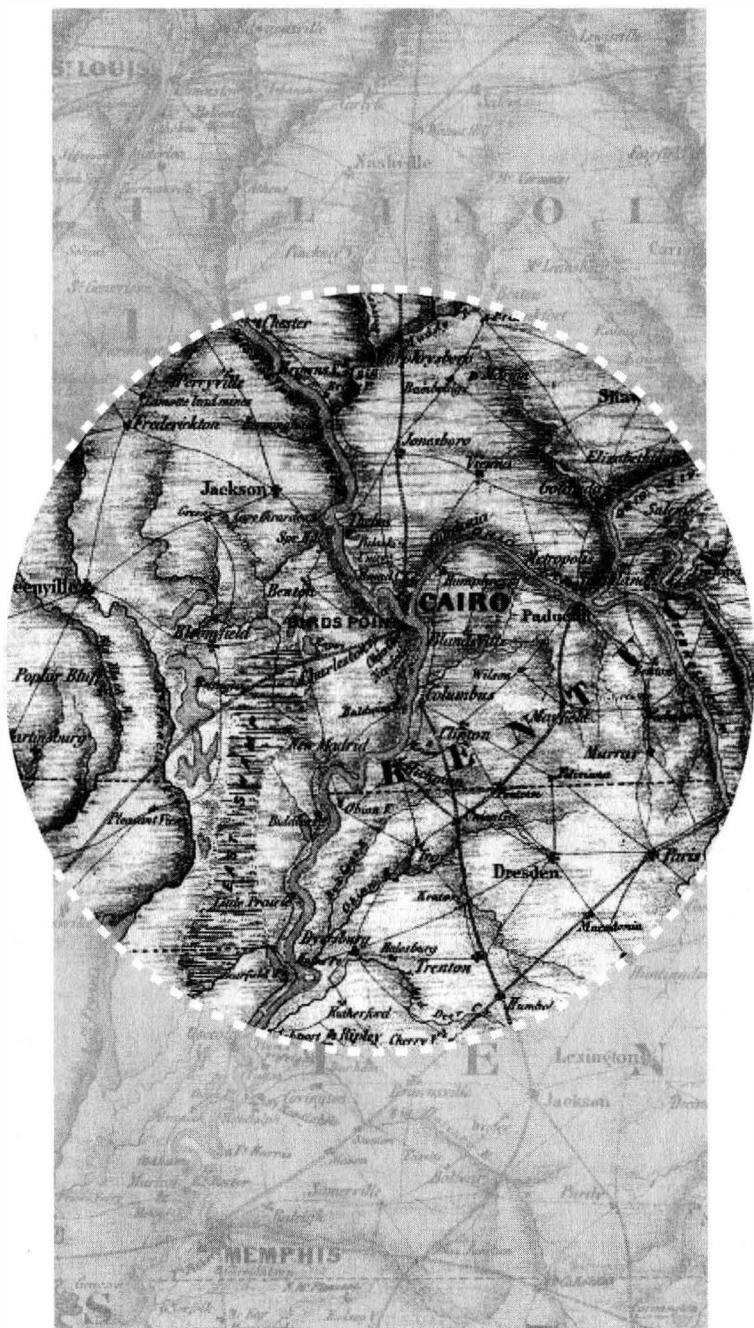
OF THE MISSISSIPPI VALLEY FROM CAIRO TO THE GULF OF MEXICO.

NEW YORK: Published by W. B. SCHUBERT, 638 Broadway.

PARIS: F. G. S. D. B. S.

LONDON: W. B. S. D. B. S.

19. yüzyıl ortasında Mississippi Nehri'nin güneyinde işleyen istibotların güzergâhını gösteren bir harita.

Metindeki dipnotlar çevirmen tarafından ilave edilmiştir.

I DİLSİZİN BİRİ MISSİSSİPPİ ÜZERİNDE SEYREDEN BİR İSTİMBOTA BİNİYOR

Nisan'ın ilk günü şafak vakti, krem rengi giyinmiş bir adam birdenbire, Titicaca Gölü'nde beliren Manco Capac misali, St. Louis şehri rıhtımında peydah oldu.¹

Açık tenli, köse sakallı, kumral saçlıydı, uzun tüylü, beyaz bir kürk şapka takmıştı. Yanında ne bir sandık vardı, ne bir valiz, ne bir heybe ne de koli. Peşi sıra gelen bir hamal, veya ona eşlik eden arkadaşları da yoktu. Omuz silken, gülüşen, fısıldaşan meraklı kalabalığa bakılırsa, kelimenin tam anlamıyla bir yabancıydı besbelli.

1 Manco Capac: Peru'daki İnka hanedanlığının efsanevi kurucusu, insanlığı kurtuluşa ulaştırmak için babası Güneş Tanrı tarafından dünyaya gönderilmişti.

St Louis: Mississippi ve Missouri nehirlerinin kavuştuğu noktada kurulmuş olan şehir, 19. yüzyıl ortasında güney ve kuzeyi, doğu ve batıyı birbirine bağlayan yollar üzerinde kavşak görevi gören, henüz tüm kıtaya yayılmamış olan ulusun sembolik merkezi konumundaki bir yerleşimdir.

Ortaya çıkmasıyla New Orleans'a doğru hareket etmek üzere olan Sadakat isimli o güzide istimbota adım atması bir oldu. Kalabalığın dik dik yüzüne baktığı ancak selam vermediği bu adam, çevresindekilerin nazarını ne cezbetmek ne de reddetmek gibi bir derdi olan, ister ıssızlığın ortasından isterse şehirlerin bağrından geçsin, kendi bildiği yolda uygun adım yürüyen birinin edasıyla, aşağı güverteyi boylu boyunca arşınlayarak yoluna devam etti, ta ki kaptan köşkünün yakınına asılmış olan, Doğu'dan buralara yeni geldiği zannedilen esrarengiz bir düzenbazı yakalayana ödül vaat eden bir afiş karşısına dikilene dek. Anlaşıldığı kadarıyla bu şahıs, sanatında pek eşsiz bir deha olmalıydı; gerçi ne bakımdan eşsiz olduğu açıkça belirtilmemişti ama eşgali en ince teferruatıyla tasvir edilmekteydi.

Kalabalık sanki bir tiyatro afişi görmüşçesine ilanın etrafına toplanmıştı; aralarında manşete dikkat kesildiği açıkça görülen birtakım yankesiciler de seçiliyordu, en azından önlelerini kesen paltoların arkasından ilanı görebilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu arada parmaklarının neyle meşgul olduğu ise bir muammaydı; gerçi kalabalık tesadüfen arandığında bu beyefendilerden biri, görev icabı para kemeri satan bir diğerinden, pek revaçta olan bu emniyet tedbirlerinden bir tane satın aldı; bir diğer satıcı ise, ki on parmağında on hüner bir beyefendiydi, kalabalığın en yoğun yerinde Ohio'lu haydut Measan, Mississippi korsanı Murrel, ve Kentucky'nin Yeşil Irmak mecrasında kabilelere saldıran haydut Harpe Kardeşlerin hayat hikâyelerini satıyordu. Bunların hepsi o sıralarda tek bir örneği kalmamacasına nesli kurutulmuş canlılardı ve tıpkı o civarlarda avcılarının kökünü kazıdığı kurtlar gibi, geride pek az varis bırakmışlardı. Bu durum pek çoklarınca katışıksız bir sevinç vesilesi sayılabilirdi, tabii yeni yerleşilen topraklarda kurtlar öldürüldüğü vakit tilkilerin çoğaldığını düşünenleri saymazsak.

Bu noktada duraksayan yabancı, yoluna devam ederek afişin yanına varmayı başardı, burada ortaya çıkardığı küçük bir levha üzerine birtakım kelimeler çiziktirdikten sonra levhayı afişin hizasına kadar kaldırdı ki birine bakanlar diğerini de okusun. Şu sözleri yazmıştı:

“Merhamet, aklına hiçbir kötülük getirmez.”²

Bulunduğu yere ulaşana kadar bir parça dirayet göstermeye, hatta kimseyi rahatsız etmeden, mülayim bir sebat sergilemeye mecbur kalmış olduğundan, etraftaki kalabalık onun bu şekilde ortaya atılmasını pek de hoş karşılamadı. Üstelik, onu daha dikkatlice inceleyip, üzerinde herhangi bir yetki ibaresi göremeyince; hatta tam aksine –içinde bulunduğu yer ve zamanla uyumsuz, eşine az rastlanır türden saf bir görünümü olduğuna hükmetmişler, nitekim yazdıklarının da safça şeyler olduğunu düşünmeye başlamışlardı– hasılı, onun kendi halindeyken zararsız bir safdil olduğuna, ancak böyle münasebetsizce ortaya çıktığında hiç de göz yumulmaması gerektiğine karar verdikleri için olacak, onu kenara itmekten çekinmediler. Hatta içlerinden diğerleri kadar nezaketten nasibini almamış olan bir tanesi, gözlerden kaçan bir hamleyle yabancının tüylü şapkasını el çabukluğuyla kafasına yapıştırıverdi. Buna karşılık diğeri, şapkasını düzeltmeye yeltenmeden sessizce dönüp levhanın üzerine yeni bir şeyler yazdı ve tekrar havaya kaldırdı:

“Merhamet uzun süre acı çeker de yine iyilikle mukabele eder.”

Adamın inatçılığına yordukları bu tutumu hiç de hoş karşılamayan kalabalık onu bir kez daha hakaret ve sövgüleri eksik etmeden kenara iterken, beriki hiç üzerine alınmadı. Fakat, direniş göstermeyen birinin kavgacı şahsiyetler arasında varlık göstermeye çalıştığı bu zorlu maceradan sonun-

2 İncil'den: “Korintliler” 1-13. Dilsiz adamın levhasına yazdığı tüm vecizler aynı cüzden alıntıdır.

da gözü yılmış gibi, bu kez yavaşça geri çekildi, ancak bir yandan da elinde tuttuğu levhayı şu şekilde değiştirmekten geri kalmadı:

“Merhamet her şeye katlanır.”

Levhayı göğsüne siper etmiş, bön bakışlar ve sataşmalar arasında yavaşça bir aşağı bir yukarı yürüyor, güvertenin en ucundan dönerken yazıyı tekrar şu şekilde değiştiriyordu:

“Merhamet her şeye inanır.”

Ardından:

“Merhamet asla mağlup olmaz.”

Merhamet sözcüğü ilk yazıldığı haliyle en baştan beri sabit duruyordu, tıpkı matbu bir belge üzerinde tarihin soldan iki rakamının yazılıp gerisinin boş bırakılması gibi.

Kimi gözlemcilere göre yabancıнын suskunluğu, neredeyse deliliğe varan sıra dışılığını daha da bariz kılıyordu; gemi berberinin onunkiyle tam bir tezat teşkil edecek denli alışlageldik ve makul düzen dahilindeki hareketlerinin de bunda payı olsa gerekti. Sigara içilen salonun altında, barın tam karşısında bulunan berber dükkânı, kaptan köşkünün iki oda ötesindeydi. Sağlı sollu bir dükkân sırasını andıran vitrinlerle kaplı, uzun, geniş, üstü kapalı güverte, sanki her nevi zerzevatın yan yana geldiği bir İstanbul kapalıçarşısı ya da bedesteniyemişçesine, önünde önlüğü, ayağında terliğiyle, yataktan yeni kalkmış gibi oldukça aksi görünen gemi berberi, dükkânının kapılarını yeni güne açmış, eşığının önünü düzenliyordu. Meşgul bir adam edasıyla kepenklerini gürültüyle kaldırıp, bir palmiyeyi andıran işlemeli çubuğunu dimdik kepengin altına yerleştirdikten ve bütün bunları gelip geçenlerin dirseklerine ve ayak parmaklarına öyle pek fazla dikkat etmeden tamamladıktan sonra, işini bitirirken etraftakileri biraz daha çekkilip yer açmaları için uyararak bir taburenin tepesine sıçradı

ve kapısının üzerindeki eski çiviye cafcacı bir karton levha astı. Kendi elleriyle ve büyük bir maharetle hazırlanmış olan bu levha, tıraş etmek için hazır ve nazır bekleyen bir usturanın yanı sıra, kıyıda berber dükkânı olsun olmasın pek çok işyerini süsleyen, kamu yararına iki kelime ile bezenmişti:

“VERESİYE YOK.”

Yabancıнын yazdıklarıyla tezat teşkil eden bu levha, bir bakıma en az diğeri kadar münasebetsiz olmakla birlikte, görünüşe bakılırsa, benzer bir alay ya da hayret, yahut öfke uyandırmış değildi; hele onu yazan kişinin adını budalaya çıkarmak kimsenin aklının ucundan geçmezdi.

Öbürü ise, elinde tabelasıyla, bir aşağı bir yukarı ağır ağır yürümeye devam ederken, dik dik bakmaların sataşmalara, sataşmaların itip kakmaya, itip kakmaların yumruklamaya dönüşmesine engel olamıyordu; derken güvertenin ucundan tam geri döndüğü sırada, kocaman bir sandık taşıyarak arkasından geçmekte olan iki hamal aniden ona seslendi; gelgelelim, gayet gür sesle yapılan bu çağrı sonuç vermedince, ellerindeki yükü, kazara veya kasten, ondan tarafa öyle bir savurdular ki onu neredeyse yere devireceklerdi; o ise aniden irkilerek, anlaşılmaz bir inilti ve yürek burkan, telaşlı bir parmak alfabetiyle, yalnızca dilsiz değil aynı zamanda da sağır olduğunu ele verdi.

Ardından, sanki bu ana kadar gördüğü tepkiler ne de olsa gururuna dokunmuş gibi ileri doğru yürüyerek ön güvertenin sakın bir köşesine, üst güverteye çıkan bir merdivenin ayak ucuna ilişti. Gemicilerden bazılarının görev icabı sıkça inip çıktığı bir merdivendi bu.

Böyle mütevazı bir köşeye ilişmesine bakılırsa, bir güverte yolcusu olan yabancıнын, safdil gibi görünmekle birlikte, ait olduğu yerin gayet farkında olduğu anlaşılıyordu. Gerçi işine öyle geldiği için güverte bileti almış da olabilirdi, zira ba-

vulu olmadığına göre, muhtemelen yol üzerinde bir-iki saat uzaklıktaki küçük iskelelerden birinde inecekti. Gelgelelim, gideceği yol uzak olmasa da çok uzun yoldan gelmiş gibi bir hali vardı.

Kirli ya da pasaklı değildi gerçi, ama krem rengi takım elbisesi uzun süredir üzerinden çıkmamış gibi yıpranmış görünüyordu; yaban otlaklarının ötesindeki uzak bir diyardan gece gündüz yolculuk ederek gelmiş, uzun süredir başını koyacak bir yastık yüzü görmemişti sanki. Yüzünde hem munis hem de bitkin bir ifade vardı ve merdivene oturur oturmaz mahmurluğu artmıştı. Giderek bastıran uykuya yenik düşen kumral başı öne düştü, koyunu andıran vücudu boydan boya gevşedi ve merdivenin ayağına yavaştan yaslanarak hareketsiz kaldı, tıpkı Mart ortasında, gece boyu usulca yağan ve gün doğarken eşikten başını uzatan çiftçiye o sütlüman beyazlığıyla hayrete düşüren pudra şekeri kar misali.

II

TÜRLÜ İNSANLARIN TÜRLÜ FIKIRLERİ

“Acayip bir balık!”

“Zavallı adamcağız!”

“Kim acaba?”

“Kaspar Hauser.”³

“Tanrı esirgesin!”

“Sıra dışı bir yüz.”

“Utah’tan çıkma çiçeği burnunda bir peygamber.”⁴

3 1828’de Almanya’nın Nüremberg şehrinde ortaya çıktığında hiçbir dil bilmeyen, geçmişine dair hiçbir bilgi olmayan gizemli ve yabani genç adam. Melville’in *Moby Dick* ve *Billy Budd*’da da sözünü ettiği bu figür üzerine Alman yönetmen Werner Herzog’un da önemli bir yapıtı bulunur.

4 Mormon’luk dininin kurucusu Joseph Smith’in sapkınlıkla suçlanarak öldürülmesinin ardından Mormon cemaatine önderlik etmiş ve Ohio çöllerini

“Düzmece!”

“Eşsiz bir masumiyet.”

“Çok manidar.”

“Miskin.”

“Budala.”

“Acıklı.”

“İlgi çekmeye çalışıyor.”

“Dikkat edin buna.”

“Gemi kapkaççı kaynıyor, sen burada mışıl mışıl uyu.”

“Gündüz gözü yedi uyuyanlardan biri.”

“Hapishane kaçkını, kovalamacadan yorgun düşmüş.”

“Kuyunun dibinde rüyaya dalmış Yakup misali.”

Üst güvertenin baş tarafında bulunan ve aşağıyı gören balkonda toplanmış, önceden olanlardan bihaber karma bir kalabalığın dile getirdiği veya aklından geçirdiği muhtelif yorumlardı bunlar.

Öte yandan, sağır ve dilsiz yabancı, efsunlanmış halde mezarında yatan bir adam gibi, ister taşa kazınmış ister lafla söylenmiş olsun bütün bu dedikodulardan bihaber, hâlâ mutlu mesut, mışıl mışıl uyumaktayken gemi seferine başladı.

Mississippi'nin öyle kısımları vardır ki, Çiçekli Krallık'ta bulunan Ving-King-Ching kanalına⁵ benzer; kızak gibi dümdüz, sarmaşıklarla kaplı sığ bentleri arasında gürül gürül akarken, içleri cıfcaflı döşenmiş, lake kaplı birer imparatorluk kadırgasına benzeyen, tıka basa yüklenmiş, devasa istimbotları taşır.

Oysa uzaktan bakan yabancılar, her biri birer atış menzili-

aşıp Salt Lake Vadisi'nde aynı isimli şehri kurmuş olan, bu yüzden de “Mormonlar'ın Musa'sı” olarak anılan dinî ve siyasi lider Brigham Young kastediliyor olmalı. Young, daha sonra Utah'a eyalet statüsü kazandırmış ve eyaletin ilk valisi olmuştur. Çölden kaçış ve Vaat Edilen Topraklar'a ulaşma temasının yankıları, metinde yer yer, özellikle de eleştirmenlerce metnin kırılma noktası kabul edilen XXIII. bölümde işitiliyor.

5 Ving-King-Ching: Çin'deki Büyük Kanal.

ni andıran ufacık iki sıra pencerenin kocaman beyaz cüsse-sini ikiye böldüğü Sadakat'i, yüzen bir ada üzerindeki beyaza boyanmış bir kale zannedebilir.

Güvertelerini cıvıl cıvıl dolduran yolcular, borsa simsarlarını andırır; göze görünmeyen bölümlerinden ise arı kovasının andıran bir uğultu yükselir. Latif gezinti terasları, kemerli salonlar, uzun güverteler, güneşli balkonlar, gizli geçitler, balayı odaları, güvercin yuvası gibi sayısız kamara ve bir yazı masasının gizli bölmelerini andıran gözden ırak kuytu köşeleri, hem insanlarla kaynaşmaya olanak sunar hem de mahremiyete. Kişi ister mezatçı olsun ister kalpazan burada sanatını icra edecek bir köşe bulur kendine.

Bin iki yüz millilik güzergâhı, elmalardan portakallara, iklimlerden iklimlere uzansa da, koskoca Sadakat, sıradan, küçük bir feribotun yaptığı gibi sağlı sollu, her iskelede inenlerin yerine yeni yolcular alır; böylelikle, her daim yabancılarla dolu olmakla birlikte, bunların arasına hiç durmadan, bir bakıma daha da yabani yabancıları katar veya birini diğeriyle takas eder; tıpkı Cocovarde Dağları'ndan gelen suyla beslenen Rio Janeiro pınarının, her daim yabani sularla dolup taşsa da, bir baştan bir başa aynı yabani zerrelerele meydana gelmemesi gibi.

Bu ana kadar, krem rengi giyinmiş adam, gördüğümüz üzere, hiç de dikkatlerden kaçmış olmamakla birlikte, kuytu bir köşeye çekilip orada uyuya kalmakla unutulmayı arzulamış gibiydi; onun kadar mütevazı birinin böyle bir ricasının geri çevrildiği pek nadirdir. Kıyıdaki izleyici kalabalığı şimdi çok uzakta kalmıştı, çatı saçaklarındaki serçeler gibi öbek öbek toplandıkları belli belirsiz seçilebiliyordu; yolcuların dikkati çok geçmeden uzaklara, Missouri kıyılarında birbirini ardına beliren sarp kayalıklar ve atış kulelerine ya da güvertedeki kalabalıklar arasında seçilen dağ gibi Kentucky-liler ile sarp görünümlü Missourililer'e çevrilmişti.

Yavaş yavaş, iki-üç rastgele durakta durulup, uyuyan adama ait son geçici anı da zihinlerden silinmiş, kendisi de muhtemelen çoktan uyanıp gemiden inmişken, kalabalık, daima olduğu gibi, büyük bir kitleden yavaş yavaş bölüklerle veya öbeklere parçalanmaya başladı, bunların bir kısmı da kendi içinde dörtlü, üçlü, ikili gruplara, hatta tek tek kişilere ayrıldı; böylece birey için olduğu gibi, kitle için de zamanla çözülmeyi öngören o doğa kanununa, bilmeden, riayet edilmiş oldu.

Chaucer'ın Canterbury hacılarında veya mukaddes ayda Kızıl Deniz'i geçerek Mekke'ye doğru yol alan Şarklı kafilerdeki gibi burada da envai çeşit insan vardı. Her türden yerliler ve yabancılar; işadamları ve keyif ehli; salon beyle-ri ve orman kaçkınları; hayvan avcıları ve şöhret avcıları; eş arayanlar, altın arayanlar; sığır avına, arı avına çıkmış olanlar; saadeti arayanlar, hakikati arayanlar ve bütün bunların ardından gelen daha açığöz avcılar. Sandaletli hanımefendiler, makosen giymiş Kızılderili kadınlar; kuzeyli simsarlar, doğulu filozoflar; İngiliz, İrlandalı, Alman, İskoçyalı, Danimarkalı; çizgili paçolarına bürünmüş Santa Fé'li tacirler, altın ipliğinden kravatlarıyla Broadway züppeleri; kibar görünümlü Kentuckyli gemiciler ve Japon'a benzeyen Missis-sippili pamuk çiftçileri; tepeden tırnağa karalara bürünmüş Quakerlar ve üniformalı Amerikan askerleri; siyah, melez, yarı-melez köleler; son moda genç İspanyol Kreyolları ile eski kafalı Fransız Yahudileri; Mormonlar ve Papa yanlı-ları; Zengin Adam ile dilenci Lazarus; soytarılar ve yas tutan-lar; yeşilaycılar ile hovardalar; sofular ve kumarbazlar; koyu Vaftizciler ve kil yiyenler,⁶ sırttan zenciler, kıdemli rahipler gibi mazbut Sioux kabile şefleri. Kısacası, hercai bir meclis,

6 Kil yiyicilik, 19. yüzyıl'da Amerika'nın güneydoğusunda, köleler ve yoksul beyazlar arasında yaygın bir alışkanlıktı. XII. Bölümde tekrar karşımıza çıkacak olan kil yeme arzusu, tıpta barsak kurdunun belirtilerinden biri olarak görülür.

insan denen o göçmen canlının binbir çeşidinin her birini bir araya getiren bir Anacharsis Cloots meclisi.⁷

Kayın, kavak, dişbudak, sedir, ladin, baldıran, akçağaç, karaçamın yaprakları doğal bir ormanda nasıl sarmaş dolaş olursa, bu türlü çeşitli faninin suretleri ve esvapları da bir-biriyle öyle kaynaşmıştı. Bir Tatar kafilesi gibi rengârenk, ilkel bir teslimiyet ve güven içinde. Batının o canıtez ve birleştirici ruhu hüküm sürüyordu burada, birbirine en uzak ve tezat bölgelerin ırmaklarını hasbelkader bir araya toplayıp kendinden emin tek bir kozmopolit akıntıya katıp götürren Mississippi misali.

III

ÇEŞİTLİ KARAKTERLERİN ORTAYA ÇIKTIĞI BÖLÜMDÜR

Geminin baş tarafında bir süre boyunca meraklara mucip olan şeylerden biri de, çuha bezinden giysisi ve elinde eski bir kömür eleğinden bozma darbukasıyla gözlere şenlik bir sakat zenciydi. Bacaklarındaki bir rahatsızlık yüzünden bir Newfoundland köpeği boyutlarına küçülmüştü. Kıpırcık siyah saçları, munis ve dürüst siyah yüzüyle gelip geçenlerin baldırına sürünüyor, sağa sola sallanarak kendince müziğini icra ederken en asık suratla bile bir gülümseme peydah ediyordu. Sakatlığa, çulsuzluğa, evsiz barksızlığa kalenderlikle katlanan bu adamın ne şişkin bir cüzdan ne sıcak bir yuva ne de sahip oldukları bütün o mal mülkün (sağlam bacaklar dahil) mutlu etmeye kadir olduğu bu kalabalığı böylesine coşturmasını izlemek hayret vericiydi.

7 De Cloom, Fransız Devrimi sonrasında 1790'daki Ulusal Meclis'te farklı ülkelerden gelen delegelere önderlik eden Prusyalı bir asildir. Hikayesi Thomas Carlyle'in *The French Revolution* (1837) yapıtında aktarılır.

“İsmin ne, ahbap?” dedi mor yüzlü bir sığır çobanı, kocaman mor elini, siyah bir öküzün kıvrırcık alnına koyarcasına sakat adamın keçeğe dönmüş saçlarının üzerine koyarak.

“Bana Siyah Guinea derler, efendim.”

“Peki sahibin kim, Guinea?”

“Ah, efendim, ben sahipsiz bir köpeğim.”

“Başıboş bir köpek, ha? Senin adına üzıldüm, Guinea. Başiboş köpeklerin işi zordur.”

“Hem de nasıl, efendim, hem de nasıl. Ama baksanıza beyim, şu bacaklara. Bu bacaklarla beni hangi beyefendi almak ister?”

“Peki nerede yaşıyorsun?”

“Bütün bu kıyı boyunca, beyim, ama şimdi şu limandaki kardeşimi ziyarete gidiyorum, ama aslında şehirde oturuyorum.”

“St. Louis’de, öyle mi? Geceleri nerede uyursun orada?”

“İyi yürekli bir fırıncının taşları üzerinde, beyim.”

“Fırında mı? Kimmiş bu fırıncı, Tanrı aşkına? Hangi fırıncı fırınında o cânım beyaz fırancaların yanında böyle kara bir ekmek pişirir? Bu pek hayırsever fırıncı da kimmiş, kuzum?”

Ağzı kulaklarında, darbukasını başının yukarisına kaldırarak, “Aha, orada.”

“Fırıncı güneş mi yani?”

“Evet beyim, bu merhametli fırıncı şehirdeki taşları kızdırır, bu zavallı zenci geceleri kaldırımın üstünde uyusun diye.”

“Ama bu yalnızca yazları olsa gerek, ahbap. Peki ya kışın ne olacak, buz gibi Kazak kafilesi zil çalarak geldiği vakit? Kışın ne yaparsın, ahbap?”

“O zaman, bu zavallı yaşlı zenci tir tir titrer, beyim. Ah beyim, ah, kışları hiç sormayın,” diye ekledi, ve kıştan kalma bir ürpertiyle titreyerek, donmak üzere olan kara bir koyunun beyaz sürünün tam ortasında sıcak bir yere sokulması gibi, kalabalığın iyice yoğun olduğu kısma doğru seğırtti.

O ana kadar pek fazla bozukluk toplayabilmiş değildi, üstelik, geminin o kısmında bulunan yolculardan daha az görgülü olanlar, onun tuhaf görünümünü zamanla kanıksamış, bir merak nesnesi olarak ondan heveslerini almışlardı; derken zenci, şans eseri mi yoksa kasten mi bilinmez, ilk anki ilgiyi yeniden körükleyen bir numara icat ederek onları hem eğlenceye hem de hayırseverliğe kışkırttı, her ne kadar bu durum onu iyiden iyiye bir köpeğe benzettiye de. Kısacası, görünüşte köpeğe benzemesi yetmiyormuş gibi şimdi bir de, gayet neşeli, köpek muamelesi görmeye başlamıştı. Kalabalığın ortasında bir o yöne bir bu yöne seğırtmeye devam ederken arada bir duraksıyor, kafasını geri atıp hayvanat bahçesinde kendisine fırlatılan elmaları yakalamaya çalışan bir fil gibi ağzını açıyordu; bu sırada etrafındakiler ondan birkaç adım uzakta duruyor ve tuhaf bir para kapmaca oyununa başlıyordu; ağzı bu oyunda hem hedef tahtası hem de cüzdan yerine geçen sakat adam, yakaladığı her bakır kuruşu darbukasından çıkan çatlak sesli bir nağmeyle ilan ediyordu. Sadaka kabul etmek kolay iş değildir, hele bir de bu esnada neşeli ve minnettar görünmeye mecbur olmak daha da zor olsa gerek. Oysa zenci, içten içe her ne hissediyorsa yutuyor, fırlatılan bakır kuruşları midesine inmeden yakalıyordu. Bir yandan da durmadan sırtıyordu; yalnızca birkaç defasında yüzünü buruşturmuştu, o da, fazla şakacı bir takım hayırseverler tarafından atılan birkaç bozuk para neredeyse dişini kıracak gibi olduğunda. Bozuk para diye atılan şeyin çıka çıka düğme çıkması ise kazanın nahoşluğunu hiç de hafifletmemişti.

Bu hayır oyunu tüm hararetiyle sürdüğü sırada, aksak ayaklı, gözlerinin ferisi solmuş, ekşi suratlı bir adam –belki de işten atılmış bir gümrük muhafaza memuruydu, birdenbire rahat bir geçim kaynağından mahrum kalınca, her şeyden ve herkesten nefret etmek veya şüphelenmek suretiy-

le kendini yaşam boyu sefaletle sürükleyerek hükümetten ve insanlıktan intikamını bu şekilde almaya karar vermiş olmalıydı— bu dar kafalı bedbaht, zenciyi düpedüz acımayla izledikten sonra, bet sesiyle dilencinin sakatlığının düzmece olduğunu, para koparmak için bu işe kalkıştığını haykırmaya başladı. Sözleri, para kapmaca oyununa katılanların şen hayırseverliği üzerine birdenbire soğuk duş gibi indi.

Gelgelelim, bu şüphe uyandırıcı sözleri sarf eden kişinin de bir çift tahta bacak üzerinde ağır aksak yürüyor olması orada bulunan kimseyi şaşırtmışa benzemiyordu. Sakatların herkesten daha fazla dost canlısı olması gerektiği, en azından kendi gibi bir topala saldırıp onu lime lime etmekten kaçınması, yani kısacası, ortak bedbahtlığın hürmetine birbirine bir parça olsun sevecenlik göstermesi gerektiği etraf-taki kalabalığın aklının ucundan bile geçmemiştir.

Bu arada zencinin, daha demin sabırdan da öte bir iyi niyetle ışıyan yüzünü, hüznü bir ifade, elem dolu bir kaygı kapladı. Fiziksel durumunun gerektirdiğinden de beter biçimde aşağılanan Newfoundland köpeğini andıran suratında, ümidi kesmiş bir yakarış vardı; sanki içgüdüğü ona, kendinden üstün zekâların sürüklendiği sersemce ruh halinin, doğru veya yanlışın ne olduğuyla pek bir ilgisi olmadığını söylemiş gibi.

Fakat içgüdü, bilge de olsa, aklın aşağısında konumlanan bir rehberdir. Komediye büyü yoluyla Puck tarafından bir kahine çevrilen Lysander'ın vakur sözlerle ifade ettiği gibi:

“Akıldır iradesine yön veren insanın.”⁸

Yani, insanların mizacı birdenbire değişse de, onları yönlendiren şey serserilik değil, Lysander'ın durumunda veya şu an içinde bulunduğumuz durumda olduğu gibi, geliştirdikleri yargı gücüdür.

8 Shakespeare, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, II. Sahne, 2. Perde'den. Oyunun bu bölümü aslında insanın budalalığını vurgulamaktadır.

Evet, zenciyi merakla süzmeye başlamışlardı; bu sırada, sözlerinin yarattığı etkiden cesaret alan tahta bacaklı adam zencinin yanına seğirterek bir rahip edasıyla, ortaya attığı it-hamı oracıkta ispatlamak için onu önce soyup sonra da ko-valamaya yeltenmişti ki, kalabalığın gürültüsü ona mani ol-du; daha biraz önce hemen herkesin aklını çelmiş olan bu adama karşı şimdi de zavallı dilencinin safına geçmişler-di. Böylece tahta bacaklı adam geri çekilmek zorunda kal-dı; diğerleri ise, ortada kendilerinden başka yargıç kalmadı-ğını görünce, bu rolü oynama fırsatını geri tepmediler. Sa-nık kürsüsündeki biri hakkında –ki talihsiz zencinin şu an-ki konumu şüphesiz buydu– hüküm vermekten haz duyma-nın insanın zaaflarından biri olduğu sonucu çıkmamalı bu-radan, hayır; ancak suçlu olduğu iddia edilen kişi, bir yar-gıcın elinde gaddarca bir muamele görürken kenardan izle-yip ona acıyorsa, kalabalıktaki herkes birer yargıç kesi-lir, insan algısını keskinleştiren bir durumdur bu. Bir kere-sinde Arkansas’da kanun önünde cinayetten suçlu bulunan bir adamın haksız yere hüküm giydiğine inanan halk, adamı yargıcın elinden kurtararak kendisi yargılamaya karar ver-miştir. Fakat, şu işe bakın, adamı mahkemenin bulduğundan daha suçlu bulup derhal infaz ettiler. Böylece darağacı, arka-daşları eliyle asılan bir adamın ibret verici öyküsünün tanığı olarak orada öylece kaldı.

Fakat güvertedeki kalabalık işi böylesi bir aşırılığa vardi-rmadı; şimdilik, zenciyi adil ve dikkatli bir biçimde sorguya çekmekle yetindiler, yanında maruzatının düzmece olmadı-ğını kanıtlayan herhangi bir belge, açık-seçik bir evrak bulu-nup bulunmadığını sordular.

O ise, “Yo, yo, bu zavallı yaşlı zencinin öyle değerli bir ev-rağı yok,” diye sızlandı.

“Peki senin lehinde tanıklık edecek kimin kimsen de mi yok?” diye araya girdi, geminin başka bir tarafından bura-

ya yeni gelen, düz kesimli, uzun, siyah mantosuyla genç bir Episkopal rahip; ufak tefek ama güçlü kuvvetli bir adamdı; temiz pak bir yüzü, mavi gözleri, masum, nazik ve akli başında bir havası vardı.

“Ah tabii, tabii, beyefendiler,” diye hevesle karşılık verdi zenci, sanki biraz önce gördüğü merhametsiz tavırlar yüzünden buz kesmiş olan hafızası dostane bir söz ıstır ıstırmez çözülmüş gibi. “Tabii, tabii, bu gemide karalar bağlamış çok nazik, iyi bir beyefendi var; sonra, gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi de beni yakından tanır; sonra bir de elinde kocaman kitap olan bir beyefendi var; sonra, bir aktar, sarı yelekli bir beyefendi; sonra, pirinç rozet takan bir beyefendi; sonra kadife cüppeli bir bey; sonra, asker bir beyefendi; ve daha bir sürü iyi, nazik, dürüst beyefendi var beni tanıyan, Tanrı onlardan razı olsun, onlara sorabilirsiniz beni; evet, bu gariban, yaşlı zencinin kendisi kadar iyi tanırılar onu, Tanrı onlardan razı olsun! Hadi, ne olur bulun onları,” diye içtenlikle yalvardı, “çabucak gelsinler ve bu yaşlı fukaranın sizin gibi iyi yürekli beyefendilerin iyi niyetli güvenine tamamen layık olduğunu ispatlasınlar size.”

“Peki ama bütün bu insanları şu koca kalabalığın içinde nasıl bulacağız?” diye sordu, elinde şemsiyesi, orada duranlardan biri; orta yaşlı bir adam, görünüşe göre taşralı bir tüccardı; yaradılıştan sahip olduğu iyi niyetine, işten kovulmuş gümrük memurunun yapmacık kötü niyeti, hiç değilse bir parça çekince bulaştırmıştı.

“Nereden mi bulacağız?” diye alaycı bir edayla yineledi genç Episkopal rahip. “Ben hemen gidip bir tanesini bulacağım, mesela,” diye ekledi çarçabuk, ve iyi niyetli bir telaşla ağzından çıkan eyleme dökerek oradan uzaklaştı.

“Boş yere ara dur!” diye ardından seslendi çatallanmış sesiyle tahta bacaklı adam, şimdi tekrar yanlarına yanaşarak. “Gemide bunların bir tekinin bile olduğuna inanmam. Bir

dilencinin böyle bir yığın seçkin arkadaşı olduğu nerede görülmüş? İstediginde gayet hızlı yürüyebilir bu, benden çok daha hızlı; ama iş yalan söylemeye gelince daha da hızlıdır. Beyaz bir sahtekâr bu, kendini siyaha boyayıp ayaklarını kıvrıp bükmesi tamamen düzmece. Kendisi de arkadaşları da birer uydurmaca.”

“Sende hiç merhamet yok mu, ahbap?” diye araya girdi göze batmamak için alçalttığı sesi, göze batan gövdesiyle tam bir tezat teşkil eden Metodist vaiz; uzun boylu, kaslı, asker görünümlü bir adamdı; Tennessee doğumluydu, Meksika savaşında gönüllü bir tüfek bölüğünde gönüllü rahip olarak görev yapmıştı.

“Merhamet başka, hakikat başka,” diye karşılık verdi tahta bacaklı adam: “adam alçağın teki diyorum.”

“Ama zavallı adam hakkında niçin elimizden geldiğince iyi niyetli bir varsayımda bulunmayalım?” dedi askere benzeyen Metodist, muhatabının sabrın sınırlarını zorlayan hoyratlığı karşısında sakın tutumunu korumakta gittikçe zorlanarak: “dürüst biri gibi görünüyor, değil mi?”

“Görünüş başka, gerçekler başka,” diye yapıştırdı cevabı beriki; “varsayıma gelince, bir alçak hakkında, alçak olduğundan başka ne varsayımda bulunabilirsiniz?”

“Böyle kenger dikenini gibi ısırma,” diye belirtti Metodist, önceki sabrını bir miktar yitirmiş gibi. “Merhamet, kardeşim, merhamet.”

“Merhametini de al git! Cennetin dibine!” diye yapıştırdı yine beriki, şeytani bir hırsıyla; “burada, dünya üzerinde gerçek merhamet bunaklara mahsustur, sahte merhamet ise düzenbazlara. Bir budalayı bir öpücükle aldatan kişinin, kendine aşık olduğuna inanır merhametli budala, merhametli açığöz ise tanık masasından sanık kürsüsündeki dostuna merhametle tanıklık eder.”

“Tabii, dostum,” diye yanıt verdi asil Metodist, kabaran

öfkelerini binbir güçlükle dizginleyerek – “tabii, kendini unuttuysun. İğneyi kendine batır, çuvaldızı başkasına,” diye devam etti, sakın dış görünüşü, içinde tuttuğu duygularla sarsılarak. “şimdi farz et, senin ağzından çıkan sözlere bakarak, hiç merhamet göstermeden senin kişiliğin hakkında bir yargıya varsam; senin ne kadar kötü, acımasız bir adam olduğunu düşünürüm biliyor musun?”

“Kuşkusuz” –sırtarak– “bir jokey dürüstlüğünü nasıl kaybederse, inancını öyle kaybetmiş acımasızın teki.”

“Bu ne demek oluyor şimdi, dostum?” içindeki Adem’i boynundan yakaladığı bir kurt k peğiyemiş esine vargücüyle dizginleyerek.

“Ne demek olduğuna kafanı yorma” – alaycı bir ifadeyle; “ama bütün atlar erdemli değildir, tıpkı her insanın iyi niyetli olmadığı gibi; eğer çok yakınına yaklaşır, çok fazla kurcalarsan, bazı şeyler sana da bulaşır. Bana erdemli bir jokey bulduğunda haber ver, ben de sana kamil insanı göstereyim.”

“Bir şeyler ima ediyorsun sen.”

“Bundan kafan karışıyorsa hepten budalasın demektir.”

“Alçak!” diye bağırdı beriki, nihayet öfkeden köpürmüş halde, “Tanrısız alçak! Merhamet beni alıkoymasa, hak ettiğin sıfatları bir bir sayabilirdim yüzüne karşı.”

“Yapabilir miydin bunu cidden?” dedi küstahça.

“Hem de nasıl, sana merhametin ne demek olduğunu şuracıkta  ğretirdim,” diye haykırdı galeyana gelen Metodist, usanç verici muhatabını birdenbire paspal paltosunun yakasından yakaladığı gibi tahta bacağı güvertenin üstünde bir çivi gibi tangırdayana kadar sarsarak. “Beni çatışmadan kaçan biri zannettin değil mi? – bir Hristiyan’a hakaret etmenin yanına k r kalacağını sandın, seni beş para etmez korkak. Yanıldığını g r o halde” – bir kez daha kuvvetle sarsarak.

“Ağzına, eline sağlık, kilise savaşçısı!” diye haykırdı bir ses.

“Beyaz kravat düvele karşı!” diye bağırdı bir diğeri.

“Bravo, bravo!” diye hep bir ağızdan yankılandı pek çok ses, benzer bir coşkuyla tartışmasız galibin tarafını tutarak.

“Sizi budalalar!” diye bağırdı tahta bacaklı adam, dizginlerinden boşanıp hararetle kalabalığa dönerek; “sizi budala sürüsü, budala bir kaptanın emrindeki budalalar gemisinde!”

Adaletin bu müstehak kurbanı, böyle söylenerek ve boş tehditler savurarak böyle bir ayaktakımıyla daha fazla tartışmaya tenezzül dahi etmezmişçesine oradan uzaklaştı. Ama peşi sıra gelen yuhalamalar ona bu küçümsemenin bedelini fazlasıyla ödetti. Cesur Metodist, ona ağzının payını vermiş olmaktan memnundu, ne olursa olsun, kalabalığın öfkesine katılmayacak kadar yüce gönüllüydü. Uzaklaşmakta olan asiye işaret ederek şöyle dedi: “İşte, insanlığa dair tek yanlı düşüncelerinin simgesi olan o tek bacağına sürüye sürüye uzaklaşıyor.”

“Siz boyalı zokanıza güvenin, yeter,” diye yanıt verdi diğeri uzaktan, tekrar sakat zenciyi işaret ederek, “benim öç almak için başka bir şey yapmama gerek yok.”

“Ona güvencek değiliz,” diye cevap verdi bir ses.

“Daha iyi ya,” diye alaycı bir tonda yanıtladı beriki. “Bana bakın,” diye devam etti, olduğu yerde kıpırtısız kalarak, “bana bakın siz, bana kenger dikenini dediniz. İyi. Hem de tohumu kaçmış kenger dikenini: Daha da iyi. Bu kart ısırgan otu sizin aranızda bir güzel itilip kakıldı: İyi ya, herhalde tohumlarından birkaçı etrafa saçılmıştır. Peki bunlar filiz vermez mi? Filiz veren taze ısırganları keserseniz daha da çoğalmazlar mı? Onları cesaretlendirir, daha da gürleştirir bu. ısırganlarım tarlalarınızı istila ettiğinde, işte o zaman, o tarlaları bırakıp gitmek zorunda kalacaksınız!”

“Bütün bunlar da ne demek oluyor şimdi?” diye sordu taşralı tüccar, gözlerini açarak.

“Hiçbir şey; kapana kısılan kurdun veda uluması,” diye yanıtladı Metodist. “Safra, acı safra, fenalıklarla dolu inançsız yüreğinin sefil mahsulü: Onu çılgına çevirdi. Doğuştan lanetlenmiş biri olduğunu zannediyorum onun. Ah, dostlarım,” kollarını, sanki vaaz kürsüsündeymiş gibi havaya kaldırarak, “ah sevgili peygamber, bu çılgının hazin halini izlemek bizim için nasıl da bir uyarı. Bundan ders çıkarmalıyız, o ders de şu olsa gerek, eğer Tanrı’ya güven duymamaktan sonra gelen, insanın kaçınması gereken bir başka günah varsa, o da Tanrı’nın kullarından kuşku duymaktır. Ben hazin meczuplarla dolu ne tımarhaneler gördüm, ve orada şüphenin sonunun nereye vardığını gördüm: Kinayelerle konuşan kişi, bir köşede cezbeye kapılmış gibi kendi kendine söylenir durur; yıllar yılı orada öylece sabit duran bir nesnedir; kafası öne düşmüş, kendi dudağını kemirir, kendi kendinin akbabasıdır; karşı köşedeki budala ise durup durup ona kaşlarını çatar.”

“Ne örnek ama,” diye fısıldadı biri.

“Timon’u⁹ bile vazgeçirebilirdi,” diye yanıtladı bir başkası.

“Ah, ah, merhametli beyefendiler, bu yaşlı, gariban zenciye hiç mi güveniniz yok?” dedi ağlamaklı bir sesle geri dönen zenci; az önceki kargaşada korkuyla öteye kaçmıştı.

“Sana mı güvenecekmiz?” diye tekrar etti az önce fısıldayan ses, aniden değişen bir ses tonuyla, hemen o yana dönerek, “işin o yanına bakacağız.”

9 Shakespeare’in son yazdığı iki oyundan biri olarak kabul edilebilecek *Atinalı Timon*’un (diğeri Atinalı devlet adamı ve hatip Perikles’i konu alır) mizantropist kahramanının esin kaynağı, muhtemelen aynı adlı Yunan filozoftur. Melville’in metin boyunca sık sık geri döndüğü Timonculuk teması, özellikle XXII. bölümde derinleştirilmektedir. Tıpkı *Atinalı Timon*’un Shakespeare küliyatının kapanışında yer alması gibi, *Sağlam Adam*’ın da Melville’in son romanı olacağına dair ipuçları, yazarın henüz romanı yazdığı sırada dostu Nathaniel Hawthorne’la sohbet ve yazışmalarında ima edilen bir kehanettir. Bkz. Lewis Mumford, *Herman Melville*, The Literary Guild of America, New York, 1929.

“Sana bir şey diyim mi, Marsık,” dedi fısıldayana yanıt vermiş olan, bir o kadar değişmiş bir ses tonuyla, “şu nadan adam,” uzaktaki tahta bacaklıyı parmağıyla göstererek, “hiç şüphesiz nadan adamın teki, ve onun yerinde olmayı hiç istemezdim; ama senin de bir tür siyah Tırtıkçı Jeremy¹⁰ olmadığını ispatlamaz bu.”

“Yani bu yaşlı gariban zenciye şu kadarcık güvenmiyor musunuz?”

“Sana güvenmeden önce,” dedi üçüncü bir ses, “sana kefil olacak arkadaşlarından birini bulmaya giden nazik beyin getireceği haberleri bekleyeceğiz.”

“Bu durumda,” diye araya girdi dördüncü biri, “herhalde yılbaşına kadar buradayız demektir. O nazik beyi bir daha görmezsek şaşmayın. Bir süre boşu boşuna aradıktan sonra aptal yerine konduğuna ikna olacak ve utancından yanımıza gelemeyecek. İşin aslı, ben bile zenci hakkında işkillenmeye başlıyorum. Bu zencide garip bir yan var, inanın.”

Zenci bir kez daha ağlamaklı bir sesle yalvardı ve son konuşmacıdan umutsuzca öteye kaçarak Metodist rahibi cüppesinin eteğinden yalvarırcasına yakaladı. Fakat daha demin hararetle konuşan arabulucunun tavrında bir değişiklik seziliyordu. Tereddütlü ve sıkıntılı bir hal içinde ricacıyı sessizce süzdü; ona karşı başta ortaya atılan kuşkular, içgüdüsel etkiler nedeniyle olacak, şimdi bir kez daha nüksetmekteydi, üstelik daha da derinleşerek.

“Bu zavallı yaşlı zenciye güvenmiyorsunuz, ha?” diye sızlandı bir kez daha zenci, cüppenin eteğini bırakıp yalvaran gözlerle kalabalığa dönerek.

“Evet, zavallı dostum, *ben* sana güveniyorum,” diye haykırdı bu kez, önceden bahsi geçen taşralı tüccar, merhamet-

10 Popüler bir 19. yy İngiliz tiyatro oyununda ortaya çıkan, durmadan cüzi miktarlarda borç alan ve asla borcuna sadık kalmayan Jeremy Diddler karakteri, Edgar Allen Poe'nun hiciv üslubunda yazdığı “Dolandırıcılık” adlı hikâyesine de ilham vermiştir.

sizliğin peşi sıra gelen zencinin bu yalvarışı onu nihayet insaniyet namına zenciden yana ikna etmiş gibiydi. “İşte, işte sana güvenimin kanıtı,” diyerek, şemsiyesini koltuğunun altına kıştırıp, elini cebine atarak bir cüzdan çıkardı, ancak kazara beraberinde gelen kartviziti de fark etmeden güverteye düşürdü. “Al, buyur, zavallı dostum,” diye devam etti, el-li sent'i uzatırken.

Paradan çok gösterilen iyiliğe müteşekkir kalan dilencinin yüzü, yeni kalaylanmış bir bakır sahan gibi parladı, derken bir adım daha yanaşarak yukarı kaldırdığı eliyle sadakayı aldı, bir yandan da çolak bacağına sarılı deri paçavrasıyla sanki fark etmeden yapmış gibi kartvizitin üstünü kapattı.

Tüccarın çoğunun ruh haline aykırı olarak yaptığı bu iyilik, kalabalıktan nahoş bir tepki almakta gecikmedi, çünkü onlarda sanki kendileri suçlanıyormuş gibi bir izlenim uyandırmıştı. Derken bir kez daha, zencinin aleyhine, bu kez öncekilerden daha inatçı bir haykırış yükseldi, o da bir kez daha ağlamaklı bir yakarış koyverdi; bir kısmının eşgalini sıraladığı arkadaşlarını gidip bulurlarsa kendisi hakkında her şeyi rahatça öğrenebileceklerini söyledi.

“Neden kendin gidip bulmuyorsun onları,” diye çıkıştı kaba saba bir gemici.

“Nasıl kendim gidip bulayım onları? Bu gariban sakat bacaklı zencinin arkadaşları ayağına gelmeli. Ah nerede, nerede o iyi arkadaşı bu zencinin, o karalar bağlamış iyi adam?”

O sırada elinde zil, bir kamarot yaklaşarak bileti olmayan tüm yolcuların kaptan kamarasına ilerlemelerini söyledi. Bu anons, sakat zencinin etrafındaki kalabalığı bir anda dağıttı, dilencinin kendisi de az sonra küskünlükle sürüne sürüne gözden kayboldu, galiba diğerleriyle aynı işi halletmeye gitmişti.

IV

ESKİ BİR AHBAPLIĞIN TAZELENMESİ

“Nasılısınız, Bay Roberts?”

“Hı?”

“Beni tanımadınız mı?”

“Yo, kesinlikle hayır.”

Kaptan kamarasının etrafındaki kalabalık çoktan eriyip gitmişti; yukarıdaki karşılaşma geminin arka kısmındaki yan balkonlardan birinde, matem kıyafeti içinde, temiz ve saygın görünümlü ama pek de göze batmayan, şapkasına uzun, siyah bir tül bağlamış bir adam ile daha önce bahsi geçen taşralı tüccar arasında gerçekleşti; beriki ona eski bir tanıdığınıymış gibi teklifsizce yanaşmıştı.

“Nasıl olur, beyefendi,” diye devam etti karalar bağlamış adam, “yüzümü nasıl hatırlamazsınız? Ben sizin simanızı sanki son görüşmemizin üzerinden çeyrek asır değil de çeyrek saat geçmiş gibi hatırlıyorum. Hatırlamadınız mı beni yani? İyi bakın.”

“Yemin ederim –hakikaten– buna itiraz ediyorum,” kafası karışmış halde, “başım üstüne, beyefendi, sizi tanımıyorum –cidden, cidden. Fakat, durun, durun bir dakika,” diye aceleyle devam etti, yüzünde bir memnuniyet ifadesiyle gözünü yabancının şapkasına sardığı siyah kurdeleye doğru kaldırarak, “durun, evet, sizi şahsen tanıma şerefine erişmiş olmasam da, yanılmıyorsam, hatta eminim ki bahsinizi duydum, hem de kısa, çok kısa bir süre önce. Gemideki fukara zencinin biri, kendisine kefil olabilecek birkaç kişiyle birlikte sınırim sizden de bahsetti.”

“Ha, şu sakat adamcağız, iyi tanırım onu. Yanıma geldiler. Onun hakkında anlatabileceğim her şeyi anlattım. Kuşkularını hafiflettiğimi sanıyorum. Keşke daha fazlası da gelseydi elimden. Bu arada, efendim, aklıma gelmişken, bir adam, ne

kadar mütevazı olursa olsun, kendisine kefil olması için başka bir adamı işaret ediyorsa, ikincinin ahlâkî vasfına az çok delalet etmez mi bu?”

İyi niyetli tüccarın kafası karışmış gibi görünüyordu.

“Yüzümü hâlâ çıkaramadınız mı?”

“Doğrusunu söylemem gerekirse, ne kadar uğraşsam da hatırlayamıyorum,” diye net bir yanıt verdi diğeri gönül-süzce.

“O kadar değişmiş olabilir miyim? Bakın bana. Yoksa ben mi yanılıyorum? – Siz Henry Roberts değil misiniz, efendim, Pennsylvania’nın Wheeling şehrinden ihracatla uğraşan bir tüccar? Tanrı aşkına, eğer reklam için kartvizit kullanıyorsanız ve yanınızda bir tane varsa açıp bakın, zannettiğim kişi olup olmadığınızı kendiniz görün.”

“Nasıl yani,” hafif asabı bozulmuş gibi, “herhalde kendimi tanıyorum.”

“Oysa bazıları kişinin kendini tanıması öyle kolay değildir derler. Kimbilir, beyefendiciğim, belki de bir süre kendinizi başkası zannetmişsinizdir. Daha tuhaf şeyler de oluyor hayatta.”

İyi niyetli tüccar dik dik bakıyordu.

“Ayrıntısını vermem gerekirse, efendim, sanıyorum sizinle bundan altı yıl önce Brade Kardeşler Şirketi’nin bürosunda karşılaşmıştık. Ben Philedelphia’daki bir şirketin temsilcisi olarak seyahat ediyordum. Bradelerin en büyük kardeşi bizi tanıştırdı, hatırlıyor musunuz? Sonra biraz iş konuştuk, sonra siz, ısrar ısrar üstüne, beni çay içmeye evinize davet ettiniz ve ailenizle birlikte hoşbeş ettik. Anaforayı, benim Werther’in sevgilisi Charlotte hakkında anlattıklarımı, tereyağlı ekmeği, sonra sizin büyük bir somun ekmekle ilgili anlattığınız hikâyeyi unuttunuz mu? O günden sonra belki yüz defa güldüm o hikâye aklıma geldikçe. En azından adımları hatırlamanız gerek – Ringman, John Ringman.”

“Büyük somun mu? Sizi çaya mı davet ettim? Ringman? Ringman? Ring? Ring?”

“Ah, beyefendiciğim,” mahzun bir gülümsemeyle, “geçmiş böyle eşelemeyin. Görüyorum ki nankör bir hafızanız var, Bay Roberts. Ama benim hafızam vefalıdır, güvenilebilirsiniz.”

“Yani, doğrusunu söylemek gerekirse, hafızam bazı konularda pek kuvvetli değil,” diye dürüstçe yanıtladı beriki. “Ama yine de,” diye ekledi kafası karışmış bir halde, “yine de ben...”

“Ah, efendim, inanın dediğim gibi oldu. Hiç şüphenez olmasın, sizinle gayet iyi tanışıyoruz.”

“Fakat – fakat hafızamda bununla ilgili tek bir kıvılcım çıkmaması sinirimi bozuyor; ben...”

“İyi ama kendiniz itiraf etmediniz mi, beyefendiciğim, bazı konularda hafızanızın bir parça nankör olduğunu? Pekki, nankör bir hafızaya sahip olanların, başkalarının daha az nankör hafızasına biraz olsun güvenmesi gerekmez mi?”

“Fakat bu dostane çay sohbetine dair en ufak...”

“Anlıyorum, anlıyorum; tableten tümüyle silinmiş. Tanrı aşkına, beyefendi,” aniden parlak bir fikir bulmuş gibi, “altı yıl kadar önce, başınızdan herhangi bir darbe aldınız mı? Böyle bir olay, şaşırtıcı sonuçlara yol açabiliyor. Yalnızca kazanın kısa veya uzun bir süre sonrasında olan olaylar değil, aynı zamanda –kulağa tuhaf geliyor ama– kısa veya uzun süre öncesindeki olaylarla ilgili de mutlak ve geri dönüşsüz bir unutkanlık. Yani zihin o sırada olanların pekâlâ farkında olsa da, hafızaya kaydetmek konusunda yetkin olsa da, hepsi boşa gidiyor çünkü geçirilen kaza hepsini hasara uğrattıyor.”

İlk afallamanın ardından tüccar, sıra dışı bir ilgiyle dinlemişti. Diğer sözlerine devam etti:

“Çocukken beni at tepmişti, yerde uzunca süre baygın yatmıştım. Kendime geldiğimde, hiçbir şey hatırlamıyor-

dum! Atın yanına nasıl geldiğime, atın kimin nesi olduğuna, nerede olduğuna, hatta başıma gelenin at yüzünden olduğuna dair en ufak bir iz yoktu. Olayın ayrıntılarını tamamen arkadaşlarıma borçluyum, onların ifadelerine güvenmeye mecbur olduğumu söylemem gereksiz; bir şeyler olmuştu herhalde, bu konuda beni niçin aldatsınlar, öyle ya? Görüyorsunuz işte, efendim, zihin hamur gibi şekilden şekle giren bir şey ama üzerine işlenen resimlerin katılaşp pişmesi için zaman gerekiyor, yoksa bahsettiğim gibi bir kaza onları bir anda silebilir, sanki hiç öyle bir şey olmamış gibi. Altı üstü çamurdan yaratılmışız, efendim, kutsal kitapta dendiği gibi, çömlekçinin çamurundan, gevşek ve her şekle giren bir çamur.¹¹ Neyse, felsefeye girmeyeyim. Söyleyin bana, bahsettiğim dönemde beyninize bir darbe almak gibi bir talihsizlik geçti mi başınızdan? Eğer böyle bir şey olduysa, nasıl tanıştığımızı uzun uzadıya anlatarak hafızanızdaki boşluğu memnuniyetle doldurabilirim.”

Tüccarın yüzünden okunan ilgisi, diğerinin konuşması boyunca hiç eksilmemişti. Ufak bir tereddütün, hatta tereddütten öte bir duraksamanın ardından, asla böyle bir darbe almamış olmamakla birlikte, bahsedilen dönemde beynini etkileyen yüksek ateşli bir havale geçirdiğini ve uzunca bir dönem aklını tümüyle yitirdiğini itiraf etti. Sözlerine devam ediyordu ki yabancı büyük bir coşkuyla haykırdı:

“İşte, gördünüz mü, hepten yanılmamışım. Bu ateş her şeyi açıklıyor.”

“Yo, ama...”

“Bağışlayın, Bay Roberts,” diye nezaketle sözünü kesti diğeri, “ama zaman kısa ve sizinle şahsi ve önemli bir şey konuşmak istiyordum. İzninizle.”

11 İnsanın çamurdan yaratıldığı teması İncil’de Yeşaya 64:8’de geçer. “Çömlekçinin çamuru” temasının izleri, Melville’in *Sağlam Adam*’dan bir önceki romanı *Israel Potter* (1855)’ın “İsrail Mısır’da” isimli bölümünde ve daha dipte karakterin soyadında (*potter*: çömlekçi) görülür.

Bay Roberts, tüm iyi niyetiyle, ricaya uymaktan başka bir şey yapamadı; iki adam sessizce yürüyerek daha az ayakaltı bir yere vardıklarında karalar bağlamış adam birden neredeyse hüzünlü denebilecek bir ciddiyet takındı. Acıdan kıvranıyormuşçasına bir ifade kapladı yüzünü. İçinde saklı tuttuğu felaket bir zaruretle boğuşuyor gibiydi. Konuşmak için bir-iki kez çabaladı, fakat sözcükler boğazında düğümleniyordu. Yanındaki ise insancıl bir hayret içerisinde duraklamış, ardından ne geleceğini merak ediyordu. Nihayet, bir çaba gösterip duygularının üstesinden gelerek, metin bir sesle konuştu:

“Yanlış hatırlamıyorsam masonsunuz, değil mi, Bay Roberts?”

“Evet, evet.”

Ansızın nüksetmiş bir heyecandan kurtulmak ister gibi bir anlığına geri çekilen yabancı yanındakinin elini yakaladı; “acaba, ihtiyaç sahibi bir kardeşinize bir şilin ödünç vermez miydiniz?”

Tüccar irkildi, adeta gerisin geri uzaklaşmak ister gibi.

“Ah, Bay Roberts, eminim ki siz, talihsiz kimselerden uzak durmayı iş edinen o işadamlarından biri değilsiniz. Tanrı aşkına beni bırakmayın. Yüreğimde bir ağırlık var, yüreğimin tam üstünde. Bedbaht koşullarda yaban ellere, hiç tanımadığım insanların arasına düştüm. Sırlarımı açabileceğim bir dost ihtiyacım var. Haftalardır gördüğüm ilk tanıdık yüz sizinkisi, Bay Roberts.

Öylesine ani bir patlamaydı ki bu, ve konuşma etraftaki sahneyle öylesine bir tezat teşkil ediyordu ki, pek temkinsiz biri sayılamayacak olan tüccar, insaniyetini hepten yitirmiş biri de olmadığından tümüyle kayıtsız kalamadı.

Diğeri, hâlâ tir tir titreyerek sözüne devam etti:

“Size verdiğim dostça selamın ardından böyle sözler sarf etmek nasıl yüreğimi parçalıyor anlatamam, efendim, benim-

le ilgili olumlu kanaatinizden vazgeçebileceğinizin farkındayım. Ancak elimden bir şey gelmiyor: Zaruret, kural dinlemiyor, hiçbir tehlikeye aldırıyor. Efendim, bizler masonuz, bir adım daha yana kayalım, size hikâyemi anlatayım.”

Duyulmasın diye alçak sesle hikâyesine başladı. Dinleyenin ifadesine bakılırsa, gayet ilgi çekici bir hikâyeye benziyordu; ne kadar sağlam kişilikli, öngörü sahibi, dirayetli, zeki, inançlı olursa olsun insanın elini kolunu bağlayan badiyelerle dolu bir hikâyeydi.

Açıklanan her yeni sır, dinleyenin merhametini artırdı. Duygusal bir acıma hali değildi bu. Hikâye devam ederken cüzdanından bir banknot çıkardı, fakat az sonra, daha da talihsiz bir gerçeği işitince elindeki daha yüksek bir meblağ ile değiştirdi; nihayet, hikâye sona erdiğinde, verdiğinin asla sadaka olmadığını vurgulayan bir edayla, parayı yabancıнын eline sıkıştırdı; beriki ise, sadaka almaya şiddetle karşı olduğunu vurgulayan bir tavırla, parayı alıp cebine yerleştirdi.

Istene yardımcı alan yabancıнын tavırları, mevcut koşullarda soğukluk addedilebilecek bir vakara büründü. Pek coşkulu olmamakla birlikte büsbütün densizce de olmayan birkaç sözün ardından ayrılırken, nereden gerek gördüğü bilinmez, törpülenmiş bir başına buyrukluğa eğilerek selam verdi, sanki sefalet, ne kadar ağır bir yük olsa da, kişinin kendine olan saygısını ezemezmiş, minnet duygusu, ne kadar derin olursa olsun, bir beyefendiyi küçük düşürememiş gibi.

Henüz gözden kaybolmamıştı ki aklına bir şey gelmiş gibi duraksadı; sonra, telaşlı adımlarla tüccarın yanına dönerek: “Şimdi aklıma geldi,” dedi “Kara Şelale Kömür Şirketi’nin yöneticisi ve satış müdürü de aramızda; Kentucky mahkemesinde bir borsa davasında tanık olarak çağrıldığı için satış defterini de yanına almış. Bir ay önce birtakım düzenbazların hisselerin değerini düşürmek için yarattığı yapay tela-

şa kapılan bazı hissedarlar hisselerini satmışlar; fakat tezgâhı önceden haber alan şirket, bu sahte paniği yaratanların ondan yarar sağlamasını önlemeye karar vererek düzenbazların amaçlarını boşa çıkarmak için, elden çıkarılan hisseleri yeniden kendi elinde toplamayı başarmış. Duyduğum kadarıyla şirket şu an bu hisseleri yeniden satışa sunmaya hazırmış, ama acele de etmiyormuş; ve düşük değerden aldıkları bu hisseleri şimdi aynı fiyata satacaklarmış, panikten önce çok daha değerli oldukları halde. Şirketin böyle bir hazırlık içinde olduğunu pek fazla kimsenin bilmemesi, hisselerin satış defterinde hâlâ şirketin adına kayıtlı olmasından da belli, bu da fon alım satımıyla uğraşan biri için az bulunur bir yatırım fırsatı demek. Çünkü her geçen gün panik duruldukça, nereden kaynaklandığını herkes yavaş yavaş görecektir, eskisinden de kuvvetli bir güven tesis edilecek ve bir tepki doğacak; hisseler yükselişe geçtiğinde düşüşten önce olduğundan daha fazla değer kazanacak, çünkü hissedarlar kaderin tekerrür etmeyeceğinden emin olacaklar.”¹²

Anlatılanları önce merakla, sonuna doğru ise ilgiyle dinleyen tüccar, bir süre önce konuyla ilgili arkadaşlarından şirketin bahsini işittiğini ve hakkında iyi şeyler söylendiğini duyduğunu, ama son dönemde yaşadığı iniş çıkışlardan haberi olmadığını söyledi. Kendisinin spekülâtör olmadığını, bugüne kadar herhangi bir hisseyle uğraşmaktan uzak durduğunu, ancak bahsi geçen olayın neredeyse aklını çeldiğini de ekledi. “Tanrı aşkına,” dedi sonunda, “burada satış müdürüyle bir alışveriş yapılabilir mi, ne dersiniz? Onu tanıyor musunuz?”

“Şahsen tanımıyorum. Ama yolcular arasında olduğunu işittim. Diğer meseleye gelince, biraz resmiyetten uzak gibi görünse de beyefendi gemide ufak bir alım satıma itiraz

12 “Kaderin tekerrür etmeyeceğinden emin olmak,” John Milton’ın *Kayıp Cennet*’indeki Şeytan’ın sözlerine nazire.

etmez herhalde. Malum, Mississippi kıyılarında bu tür işler Doğu'da olduğu kadar tören gerektirmez.”

“Doğru,” diye yanıtladı tüccar, ve bir anlığına düşüncelere dalmış gibi başını eğdi, ardından, başını hızla kaldırarak, her zamanki kadar saf olmayan bir sesle ekledi: “Bu hakikaten nadir bulunur bir fırsata benziyor; peki siz neden duyar duymaz atılmadınız? Yani kendiniz için?”

“Ben mi? Keşke mümkün olsaydı!”

Bu sözler duygusuz bir sesle söylenmemişti, yanıt da bir parça mahcubiyet taşıyordu.

“Ah, tabii, unutmuşum.”

Bunun üzerine yabancı onu hafif bir ciddiyetle süzdü, epeyce rahatsız ediciydi bu durum, çünkü yalnızca üstünlük taslayan değil, aynı zamanda suçlayıcı bir yanı da vardı; yardım gören birinin hamisine karşı böyle bir tavır takınması oldukça tuhaf kaçmıştı; yine de yardım gören açısından pek de yakışksız değildi, sanki kendine karşı sorumluluğundan başka hiçbir şey davranışlarını etkileyememiş gibi, kibirden tümüyle uzak ve vicdan azabıyla karışık bir tavır sergiliyordu. Uzunca bir süre geçtikten sonra şöyle dedi:

“Meteliksiz bir adamı bir yatırım fırsatını değerlendirmedigi için lakaytlıkla suçlamak – ama yo, hayır, unutkanlık yüzünden söylediniz bunu; merhamet, bunu, o talihsiz yüksek ateşin bıraktığı izlere yoracak, ne de olsa Bay Roberts'ın daha önceki olaylara dair hafızasını da ciddi biçimde zedelemişti.”

“O konuya gelince,” dedi tüccar itiraz ederek, “ben hiç de...”

“Özür dilerim ama kabul etmelisiniz ki daha şimdiden, ne kadar belirsiz de olsa, nahoş bir kuşkuya kapıldınız. Şüphesiz sığ bir şey olsa da inceden inceye işler, bazen en insancıl kalpleri, en bilge zihinleri istila edebilir. Her neyse, bu kadar yeter. Bu hisselerle dikkatinizi çekmekteki amacım, efendim,

iyiliğinizi takdir ettiğimi göstermekti. Yalnızca minnettarlığımı göstermek istedim, verdiğim bilgiler bir işe yaramasa bile niyetimi unutmayın.”

Eğilerek selam verdi ve kendine olan saygısından dolayı bu tür düşünceleri aklından geçirmeyeceği besbelli olan biri karşısında, bir anlık incitici düşüncelere kapıldığı için kendi kendini suçlayan Bay Roberts'ı orada bırakarak ayrıldı.

V

KARALAR BAĞLAMIŞ ADAM, BÜYÜK BİR BİLGE Mİ YOKSA KOCA BİR BUDALA MI OLDUĞU SORUSUNU MUALLAKTA BIRAKIYOR

“Heyhat, dünyada acı da iyilik de yan yana; hem de safdillikten gelen bir iyilik değil bu, kederin de safdillikten olmaması gibi. Gözünü sevdiğim iyi yürekli adam. İyilik için çarpan bir yürek!”

Karalar bağlamış adamdı bunları söyleyen, tüccarın yanından ayrıldıktan kısa bir süre sonra, sanki kalbinden rahatsızmış gibi elini beline koymuş, kendi kendine böyle mırıldanıyordu.

İyilik üzerine düşüncelere dalmak onu bir parça yumuşatmış gibiydi; muhtaç olduğu ve yardım elinin kendisine uzatıldığı anda, alışılmışın dışında bir gurur sergileyen –kimileri yersiz bir kibir zannedebilirdi bunu, zaten kibir nerede olursa olsun çoğu zaman duygusuzdur– birinden beklenebilecek olanın ötesinde bir mülayimlikti bu. Oysa işin gerçeği belki de şuydu, kibir denen musibetten bir parça pay almış olanlar aynı zamanda iyilikten de paylarını almışlarsa, bazen içlerindeki vakar duygusu, yapılan iyilik karşısında soğuk, hatta nankör gibi görünmelerine neden olur. Çünkü böyle bir zamanda sıcak, samimi sözler sarf etmek ve içten-

likle yardımı reddetmek, durumu abartmak olur, ki görgülü bir kimsenin bundan daha fazla nefret ettiği bir şey yoktur. Buradan, dünyanın samimiyeti takdir etmediği gibi bir sonuç çıkarılabilir, oysa bu doğru değildir, zira dünya en başta kendisi samimidir; samimi bir abartıdan ve samimi bir insandan pekâlâ hoşlanır, ancak ait olduğu yerde, yani tiyatro sahnesinde. Bundan bihaber olanların, İrlandalılara has bir coşku içinde, İrlandalılara has bir samimiyetle kendilerine iyilik yapan kişiye karşı hararetle karşılık verdiklerinde, ne kadar acınası bir duruma düştüklerine bir bakın.

Karşıdaki, iyiliksever olmanın yanı sıra eğer makul ve saygıdeğer bir insansa, bundan olsa olsa rahatsızlık duyar. Üstüne üstlük bir de, kimilerinde olduğu gibi, titiz bir mizaca sahipse, minnettarlığıyla onu böylesine bunaltan bu kişi hakkında, suçu sanki yalnızca itidalsizlik değilmiş de nankörlükmüş gibi olumsuz düşünecektir. Oysa yardım gören akli başında kişi, minnet duygusu en az diğerleri kadar yoğun olsa bile, ne böyle bir rahatsızlığa neden olur ne de böyle bir şeye meyleder. Bu kişiler makul olduklarından çoğunluğu oluşturlar. Böylece, dünya üzerindeki usanç verici tezahürlerinin yokluğuna bakıp minnet diye bir şeyin kalmadığından yakınanların ne kadar düşüncesiz kimseler olduğunu görebiliriz; oysa gerçekte, minnet duygusu da mütevazılık kadar bolca bulunur, fakat her ikisi de gölgenin müdevimi olduğundan çoğunlukla gözden ırak kalmayı seçerler.

Karalar bağlamış adamın tavrındaki değişikliği açıklarken geldik buraya; kendisiyle baş başa kalınca adabı muaşeretin soğuk giysisini üzerinden atmış, samimi yüreğinin içindekileri dökerken neredeyse başka biri olup çıkmıştı. Bu kendi halinde mülayimliğine de melankoli karışmıştı, hem de dizginsiz bir melankoli. Adabı muaşerete her ne kadar aykırı olsa da, tam da bu yüzden onun samimiyetini gösteren bir şey-

di bu; zira, nedendir bilinmez, bazen samimiyet neredeyse melankoli de oradadır.

O sırada geminin yan tarafında küpeşteye yaslanmıştı, öyle dalgındı ki yanbaşındaki diğer dalgın figürün farkına varmamıştı – kuğu boyunlu genç bir beyefendiydi bu; hanımların giydiği türden bir bluza benzeyen, açık yakalı gömleğinin yakalarını geri atmış ve siyah bir kurdele bağlamıştı. Kare biçimli, üzerinde tuhaf Yunanca harfler yazılı yaka iğnesine bakılırsa seyahate çıkmış bir üniversite öğrencisi olmalıydı; herhalde ikinci sınıf öğrencisiydi ve belki de yalnız başına ilk seyahatiydi bu. Elinde, Roma parşömeniyle ciltlenmiş, küçük bir kitap vardı.

Komşusunun kendi kendine mırıldandığını duyan genç ona bir miktar hayretle, hatta neredeyse ilgiyle baktı. Fakat bir üniversiteli için alışılmadık biçimde, anlaşılan içe kapalı bir mizacı olduğundan, onunla konuşmamıştı. Beriki ise onun ürkekliğini artırmak pahasına kendi kendine konuşmayı bırakıp diyalog kurdu, tanıdıklık ile hüznün tuhaf bir karışımından oluşan bir edayla:

“Ah, o da kim? Beni iştmedin, değil mi, genç arkadaşım? Fakat, sen de üzgün görünüyorsun. Melankolim bulaşıcı değil ya?”

“Bayım, bayım,” diye kekeledi diğeri.

“Tanrı aşkına,” paylaşılmayı bekleyen bir hüznle, küpeşte boyunca yavaşça kayarak, “Tanrı aşkına, genç arkadaşım, elindeki o kitap da ne? İzin ver de bakayım,” kitabı hafifçe elinden alarak, “Tacitus!”¹³ Sonra rastgele bir sayfa açıp okudu: “Genel olarak önümde kapkara ve utanç dolu bir dönem uzanıyor.” “Sevgili genç beyefendi,” korkuyla koluna dokunarak, “okumayın bu kitabı. Düpedüz zehir bu, manevi zehir. Tacitus’un yazdıkları doğru bile olsa yanlış hizmet

13 Romalı tarihçi Tacitus (M.S. 55-120), imparatorluğun Tiberius’tan Domitian’a kadar uzanan dönemini anlatır.

eder, o yüzden yine zehre dönüşür, manevi bir zehir. Gayet iyi tanırım ben bu Tacitus'u. Üniversite yıllarımda neredeyse kinayeci bir insan olup çıkmama neden olacaktı. Evet, yakalarımı kaldırır, etrafı küçümseyen asık bir suratla ortalıkta dolanırdım.”

“Bayım, bayım, ben, ben...”

“İnan bana. Genç arkadaşım, şimdi belki Tacitus'un, ben-cileyin, yalnızca melankolik olduğunu düşünüyorsun; fakat onda daha fazlası var – o çirkin. Melankolik bakışla çirkin bakış arasında büyük fark var, delikanlı. Biri dünyayı her şeye rağmen güzel gösterebilir, ama diğeri bunu yapamaz. Biri iyilikseverlikle bağdaşabilir diğeri bağdaşamaz. Biri kavrayışı derinleştirebilir, diğeri sığlaştırır. Vazgeç Tacitus'tan. Frenolojik olarak, genç arkadaşım, iyi teşekkür etmiş, dahası, büyük bir kafaya sahipsin, ancak o büyük beynin çirkin bir görüşe, Tacitus'un görüşüne hapsediğinde, çitle çevrili bir tarladaki kocaman bir öküz gibi, daha beter aç kalacak. Siz öğrencilerden bazılarının yaptığı gibi, bu çirkin görüşü benimsemekle derin kitapların derin anlamlarının sana ayan olacağını hayal ediyorsan aldanıyorsun. Bırak Tacitus'u. Onda-ki incelik sahtedir. Kutsal Kitap'taki şu sözler onun o ince elenip sık dokunmuş insan anatomisine pek uygun düşer: 'İşte ince düşünceli bir adam, aynı zamanda gafil.' Bırak Tacitus'u. Haydi, izin ver de şu kitabı nehre fırlatayım.”

“Bayım, ben, ben...”

“Tek kelime etme; aklından geçenleri pekâlâ biliyorum ve tam da buna yanıt veriyorum. Evet beni işit, dünyadaki acılar büyük olsa da, kötülük –yani çirkinlik– küçüktür. İnsana acımak için pek çok neden vardır, ona güven duymamak içinse pek az. Bendeniz nice badireler atlattım, hâlâ da atlatıyorum. Ama bu yüzden kinayeye teslim oluyor muyum? Hayır, hayır, keskin sirke küpüne zarar. Kendi soyumdan olan insanı yüceltmeliyim. Başımdan her ne geçmiş olursa olsun,

insana olan güvenimi ancak pekiştirir. O halde, şimdi” (mu-
zaffer bir edayla), “bu kitabı suyun dibine göndermeme izin
verecek misin?”

“Cidden, bayım, ben...”

“Anlıyorum, anlıyorum. Tabii Tacitus’u insan doğasını
anlamakta yardımı dokunur diye okuyorsun – yalancı şahit-
likle hakikate ulaşmak mümkünmüş gibi. Genç arkadaşım,
gayen insan doğasını tanımaksa, Tacitus’u bırakıp kuzeye,
Auburn ve Greenwood mezarlıklarına¹⁴ git.”

“Yemin ederim ki, ben, ben...”

“Yo, bunların hepsini tahmin edebiliyorum. Fakat ya-
nınızda Tacitus’u taşıyorsunuz, o yüzeysel Tacitus’u. Peki
ben ne taşıyorum yanımda? Bak” –bir cep kitabı çıkararak–
Akenside’in *Hayalgücünün Nimetleri*.¹⁵ “Yakında onunla ta-
nışırsınız. Kaderimiz nice olursa olsun, sevgi ve güven tel-
kin eden, dingin ve neşeli kitaplar okumalıyız. Oysa Tac-
itus! Ben şahsen uzunca bir süredir, bu klasiklerin üniversi-
tenin başının belası olduğu kanaatindeyim. Ovidius’un, Ho-
race’ın, Anacreon’un¹⁶ ve diğerlerinin ahlâksızlığından hiç
bahsetmiyorum, insan doğası için Thucydides, Juvenal, Lu-
cian ve hele de Tacitus’tan¹⁷ daha zararlı fikirler nerede gö-
rölmüş? Eğitimin yeniden canlandırıldığı çağdan beri, ne-
siller boyu öğrencilerin ve aydınların bu klasikleri elinden
düşürmediği aklıma geldikçe, Hristiyanlığın bağrında yüz-
yıllardır ne kadar can alıcı mesele varsa hepsinde bu yaygın
sapkınlığın usul usul demlenmekte olduğunu düşündükçe

14 Massachussetts eyaletinin Cambridge şehrinde ve New York şehrinin Brook-
lyn semtinde bulunan bu mezarlıklar, geç 18. yy romantiklerinin gözde ziya-
ret mekânlarındandı.

15 17. yy felsefesinde iyimserlik (*optimism*) geleneğinin temsilcisi Lord Shaftes-
bury’nin takipçisi Mark Akenside’in uzun didaktik şiiri (1744).

16 Hafif meşreplikle suçlanan Romalı lirik şairler.

17 Thucydides, Tacitus gibi bir Roma tarihçisi, Juvenal ve Lucien ise Roma dö-
nemi hiciv ustaları.

ürperiyorum. Fakat Tacitus sapkınların en olağanüstü örneği; insan soyuna zerre kadar güven duymuyor. Böyle birinin bilge olarak nam salması, Thucydides'in her devlet adamının el kitabı farzedilmesi, nasıl bir alay! Hele o Tacitus – ondan tam anlamıyla nefret ediyorum; fakat bunun günahkâra bir nefret olmadığına, haklı bir nefret olduğuna eminim. Güven duygusundan nasibini almamış olan bu adam onu okuyan herkesin güvenini yerle bir eder. Güveni yıkar, nesilden nesile aktarılan güveni, oysa Tanrı biliyor güvenin bu dünyada israf edecek kadar bol olmadığını. Biraz deneyimsiz olsan da, genç arkadaşım, hiç fark etmedin mi, güvenin ne kadar kıt, çok kıt olduğunu? İki insan arasındaki güveni kastediyorum – daha doğrusu, iki yabancı arasındaki güveni. Hazin bir dünyanın en hazin gerçeği bu. Güven! Zaman zaman güvenin hepten kaybolduğuna inanasım geliyor, güvenin Astrea misali,¹⁸ göç ettiğini, yitip gittiğini düşünüyorum.” Ardından, usulca daha yakına sokulup, ürpertiyle, başını yukarı kaldırarak çok yumuşak bir edayla, “Hal böyleyken, genç beyefendiciğim, bir deneme olarak *bana* güvene bilir misiniz?” dedi.

Genç öğrenci, görüldüğü üzere, ta başından beri, belki de bir yabancından işittiği böylesine tuhaf sözlerden – üstelik böylesine ısrarlı ve arkası kesilmeyen sözlerden kaynaklanan, gitgide artan bir mahcubiyetle baş etmeye çalışmıştı. Birden çok kez, karşısındakini bozum edecek bir söz veya bir veda sözü söyleyerek büyüü bozmaya çalışmıştı, ama nafiye. Yabancı her nasılsa onu büyülemişti. O halde, önceden ima edildiği gibi, münzevi bir mizaca sahip olan gencin, bu son rica karşısında tek kelime etmeden, birdenbire orayı terk edip, kederli yabancıyı aksi yöne doğru yürümeye bırakmasına şaşmamak gerek.

18 Zeus ile Themis'in kızı, Adalet tanrıçası Astrea, dünya üzerindeki kötülöklere tanık olunca gööe yükselerek Başak takımyıldızına dönüşür.

VI
BAŞLANGICINDA BİRTAKIM YOLCULARIN
HAYIRSEVERLİK ÇAĞRISINA
KULAK TIKADIĞI BÖLÜMDÜR

“Seni mendebur! Kaptan da bu dilencilerin gemiye binmesine ne diye göz yumar sanki?”

Bu sinirli sözler; yakut kırmızısı kadife yelege, yakut rengi yanakları, ve elinde yakut başlıklı bir bastonu olan varlıklı bir beyefendi tarafından, az önce aktarılan konuşmanın hemen ardından yanına yanaşarak Seminole yerlileri¹⁹ arasında yeni kurulmuş olan Dul ve Yetimler Sığınma Evi için bağış isteyen gri paltolu, beyaz kravatlı bir adama yöneltilmişti. Beriki, tıpkı karalar bağlamış adam gibi, ilk bakışta, bahtsızlar takımının görgüden bir nebze nasibini almış bir üyesi zannedilebilirdi, ancak daha yakından bakıldığında, yüzünde kederden çok ermişlere özgü bir ifade vardı.

Diğerinin yaklaşmasını üzerine alınarak daha bir sürü tiksinti sözü sarf eden varlıklı beyefendi hızlı adımlarla uzaklaştı. Kovulmuş, üstüne üstlük kabalığa maruz kalmış olan gri mantolu adamsa kimseyi suçlamadı, terk edildiği buz gibi yalnızlığın içinde bir süre kalakaldı, fakat bastırılmış da olsa içten içe bir güven ifadesi okunuyordu yüzünde.

Uzunca bir süre sonra, cüsseli, yaşlı bir beyefendi oraya yanaştı ve ondan da bağış ricasında bulunuldu.

“Bana bak,” olduğu yerde hareketsiz kalıp berikine doğru kaşlarını çattı. “Bana bak,” cüssesini salınan bir balon gibi iyice şişirerek, “bana bak, şu asık suratınla bir de kalkmış başkaları adına para istiyorsun. Şimdi beni dinle: Ciddiyet diye bir şey var, hüküm giymiş bir suçlunun ciddiyeti sahi

19 1830'lardaki mülksüzleştirme harekâtına direnen tek Kızılderili kabilesi. 1835-42 yılları arasında cereyan eden ikinci Seminole Savaşının ardından kabile, Florida'dan sürülmüş ve Oklahoma'ya yerleşmiştir.

olabilir, ama asık suratların üç türlüşü vardır: kederden asılan surat, sivri çeneli adamın suratı ve düzenbazın suratı. Seninkinin hangisi olduğunu kendin daha iyi bilirsin.”

“Tanrı size daha fazla merhamet ihsan eylesin, efendim.”

“Sana da daha az riyakârlık bahşetsin.”

Bu sözlerin ardından taş kalpli yaşlı beyefendi yürüyüp gitti.

Diğeri hâlâ bir başına dikelmekteyken, o sırada oradan geçmekte olan, daha önce takdim ettiğimiz genç rahip, tesadüfen ona gözü ilişince birdenbire bir şey hatırlamış gibi irkildi ve bir anlık tereddütten sonra: “Affedersiniz ama deminden beri her yerde size arıyordum,” diyerek hızla yanına yaklaştı.

“Beni mi?” böylesine önemsiz birinin aranmasına hayret etmiş gibi.

“Evet, sizi. Gemideki zenciği tanıyor musunuz, hani görünüşe bakılırsa sakat olan? Göründüğü gibi sakat olduğu doğru mu, değil mi?”

“Ah, zavallı Guinea! Sana da mı inanmadılar? Hem de iddialarının kanıtı doğa tarafından sunulmuşken.”

“Yani onu tanıyorsunuz, gayet güvenilir biri, öyle mi? Bunu duymak beni rahatlattı – içime su serpti. Haydi birlikte gidip onu bulalım ve elimizden geleni yapalım.”

“İş işten geçtikten sonra birine güvenmek neye yarar? Üzgünüm ama, bir önceki limanda onu tesadüfen köprünün üzerinde görünce sakat adamın kıyıya çıkmasına yardım ettim. Konuşacak vakit yoktu, yardım zamanıydı. Size bahsetti mi bilmem ama o civarda oturan bir kardeşi var.”

“Onu tekrar göremeden gitmesine hakikaten üzüldüm; sandığınızdan da çok. St. Louis’den ayrıldıktan az sonra geminin baş tarafındaydı, oradaki pek çok kimseyle birlikte ben de onu gördüm ve güvendim ona; hem de öyle güvendim ki, güvenmeyenleri ikna etmek için onun ricası üzeri-

ne sizi aramaya çıktım, çünkü bahsettiği birkaç kişi arasında siz de vardınız, bu kişilerin dış görünüşünü iyi kötü tarif etmiş, kendisine memnuniyetle kefil olacaklarını söylemişti. Fakat her yeri didik didik arayıp ne sizi ne de diğerlerini bulamayınca, nihayet birtakım şüpheler doğdu, fakat bunlar aslında, bir başkasının zalimce ortaya attığı bir kuşkudan kaynaklanmıştı. Yine de, ne yalan söyleyeyim, ben bile şüphelenmeye başladım.”

“Ha, ha, ha!”

Kahkahadan çok iniltiyi andırıyordu bu kahkaha, ama yine de, belli ki kahkaha niyetine atılmıştı.

İkisi de dönüp baktılar; genç rahip, hemen arkasında, sırtına yakı yapıştırılmış bir ceza hâkimi gibi asık suratıyla tahta bacaklı adamı görünce irkildi. Onun durumunda sırttaki yakı, kısa süre önce maruz kaldığı, birer tokat gibi çarpan hakaret ve aşağılamaların hatırası olabilirdi.

“Gülenin ben olduğumu tahmin edemezdin, değil mi?”

“Peki ama kime güldün? Daha doğrusu gülmeye çalıştın?” diye sordu genç rahip, kızarak, “bana mı?”

“Ne sana ne de sana bin kilometre mesafede bulunan herhangi birine. Ama sen buna inanmazsın şimdi.”

“Kuşkulu bir mizacı olsaydı inanmayabilirdi” diye sakince araya girdi gri paltolu adam, “dalınlıktan, kazara kendisine gülümsediğini veya işaret ettiğini gördüğü her yabancı'nın kendisiyle alay ettiğini zannetmek şüpheli insanın budalaca huylarından biridir. Kimi zaman şüpheli adam, yürüdüğü sokak boyunca bütün insanların yaptığı hareketleri kasıtlı birer alay zanneder. Uzun lafın kısası, şüpheli adam kendi ayağına çelme takan biridir.”

“İyi ya, böylece başkasının ayakkabısını eskimekten kurtarır,” tahta bacaklı adam beceriksizce şaka yapmaya kalkışarak. Ardından zorlama bir sırıtışla iki büklüm genç rahibe döndü: “Az önce *sana* güldüğümü sanıyorsun hâlâ, de-

ğil mi? Yanıldığını kanıtlamak için *gerçekte* neye güldüğümü anlatacağım; tam o sırada tesadüfen aklıma gelen bir hikâye.”

Bunun üzerine, kendine has kirpi gibi iğneleyici tarzı ve alaycı ayrıntılarıyla anlattığı hikâyeyi bu şekliyle tekrarlamak hoş olmaz, ancak iyi niyetli bir dile belki şu şekilde tercüme edilebilir:

New Orleanslı Fransız'ın biri, cüzdanı kendisinden daha şişkin yaşlı bir adam, bir akşam tesadüfen tiyatroya gitmiş, oyunda sanki gerçek gibi canlandırılan sadık bir eş karakterinden öylesine etkilenmiş ki evlenmekten başka bir şey düşünemez olmuş. Böylece Tennessee'den güzel bir kızla evlenmiş. İlk dikkatini çeken şey, kızın özgür davranışları olmuş, ardından kızın akrabaları da onun serbest bir eğitim aldığı, hal ve tavırlarının rahat olduğunu söyleyerek met-hetmişler. Övgülerin bini bir paraymış ama hepsi boş çıkmış. Çünkü çok geçmeden dedikodular hanımefendinin rahat tavırlarının başka bir anlama geldiğini kanıtlamış. Gelgelelim, pek çok Benedictlinin kesin kanıt kabul edeceği bir sürü vaka yaşlı Fransız'a arkadaşları tarafından aktarıldıysa da, adam karısına öylesine güveniyormuş ki anlatılanların tek kelimesine itibar etmemiş, ta ki bir gece, bir seyahatten beklenmedik bir biçimde dönmek zorunda kalıp da evine girdiğinde kuytu bir köşeden fırlayan bir adama rastlayana kadar: “Dilenci!” diye bağırmış Fransız, “işte şimdi şüphelenmeye başlayorum.”

Hikâyesi bitince tahta bacaklı adam başını geri atarak buharını boşaltan bir yüksek basınç motorunun hırıltısı gibi katlanması güç bir sesle uzun uzun, katıla katıla, kulak tırmalayıcı bir alaycı çığlığı koyverdi, bu da bittikten sonra kendinden memnun bir edayla, ayağını sürüyerek oradan uzaklaştı.

“Kim bu alaycı?” dedi griler giymiş adam, bir miktar hara-

retli bir sesle. “Ağzından çıkan doğru bile olsa söyleyiş tarzıyla onu bir yalan kadar itici kılıyor.”

“Size bahsettiğim, zenciden şüphe duyduğunu küstahça ilan eden adam bu,” diye yanıt verdi genç rahip, öfkelerini atlatmış halde; “yani, benim şüphemin de kaynağı olan kişi; Guinea’nin insanları kandırmak için ayaklarını büküp kendini siyaha boyamış sahtekâr beyazın teki olduğunu iddia etti. Evet ağzından tam tamına bu sözcükler çıktı, yanılmıyorsam.”

“İmkânsız! Bu derece kötü niyetli olamaz. Tanrı aşkına, onu tekrar çağırırsanız da bunu söylerken ciddi olup olmadığını sorsam?”

Öbürü denileni yaptı ve nihayet, bir sürü dik kafalı itirazdan sonra tek bacaklı adamı bir dakikalığına yanlarına dönmeye ikna etti. Bunun üzerine grili adam şöyle seslendi: “Bu saygıdeğer rahip bana diyor ki, bayım, sakat dilencinin teki, gariban bir zenci, zatı aliniz tarafından kurnaz bir sahtekâr addedilmekteymiş.

Gayet iyi farkındayım ki bu dünyada bazı kimseler akıllı olduklarını ispatlamak için daha iyi bir yol bulamadıklarında insanların içyüzünü okuduklarını göstermek için onlarla ilgili insafsızca kuşkular ileri sürmekten tuhaf bir haz duyarlar. Sizin bu kimselerden olmadığınızı umuyorum. Kısacası şimdi bana söyler misiniz, zenciyle ilgili böyle bir fikir ortaya atarken yalnızca şaka mı yapıyordunuz? Zahmet olmazsa söyler misiniz?”

“Zahmet olmayacak çünkü size cevap vermeyeceğim.”

“Nasıl isterseniz öyle olsun.”

“Onun hakkında dediklerim tümüyle doğru.”

“Siyah kılığına girmiş bir beyaz mı, yani?”

“Kesinlikle.”

Griler giymiş adam genç rahibe bir bakış fırlattı, sonra ona usulca şöyle fısıldadı, “bu arkadaşınızı çok güvensiz biri di-

ye tarif etmemiş miydiniz? Halbuki fazlasıyla inançlı birine benziyor. – Söyleyin, bayım, beyaz bir adamın bir zenciye bu denli benzeyebileceğini ciddi düşünüyor musunuz? Eğer öyleyse bayağı iyi bir oyunculuk derdim ben buna.”

“Herhangi bir insandan daha fazla oyuncu değil.”

“Nasıl? Yani bütün dünya rol yapıyor, öyle mi? Mesele *ben*, bir oyuncu muyum? Bu rahip arkadaşım da mı bir oyuncu?”

“Evet, ikiniz de birtakım işler yapmıyor musunuz? Bir iş yapmak, bir role çıkmaktır, o yüzden bir iş yapan herkes bir oyuncudur.

“Sulandırıyor sunuz. – Yeniden soruyorum, eğer beyaz bir adamsa nasıl bu derece zenciye benzeyebilir?”

“Zenci göstericileri hiç izlemediniz herhalde?”

“Evet, ama onlar siyahlığı abartırlar, ‘şeytan asla resmedildiği kadar siyah değildir,’ diyen o insafsız ve bir o kadar da haksız vecizeyi doğrularcasına. Peki ya bacakları, sakat değilse bacaklarını nasıl öyle kıvrabiliyor?”

“Bütün öteki riyakâr dilenciler nasıl kıvrıyorsa öyle. Nasıl yukarı topladıklarını görmek zor değil.”

“Yani kandırmaca olduğu bariz mi?”

“Gören göz için bariz,” delgeç gibi gözünü korkunç bir şekilde kıvrarak.

“Peki Guinea nerede?” dedi griler giymiş adam; “nerede o? Haydi onu hemen bulalım ve bu insafsız ithamı tartışmaya yer bırakmayacak şekilde yalanlayalım.”

“Bulun o halde,” diye yanıtladı tek gözlü adam, “onu bulup siyah boyasının üzerinde şu parmaklarımın izini bırakmak için tam havamdayım, tıpkı bir aslanın pençe izlerini bir fellahın üzerinde bıraktığı gibi. Az önce ona dokunmama izin vermediler. Haydi bulun onu da önce kafasındaki peruğu uçurayım, ardından da kendisini.”

“Unutuyorsunuz,” diye araya girdi genç rahip grili adama

dönerek, “zavallı Guinea’nin kıyıya çıkmasına kendiniz yardım etmişsiniz ya.”

“Tabii ya, tabii ya, ne yazık. Fakat bakın,” dedi diğerine dönerek, “kişisel kanıt olmadan da sizi yanıldığınıza ikna edebileceğimi sanıyorum. Çünkü sorarım size, dediğiniz gibi rol yapacak kadar zeki olan bir adamın birkaç sahte bakır kuruş için onca zahmete katlanıp, kendini bunca tehlikeye attığını varsaymak mantıklı mı? Çünkü anladığım kadarıyla katlandığı zahmetin, tabii eğer zahmetse, karşılığında başka bir şey almadı.”

“Bu şüphe bırakmayacak şekilde açıklıyor durumu” dedi genç rahip, tek bacaklı adama doğru meydan okuyan bir bakışfırlatarak.

“Sizi yeşil boynuzlular! Zahmetin ve tehlikenin, düzenbazlığın ve şeytanlığın bu dünyadaki tek karşılığı paradır zannediyorsunuz. Ya şeytan, Havva’yı kandırmakla ne kadar para kazandı?”

Bu sözlerin ardından bir kez daha kulak tırmalayıcı kahkahasını koyverdi ve ayağını sürüye sürüye uzaklaştı.

Griler içindeki adam bir süre sessizce durup ardından baktı, sonra arkadaşına dönerek şöyle dedi: “Kötü bir adam, tehlikeli bir adam, herhangi bir Hristiyan toplumunda dışlanması gereken bir adam. – Güvensizliğe kapılmanıza yol açan adam bu muydu yani? Ah, güvensizliğe karşı kulaklarımızı tıkamalıyız, yalnızca güven veren insanlara açık tutmalıyız.”

“Öyle bir ilke ortaya attınız ki buna bu sabah uymuş olsaydım şu an hissettiklerimden kendimi sakınmış olurdum. Pes doğrusu, tek bir adamın, üstelik tek bacaklı bir adamın elinden bunca kötülük gelsin; şüphe uyandıran tek bir sözle, az önce gayet sevecen bir ruh hali içindeki büyük bir topluluğu böylesine güvensiz ruh haline sürüklesin... Fakat az önce bahsettiğim gibi, onun o hastalıklı sözleri o anda ba-

na vız geldi; şimdi de olduğu gibi; ancak sonradan etkisini gösterdi; ve itiraf ediyorumki bu, kafamı karıştırıyor.”

“Karıştırmamalı. İnsancıl zihinlerde güvensizlik hissi bir zehir gibi işler; böyle bir zihne girdiği zaman, orada uzun veya kısa bir süre sessizce bekler; fakat sonuçta etkisi bu yüzden daha da korkunç olur.”

“Bu çözüm hiç de içimi rahatlatmıyor, çünkü bu zehirli adam daha demin zehrini yeniden üzerime zerk ettiğine göre, onun etkilerinden şimdilik muaf oluşumun kalıcı olduğundan nasıl emin olacağım?”

“Emin olamazsınız, ama ona karşı koyabilirsiniz.”

“Nasıl?”

“Bundan böyle her ne sebeple olursa olsun içinizde nükesedebilecek en ufak güvensizlik belirtisini boğmalısınız.”

“Bunu yapacağım.” Ardından kendi kendine konuşur gibi ekledi, “Evet, şahiden, o tek bacaklı adam gibi birinin etkisi altında eli kolu bağlı durmakla hata ettim. İçim içimi yiyor. Zavallı zenci: Ona sık sık rastlar mısınız?”

“Yo, pek sık değil, ama tesadüfe bakın, bir-iki güne kadar iş icabı onun şu an bulunduğu yerin yakınına uğrayacağım; dürüst Guinea kadirşinas bir insandır, kesin beni görmeye gelir.”

“Öyleyse ona sahip çıkıyorsunuz?”

“Sahip çıkmak mı? Öyle bir şey demedim. Onu tanıyorum.”

“Alın şunu, çam sakızı çoban armağanı. Guinea’yi gördüğünüzde ona verin; onun dürüstlüğüne tüm kalbiyle inanan, ve bir anlığına da olsa olmadık bir düşünceye kapıldığı için yürekten üzüntü duyan birinin yolladığını söyleyin.”

“Size inanıyorum. Bu arada, böylesine içten, hayırsever bir mizacınız olduğuna göre, Seminole Dul ve Yetimler Sığınma Evi adına bağış ricamı da geri çevirmezsiniz herhalde?”

“Böyle bir hayır kurumunu hiç duymadım.”

“Daha yeni kuruldu.”

Bir duraksamadan sonra rahip tereddütle elini cebine atmıştı ki arkadaşının yüzündeki bir ifade gözüne takılınca onu sorguya çekercesine, tedirgin bakışlarla süzdü.

“Eh, öyle olsun,” dedi beriki, “daha demin sözünü ettiğimiz o sinsi zehir şimdiden etkisini göstermeye başladıysa sizden ricada bulunmam boşuna. Güle güle.”

“Hayır,” dedi dokunaklı bir sesle, “bana haksızlık ediyorsunuz; yeni şüphelere kapılmaktansa geçmiştekileri telafi etmeliyim. Sığınma eviniz için bunu kabul edin. Fazla değil, ama her kuruşun yardımı dokunur. Tabii makbuz da veriyorsunuz, değil mi?”

“Elbette,” bir kayıt defteri ve kurşunkalem çıkararak, “İsminizi ve miktarı not alayım. Bu isimleri yayımlıyoruz. Şimdi de kısaca sığınma evimizin tarihçesini, kuruluşunun bize nasıl kısmet olduğunu anlatayım size.”

VII

ALTIN KOL DÜĞMELİ BEYEFENDİ

Hikâyenin ilgi çekici bir noktasında, anlatıcı bu noktayla ilgili olarak büyük bir merak, hatta aciliyetle sorgulanmaktayken, başından beri görüş sahası içerisinde dikelmekte olan, ancak herhalde şimdiye dek dikkatinden kaçmış olan bir beyefendiye tam o sırada gözü ilişince, dikkati hem bu sorgudan hem de hikâyesinden uzaklaştı.

“Affedersiniz,” diyerek ayağa kalktı, “ama şurada bağışta bulunacağını, hem de yüklü bir bağış yapacağını bildiğim biri var. Yanınızdan ayrılmamı kabalık saymayın.”

“Gidin; görev her şeyden önce gelir,” diye yanıtladı vicdan sahibi rahip.

Yabancı fazlasıyla şirin görünen bir adamdı. Orada tek ba-

şına, sakince dikeliyordu, yine de sırf bir bakışıyla grili adamı hikâyesinden alıkoymuştu, tıpkı çayırın ortasında tek başına duran gür yapraklı bir karaağacın, asaletli duruşuyla ögle vakti orak biçen rençberi elindeki aleti bırakıp yanına gelmeye, gölgesinden nasiplenmeye ayartması gibi.

Gelgelelim iyiliğin insanlar arasında hiç de öyle nadir bir şey olmadığını –bütün dünya sözcüğe aşınadır, her dilde yaygındır bu sözcük– düşününce, yabancının bu denli göze batmasına, kalabalık içerisinde bir yabancı gibi durmasına neden olan şeyin (tıpkı bu tasvirin kimilerince gerçekdışı bulunacağı gibi) bu kadar yaygın bir özelliğin ifadesi olması şaşırtıcıydı.

Görünüşe bakılırsa, onunkisi öyle bir iyilik ve beraberinde gelen öyle bir talihti ki kişisel deneyimi ne fiziksel ne de manevi bir hastalıkla sakatlanmıştı. İyiliği ciddi bir düzeyde (tabii böyle bir düzeyi varsa) gözlem ya da felsefe yoluyla tanımış ya da sezinlemiş olup olmadığı sorusuna gelince, böyle bir şeye bu denli zıt olan mizacı herhalde buna elvermemiş, hatta onu bundan tümüyle muaf tutmuştu. Elli beş-altmış yaşlarında, uzun boylu, pembe yanaklı, balık etiyle tıknaz arasında, gücü kuvveti yerinde biriydi, canlı bir havası vardı ve o sırada bir kutlamaya gidiyormuş gibi tuhaf biçimde şık ve yaşını göstermeyen bir giysi giymişti. Paltosunun iç astarı beyaz satendendi, bir terzilik marifetinden çok bir tür ambleme benzemeseydi uygunsuz kaçtığı düşünülebilirdi. Niyetlenilmemiş bir amblem diyebiliriz, bıraktığı bu denli iyi izlenimin sadece dış görünüşten ibaret olmadığını, iyi bir örtünün altında ondan daha iyi bir astar olduğunu ima eden bir amblem. Bir eline beyaz bir çocuk eldiveni geçirmişti, fakat eldivensiz olan öbür eli, beyazlıkta ondan geri kalmazdı. Bu arada, diğer buharlı gemilerde olduğu gibi Sadaka'nın de güvertesi, özellikle küpeştesi, yer yer is karası olduğundan, bu koşullar altında bu ellerin böylesine akçapakça ka-

labilmesi bir mucizeydi. Fakat onları bir süre izlediğinizde herhangi bir şeye dokunmaktan kaçındıklarını fark ediyordunuz. Belki de değirmencilerin beyaz giymesiyle aynı nedenden ötürü elleri doğa tarafından siyaha boyanmış zenci bir hizmetçinin, efendisinin bütün işlerini gördüğünü fark ediyordunuz; onun hesabına kirli işleri hallediyordu, ancak önyargılarını zedelemeyen. Fakat eğer bir beyefendi kendini olası sonuçlarından muaf tutarak, günahlarını da bir yarıdımca aracılığıyla işlese ne kadar şaşırtıcı olurdu! Ama böyle bir şeye izin verilemez, hem verilseydi bile, hiçbir sağduyulu ahlâkçı bunu ortalıkta söylemezdi.

Bu beyefendinin, o meşhur Musevi vali gibi,²⁰ ellerini pisliğe bulaştırmadan kalmasını bilen biri olduğu söylenebilirdi, üstelik hayatında bir kez olsun telaş içindeki bir boyacı ya da çöpçüyle de çarpışmamıştı; kısacası, çok iyi bir adam olacak kadar yaver gitmişti şansı.

Wilberforce'a benzer bir yanı yoktu gerçi,²¹ öyle üstün bir meziyete sahip değildi muhtemelen; tavrında bir mümin olduğunu gösteren bir yan yoktu, ve mümin olmak iyi biri olmaktan katbekat üstün ve ikisi ayrı şeyler olduğu halde, bir müminin aynı zamanda iyi bir insan olmasına engel olacak kadar da birbiriyle bağdaşmayacak sıfatlar olmadıkları umut edilir; gelgelelim vaaz kürsüsünde üstüne basa basa söylendiği üzere, salt iyi bir adam, yani sadece tabiatı gereği iyi olan biri, mümin olmaktan çok uzaktır, onu hak yoluna getirmek için topyekûn bir değişim ve devşirmeden aşağısı kâr etmez; hak yolunda savaşın tarihini iyi bilen hiç-

20 Incil, "Matta" 27:24'te, İsa'yı çarmıha germeye and içen Yahudilere itirazını ifade etmek için, "bu adamın kanından ben mesul değilim" diyerek bir maşrapa su alıp ellerini yıkayan Pontius Pilatus.

21 Bir filantropist olan William Wilberforce, İngiliz İmparatorluğu'nda köleliğin kaldırılması yasasına öncülük eden parlamenterdir. İngiliz yazar George Eliot'un aynı dönemlerde yazdığı ve 19. yy başında geçen *Middlemarch* romanında da Wilberforce'un İngiliz Parlamentosu'nda sergilediği tutumun etkisinden bahsedilir, *Middlemarch*, der. W.J. Harvey, Penguin, Londra, 1965; s. 41.

bir dürüst kafanın inkâr etmeye kalkmayacağı bir gerçektir bu; yine de, bizzat Aziz Pavlus da, vaaz kürsüsünden yapılan bu ayrıma (ondan türetilen sonuçlara katılmamakla birlikte) hak verdiği, aynı zamanda bir havari olarak kendi ter-cihini bu iki sifattan hangisine yönelttiğini de açıkça ima ettiğ-i; demem o ki, Aziz Pavlus gayet anlamlı bir biçimde, 'bir mümin için kimse ölümü göze almaz, ama gün gelir, iyi bir adam için ölümü bile göze alacak biri çıkar,' dediğine göre, bu beyefendinin yalnızca iyi bir adam olduğunu yinelerken, katı yasakçılar onun aleyhinde ne söylerse söylesin, umulur ki ondaki iyilik en azından bir kabahat sayılmayacaktır. Her halükârda, hiç kimse, hatta bir mümin bile, bu beyefendiyi, ne derece sıra dışı görünürse görünsün, böyle bir suçtan hapse göndermeyi doğru bulmayacaktır; hele de, her şey ortaya çıkana kadar beyefendinin de böyle bir suçtan kendisini yargılayan kişi kadar masum olması, ihtimal dahilinde iken.

İyi adamın mümin adamdan, yani griler giymiş adamdan gelen selama karşılık vermesine tanık olmak hoştu; beriki ondan toplumsal tabaka olarak ne denli aşağıda ise, cüsse bakımından da bir o kadar cılızdı. İyi adam bir kez daha, müşfik bir karaağaç gibi, tepeden bakan bir tavırla değil, ancak kimsenin önünde eğilmeden herkese iyilik edebilen gerçek asaletin ayırım gözetmeyen cömertliğiyle, bir iyilik dalını ziyaretçisinin başının üstüne doğru eğdi.

Seminole dul ve yetimleri adına yapılan rica üzerine beyefendi, birkaç soru sorduktan ve beklenen yanıtları aldıktan sonra, eski tarz büyük bir cüzdan çıkardı, Fransız marokeninden, Fransız işçiliğiyle yapılmış bu şık, yeşil cüzdan aynı renkten ipek iplikle dikilmişti; içindeki gıcır gıcır, bankadan yeni çıkmış, üzerinde tek bir el izi olmayan banknotları da unutmamalı. Bu banknotlar mangırdı belki ama, şimdiye dek dünyanın lekesi üzerlerine bulaşmadığından kirli mangır denemezdi onlara. Bu bakir banknotlardan üçünü ricacı-

nın avcuna koyarken, bu küçük bağışın mazur görülmesini istedi beyefendi; doğrusunu söylemek gerekirse –ki kılık kıyafetindeki özenin nedeni de böylece açıklığa kavuşuyordu– nehrin biraz aşağısındaki bir meyve bahçesinde yeğenin in o akşam üzeri yapılacak düğününe davetliydi, bu yüzden üzerinde fazla para yoktu.

Öbürü teşekkürlerini sunacağı sırada beyefendi nazikçe engel oldu: Asıl kendisi müteşekkirdi. Ona göre hayırseverlik bir fedakârlık değil, bir lütuftu, aşırıya kaçmaması için şakacı hizmetkârının zaman zaman kendisini uyardığı bir lütuf.

Bunun ardından, hayır işlemenin kurumsal yollarından söz açılınca, beyefendi, ülkenin dört bucağında birbirinden yalıtılmış bunca hayır kurumunun bir araya gelip ortak hareket edememesinden esef duyduğunu dile getirdi; oysa her birine bağışta bulunan bireyler nasıl bir araya geliyorsa bu kurumların kendileri de öyle bir araya gelebilir ve bundan daha büyük faydalar doğardı. Hatta böyle bir konfederasyonun, belki de, siyasi alanda devletlerin sağladığına benzer olumlu sonuçları olabilirdi.

Bu öneri, o ana dek mütevazı görünen muhatabı üzerinde, Sokrates'in, ruhun bir ahenk olduğuna dair görüşüne örnek olabilecek bir etki yarattı; çünkü bir flüt ile çalınan bir ses, yakınlardaki iyi akort edilmiş bir arpla çalınan ve onunla ahenk içindeki bir akor üzerinde nasıl bir etki yaratırsa, grili adamın içindeki bir tel de öyle bir heyecanla karşılık vermişti.

Bu arada griler giymiş adamın ilk takdim edildiği andaki durgun tavrına bakınca böyle bir heyecan, onun kişiliğiyle bağdaşmaz gibi görünebilirdi, gelgelelim sonraki birtakım konuşmalar, kimi mizaçlarda zaman zaman görülen vakur ve içe kapalı havanın, ruhsuzluk belirtisi olmak bir yana, gayet canlı, üstelik boşa harcanmadığı için bolca bulu-

nan ve fırsat doğduğunda daha verimli şekilde kullanılabilir. Bir ruha işaret ettiğini bir bakıma kanıtlayabilir. Griler giymiş adamla ilgili birazdan göreceğimiz, belki biraz şaşırtıcı bir yoldan, bu iddianın doğruluğunu ya da öyle görünen şeyi, daha iyi gösterecek.

“Bayım,” dedi heyecanla, “ben sizden önce davrandım. Sizinkinden pek farklı olmayan bir proje bendeniz tarafından Londra’da düzenlenen Dünya Fuarı’nda²² ortaya atıldı.”

“Dünya Fuarı mı? Gittiniz mi oraya? Nasıldı, anlatsanıza?”

“Önce izninizle...”

“Yo, önce söyleyin, fuara ne amaçla gittiniz?”

“Sakatlar için icat ettiğim bir sandalyeyi sergilemek için gitmiştim.”

“Öyleyse önceden bir hayır işinde çalışmıyordunuz?”

“İnsanların acısını dindirmek de hayırlı bir iş değil mi? Şimdi olduğu gibi önceden de, kendimi bildim bileli, hep, sizin deyiminizle bir hayır işiyle uğraştım ve inanıyorum ki, gelecekte de daima uğraşacağım. Fakat hayırseverlik bir toplu işe benzemez ki birisi baş olsun diğeri uç. İyi bir zanaatkar, hayırseverliğin bütün dallarında yetkin olabilir. Ben Protean²³ koltuğumu uykudan ve yemek molalarından çalıştığım vakitlerde icat ettim.”

“Demek Protean koltuk adı verdiniz ona, anlatsanıza nasıl bir şey.”

“Protean koltuğum baştan başa öylesine vidalanmış, menteşelenmiş, süngerlenmiş, her bakımdan öylesine esnek, kıvrak, en yumuşak dokunuşa öyle hassastır ki, arkılığı, minderi, ayak sehpası ve kollarının sonsuz farklı şekle ayarlanabilen konumlarından birinde en huzursuz, en ıstıraplı beden bile –neredeyse en ıstırap dolu vicdan diyecektim–

22 1851’de, Hyde Park içerisinde, özel olarak bu amaç için inşa edilen Kristal Saray’da gerçekleştirilen fuar.

23 Antik Yunan deniz tanrısı Proteus gibi şekilden şekle giren.

şu veya bu şekilde rahata erer. Böyle bir koltuğu ıstırap çeken insanlığa en geniş şekilde tanıtmayı borç bildiğimden, elimde avcumda ne varsa biriktirdim ve koltuğumla birlikte Dünya Fuarı'nın yolunu tuttum.”

“İyi etmişsiniz. Fakat öbür planınız, onu nasıl akıl ettiniz?”

“Sırayla anlatacaktım. İcadımın kataloğa girip sergiye konmasını sağladıktan sonra etrafımdaki sahneyi gözlemeye koyuldum. Sanatların bu ışıltılı geçidini, resmî geçit yapan milletleri düşünürken ve dünyanın gurur duyduğu ne varsa burada camdan bir evin içine sığdığını düşününce, dünyanın ihtişamının ne kadar kırılgan olduğunu görmek beni derinden etkiledi. Kendi kendime dedim ki, görelim bakalım bu şaşaalı tören asıl maksadından daha faydalı bir şeye vesile olabilir mi. Dünya çapında bir dava için dünya çapında bir hayır işleyelim. Kısacası, bu sahneden esinlenerek, Dünya Fuarı'nın dördüncü gününde Dünya Hayır Derneği'nin broşürünü yayınladım.”

“Muazzam bir düşünce. Fakat açıklayın, ne olur.”

“Dünya Hayır Derneği'nin üyeleri, var olan bütün hayır kurumları ve derneklerden gelen temsilcilerden oluşacak; derneğin tek amacı, dünyadaki hayırseverliğin bir sisteme kavuşturulması; bu amaca yönelik olarak, halihazırdaki isteğe bağlı, hasbelkader bağış sistemi kaldırılacak ve dernek, bütün insanlık âleminde her yıl tek bir büyük hayırseverlik vergisi toplamak için çeşitli hükümetler tarafından yetkili kılınacak. August Cesar'ın devrinde olduğu gibi, bütün dünya vergiye bağlanacak; usulen, İngiltere'deki gelir vergisine benzeyecek bu vergi, aynı zamanda, az önce söylediğim gibi, bütün hayırseverlik vergilerini tek elde toplayacak; tıpkı bizim Amerika'da, eyalet vergisi ve vilayet vergisi, kent vergisi ve nüfus vergisinin müfettişler tarafından tek kalemde toplandığı gibi. Bu vergi, dikkatle yaptığım hesaplara göre, yılda sekiz yüz milyona yaklaşan miktarda bir havuz oluştura-

cak; bu havuz fonu, genel mecliste temsil edilen çeşitli hayır kurum ve derneklerinin öngöreceği amaçlar doğrultusunda, yine onlar tarafından öngörülecek yöntemlerle kullanılacak; böylelikle, on dört yıl içerisinde, tahminimce, hayır işlerine on bir bin iki yüz milyon ayrılmış olacak, ki bu da derneğin feshedilmesini mümkün kılacak, çünkü biriken para hakça sarf edildiğinde, dünyada ne tek bir fakir kalacak ne de tek bir kâfir.”

“On bir bin iki yüz milyon, demek! Yani sadece elden ele bir *şapka* gezdirerek.”

“Evet, ben Fourier gibi imkânsız bir fikrin mucidi değil, bir hayırsever ve maliyeciyim, uygulamaya yönelik bir hayırseverlik ve maliye ortaya atıyorum.”

“Uygulamaya yönelik mi?”

“Evet. On bir bin ikiyüz milyon; bundan ancak perakende hayırseverler ürker. Altı üstü, on dört yıl boyunca sekiz yüz milyon dolar biriktirmekten başka bir şey değil. Sekiz yüz milyon, ortalamaya vurduğumuzda, tüm dünya nüfusuna kişi başı bir dolardan fazla bir şey düşmez. Bir dolarını böyle güzel bir hayır işinden esirgeyecek kişi de ancak bir Türk ya da Rus olabilir. Sekiz yüz milyon! İnsanlık her yıl bu meblağdan daha fazlasını yalnızca beyhude işlere değil, kendi sefaletine yol açacak şeylere harcıyor. Sözgelimi, o müsrif kan dökücü, Savaş. Peki insanoğlu, bunları anlattığımızda kendisine çekidüzen verip, boşa harcadığı parayı dünyanın lanetlenmesi için değil de selameti için ayırmayacak kadar budala ve kötü niyetli mi? Tam sekiz yüz milyon! Bunu kazanmak için çalışmaları da gerekmiyor, bu zaten ellerinde, tek yapmaları gereken, muzırlıktan alıp iyiliğe vermek. Üstelik bunun için kimse onlardan bir feragatta bulunmalarını da beklemiyor. Doğrusu, bu onları toplamda tek kuruş fakirleştirmeyecek; çok daha müreffeh ve mutlu olacakları kesin. Görmüyor musunuz? İnsanlığın çıl-

ğın olmadığını, dolayısıyla projemin yaşama geçirilebileceğini kabul etmelisiniz. Çünkü bir deliden başka kim hayır dururken şerri seçer, hayrın da şerrin de kendisine döneceği apaçıkken?

“Akıl yürütme biçiminiz,” dedi iyiliksever beyefendi, altın kol düğmelerini düzelterek, “baştan sona mantıklı görünüyor, fakat insanoğlu buna uymaz.”

“Mademki mantık insanoğluna uymuyor, o halde insanoğlu mantıksız bir varlık demektir.”

“Öyle demek istemedim. Bu arada dünya nüfusundan söz ederken söylediklerinize bakınca, planınıza göre fakirliğin dünya çapında ortadan kalkması için fukaranın da zengin kadar katkı yapması, kâfirliğin devşirilmesine Hıristiyan kadar kâfirin de katılması gerekiyor. Bu nasıl olacak?”

“Yapmayın, bu dediğiniz –affedersiniz ama– demagoji olur. Hiçbir hayırsever kendisine demagojiyle karşı çıkılmasından hoşlanmaz.”

“Peki, daha fazla demagoji yapmayacağım. Fakat eninde sonunda, projeniz, anladığım kadarıyla, pek bir yenilik içermiyor, yürürlükte olan yöntemlerin ölçeğini büyütme dışında.”

“Büyütmek ve canlandırmak. Bir kere, misyonerliklerde tepeden tırnağa bir reform yapmak istiyorum. Misyonerlikleri Wall Street ruhuyla harekete geçireceğim.”

“Wall Street ruhu mu?”

“Evet; çünkü birtakım manevi amaçların ancak dünyevi araçlar yardımıyla elde edilebildiğini kabul edersek, manevi bir projesi olanlar, manevi amaçlara ulaşmayı güvence altına almak için, dünyevi projelerin dünyevi yöntemlerinden örnek almayı küçümsememeli. Kısacası, kâfirin dine kazanılması, en azından insani bir çabaya bağlı olduğu ölçüde, dünya hayır kurumu aracılığıyla ihale edilecek. Hindistan’ın Hıristiyanlaşması ihalesi için şu kadar para, Borneo için şu ka-

dar, Afrika için bu kadar. Rekabete izin vermek ortamı canlandıracaktır. Tekellerde görülen atalet söz konusu bile olmayacak. Misyonerlik birimi çalışanları hakkında, gümrük memurları gibi yan gelip yattıkları yolunda iftira atamayacak kimse. Fakat can alıcı nokta, paranın sahip olduğu Arşimedvari kaldırma kuvvetini devreye sokmak.”

“Sekiz yüz milyonun gücünü mü kastediyorsunuz?”

“Evet. Görüyorsunuz ya, dünyaya böyle gıdım gıdım iyilikte bulunmak hiçbir sonuç vermiyor. Ben dünyaya yapılacak iyiliğin kararlı bir iradeyle yapılmasından yanayım. Dünyaya yapılacak iyiliği tek hamlede yapıp bitirmekten yanayım. Düşünün, sayın bayım, Çin'deki kâfirlerin maruz kaldığı tufanları, kasırgaları. Buradaki halk bunlardan bihaber. Hong Kong'da dondurucu bir günün sabahında fukara kâfirler, bezelye taneleri gibi sapır sapır sokağa seriliyor. Çin'de ölümsüz bir varlık olmak için, tipide bir kar tanesi olmaktan daha fazla ayrıcalık gerekmiyor. Böyle bir halka bir-iki misyoner göndermenin ne yararı var? Devede kulak. Ben on bin misyoneri bir anda gönderip altı ay içinde Çinlileri toptan Hristiyanlaştırmaktan yanayım. Bunu böylece hallettikten sonra, başka bir tarafa dönmeli.”

“Korkarım fazla coşkulusunuz.”

“Bir hayırsever ister istemez coşkuludur; coşku olmazsa bayağılıktan başka ne elde edilebilir? Hem sonra, Londra'daki yoksulları düşünün bir. O sefil güruh için şuradan buradan topladıkları bir lokma ne ifade eder? Ben onlara ilk anda yirmi bin dana ve yüz bin varil un gönderilmesini savunuyorum. Böylece rahata kavuşurlar, böylece Londralı yoksulların arasında açlık diye bir şey kalmaz. Sonra da aynı diğer yerlerde yapılacak.”

“Projenizin genel çerçevesine katılmakla birlikte, bunlar gerçekleşebilecek mucizelerden çok, duacısı olabileceğimiz mucizeler gibi geliyor bana.”

“Peki mucizeler çağı geride mi kaldı? Dünya bunun için fazla mı yaşlı? Dünya kısır mı? Sara’yı düşünün.”

“Bu durumda ben, meleğe söven İbrahim²⁴ oluyorum (gülümseyerek). Fakat yine de, projeniz biraz fazla cüretkâr görünüyor.”

“Peki ya uygulama aşamasında, projemin cüretkârlığına denk bir ihtiyat gösterilirse?”

“Yani cidden inanıyor musunuz dünya çapında hayırseverliğin bir gün gerçekleşeceğini?”

“Buna inancım tam.”

“Sakın aşırı bir güven olmasın bu?”

“Bir Hristiyan nasıl böyle konuşabilir?”

“Fakat engelleri düşünün!”

“Engeller mi? Engeller dağ olsa kaldıracığıma güveniyorum ben.²⁵ Evet, dünya çapında hayırseverliğe o derece inanç besliyorum ki, bu göreve daha uygun bir talip çıkmayınca kendimi geçici hazinedarlığa aday gösterdim, bağışları memnuniyetle kabul ediyorum, bu fon şimdilik icatlarımdan bir milyon tanesini daha yaşama geçirmek için kullanılacak.”

Konuşma böylece sürüp gitti; bir çiftçinin sabırlı ruhu, yaklaşmakta olan tohum mevsiminin öngörüsüyle Ocak başında Mart rüyalarına dalan bir çiftçiye nasıl çiftliğinin bütün tarlalarında gezintiye çıkarırsa, griler giyinmiş adamın hayırseverlik ruhu da, bin yıl vaadinin²⁶ umuduyla, dünyanın bütün ülkelerini öyle seyahate çıkı. Grili adam sazı almıştı eline ve asla bırakmaya niyeti yoktu. Dilinden de bal akıyordu hani, el kol hareketleri Pentikost günündeki gibi,²⁷

24 İbrahim’in, doğurganlık yaşını çoktan geride bırakmış karısı Sara’nın bir çocuk doğuracağını haber veren meleğe hiddetle karşı çıkışı kastediliyor.

25 İncil, “Matta” 17:20.

26 İncil, “Vahiy” 20. Şeytan’ın bin yıl boyunca tutsak kalmasının ardından ölüle-
rin dirileceği ve Yeni Kudüs’ün tezahür edeceğine dair müjde.

27 İncil, “Elçilerin İşleri” 2:1-40’a göre, Pentikost gününde Kutsal Ruh, İsa’nın havarilerine yeni diller öğretmiştir.

diline dil ekliyor, taş kalpleri bile ufalayıp çakıla dönüştürecek bir ikna kabiliyeti ile donatıyordu onu.

Bu yüzden de, böylesine olağanüstü temiz kalpli görünen dinleyicisinin böyle bir hatip karşısında kayıtsız kalması hayret vericiydi. Gerçi, onun ricalarına kayıtsız kaldığı söylenemezdi, bir süre daha, söylenenlere inanmayan, sevecen bir ifadeyle dinledikten sonra, gemisi ineceği limana yanaşan beyefendi, yarı şaka yarı acıma dolu bir bakışla adamın avcunun içine bir banknot daha koydu; böylelikle, sırf coşkulu rüyalar için bile olsa hayırseverliği son ana kadar elden bırakmadı.

VIII

HAYIRSEVER BİR HANIMEFENDİ

Ayıklık nöbetindeki bir sarhoş, insanların en can sıkıcı olanı ise, mantık nöbetine girmiş coşkulu bir kişinin de pek iç açıcı olduğu söylenemez. Hakkını yemeyelim, anlayış yetisi bu sırada, önceki haline göre hayli ilerleme katetmiştir; çünkü coşku eğer çılgınlığının zirvesiyse, umutsuzluk da akıllığın en uç biçimidir. Griler içindeki adamın şu anki durumu da, görüldüğü kadarıyla, bu. İnsan içinde olmak onu harekete geçiren güçtü, yalnızlık ise ataleti. Binlerce fersah açıklardan gelen bir deniz esintisine benzeyen yalnızlığı, müzmin yalnızların aksine, hiç de yaşam dolu bulduğu söylenemezdi. Kanını harekete geçirecek kimsenin yokluğunda kendiyi baş başa kalınca, elinde olmadan, asıl mizacına, hüzünlü bir mütevacıllıkla abartılı nezaketin karışımından oluşan o uysal tavrına geri döner.

Çok geçmeden ayaklarını sürüye sürüye hanımlara ayrılan salona girer, sanki umutsuzca birini arıyormuş gibi; fakat etrafa hayal kırıklığıyla dolu birkaç bakış attıktan sonra

melankolik bir bitkinlik ve karamsarlıkla kanepelerden birine yerleşir.

Kanepenin diğer ucunda, balıketi, hoş bir kişi oturmaktadır, görünüşe bakılırsa, eğer bir kusuru varsa bunun asla o pırlanta gibi kalbi olamayacağı anlaşılmaktadır. Ne güneşli ne de karanlık olan, alacakaranlık elbisesinden anlaşıldığı kadarıyla, tuttuğu yasın kozasını henüz çatlatmış bir duldur kendisi. Elinde, az önce okuduğu, altın yaldızlı, küçük bir İncil durmaktadır. Şimdilik okumayı bitirmiş gibi, huşu içinde elinde tutmaktadır kitabı; Korintoslular suresinin 1. bölümünün xiii. ayetine parmağıyla işaret koymuştur, az önce elinde yazı levhasıyla dolaşan dilsizin gösterisine tanık olunca dikkati bu bölüme çevrildiğinden olsa gerek.

O mukaddes sayfa şu an gözünün önünde değildir ama, nasıl ki akşam vakti batıdaki tepeler güneş battıktan sonra bir süre daha ışıltılarını korursa, düşünceli yüzü de şefkatini öyle korumaktadır, mürşidi unutulmuş da olsa.

Bu arada, yabancının ifadesi çok geçmeden dikkatini çeker. Fakat karşılık vermez. Derken, meraklı incelemesi sırasında elindeki kitabı düşürür. Kitap yerden alınıp ona geri verilir. Israrlı bir kibarlıktan eser yoktur bu harekette, sade bir nezaket. Hanımefendinin gözleri parlar. Belli ki artık kayıtsız değildir. Derken, ona doğru eğilerek, hürmet dolu, kısık, hüznü bir sesle şöyle fısıldar yabancı: “Cüretimi bağışlayın, efendim; ama yüzünüzdeki bir şey beni tuhaf biçimde çekiyor. Kilisemizin hemşirelerinden biri misiniz, diye sorsam?”

“Yani... cidden... siz...”

Onu utandırdığı için telaşla, derhal durumu telafi etmeye kalkışır, fakat pek de başarılı olmaz. “Burası bir rahip için fazlaca ıssız bir yer,” arka planda dizilmiş gösteriş meraklısı hanımlara göz atarak. “Ruhuma eşlik edecek kimseyi bulamıyorum. Hata ediyor olabilirim –hatalı olduğumu biliyo-

rum hatta- ama dünyevi insanlarla teklifsizce arkadaşlık etmeye zorlayamıyorum kendimi. Maneviyatı sağlam bir kardeşimin veya bir hemşiremin yoldaşlığını, ne kadar sessiz sedasız da olsa, yeğliyorum. Bu arada, hanımefendi, insanlara güvenen biri misiniz diye sorabilir miyim?”

“Cidden beyefendi... yani, beyefendi... cidden... ben...”

“Örneğin *bana* güven duyabilir misiniz?”

“Cidden beyefendi... olabildiğince... yani insan mantıken bir... bir... yabancıya, büsbütün yabancı birine, diyecektim neredeyse, ne kadar güvenebilirse,” diye yanıtladı hanımefendi, bu cana yakınlıktan hâlâ rahatsızlık duyar gibi, beden biraz daha uzağa kaçarak, oysa aynı anda kalbi aksi yöne doğru bir o kadar yaklaşmış gibiydi. Merhametle mazbutluk arasında gayet doğal bir çatışma.

“Büsbütün yabancı, demek!” iç geçirerek. “Ah, kimdir ki yabancı? Boşuna dolaşıp duruyorum; bana güven duyan kimseyi bulamayacağım.”

“İlgimi çekiyorsunuz,” dedi temiz kalpli hanım, hafif şaşırarak. “Sizinle arkadaşlık edebilir miyim acaba?”

“Güven duymayan hiç kimse benimle arkadaşlık edemez.”

“Fakat ben... benim var... en azından bir derece... demek istediğim...”

“Hayır hayır, yok! Zerre kadar güveniniz yok. Affedersiniz, ama görebiliyorum. Güvenden eser yok. Budala, şaşkın bir budala gibi boşuna arıyorum güveni.”

“Haksızlık ediyorsunuz,” diye yanıt verdi iyi kalpli hanım artan bir ilgiyle; “belki de başınızdan geçen nahoş bir olay önyargıya kapılmanıza neden oldu. Bunu sorgulamak bana düşmez elbette. İnanın bana, ben... evet, evet... diyebilirim ki... yani... yani...”

“Yani güveniniz var mı? İspatlayın. Bana yirmi dolar verin.”

“Yirmi dolar mı?”

“İşte, demiştim, güvenden eser yok sizde.”

Hanımefendiye olağanüstü dokunmuştu bu söz. İçi içini yiyerek, hangi yöne döneceğini bilmez bir halde oturuyordu. Yirmi ayrı cümleye başladı ve her birini ilk hecesinde yarım bıraktı. Sonunda, umutsuzluk içinde, aceleyle, “Söyleyin bana, ne için istiyorsunuz yirmi doları?” diyebilirdi.

“Az önce söylemedim mi?” Sonra onun hâlâ yas tuttuğunu ele veren kılığına göz atarak, “dul ve yetimler için. Seminole yerlileri arasında yeni kurulan Dul ve Yetim Sığınma Evi’nin seyyar görevlisim.”

“Neden bana daha önce söylemediniz amacınızı?” epeyce rahatlamış halde. “Zavallılar –üstelik Kızılderililer– hoyratça kullanılan o Kızılderililer. İşte, buyrun; nasıl olup da tereddüt edebildim. Daha fazla veremediğim için çok üzgünüm.”

“Bunun için üzülmeysin, efendim,” ayağa kalkıp banknotları katlayarak. “Bunun önemsiz bir meblağ olduğunu kabul ediyorum ama,” kurşun kalemini ve defterini çıkararak, “miktarı buraya kaydetsem de, başka bir defter daha var ki oraya ancak niyetler yazılır. Sağlıcakla kalın; güven duyabiliyorsunuz. Evet, havarinin Korintoslular’a dediği gibi siz de bana şöyle diyebilirsiniz, “Size her konuda güvendiğim için bahtiyarım.”²⁸

IX

İKİ İŞADAMI UFAK BİR İŞ BAĞLIYORLAR

“Tanrı aşkına, beyefendi, buralarda karalar bağlamış bir adam gördünüz mü, epey mahzun bir beyefendi? Nereye kayboldu anlamadım. Onunla konuşalı daha yirmi dakika olmadı.”

Bu sözler püsküllü bir seyahat takkesi takmış, güçlü kuvvetli, al yanaklı, koltuğunun altında muhasebe defterine

28 “Korintliler” 2; 7:16.

benzer bir cilt taşıyan bir adam tarafından, birdenbire küpeştede yanına yanaştığı, daha önce bahsi geçen üniversite-
liye yöneltilmişti; beriki, önceki bölümlerden birinde anla-
tıldığı üzere küpeşteden ayrılmasından kısa süre sonra geri
dönmüş ve orada kalmıştı.

“Onu gördünüz mü, beyefendi?”

Süklüm püklüm durduğu yerden yabancının içten neşe-
siyle fırlayan genç, hiç de âdeti olmayan bir kararlılıkla ya-
nıt verdi: “Evet yas kurdelesini takmış biri az önce buradaydı.”

“Biraz mahzun gibi, değil mi?”

“Evet ve biraz da kafadan çatlak diyebilirim.”

“Ta kendisi. Talihsizlikler korkarım ki beynine zarar ver-
miş. Çabuk söyleyin, hangi yöne gitti?”

“Aslında, tam sizin geldiğiniz yöne gitti, şuradaki geçide
doğru.”

“Öyle mi? Demek ki az önce rastladığım gri paltolu adam
doğru söylemiş: İstimbotdan inmiş olmalı. Ne büyük talih-
sizlik!”

Takkesinden bıyıklarının üzerine sarkan saçakları sinirli
sinirli bükerken şöyle devam etti: “Her neyse çok üzgünüm.
Aslında ona bir şey getirmiştik, şurada.”

Ardından, biraz daha yaklaşarak, “Anlayacağınız, yardım
için bana başvurdu, hayır, haksızlık ediyorum, böyle söyle-
medi ama bunu ima etmişti, anlıyorsunuz ya. O sırada çok
meşgul olduğum için geri çevirdim; üstelik korkarım ki ga-
yet kaba bir biçimde, soğuk, suratsız, duygusuz bir biçim-
de. Her neyse, aradan üç dakika geçmemişti ki kendimi suç-
lu hissettim, içimden bir ses hemen gidip o bedbaht adamın
eline on dolarlık bir banknot sıkıştırmamı söyledi. Gülüyor-
sunuz. Evet, batıl inanç olabilir ama elimde değil; benim de
böyle zaaflarım var, Tanrı’ya şükür. Hem sonra,” diye devam
etti hızlı hızlı, “son dönemde işlerimiz öylesine açıldı ki –biz
derken, Kara Şelale Kömür Şirketi’ni kastediyorum– gerek

şirketim gerek şahsım adına, servetimden birkaç hayırsever yatırımda bulunmam yerinde olur, sizce de öyle değil mi?”

“Beyefendi,” dedi üniversiteli, en ufak utangaçlık belirtisi göstermeden, “doğru mu anlıyorum, sizin Kara Şelale Kömür Şirketi’yle resmî bir bağınız mı var?”

“Evet, bendeniz başkanı ve satış yetkilisiyim.”

“Öyle mi?”

“Evet, ama bundan size ne? Yatırım yapmak istemiyorsunuz ya?”

“Yani hisse satışınız var mı?”

“Bir kısmının satışı söz konusu olabilir belki; fakat niye soruyorsunuz? Yatırım yapmak niyetinde değilsiniz ya?”

“Farzedin ki öyleyim,” soğukkanlı, kendinden emin bir sesle, “benim için buracıkta halledebilir miydiniz?”

“Tanrı esirgesin,” hayretle bakarak, “siz cidden amansız bir işadamısınız. Sizden cidden korkulur.”

“Ah, buna hiç gerek yok. – Öyleyse bana bir miktar hisse satabilir misiniz?”

“Bilemiyorum, bilemiyorum. Tabii, şirketin müşkül bir durumda satın aldığı birkaç hisse var elimizde; ama bu gemiyi Şirketin yazıhanesine çevirmek hiç doğru olmaz. Bana kalırsa yatırımınızı biraz ertelemelisiniz. O halde,” umursamaz bir edayla, “sözünü ettiğim bedbaht adamı gördünüz.”

“Bırakın bedbaht adam kendi yoluna gitsin. – Elinizdeki o büyük defter de neyin nesi?”

“Satış defterim. Bununla birlikte mahkemeye çağırdılar.”

“Kara Şelale Kömür Şirketi,” eğilerek arka kapaktaki altın yaldızlı harfleri okur; “çok bahsini duydum. Tanrı aşkına, şirketinizin bilançosunu gösteren bir belge var mı yanınızda?”

“Yakın dönemde bir bilanço yayımlandı.”

“Affedersiniz, benim biraz sorgulayıcı bir tabiatım var da, yanınızda bir nüshası var mı?”

“Size dediğim gibi, bu gemiyi Şirket bürosuna çevirmenin doğru olacağını düşünmüyorum. – Şu bedbaht adam, ona hiç yardımda bulundunuz mu?”

“Bırakın da bedbaht adam kendine yardım etsin. – Bilanço-yu bana uzatın.”

“Öyle amansız bir işadamısınız ki sizi geri çevirmek mümkün değil. Buyrun,” bir kitapçığı uzatarak. Genç adam bilmiş bir edayla kitapçığı evirip çevirir.

“Şüpheli insanlardan nefret ederim,” dedi diğeri, onu gözlemleyerek, “fakat ne yalan söyleyeyim, temkinli bir adamı da takdir ederim.”

“O konuda üstüme yoktur,” kitapçığı lakaytça iade ederek, “çünkü, daha önce de söylediğim gibi, sorgulayıcı bir tabiatım var; aynı zamanda temkinliyimdir. Görünüşe asla aldanmam. Bilançonuz,” diye ekledi, “çok güzel bir hikâye anlatıyor; fakat, Tanrı aşkına, hisseleriniz kısa bir süre önce ağırdan gitmiyor muydu? İniş eğilimi göstermemiş miydi? Hissedarlar karamsarlığa kapılmamış mıydı?”

“Evet, bir düşüş yaşandı. Ama neden kaynaklandı? Bunu kim tezgâhladı? Düzenbazlar. Hisselerimizdeki düşüş, düzenbazların havlamasından, o riyakâr havlamalarından başka bir şey değildi.”

“Riyakâr mı, nasıl?”

“Tabii ya, riyakârların en acayibidir bu düzenbazlar: Riyakârlıkları tersine işler bunların, şeyleri olduğundan parlak göstermek yerine, karanlık gösterirler; ortada karamsarlığa gerek yokken, uydurmaca bir karamsarlıktan beslenir ruhları; şeytani bir buhran yaratma sanatının ustalarıdır bunlar; bu sahte Yeremyalar;²⁹ matem günü bittiğinde, dilencilerin

29 M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış, İncil’de kendi adına bir cüz’ün yanı sıra, “Krallar” 1 ve 2, ve “Ağıtlar” cüzlerinde bahsi geçen, müstebdit krallara karşı çıktığı için yaşamı boyunca çile çekmiş, ilahiyatçılar arasında “gözü yaşlı” sıfatıyla anılan peygamber.

arasına karışan sahte Lazaruslar gibi,³⁰ geri dönüp, yalandan bir baş ağrısı karşılığında elde ettiklerini kutlayan düzmece Heraklitoslardır bu alçak düzenbazlar!”

“Bu düzenbazlara karşı epeyce dolusunuz.”

“Öfkeliysem, bizim hisselerimizle çevirdikleri oyunları hatırladığımdan değil, bu güven sarsıcıların, bu karamsar borsa filozoflarının kendileri sahte olsa da, dünya çapındaki güven sarsıcıların ve karamsar filozofların hakiki bir modelini oluşturuyor olmalarına öfkeleniyorum. Bu adamlar ister borsada olsun, isterse siyaset, geçim kaynağı, ahlâk, metafizik, din – ne alanda olursa olsun, karamsarlıklarıyla ortalığı telaşa verip, sükûnet ve aydınlık halini bozarlar, sırf birtakım gizli amaçları için. Karamsar filozofun gözdağı vermek için ortalıkta gezdirdiği ceset, kayıp Morgan diye yutturduğu bir garibandır.³¹

“İşte bunu çok sevdim,” dedi genç, sözcükleri bilgiç bir edayla yayarak. “Bu karamsar ruhların hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur gibi geliyor bana. Akşam bir şampanya ziyafetinden sonra kanepeme oturmuş puromu tüttürürken karamsarı bir yanına gelse – ne can sıkıcı!”

“Ona hepsinin uydurma olduğunu söylersin, değil mi?”

“Ona dediklerinin doğal olmadığını söylerim. Derim ki, gayet mutlusun ve bunu biliyorsun; başkaları da senin kadar mutlu ve bunu da biliyorsun; ve öldükten sonra da he-

30 Incil, “Luka” 16:19-31’de aktarılan, zengin adam ile dilenci Lazarus’un hikâyesine nazire.

31 William Morgan, 1826’da gizli Hür Masonluk teşkilatı üzerine bir kitap yayımlayacağını açıklamasının ardından Masonlar tarafından kaçırılarak öldürülmüş, bir iddiaya göre Niagara Nehri’ne atılarak boğulmuştu. Cinayetin ardından Ontario Gölü’nde ortaya çıkan bir cesedin Morgan’a ait olduğu iddia edildiyse de iddia kesinliğe kavuşmadı. Şaibenin sürdüğü sırada bir başka Masonluk aleyhtarının, cesedin Morgan’ınki yerine sayılabileceğini söylemesi sansasyon yaratmıştı. Olaya ilişkin olarak tutuklanan ve cinayette suçlanan üç masonun çok hafif cezalarla kurtulması, New York ve komşu eyaletlerde kitlesel protestolara neden olmuş, Morgan, ifade ve basın özgürlüğünün tim-sali haline gelmişti.

pimiz mutlu olacağız, bunu da biliyorsun; ama hayır, ille so-murtup duracaksın.”

“Peki bu cins bir adamın somurtması nereden ileri gelir, biliyor musun? Hayattan olamaz, çünkü çoğunlukla münze-vidir ya da hayattan bir şey görmüş olamayacak kadar genç-tir. Hayır, karamsarlığının kaynağı tiyatrodan izlediği o eski oyunlar, yahut çatı katlarında bulduğu o eski ciltlerdir. Bah-se girerim, bit pazarından eski, küflü bir Seneca’yla³² döner ve o eski, bayat arpayla midesini doldurur; sonra da fela-ket tellallığı yapmakla bilgece ve antika görünüyorum zan-neder, öbür insanlardan üstün bir konuma yükseldim zan-neder.”

“Aynen öyle,” diye onayladı genç. “Ben de bir miktar gö-rüp geçirdim ve bu kuzgun müsveddelerine çokça rastla-dım. Bu arada, peşine düştüğünüz şu kara kurdeleli adamın sırf sessiz duruyorum diye beni duygusal sersemin teki zan-netmesine ne buyrulur? Elimde Tacitus’un bir kitabını gö-rünce onu şamatasına değil de kasvetli olduğu için okudu-gumu sandı. Ama ona yanıt bile vermedim. Hatta bu tavrım-la onunla eğlendim.”

“Bunu yapmamalıydın işte. Talihsizmiş adamcağız – onunla iyiden iyiye dalga geçtin herhalde.”

“Geçtiysem de bu kendi hatası. Ama ben varlıklı adamları severim, rahat adamları; konuşmasından rahat ve zengin ol-duğu belli olan adamları, tıpkı sizin gibi. Böyle adamlar ge-nelde dürüst olur. Ne diyordum, cebimde üç-beş kuruş faz-lalık var ve derhal...”

“O talihsiz adama bir kardeş eli uzatacaksın, değil mi?”

“Talihsiz adam kendi kendinin kardeşi olsun. Neden du-rup durup onu getiriyorsunuz önümüze? Görenler, devir iş-lemiyle, hisse satışıyla falan ilgilenmediğinizi sanır – aklınız başka yerde. Diyorum ki yatırım yapacağım.”

32 M.S. 1. yüzyılda yaşamış devlet adamı, Stoacı filozof ve tragedya yazarı.

“Dur, dur, gürültücü birileri bu tarafa geliyor – şöyle geçelim, şöyle.”

Derken, defter taşıyan adam, teklifsiz bir nezaketle arkadaşını dışarının gürültü patırtısından uzak, küçük, mahrem bir sığınağa yönlendirdi.

İş bağlanınca birlikte dışarı çıkarak güverte boyunca yürümeye başladılar.

“Şimdi söyleyin bana,” dedi elinde defter taşıyan adam, “sizin gibi genç bir beyefendi, ilk bakışta sessiz sakin bir öğrenci gibi görünen biri, hisse senedi ve benzeriyle nasıl böyle haşır neşir olabiliyor?”

“Dünyada öğrencilere dair birtakım yanlış kanılar var,” diye nazlandı öğrenci gömleğinin yakasını vurgulu biçimde düzelterek, “bunların başında da modern araştırmacıların karakteri ve modern aydınların sessiz sakin tabiatlı oluşu gelir.”

“Öyle görünüyor, öyle görünüyor. Cidden, kendi deneyimimde yeni bir sayfa açtı bu.”

“Deneyim, beyefendi,” diye özgün bir tespitle bulundu öğrenci, “tek öğretmendir.”

“Bu yüzden ben de sizin öğrencinizim; çünkü ancak deneyim konuştuğunda faraziyeleri dinlemeye katlanabilirim.”

“Benim faraziyelerim, beyefendi,” ciddi bir tavırla duruşunu dikleştirerek, “temelde Lord Bacon’ın veciz sözünün izinden gider; ancak işimde ve yüreğimde yerini bulan felsefeler hakkında faraziyeler kurarım – söylesenize, bildiğiniz başka sağlam hisseler de var mı?”

“Yeni Kudüs işine girmek istemezsiniz, değil mi?”

“Yeni Kudüs mü?”

“Evet, bu ismi taşıyan yeni ve hızla gelişen bir şehir, kuzey Minnesota’da. Başlangıçta birtakım sığınmacı Mormonlar tarafından kurulmuş. İsmi buradan geliyor. Mississippi üzerinde yer alıyor. İşte, haritası şurada,” bir rulo çıkararak.

İşte, şurada gördükleriniz kamu yapıları, şurası iskele- burası park, şu taraf, botanik bahçeleri, ve şuradaki şu küçücük nokta da, devridaim yapan bir havuz, anladınız, değil mi? Gördüğünüz gibi yirmi tane yıldız işareti konmuş. Bunlar liseler. *Lignum-vitae nostrum*.”

“Peki bütün bu binalar şu an mevcut mu?”

“Hepsi mevcut – bilgi sağlam kaynaktan.”

“Kenardaki küçük kareler, bunlar su basan araziler mi?”

“Yeni Kudüs’te su basan arazi mi olur? Hepsi sapasağlam zemin – ama yatırımla ilgilenmiyorsunuz herhalde, değil mi?”

“Niyetimi daha açık belirtmem gerek var mı, hukuk öğrencilerinin dediği gibi,” diye esnedi üniversiteli genç.

“Akıllıca – siz akıllısınız... Her halükârda, elinizdeki kömür hisselerinden bir tanesini bunlardan ikisine değişmem. Yine de, ilk yerleşimin karşı kıyıdan çırilıplak yüzerek gelen iki kaçak tarafından kurulduğunu düşününce³³ – burası şaşırtıcı bir yer. Tamamen sağlam. – Fakat, nasıl da lafa daldım, gitmem gerekiyor oysa. Bu arada, eğer şans eseri o talihsiz adama rastlarsanız...”

“O durumda” bariz bir sabırsızlıkla, “kamarotu çağırıp onu da talihsizliklerini de gemiden aşağı atmasını isteyeceğim.”

“Ha, ha! – Şimdi burada karamsar bir filozof olsa, insan doğası hakkında homurdanmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan şu riyakâr ilahiyatçılardan biri (anlıyorsunuz ya, asıl amacı, Ariamius’a³⁴ tapanlardan bir armağan olarak dolgun maaşlı bir vaizlik kapmaktır) o, bu söylediğinizi, taş kesmiş bir kalp ve pelteye dönmüş bir zihnin delili sayardı. Evet,

33 17. yüzyıl İngiliz ozanı John Bunyan’ın *Pilgrim’s Progress* [Hacıların Yolu] epik şiirinde Hristiyan ve Umutlu adlı iki karakterin cennet şehre varmak için bir nehri yüzerek geçişine nazire olarak anlaşılabilir. Aynı motif Hawthorne’un “Celestial Railroad” [Uhrevi Demiryolu] öyküsünde de tekrarlanır.

34 Zerdüştlükte şerrin timsali.

bu sinsi tabiri kullanırdı. Oysa söyledikleriniz tuhaf ancak içten bir şakadan ibaret – içten ama kuru. İtiraf edin. Hoşça kalın.”

X KAMARADA

Tabureler, iskemleler, kanepeler, divanlar, ayak sehpaları; ve bunlar üzerine oturmuş, genci yaşlısı, bilgisi budalası küme küme insanlar, ellerinde, üzeri maça, kupa, karo, sinek işlenmiş oyun kâğıtları; en sevilen oyunlar papaz kaçtı, king, briç. Koltukların üzerine sere serpe yayılmış veya mermer yüzeyli masaların arasında gezinmekte olan, sahneyi izleyerek eğlenenler, bir el oyun oynamak yerine çoğu eli cebinde dikelmeyi seçmiş az sayıda zat. Belki de filozoftur bunlar. Fakat aralarda, yüzünde meraklı bir ifadeyle, küçük bir el ilanına sıkıştırılmış, şairi meçhul şiiri okuyan birilerine rastlanıyor; başlığı hayli uzun:

“İNSANIN GÜVENİNİ KAZANMAK İÇİN
VERİLEN İYİ NİYETLİ UĞRAŞIN
DURMADAN TERS TEPMESİ SONUCU,
İNSANDAKİ GÜVENSİZLİĞE DAİR
İSTEMEDEN EDİNİLEN
İPUÇLARI ÜZERİNE
AĞIT.”³⁵

Şiirin çok sayıda nüshası, sanki bir balondan aşağı fırlatılmış gibi yere saçılmış. Peki oraya nasıl geldi? Kuaker kıyafeti giymiş yaşlıca biri kamaranın içinden usulca geçerek, trende kitap satıcıları nasıl satıştan önce, ellerindeki kitaba

35 Romantik dönem İngiliz şairi Wordsworth’ün “Ode: Intimations of Immortality” [Ahlâksızlığın İpuçlarına Dair Ağıt] şiirine nazire.

açıktan veya üstü örtülü methiye düzerse, o da ağıdı, tek söz etmeden öyle dağıtmış, ancak şöyle bir göz atıldıktan sonra, olsa olsa seyyar bir ozanın çatlak kafasının ürünüdür denerek, çoğu saygısızca bir kenara atılmıştı.

Bu arada, koltuğunun altında defteri, seyahat takkeli al yanaklı adam içeri dalar, hafif adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaşarak, cana yakınlığın ifadesi olan, yalvarır gibi bir aidiyet duygusu ve özlemle, pür heves etrafa bakınır, sanki “Ah, çocuklar, keşke dokuz ananın doğurduğu sizlerin hepinizi şahsen tanısam, hoş ahablıklar kurabileceğimiz ne hoş bir dünyamız var, kardeşlerim; cidden ne sevgili, mutlu köpekleriz hepimiz!”

Sanki bunları sahiden mırıldanmış gibi, sere serpe oturan bir yabancından öbürüne, kardeşçe yanaşarak hoşbeş ediyordu.

“Kuzum oradaki neyin nesi?” diye sordu yeni yanına yanaştığı, ufak tefek, kupkuru, hiç yemek yemiyormuş gibi görünen adama.

“Küçük bir ağıt, üstelik epeyce tuhaf,” diye yanıtladı diğeri, “şu gördüğün, yere saçılmış olanların aynısı.”

“Dikkat etmemişim. Bir bakayım,” der ve birini yerden alıp göz gezdirir. “Aslında, gayet hoş, özellikle girişi iddialı:

‘Eyvahlar olsun insana ki bihaberdir

Samimi güven ve itimattan.’

eğer hal buysa, sahiden eyvahlar olsun. Dili çok akıcı. Acıyı güzel anlatmış. Fakat bu duyguları doğru buluyor musunuz?”

“O konuda,” dedi ufak tefek kuru adam, “tamamını biraz garip buluyorum, ama yine de, bunu söylemeye neredeyse utaniyorum ancak, beni cidden düşünceye sevk etti; evet, hem de hissetmeye. Birdenbire, her nasılsa, güven dolu ve cana yakın hissediyorum. Daha önce bunu hiç bu kadar yoğun hissetmemiştim galiba. Tabiatım gereği duyularım kör-

dür; fakat bu kâğıt, her nasılsa, uyuşuk duyularımı harekete geçiriyor, tıpkı bir vaazın, günahlar içerisinde uzanmış ölü bedenim için ağıt yakarken beni var gücümle iyi işler yapmaya sevk etmesi gibi.”

“Bunu duyduğuma memnun oldum, ve iyi işler yapmanızı diliyorum. Ama bu kâğıtları etrafa kim saçtı böyle?”

“Bilmiyorum, ben de yeni geldim.”

“Bir melek değildi, değil mi? Haydi, cana yakın hissettiğinizi söylüyorsunuz: Biz de bir deste kâğıt alıp diğerlerine katılalım.”

“Teşekkürler, hiç kâğıt oynamam.”

“Bir şişe şaraba ne dersiniz?”

“Teşekkürler, hiç şarap içmem.”

“Puro?”

“Teşekkürler, hayatta puro kullanmam.”

“Hikâye anlatalım?”

“Doğrusunu söylemek gerekirse, anlatmaya değer bir hikâye bildiğimi sanmıyorum.”

“Bana öyle geliyor ki içinizde uyandığını söylediğiniz bu cana yakınlık, değirmenin olmadığı yerdeki akarsuyu andırıyor. Haydi, kâğıt oyununu bir el denemelisiniz. Başlangıç için ortaya istediğiniz kadar az bir miktar koyalım; oyuna heves katsın yeter.”

“Beni cidden bağışlamalısınız. Nedense kâğıt oyununa güvenmem.”

“Ne, kâğıt oyununa güvenmez misiniz? Hakiki kâğıtlara? Öyleyse bu defalık şu mahzun Philomelimize³⁶ katılıyorum:

*‘Eyvahlar olsun insana ki haberi yoktur
Samimi güven ve itimattan.’*

Hoşça kalın.”

Elinde kitabıyla yeniden ortalıkta dolanıp hoşbeş etmeye

36 Antik Yunan mitosunda bülbül.

koyulan adam sonunda yorgun düşmüş gibidir, oturacak bir yer bulmak için etrafa bakınır ve kenara çekilmiş boş bir iskemle fark edince oraya damlar. Derken, komşusu gibi, ki tesadüf bu ya, temiz kalpli tüccardır bu kişi, önündeki sahneye hayli ilgi duymaya başlar hemencecik; bir grup insan vist çevirmektedirler: Biri yeşil, diğeri kırmızı kravatlı akça pakça yüzlü, hovarda ve kaba saba iki genç, karşılarında orta yaşlı, ciddi, yakışıklı, kendinden emin, siyah resmî takım elbiseler içinde şık giyimli iki bey, görünüşe göre medeni hukuk alanında belli bir itibara sahip iki doktor.

Yavaş yavaş, yanına yeni geleni bir ön incelemeden geçirdikten sonra, iyi niyetli tüccar yana doğru eğildi ve elinde tuttuğu Ağıt'ın buruşturulmuş bir kopyasıyla ağzını örtterek fısıldadı: "Ben bu ikisinin görünüşünden hoşlanmadım, ya siz?"

"Pek değil," diye fısıldayarak cevap verdi diğeri, "şu cafcacflı kravatların pek zevkli olduğu söylenemez, en azından benim zevkime ters; tabii, herkes benim zevkime uyacak diye bir şey yok."

"Yanlış anladınız, diğer ikisini kastettim ve giyinişe değil yüzlerine bakıyorum. Böyle soylular hakkında gazetede okuduklarımdan başka pek bir şey bilmediğimi itiraf ediyorum – ama bu ikisi – üçkâğıtçı, değil mi?"

"Tenkitçi ve kusur bulan zihniyet bizden uzak olsun."

"Aslında, efendim, kusur bulmak değildi amacım; öyle bir huyum yoktur; ama, en azından şu iki genç, oyunda pek de kıdemli olmasa gerek, karşılardaki çift ise kıdemliden öte."

"Cafcacflı kravatların kaybedecek kadar beceriksiz, koyu renk kravatların hile yapacak kadar maharetli olduğunu ima etmiyorsunuz ya? – Fesat düşünceler bunlar, beyefendi. Boşverin bunları. Elinizdeki o Ağıt'ı boşuna mı okudunuz? Yıllar, tecrübeniz sizi olgunlaştırmamış. Tarafsız ve

hoşgürölü bir yaklaşım, bu dört oyuncuyu –hatta salondaki bütün oyuncular– herkesin dürüstçe oynadığı, tek bir kaybedenin bile olmayacağı bir oyunun oyuncularını olarak görmeyi salık verir.”

“Bunda ciddi olamazsınız, çünkü bütün oyuncuların kazanabileceğı bir oyun, böyle bir oyun öyle sanıyorum dünyada henüz icat edilmedi.”

“Haydi canım,” rahatça arkasına yaslanıp gözlerini oyuncuların üzerinde rastgele gezdirerek, “biletimiz ödenmiş, karnımız tok, sırtımız pek; endişe, uğraş, fakirlik, keder bizden uzak, kemerlerimizi gevşetip şu kanepeye yayılmışken, dünyanın mukaddes kaderine kulp bulacağımıza, niçin neşyle razı olmayalım kaderimize?”

Bunun üzerine iyi niyetli tüccar, uzun süre dalgın dalgın baktıktan ve alnını ovuşturduktan sonra derin düşüncelere daldı, ilkin huzursuzca, fakat sonunda kendinden emin bir ifadeye büründü yüzü; nihayet arkadaşına bir kez daha seslendi: “İnsanın gizli düşüncelerini ara sıra dışa vurmaı iyi bir şey olsa gerek. Nedendir bilmem, insanın bazı kişiler, bazı şeylerle ilgili düşüncelerine bulanık bir şüphe bulaşır, fakat bu bulanık düşünceler dışa vurulduğu anda, başka insanlarınkiyle temas eder etmez hemen ortadan kaybolur, en azından farklı bir şekil alır.”

“Size iyilik ettiğimi mi düşünüyorsunuz yani? Belki etmiştir. Ama bana teşekkür etmeyin, lütfen. Beraberce oturmuşken öylesine söylenmiş bir-iki sözle birilerine herhangi bir iyiliğim dokunmuşsa, bu ancak elde olmayan bir sonuçtur; keçiboynuzu, gölgesinde biten çalıyı tatlandırır demişler; teşekkürü hiç gerek yok, sağlıklı bir doğanın sağlıklı bir tesadüfö, hepsi bu. – Öyle değil mi?”

İyi niyetli tüccar bir kez daha uzun uzun baktı, sonra ikisi de sessizliğe büründüler.

O ana kadar kucağında duran defterinden rahatsız olan

defter sahibi şimdi onu diklemesine kanepenin üzerine, komşusuyla arasına koydu, böylelikle arka kapaktaki harfler –“Kara Şelale Kömür Şirketi”– göz önüne gelince, titizlik ölçüsünde dürüst olan iyi niyetli tüccar bunları okumaktan kaçınmak için nereye bakacağını şaşırdı, bile bile gözünü kaçırmasa yazı doğrudan gözünün önünde duruyordu. Yabancı birden, sanki tam o anda bir şey hatırlamış gibi, yerinden fırlayıp oradan uzaklaştı, fakat aceleden kitabı unutmuştu, bunu gören tüccar ise zaman geçirmeden onu alıp sahibinin peşinden koşarak kibar bir şekilde iade etti; tam o sırada üzerindeki yazının bir kısmı istemeden gözüne ilişti.

“Teşekkürler, teşekkürler, iyi kalpli beyefendi,” diyerek kitabı aldı öbürü, yoluna devam ediyordu ki tüccar söze girdi: “Affedersiniz ama bir ilginiz var mı acaba – bahsini işittiğim şu Kömür İşletmesi’yle?”

“Bahsini işitmiş olabileceğiniz birden çok Kömür İşletmesi var bayım,” dedi diğeri gülümseyerek, sabırsızlıktan kıvranan ancak kayıtsızlıkla perdelenmiş bir ifadeyle.

“Ama sizin bunlardan yalnız biriyle bağlantınız var – ‘Kara Şelale’ ile, değil mi?”

“Bunu nereden öğrendiniz?”

“Şirketiniz hakkında gayet akıl çelici bilgiler işittim.”

“Kimden işittiniz, Tanrı aşkına?” biraz resmî bir edayla.

“Bir ... birinden, adı Ringman.”

“Öyle birini tanımiyorum. Elbette, şirketimizi tanıyan ama şirketimiz tarafından tanınmayan pek çok insan var, nasıl ki insan kendisini tanımayan birini tanıyor olabilirse. Bu Ringman’la uzun zamandır tanışıyor musunuz? Eski arkadaşınız, herhalde. – Her neyse, affedersiniz, gitmem gerekiyor.”

“Durun, bu ... bu hisse işi.”

“Hisse mi?”

“Bir parça inişli çıkışlı belki ama...”

“Aman Tanrım, benimle bir iş bağlamak istemiyorsunuz, değil mi? Resmî görevimin ne olduğunu size kanıtlayacak kimse yok ki. Şimdi bu tahvil defteri,” yazıları gözle seçilecek kadar yukarı kaldırarak, “bunun sahte olmadığını nereden biliyorsunuz? Üstelik, sizin için bir yabancı olduğuma göre, bana nasıl güvenebilirsiniz?”

“Çünkü,” manidar bir ifadeyle gülümsedi iyi niyetli tüccar, “eğer zannettiğim kişi olmasaydınız, güvensizliğe böyle meydan okumazdınız.”

“Ama defteri incelemediniz bile.”

“Ne gerek var, üzerinde yazan şey olduğuna zaten inanıyorsam?”

“Ama inceleseniz iyi edersiniz. Şüpheler doğabilir.”

“Şüphe doğurabilir belki ama bilgi değil, çünkü kitabı incelemekle şu an bildiğime inandığımdan fazlasını öğrendiğime nasıl emin olabilirim? Yani eğer bu doğru kitapsa, ben de zaten öyle olduğunu düşünüyorum; fakat eğer doğru değilse, doğrusunu daha önce görmediğim için neye benzemesi gerektiğini bilmiyorum.”

“Yürüttüğünüz mantığı eleştirmeyeceğim, güveninizi ise takdirle karşılıyorum, hem de içtenlikle, her ne kadar bunu ortaya çıkarmak için şakacı bir yöntemle başvurmuş olsam da. Bu kadarı yeterli, şuradaki masaya geçelim de şahsen veya şirketim adına bağlamanıza yardım edebileceğim bir iş varsa, lütfen emredin.”

XI

YALNIZCA BİR SAYFA KADAR

Alışverişi tamamlandıktan sonra iki adam oturdukları yerde kaldılar ve arkadaşça bir sohbete daldılar, derken, sohbetin yerini yavaş yavaş yapmacıksız bir esenlik halinin en da-

mıtılmış biçimi ve lütfu olan samimi ve sevecen bir sessizlik aldı. Gerçek dost olabilmek için insanın durmadan dostça sözler sarfetmesi gerektiğini sanmak, batıl bir inançtır, sürekli dostça hareketlerde bulunmasını beklemek de öyle. Hakiki din gibi hakiki dostluk da edimlerden bağımsızdır bir bakıma.

Epey sonra, gözleri düşünceli bir ifadeyle uzaktaki şen şakrak masalara dalmış olan iyi niyetli tüccar sessizliği bozdu ve önlerindeki sahneye bakarak geminin öbür kısımlarında neler olup bittiğini kestirmenin güç olduğunu söyledi. Daha birkaç saat önce rastgeldiği, iki büküm yaşlı bir cimriyi örnek verdi; eski püskü, köstebek derisinden bir parkaya bürünmüş, sakat haliyle göçmenlere ait salonda kuru bir tahtanın üzerine boylu boyunca uzanmıştı; hayata ve paraya var gücüyle tutunmaktaydı, oysa ilkinin burnundan çıkıp gitmesi an meselesiydi, ötekini ise Azrail'e veya başka bir kalleş yankesiciye kaptırma korkusundan acı çekiyordu. Dermansız ellerinden biriyle ciğerine tutunmuştu, öbürüyle cüzdanına, ama bunlardan öte ne bir şey bildiği vardı ne de bir arzusu, çünkü ömrü boyunca sünger kıvamından öteye geçemeyen beyni artık hepten dağılıp gitmişti neredeyse. Öyle ki, hiçbir şeye güveni kalmamış, kendi parşömen hisse senetlerini bile, zamanın kemirmesinden korumak için, şaraplık şeftaliler gibi, teneke bir alkol kasasına istifleyip mührlemişti.

Muhterem adam, bu iç karartıcı ayrıntıları uzun uzadıya anlattı. Neşeli arkadaşı da böylesine aşırı bir güven eksikliğinin insan zihninde yemek üstüne ikram edilen şarap ve zeytin kadar hoş bir tat bırakmadığını tümüyle reddedemedi. Ancak, bunu telafi edecek birtakım meseleleri düşünmemiş değildi ve sonuçta arkadaşını, tatlı dille ve dolaylı yoldan, sanki biraz hastalıklı bir duygusallık olduğunu ima ettiği bir tavır sergilemekle eleştirdi. Doğada, diye ekle-

di Shakespeare'den aktararak, sap da bulunur saman da ve doğru gözle bakıldığında sap da hor görülemez.

Öteki, Shakespeare'in düşüncesinin haklılığını sorgulamak niyetinde değildi, ancak duruma uygunluğunu, hele de üzerine getirilen yorumu, onaylaması güçtü. Acınası cimri üzerine bir süre daha tartıştıktan sonra, arkadaşıyla tümüyle aynı fikirde olamayacaklarını görünce, tüccar bir başka örnekten, sakat zenciden bahsetti. Arkadaşı ise talihsiz olduğu iddia edilen adamın çektiği iddia edilen güçlüklerin, gözlenen kişinin deneyiminden çok gözleyen kişinin merhametinde olup olamayacağı sorusunu ortaya attı. Sakat adam hakkında hiçbir şey bilmiyordu, onu görmemişti de ama insan eğer onun kalbinin gerçek durumunu bilebilseydi, hemen herkes kadar mutlu olduğunun, hatta konuşmacının kendisi kadar mutlu olduğunun görüleceğini iddia etti. Ardından zencilerin yaradılış gereği neşeli bir ırk olduklarını ekledi; Afrika'dan asla bir Zimmerman ya da Torquemada³⁷ çıkmamıştı; dinden bile bütün kasveti kovmuşlardı; o şamatalı törenlerinde, neredeyse dans ederler, sülün gibi süzülürlerdi. Dolayısıyla, kader onu kolundan bacağından etmiş de olsa, bir zenciye güler yüzlü bir felsefenin temellerinden sökülüp atmak olacak iş değildi.

Sözleri bir kez daha boşa çıkan iyi niyetli tüccar geri adım atmadı, üçüncü bir örnek daha öne verdi; karalar bağlamış adamın, kendi ağzından anlatılan ve tüccarın daha sonra rastladığı gri paltolu bir adamın anlattıkları tarafından doğrulanarak eksikleri tamamlanan hikâyesini anlattı; üstelik ikinci anlatıcının verdiği, ancak talihsiz adamın nezaket gereği değinmekten çekindiği ayrıntıları da gizlemeden.

Gelgelelim, iyi niyetli tüccar adamın hakkını teslim etmekle birlikte hikâyenin hakkını veremediğinden, hikâye-

37 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Zimmerman'ın *Yalnızlık Üzerine* adlı yapıtı Romantikler arasında yaygın olarak okunuyordu. 15. yüzyıl İspanyası'nda yaşayan Katolik din adamı Torquemada, ilk engizisyon yargıcı olarak zalimliğiyle ün salmıştı.

yi onun sözleriyle aktarmayacağız, ancak ana fikrine sadık kalacağız.

XII

TALİHSİZ ADAMIN BU SIFATI HAK EDİP ETMEDİĞİNE KARAR VERİLMESİNİ SAĞLAYAN HİKÂYE

Talihsiz adamın karısı, olağanüstü fena tabiatlı bir kadındı anlaşılan, insan türüne âşık bir filozofu bile, insan biçimine sahip olmak kişinin insaniyetinin her daim kesin kanıtı mıdır, yoksa bazen bu biçim hiçbir tanrıya adanmamış, başıboş bir tapınaktan mı ibarettir diye şüpheyi düşürecek denli tuhaftı. Böyle bir yaradılış karşısında, acaba Thrasea'nın³⁸ “fenaliktan nefret eden insanlıktan nefret eder” veciz sözünü (kendisinin ne kadar iyi bir adam olduğunu düşününce, bu söze anlam vermek güçtür) bir çırpıda alaşağı etmeden önce, “yalnızca iyiler insandır” sözünü akla yatkın bir vecize olarak yedekte tutmalı mı diye düşünmekten kendini alamazdı insan.

Goneril³⁹ gençti, çevik ve dimdikti, hatta bir kadın için fazla dimdik, doğal olarak pembe tenliydi, bu pembelik toprak bir çömleğin üzerindeki cila gibi bir parça sert ve kabuk bağlamış olmasa çekici olabilirdi. Saçları canlı koyu kestane tondaydı ama başını çevreleyen kısacık bukleler biçiminde kesilmişti. Bir Kızılderili'yi andıran vücut biçimi nedeniyle göğüs profili falsoydu, dudakları, bir bıyık izi olmasa sevimli olabileceği izlenimi veriyordu. Sonuçta, makyajın da yardımıyla, görünümü uzaktan pek çoklarınca herhalde çok güzel bulunabilirdi ama oldukça kendine özgü, bir kaktüsünki gibi bir güzellikti bu.

38 M.S. 1. yüzyılda yaşamış Roma senatörü, Stoacı düşünür, Nero'ya karşı çıktığı için tiranın emriyle öldürülmüştür.

39 Shakespeare'in *Kral Lear* adlı oyununda kralın kötü yürekli kızlarından biri.

Goneril şanslı sayılırdı, çünkü en tuhaf özellikleri, dış görünümüyle değil, huyu suyuyla ilgili olanlardı. Tavuk göğsü, pasta, şeftali veya üzüme karşı doğal bir nefret duyan Goneril'in sert peksemet ve kurutulmuş biftekle kendisine gizli gizli ziyafet çektiğini nasıl anlatmalı? Limonu severdi, hoşuna giden akide şekeri, gizlice cebinde taşıdığı mavi kil çubuklardı. Bu yüzden de turp gibi sağlıklıydı, ruhu da aynı derecede sağlam, iradesi kuvvetliydi. Öbür birtakım özellikleri de vahşi bir yaşam süren kadınlara özgüydü. Çevik olduğu halde gevşekliği sever ama gerektiğinde bir çileci gibi güçlülere katlanabilirdi. Ketumdu da. Sabahın erken saatlerinden öğle üzerine kadar nadiren konuşurdu, insanlıkla konuşmaya tenezzül etmeye ikna olması için bu kadar zaman geçmesi gerekiyordu anlaşılan. Bu süre zarfında etrafa bakınmaktan başka pek bir şey yapmaz, düşmanlarının fener balığı gibi soğuk bulduğu, oysa kendisinin ceylana benzettiği –kibiri eksik değildi– kocaman, çelik mavisi gözleriyle etrafa bakınırdı. Onu en yakından tanıyanlar böyle bir varlığın yaşamdan ne zevk aldığını merak ederlerdi, tabii yaradılışları gereği bazı insanların etraflarındaki kişilere acı vermek gibi gayet kolay bir yoldan mutlu olduğu hesaba katılmazsa. Goneril'in tuhaf tabiatından mağdur olanlar, kin besleyen kişinin meyilli olduğu bir abartıyla onu bir tür yarasa ilan edebilirlerdi belki, fakat yigidi vurup hakkını vermek gerek, en amansız düşmanları bile onu asla yalaka olmakla suçlayamazlardı. Zihin özgürlüğü erdemine haddinden fazla sahipti. Goneril, birinin gıyabında dahi övgüyü, hak edilmiş bir övgü bile olsa, yalakalık sayar, insanlara yakıştırdığı kusurları yüzlerine karşı söylemeyi dürüstlük adederdi. Başkaları bunu kötü niyet olarak görse de bir tutku olmadığı kesindi. Tutkular insanidir. Oysa Goneril, buz saçağından bir hançer gibi, yaraladığı anda dondururdu; en azından hakkında böyle deniyordu; açık sözlülüğü ve ma-

sumiyeti, zorbalığıyla üzgün bir endişeye dönüştürdüğü zaman, yine denildiği kadarıyla, için için mavi kil çubuğunu çiğneyerek kıs kıs güldüğünü sezerdiniz. Bu huyları tuhaf ve nahoştı, ancak ona yakıştırılan bir özellik daha vardı ki hepten akıl almazdı. Topluluk içindeyken yakışıklı, genç bir adam görünce tuhaf bir biçimde, sanki kazara olmuş gibi, koluna veya eline dokunurdu, bundan tuhaf bir haz alır gibiydi. Fakat bunun “kötü temas” denen insani bir haz mı, yoksa, aynı derecede hoş olmamakla birlikte kınanmayı bir o kadar hak eden başka bir şey mi olduğu, bir muammaydı.

Talihsiz adamın, arkadaşlarıyla konuşmaya daldığı bir sırada, Goneril’inin o gizemli dokunuşlarını bahsettiğini birdenbire fark ettiğinde ne derece kaygılandığından bahsetmek gereksiz, hele de dokunulan kişi olayın tuhaflığının ayırdına varmış, ancak bu muammayı hemen o anda, herkesin içinde dile getirmeye terbiyesi müsaade etmemişse. Bu gibi durumlarda bahtsız adam, dokunulan genç adamın yüzüne asla bakamaz, o yüzde her şeyden haberdar ve sorgulayan bir ifadeye rastlayarak aşağılanmaktan korkar, genç beyefendiden ürpertiyle uzak dururdu. Dolayısıyla bir tabu bir kâfirde nasıl dehşet uyandırırsa, Goneril’in dokunuşu da kocası üzerinde aynı etkiye sahipti. Oysa Goneril azarlayıcı sözlerle hiç gelemezdi. Bu yüzden, adamcağız onun eşref saatini yakaladığında, baş başa kaldıklarında, bıkkın bir tavırla, nezaketi elden bırakmadan bu şaibeli duruma imalarda bulunurdu. Karısı dediğini anlar, fakat kendine has o soğuk, kaskatı üslupla, insanın rüyalarını, hele de saçma sapan rüyalarını anlatmasının budalalık olduğunu, fakat eğer talihsiz adamın ruhu bu tür zırvalıklardan haz duyuyorsa, istediği kadar haz duymaya devam edebileceğini söylerdi. Bütün bunlar üzücüydü –dokunaklı bir durum– fakat talihsiz adam yine de hepsine –Goneril’ini Tanrı onu kendisine bağışladığı sürece sevip saymak için ettiği evlilik yemininin bi-

linciyle- katlanabilirdi. Fakat bütün bunların üstüne, bir de kıskançlık şeytanı, kadını ele geçirmişti; soğukkanlı, kaypak, pişkin bir şeytan, zaten başkası da onu ele geçiremezdi; çılgınca kıskançlığın hedefi kendi öz çocuğu, babasının tek tesellisi ve gözbebeği, yedi yaşındaki küçük kızdı. Goneril'in masum çocuğa inceden inceye eziyet ettiğini, sonra da riyakârca annelik rolü oynadığını fark edince bunca zamandır olanları sineye çeken talihsiz adamın sabrı tükendi. Karısının ne olanları itiraf edeceğini ne de davranışını düzelteceğini, hatta daha da zalimleşebileceğini bildiğinden, bir baba olarak görevinin çocuğu ondan çekip almak olduğuna kanaat getirdi. Fakat çocuğu öylesine seviyordu ki onunla birlikte sürgüne gitmekten başka türlüünü yapamazdı. Ne kadar zor olsa da bunu yaptı. Bunun üzerine, o güne değin Goneril'i pek az seven mahallenin dişileri arasında, bir neden göstermeden sevgili karısını bile isteye terk edebilen, üstelik de kendi çocuğunu yanında bulundurma tesellisinden onu alıkoymak için yivten bir kocaya karşı bir öfke tufanı yükseldi. Bütün bunlar karşısında talihsiz adam, kendine olan saygısı ve Goneril'e karşı Hristiyanlığın kendisine emrettiği merhamet duygusu yüzünden, uzun süre dilini tuttu. Böyle de devam etse iyi olacaktı, zira umutsuzluğa kapılıp işin iç yüzünü anlatmaya kalktığında sözlerine inanan tek bir tanrı kulu çıkmadı. Goneril ise, kocasının anlattıklarının hepsinin kötü niyetli bir uydurmaca olduğunu ilan ediyordu. Çok geçmeden, mağdur eş, kadın hakları savunucusu bir kadının önerisiyle bir dava açtı, ve vekilinin mahareti ve lehindeki tanıklar sayesinde, yalnızca çocuğun vesayetini geri almakla kalmadı, talihsiz adamı (kendi ifadesiyle) meteliksiz bırakacak bir nafaka kopardığı gibi, bir de üstüne kazandığı hukuki sempati sayesinde kocasının itibarının hukuk önünde yerle bir olmasını sağladı. İşin daha da acıklı yanı, bedbaht adam mahkeme karşısında en akıllıca, aynı zamanda Hristi-

yanlığa en yaraşır olan, üstelik de, ona göre, gerçekten uzak olmayan planın, Goneril'in akli dengesinin bozuk olduğunu öne sürmek olduğunu, böylelikle kendi itibarına daha az hallet getirirken karısının daha az kınanmasını sağlayarak, evliliğin nimetlerinden vazgeçmesine yol açan bütün o tuhaflıkları, savunmasında dile getirebileceğini düşünürken, sonunda bu ithamın ölümcül bir şekilde kendine yönelttilmesini önlemek için akla kararı seçti – özellikle de karısının o gizemli dokunuşlarını dile getirdiğinde. Avukatı, çılgınlığı ait olduğu yere iade etmek için, Goneril'in akli dengesinin yerinde olduğunu söylemek, kadın cinsine iftira etmek olur diyerek boşuna çırpındı. İftiraysa iftiraydı. En sonunda talih-siz adam Goneril'in kendisini temelli bir akıl hastanesine kapatmaya çalıştığını haber aldı. Bunun üzerine kaçtı, koskoca Mississippi vadisi boyunca bir başına dolaşan, suçsuz bir kaçıktı artık, Goneril'i kaybettiği için şapkasına karalar bağlamıştı, zira kısa bir süre önce gazetede onun öldüğü haberini görmüş, böyle bir durumda tavsiye olunan yas vecibelerine uymanın yerinde olacağını düşünmüştü. Birkaç gündür çocuğunun yanına dönmek için gereken parayı toplamaya çalışıyordu, ancak şimdilik elinde yeterli miktar yoktu.

İşte baştan sona bütün bu hikâye, iyi niyetli tüccara, talih-siz adamın epey zor günler geçirdiğini düşündürtmüştü.

XIII

SEYAHAT KASKETİ TAKMIŞ ADAM, İYİMSERLERİN İÇİNDE EN MANTIKLISI OLDUĞUNU GÖSTERİR ŞEKİLDE İNSANİYETİNİ SERGİLİYOR

Yıllar önce, ciddi bir Amerikalı aydın, Londra'da bulunduğu sırada, oradaki bir akşam meclisinde, züppenin teki zannettiği bir adama rastladı, adam yakasına anlamsız bir kurde-

le takmış, durmadan kurnazca espriler yaparak etrafındaki hayranlık duymaya meyilli tiplerin hayran bakışları altında dolanıp duruyordu. Derin bir tiksinti duydu Amerikalı aydın, ancak çok geçmeden kendini bir köşede ukala beyefendiyle yan yana bulunca, onunla konuşmaya kalkıştı. Adamın makul tavrı karşısında bir miktar şaşırmıştı, fakat daha sonra bir arkadaşı bu ukalanın en az onun kadar büyük bir bilgi, Sir Humphrey Davy'nin⁴⁰ ta kendisi olduğunu fısıldayınca büsbütün afalladı.

Bu anekdotun burada nakledilmesi, şimdiye kadar neşeli bir vurdumduymazlık sergileyen seyahat kasketli adam hakkında aceleci bir yargıya varması muhtemel olan okura bir uyarı niteliğindedir, ki bu okur, söz konusu kişinin felsefi ve insancıl bir söz söylemeye kadir olduğunu görünce –şimdiye dek olduğu gibi yalnızca ara sıra sarf edilen birkaç cümle değil, bir oturuşta hiç teklemekten sürdürülen bir söylev– Amerikan aydınına olduğu gibi, önceki gözlemlerinden çıkardığı fikirlerle bağdaşmayacak bir hayrete kapılmasın.

Tüccarın anlatacakları bitince öbürü, işittiklerinden bir miktar etkilendiğini inkâr etmedi. Talihsiz adama karşı insafsızlık etmek istemezdi. Ancak bahsedilen güçlülere nasıl bir ruh haliyle göğüs gerdiğini bilmek isterdi. Umutsuzluğa mı düşmüştü, yoksa güvenini korumuş muydu?

Tüccar sorunun son kısmında tam olarak ne kastedildiğini anlamamıştı belki ama eğer talihsiz adamın çilesi karşısında kaderine razı olup olmadığı soruluyorsa, razı olduğunu, hem de örnek alınacak kadar razı olduğunu onun adına söyleyebilirdi. Çünkü insan doğası ve insanın hakkaniyetine dair tek taraflı bir düşünüşten kaçınmakla kalmamış, temkinli bir güven ve kimi zaman da mutedil bir neşe havası sergilemişti.

40 1778-1829 yılları arasında yaşamış İngiliz kimyacı, emniyet lambasının kaşifidir.

Bunun üzerine öbürü, talihsiz adamın deneyimi, anlatıldığı kadarıyla, insan doğasına dair gerçekte olduğundan daha olumlu bir görüşü pek de destekler gibi görünmediğine göre, onu hayırseverlikten caydıracak bunca şeye karşın talihsiz adamın bir anlık öfke sonucu insan düşmanlarının saflarına katılmamış olmasının, onun sağduyusuna ve sofulnessuna yorulabileceğini söyledi. Hiç şüphe duymuyordu ki, böyle bir insanın deneyimleri, er ya da geç, olumlu yönde bütünüyle tersine dönerek, insan soyuna olan güvenini sarsmak bir yana bu güveni teyit edecek ve perçinleyecekti. Hele de talihsiz adam, aklını yitirmesinde Goneril'inin gerçekte pek bir rolü olmadığını nihayet kabullenirse (ki er ya da geç herhalde olacaktır), bu sonuç daha da kesin olacaktı. Her halükârda, hanımefendi hakkında anlattıklarının az çok abartılı olduğunu, dolayısıyla ona haksızlık ettiğini, insafılı olan herkes teslim ederdi. İşin aslı herhalde karısının bir eş olarak bazı kusurların yanında birtakım güzelliklerinin de olduğuydu. Fakat kusurlar ortaya çıktığında, kadın yaradılışından pek anlamayan kocası, çok daha ikna edici başka bir yolu denemek yerine, ona akılla seslenmeye çalışmıştı. Bu yüzden de onu ikna edip yanına çekmekte başarısız olmuştu. Ondan uzaklaşmaya kalkışması bu koşullar altında ani olmuştu. Kısacası, herhalde iki tarafın da ufak tefek hataları, ve bunları fazlasıyla telafi eden büyük erdemleri vardı; alelacele bir yargıya varmamak gerekirdi.

Tüccar, garip ama, böylesine serinkanlı ve tarafsız fikirlerle itiraz edince ve bir parça da hararetle talihsiz adamın durumuna esef edince, arkadaşı, gayet ciddi, onu frenledi, bunun asla işe yaramayacağını söyleyerek; en istisnai durumda bile, haksız yere başa gelen acıların, hele de önüne geçilemeyen bir kötülük sanatının yol açtığı acıların varlığını kabul etmek, en hafif tabirle, makul bir tavır olmazdı, çünkü bazılarının kutsal inançlarına gölge düşürebilirdi bu. Bu inanç-

lar o tür etkilere açık olmamalıydı elbette. Hayatın sıradan olaylarının, kuvvetli rüzgarlar altında ilerleyen bir geminin bayrakları gibi mütemadiyen tek bir yöne bakıp tek bir hikâye anlatması eşyanın tabiatına aykırı olduğuna göre, örneğin mukadderata olan inancın gündelik olaylar gibi bu tür değişkenlere bağımlı olduğu düşünülürse, bu inancın düzeyi, düşünen bir zihinde, uzun ve akıbeti belirsiz bir savaş sırasında borsada görülen türden dalgalanmalara maruz kalırdı. Bu noktada yanında duran hisse satışı defterine göz attı ve bir anlık bir duraksamadan sonra devam etti. Gerçek bir ilahi inanç, ki gerçek bir insani inanış için de aynısı geçerlidir, doğası gereği deneyimden çok sezgiye dayandığından, hava değişimlerinin üzerinde yer alır.

Tüccar bu kez söylenenlere tüm kalbiyle katılınca (zaten sağduyulu, üstelik de dindar bir insan olarak katılması düşünülemezdi), arkadaşı, buna benzer konularda bir miktar kuşkunun egemen olduğu bir devirde, böylesine sağlam ve yüce bir güveni kendisiyle neredeyse tümüyle paylaşan birine rastlamaktan duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Yine de, kendine çizilen sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla, felsefenin yasaklanması gerektiğini düşünecek kadar da bağnaz değildi. Yalnızca, talihsiz adamın başından geçtiği iddia edilen gibi bir durum felsefi bir tartışmaya konu edildiğinde, hakiki ışıktan mahrum kimselerin eline koz verecek şekilde tartışılmamasının yerinde olacağını düşünüyordu. Çünkü bu hikâyede gizemli bir yan olduğunu kabul etmek bile bu kişiler nezdinde meseleden sessizce vazgeçmek anlamına gelebilirdi. Kötünün iyi üzerindeki hâkimiyetine geçici olarak izin verilmesine gelince (Goneril ile talihsiz adamın örneğinde dolaylı olarak ima edildiği gibi), kötülüğün halihazırdaki dokunulmazlığına karşılık, gelecekte bedel ödeyeceği yönünde bir inanca çok fazla vurgu yapmak basiretsizlik olurdu. Çünkü doğru yolda olanlar için bu inanç doğru

olmakla ve yeterli teselliye sunmakla birlikte, sapkınlar için bunu söz konusu etmek, Tanrı'nın iradesinin şimdi değil ancak daha sonra tecelli edeceği gibi sığ olduğu kadar da tahripkâr bir fikre yol açabilir. Kısacası, çeşit çeşit vesveseciyi hesaba katınca, hem kendilerinin hem de herkesin iyiliği için en iyi yol, hakiki ışığa sahip olanların, inancın Malakoff Kalesi'nin⁴¹ ardına sığınmaları, aklın düz ovasında tehlikeli bir savaşa tutuşmamalarıdır. Bu yüzden iyi bir insanın ister kendi düşünceleriyle baş başa kaldığında isterse kafa dengi biriyle birlikteyken, felsefeye, ve hatta acıma duygusuna kendini çok fazla kaptırmasını sakıncalı görüyordu, çünkü uygunsuz durumlarda onu ele verecek temkinsiz bir düşünme ve hissetme alışkanlığına yol açabilirdi bu. Hakikaten, iyi bir insanın ister mahrem alanda isterse topluluk içinde olsun, kendisini en çok sakınması gereken şey, yapmacıksız yüreğinin bazı konularda gösterdiği çekincesiz duygusallıktı. Zira yapmacıksız yüreğin kimi noktalarda görüldüğü gibi olmadığı konusunda insan en yüce merci tarafından uyarılmıştı.

Her neyse, kuru kuru nasihat vermeye başlamıştı galiba.

Tüccar ise, o iyi tabiatıyla itiraz ederek bütün bir gün böyle bir meyveden yese yine bıkmayacağını söyledi. Olgun bir vaizin kürsüsünün altında oturmak gibiydi bu, olgun bir şeftali ağacının altında oturmaktan bile yeğdi.

Öbürü, zannettiği gibi, nasihatleriyle onu sıkmadığına memnun olmuştu, ancak bir vaiz gibi görülmektense eşit ve cana yakın bir arkadaş olarak görülmeyi yeğlerdi. Bu niyetle, davranışına daha bir sevecenlik katarak, talihsiz adam konusuna geri döndü. Bu olayda en kötü ihtimali düşünsek, Goneril'inin hakikaten bir Goneril olduğunu kabul etsek, sonunda ondan hem tabiat hem de kanun önünde kurtulduğu için ne kadar şanslıdır talihsiz adam. Kendisiyle tanışıyor ol-

41 Kırım Savaşı sırasında Sivastopol'un savunmasında kullanılan ve geçilmez olduğu söylenen kale, 5 Eylül 1855'te Fransızlara teslim olmuştur.

sa, taziye dilemek bir yana onu tebrik ederdi. Talihi çok yaver gitmiştir bu talihsiz adamın. Yani neredeyse şanslı köpek, denebilir onun için.

Buna karşılık tüccar, durumun böyle olmasını yürekten ümit ettiğini, ve her halükârda talihsiz adam bu dünyada mutlu olamadıysa bile, en azından bir sonrakinde olacağı inancıyla kendisini teselli etmeye çalıştığını söyledi.

Arkadaşına göre, talihsiz adamın iki dünyada da mutlu olacağı kuşku götürmezdi; ardından, bir şişe şampanya ısmarlayarak tüccarı kendisine eşlik etmeye çağırdı, talihsiz adam hakkında kurduğu bütün olumsuz düşüncelerin biraz şampanyayla hemen köpük olup dağılacağına bahse girerdi.

Yavaş yavaş birkaç kadeh şampanyayı sessizce, düşüncelere dalmış bir halde yudumladılar. Sonunda tüccarın o ifade dolu yüzü al al oldu, gözleri nemli nemli parıldadı, dudakları hülyalı ve kadınsı bir duyarlılıkla titremeye başladı. Kafası zerre kadar dumanlanmamıştı ama şarap doğrudan kalbini hedef almış, büyüsunü orada göstermiş gibiydi. “Ah,” diye seslendi, bardağını uzağa iterek, “Ah, şarap ne güzel, güven duymak ne güzel, ama şarap ve güven çetin düşüncelerin taş katmanlarından damıtılıp hakikatin o buz gibi mağarasına ılık ılık damlayabilir mi? Hakikat teselli kabul etmez. Sevgili merhametin önderliğinde, tatlı umudun aklını çelmesiyle boş hayal, onu teselliye kalkışır ama nafile, rüyalar ve idealer elinde patlar, geriye yanık izinden başka bir şey kalmaz!”

“Niçin, niçin, niçin!” bu patlama karşısında hayrete düşerek, “eğer ‘şarapta hakikat vardır’ diyenler doğru söylemişse, benimle daha demin paylaştığınız bütün o sırların altında kuşku, derin bir kuşku yatıyor, ve şimdi, İrlanda Ayaklanması’ndaki⁴² gibi, onbin küsür neferle içinizde başkaldırıyor demektir. Şarap, şu halis şarap buna neden olsun! Hayret doğrusu,” yarı şaka, yarı ciddi şişeyi zaptederek, “bun-

42 1848’deki ulusalçı ayaklanma.

dan bir yudum daha yok size. Şarap yüreği şenlendirmek için içilir, efkarlanmak için değil, güveni artırmak için içilir kaybetmek için değil.”

En anlamlı şekilde ağzının payını veren bu alayla kendine gelen, utanan, neredeyse mahvolan tüccar, boş gözlerle etrafına baktı, ardından, farklı bir tavra bürünerek, ağzından çıkan bu sözlere kendisinin de neredeyse karşısındaki kadar şaşırdığını kekeleyerek itiraf etti. Ne olduğunu anlayamamıştı, istem dışı açığa çıkan bu şairaneliği nasıl açıklayacağını bilmiyordu. Bunun nedeni şampanya olamazdı, beyni etkilenmiş gibi değildi, hatta şarap olsa olsa kahvenin içine atılan yumurta akı gibi zihnini berraklaştırmış, aydınlatmıştı.

“Aydınlatmak mı? Aydınlatmıştır belki ama kahveye atılan yumurta akından çok şömineye dökülen bir parlaticı gibi – kapkarayken birdenbire aydınlandı. Şampanya istediğime pişman oldum. Sizin mizacınızdaki biri için sakıncalıdır şampanya. Söyleyin lütfen, beyefendiciğim, şimdi biraz kendinize geldiniz mi? Güveniniz yerine geldi mi?”

“Öyle umuyorum, herhalde öyle olduğunu söyleyebilirim. Fakat epeyce uzun sohbet ettik, ben artık gitsem iyi olur.”

Böyle diyerek ayağa kalktı tüccar ve veda ederek, iyi niyetinin kıskırtmasıyla, yapmacıksız yüreğinin acayip, anlaşılmaz kaprislerine dair –karşısındakine olduğu kadar kendine de– çılgınca itiraflarda bulunduğu için dehşete düşen birinin tavrıyla masayı terk etti.

XIV

DİKKATE ALANLARIN DİKKATİNE MAZHAR OLACAK BÖLÜM

Bir önceki bölüm nasıl ileriye dönük bir hatırlatmayla başladıysa, bu bölümde de geriye dönük bir uyarıya yer vereceğiz.

Baştan beri, son andaki ani fevrliliğine kadar güvenle dop-dolu gibi görünen tüccarın o anda böylesine derin bir kuş-kuyu ele vermesi, kimilerini bir parça hayrete düşürebilir. Onun tutarsız olduğu kanaatine varabilirler, ki haksız sayılmazlar. Fakat bunun için yazarı suçlayabilir miyiz? Elbette, bir kurmaca yazarının en çok dikkat etmesi gereken şeyin, aynı şekilde sağduyulu bir okurun da bir kitaptan en ısrarlı şekilde talep etmesi gereken şeyin, herhangi bir karakterin tasvirinde gösterilen tutarlılık olduğu ileri sürülebilir. Fakat, ilk bakışta gayet akla yatkın gelen bu meselenin, daha yakından bakıldığında pek de öyle olmadığı görülebilir. Çünkü bu ölçütü, aynı derecede ısrarla savunulan bir diğer ölçütle, kurmacanın her türünde uydurmaya izin verirken gerçeğe dayanan kurmacanın gerçekte asla çelişmemesi gerektiğini savunan o ölçütle nasıl bağdaştırabiliriz? Oysa gerçek hayatta tutarlı bir karakterin pek nadir bir kuş olduğu doğru değil midir? Hal böyleyken, okurların kitaplarında görülen aksi durum karşısındaki hoşnutsuzluğu bu karakterlerin gerçeğe aykırı oluşundan değil, onları anlamaya çalışırken kafalarının karışmasından kaynaklanır. Gelgelelim en keskin zekâlı bilge dahi yaşayan bir karakteri anlayabilmek için bunca kafa patlatıyorsa, bilge olmayan sıradan kimselerin, duvarın üzerine düşen gölgeler gibi sayfanın üzerinde kaçışan birer hayaletten ibaret olan bu kişilerin karakterini bir çırpıda anlaması beklenebilir mi? Tüm karakterlerin tutarlılığı sayesinde bir bakışta anlaşılan bir hikâyeye, ya bir karakterin yalnızca bazı yönlerini yansıtır bunları bir bütün gibi gösteriyordur, veya hiç de gerçeğe sadık değildir. Öte yandan bir karakteri, uçan bir sincap gibi ilk bakışta tutarsız veya bir ipekböceği ile kelebek kadar farklı olarak resmeden bir başka yazar da, gerçeği çarpıtmak bir yana ona sadık kalmış olabilir.

Aklın rehberliğine güvenecek olursak hiçbir yazar doğa-

nın meydana getirdikleri kadar tutarsız karakterler üretmemiştir. Bir romanda kurgudan kaynaklanan tutarsızlıklarla yaşamın her alanında görülen tutarsızlıkları hatasız bir şekilde ayırt edebilmek için okurun sahip olması gereken ayırt etme yeteneği az buz değildir. Buradaki tek yol gösterici, deneyimdir, fakat tek başına kimse varlıkların tümünü kapsayamayacağına göre, her durumda deneyime güvenmek akıllı olmayabilir. Avustralya'da bulunan ördek gagalı sincap ilk kez doldurulup İngiltere'ye getirildiğinde, doğa bilimciler ellerindeki sınıflandırmalara dayanarak, gerçekte böyle bir yaratığın var olmadığını ileri sürmüşlerdi. Modelin üzerindeki gaga, sonradan insan eliyle takılmış olmalıydı.

Fakat doğa istediği kadar doğabilimcileri hayrete düşüren ördek gagalı sincaplar üretsin, okuru ördek gagalı karakterlerle şaşırtmak naçizane bir yazarın ne haddine, diye düşünenler olabilir. Yazarlar insan doğasını muğlaklık içinde değil, daima şeffaflık içinde göstermelidirler, çoğu romancının izlediği yol da zaten budur ve böylelikle bazı durumlarda insanlığı onurlandırdıkları düşünülebilir. Fakat bunun onur meselesi olup olmadığı su götürür, zira, insan doğasının sularının dibi böylesine rahatça görünüyorsa, bu sular ya çok berrak ya çok sıkı olsa gerektir. İnsan doğasının tutarsızlıkları hakkında, ilahi varlığın çelişkileri hakkında söylenenin aynısını söyleyen, yani bunların çözülmesinin imkânsız olduğunu söyleyen kişi, onu berrak bir ışık altında sunarak hakkındaki her şeyi kesinkes bildiği izlenimini uyandıran kişiye kıyasla daha iyi tanımaktadır insan doğasını.

Ancak kitaplarda bulunan tutarsız karakterlere karşı bir önyargı olmakla birlikte, başlangıçta tutarsızlık gibi görünen şeyin, daha sonra, yazarın maharetiyle tutarlı olduğu ortaya çıktığında bu önyargı yön değiştirir. Büyük ustaların en fazla öne çıktıkları yerdir bu. Bir karakteri oluşturan karman çorman özellikler yumağı ile okuru önce alabildiğine şaşırt-

tıp, sonra da bunu layıkıyla çözerek daha da büyük bir hayranlığa yol açarlar; böylelikle, dehşet verici ve harikulade bir biçimde yaratıldığı⁴³ Yaratıcısı tarafından teyit edilen ruhun en çetrefil yönlerini, kimi zaman mürebbiyelerin bile anlayabileceği netlikte gözler önüne sererler.

En azından bazı psikolojik roman yazarları için böyle dendir; burada bu iddiayı sorgulayacak değiliz. Ne var ki, insan doğasını sabit ilkeler temelinde sergilemeyi amaçlayan bütün o dahice yöntemler, el falı, fizyognomi, kafatasçılık, psikoloji, en iyi yargıçlar tarafından hor görülerek bilimin saf-larından dışlanmıştı. Benzer şekilde, her devrin en önde gelen düşünürlerinin böylesine çelişkili görüşler benimsemiş olması, insana dair oldukça yaygın ve köklü bir cehaletin işaretidir. İnsana doğasını en iyi şekilde resmettiği iddia edilen romanları su gibi okuyan azimli bir gencin hayata atıldığında nasıl yine de sıklıkla hataya düşebildiğini akla getirirsek, bu tespitin ne derece haklı olduğunu görürüz. Oysa doğru bir tarifle donanmış olsaydı, elinde harita Boston şehrine gelen bir yabancı gibi yola devam edebilir; sokaklar dolambaçlı da olsa, sık sık duraksamak zorunda da kalsa, elindeki sadık harita sayesinde yolunu asla büsbütün kaybetmezdi. Bu mukayese karşısında, şehirlerin dolambaçlarının sabit, insan doğasının dolambaçlarının ise değişken olduğunu öne sürmek, kabul edilebilir bir itiraz değildir. İnsan doğasının belli başlı noktaları bugün de bin yıl öncekinin aynıdır. Değişkenlik yalnızca ifadededir, içerikte değil.

Gelgelelim, görünürdeki cesaret kırıcı verilere karşın kimi matematikçiler nasıl boylamın uzunluğunu ölçmek için kesin bir yöntem bulacaklarını ümit ediyorlarsa, psikologların daha azimli olanları da, önceki başarısızlıklara karşın, insan kalbini hatasız olarak keşfetmenin bir yolunu bulacaklarına dair umut taşıyor olabilirler.

43 İncil, "Mezmurlar" 139:14.

Tüccarın karakterinde tutarsız yahut muğlak gibi görünebilecek birtakım noktaları mazur göstermek için yeterince şey söylendi; artık komedimize dönmenin, daha doğrusu düşünce komedisinden eylem komedisine dönmenin vakti.

XV

YAŞLI BİR CİMRİ, MÜNASİP BİR DİLLE İZAH EDİLDİĞİNDE, BİR YATIRIM YAPMAYA İKNA OLUYOR

Tüccar çekildikten sonra öbürü bir süre masada yalnız kaldı, nefis bir insanla konuşmanın ardından, bu kişi her ne kadar entelektüel açıdan kendisinden geri de olsa, yararlanabileceği en ufak kırıntıyı bile boşa götürmeyen biri edasıyla, ondan dökülenleri dikkatle gözden geçirmeye başladı; işittiği herhangi bir samimi söz, kendisinin erdem teorisini doğrulamanın yanı sıra erdemli bir hamleye işaret eden tek bir ipucu elde edebilirse bundan memnuniyet duyardı.

Çok geçmeden, böyle bir ipucunu yakalamış gibi, gözleri parladı. Ayağa kalkarak elinde kitabı, kamaradan ayrıldı; dar ve karanlık bir koridora girdi, öncekinden daha az gösterişli ve neşeli bir odaya, yani göçmenler salonuna açılıyordu bu koridor. Fakat gemi nehrin aşağısına doğru seyretmekte olduğundan salon kuşkusuz تنها olmalıydı. Yan pencereleri kapatılmıştı, bütün salon loş ve alacakaranlıktı, daha doğrusu büyük kısmı böyleydi ancak kirişler üzerindeki dar, düzensiz pencerelerden sızan cılız bir ışık içeriye yer yer aydınlatıyordu. Zaten ışığa pek de fazla ihtiyaç yok gibiydi, çünkü içerisi gündüzden çok geceyi geçirmek için tasarlanmıştı; budaklı çamlardan çatılmış şiltesiz, kupkuru ranzalardan oluşan, adeta ıssız bir makilik ortasındaki bir yatakhaneydi. Geometrik şehirlerde bulunan penguin ve pelikan sürü-

lerinin yuvaları gibi, bu ranzalar da Philedelphia'ya özgü bir düzen içinde⁴⁴ yerleştirilmişti, sarıasma kuşunun beşiği gibi, birer sarkacı andırıyorlardı, üstelik deyim yerindeyse tripleks bir beşikti her biri. Birini tarif etmek yeterli olsa gerek.

Tavana vidalanmış dört ip, üç âdet cilasız plakanın köşelerine açılmış matkap deliklerinden geçiyor, plakalar birbirine eşit mesafede, ipe düşey olarak atılmış düğümler üzerinde asılı duruyordu; en alçak plaka yerden 3-5 santim yukarıdaydı; düzeneğin bütünü, dev bir asma kitap rafını andırıyor, ancak sağlam bir biçimde duvara yaslanmak yerine en ufak kıpırtıda ileri geri sallanıyor, özellikle de acemi bir göçmen yataklardan birine uzanmaya çalıştığında bir beşik gibi sallanarak neredeyse onu geldiği yere geri fırlatacak gibi oluyordu. Sonuç olarak, aceminin teki daha aşağıdaki bir yatağı seçtiği zaman, en üst katta uyumaya çalışan daha kıdemli birinin büsbütün rahatsız olması işten değildi. Bazen bir yoksul göçmen kafilesi geceleyin aniden bastıran bir yağmurda bu sarıasma kuşu yuvalarına yerleşmek üzere geldiğinde –yatakların huyunu suyunu bilmediklerinden– öylesine bir sarsıntı ve ahşap gıcırtısı koparıyorlar ve buna öyle bir bağrış çağrış ekleniyordu ki duyan da bahtsız bir gemi bütün mürettebatıyla birlikte kayalara çarpıp paramparça oluyor sanırdı. Zavallı yolcuları, uykunun öncesinde gelen ve ona eşlik etmesi gereken sükûnetten mahrum etmek için adeta alaycı bir düşman tarafından tasarlanmıştı bu yataklar. Prokrustes'in yatağına⁴⁵ benzer bu ranzaların sert tahtası üstünde değer ve dürüstlük kıvranarak uykuyu çağırır, fakat yanıt veren ıstırap olurdu. Ah, insan böyle bir ranzayı başkası için değil de kendisi için yapsa adil olabilirdi, fakat, “Sen burada yatacaksın!” demek ne kadar zalimce.

44 Philadelphia, koloni şehirlerine özgü, düzgün bir ızgara planına sahiptir.

45 Antik Yunan'da yaşamış bir soyguncu olan Procrustes, kurbanlarını işkence yatağına sığdırmak için bedenlerine zorla şekil verirdi.

İçerisi bir arafı andırsa da yabancı içeri adımını atıyor, bir yandan da, neşeyle Tartarus'a inen Orpheus misali, kendi kendine bir arya mırıldanıyor hafifçe.

Aniden bir gıcırta, ardından bir çatırtı duyuluyor, beşiklerden biri loş bir kuytudan öne doğru fırlıyor, takatsiz bir penguen kanadı yalvarır gibi öne uzanırken Dives'inki⁴⁶ gibi bir sızlanma duyuluyor:

"Su, su!"

Tüccarın bahsettiği cimriydi bu.

Yabancı, hayırsever bir hemşire gibi derhal başına dikiliyor:

"Zavallı, zavallı beyefendi, sizin için ne yapabilirim?"

"Öh, öh... su!"

Dışarı fırladığı gibi bir bardak suyu kapıp getirir, susuzluktan kavrulanın dudaklarına yaklaştırır ve o içerken başına destek olur:

"Burada susuzluktan kavrulurken böylece yatmanıza nasıl göz yumdular?"

Cimri, sıska, yaşlı bir adamdı, tuzlanmış morina balığını andıran kupkuru derisi tutuşmaya hazır gibiydi; kafası, bir ağaç budağından budalanın teki tarafından yontulmuştu sanki; yayvan, kemikli ağzı, akbaba burnuyla çenesi arasına sıkışmıştı; inatçı bir ihtiyarınkiyle bir gerizekâlininki arasındaydı gidip gelen ifadesiyle karşılık vermedi. Gözleri kapalıydı, başının altında duran, rulo yapılmış köstebek derisinden eski, beyaz bir paltoya yasladığı yanağı, çamurlu bir kar birikintisi üzerindeki buruşuk bir elmayı andırıyordu.

Sonunda canlanarak yardımcısına doğru eğildi ve öksürükten kırılan bir sesle, "Ben ihtiyar ve sefilim, bir ayakkabı bağı kadar değeri olmayan zavallı fukaranın tekiyim – ama size borcumu nasıl ödeyebilirim?" dedi.

46 Sözcük Latince'de "zengin adam" anlamına gelir. İncil'de nakledilen bir mesele göre, Dünya'da zengin bir adamken dilenci Lazarus'u sofrasına buyur etmeyen, ahirette atıldığı ateşten dili damağı kurduğunda ise gelip dudaklarını suyla ıslatması için Lazarus'a yalvaran zalim zengin karakter.

“Bana güven duyarak.”

“Güven mi!” diye ciyakladı, değişmiş bir tavırla, yatağı sallanırken, “Bu yaşımda bende pek fazla kalmadı ama bayat artıkları alabilirsin, seve seve.”

“Kaldığı kadarını veriyorsunuz, en azından. Pekâlâ. Şimdi de bana yüz dolar verin.”

Bunun üzerine cimri büyük bir telaşa kapıldı. Elleriyle önce belini yokladı sonra aniden köstebek derisinden yastığının altına uzandı, ve orada gözden ırak bir şeyi yakaladı. Bir yandan da kendi kendine anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu: “Güvenmiş! Saçmalığın daniskası! Güven ha? Enayi dümbeleği! – Demek güven? Yürüt, cebe at! – Yüz dolar ha? Yüz şeytan!”

Neredeyse bitkin bir halde, bir süre sessizce uzandı, sonra takatsizce doğrularak, alaycılığın bir an güç kattığı sesiyle şöyle dedi: “Yüz dolar mı? Güvene çok fazla paha biçtin. Fakat görmüyor musun, şurada duvar dibinde ölmek üzere olan yaşlı bir sıçanım ben? Bana yardım ettin ama şu sefilin elinden ne gelir sana öksürükle teşekkür etmekten başka – öhö, öhö, öhö!”

Bu kez öksürüğü öylesine şiddetliydi ki sarsıntısı yatağa sirayet ederek onu mancınığın içinde fırlatılmaya hazırlanan bir taş gibi bir o yana bir bu yana salladı.

“Öhö, öhö, öhö!”

“Ne sarsıcı bir öksürük. Keşke, dostum, şifacı doktor şimdi burada olsaydı; onun Her Derde Deva Balsamik Canlandırıcısı size iyi gelirdi.”

“Öhö, öhö, öhö!”

“En iyisi gidip onu bulayım. Gemide bir yerlerde. Uzun, hardal rengi cübbesi gözüme ilişmişti. Bana güvenin, dünyanın en iyi ilaçları ondadır.”

“Öhö, öhö, öhö!”

“Ah, ne kadar üzgünüm, bilseniz!”

“Ona ne şüphe,” diye ciyakladı yine diğeri, “ama gidin, yardımseverliğinizi güvertede gösterin. Şişkin cüzdanlı tavuskuşları orada gezinir, burada karanlıkta yapayalnız öksürmezler, bu zavallı gariban gibi. Baksanıza sefaletten dökülüyorum, kilise avlusundan kaptığım bu öksürükten çatlayacağım. Öhö, öhö, öhö!”

“Dediğim gibi, hem öksürüğünüze hem de yoksulluğunuza nasıl üzüldüğümü bilemezsiniz. Böylesine nadir bir fırsatı kaçıracaksınız. Bahsettiğim miktar sizde olsaydı sizin için öyle iyi bir yatırım yapabilirdim ki. Kazancınız üçe katlanırdı. Fakat güven – korkarım ki o miktarda nakit paraya sahip olsaydınız bile sözünü ettiğim o daha kıymetli güvenden yoksun olacaktınız.”

“Öhö, öhö, öhö!” birden atiklikle doğrularak. “Ne dedin? Nasıl, nasıl? Parayı kendin için istemiyor musun yani?”

“Çok sevgili, sevgili beyefendi, bana böyle gülünç bir beccilliği nasıl yakıştırabildiniz? Hiç tanımadığım birinden durup dururken kendi şahsi çıkarım için yüz dolar istemek ha? Aklımı kaçırmadım.”

“Nasıl, nasıl?” kafası daha da karışmış halde, “yani dünya-yı dolaşıp, karşılık almadan, insanların paralarıyla onlar adına yatırım mı yapıyorsunuz?”

“Naçizane mesleğim bu. Kendim için yaşamıyorum; fakat dünya bana güvenmiyor, oysa güvenseler büyük kazanç sağlayacaklar.”

“Ama, ama,” baş dönmesine tutulmuş gibi, “ne... ne yapıyorsunuz... insanların parasıyla? Öhö, öhö! Nasıl kazanç sağlanıyor?”

“Bunu söylersem kendi ekmegiimden olurum. Duyan herkes bu işe girer ve aşırı yığılma olur. Bir sır bu, bir gizem – sizden tek isteğim güveninizi almak, sizin tek yapmanız gereken şey ise, bir süre sonra bunu üç misliyle geri almak.”

“Ne dedin, ne dedin?” gerizekâllılığı bir kez daha nükset-

mişti, “fakat makbuz, makbuz,” birden bire tekrar inatçı bir ihtiyara dönüşerek.

“Dürüslüğün en güvenilir makbuzu dürüst bir yüzdür.”

“Senin yüzünü göremiyorum ama,” karanlıkta gözlerini kısarak bakar.

Bu son söndü sönecek mantık kıvılcımının ardından cimri tekrar, tükürükler saçarak, az önceki anlaşılmaz sözlerine döndü, fakat bu kez aritmetik bir şeyler mırıldanıyordu. Gözleri kapalı halde uzanmış, kendi kendine söyleniyordu:

“yüz, yüz... ikiyüz, ikiyüz... üçyüz, üçyüz.”

Gözlerini açtı, takatsizce etrafa baktı sonra daha da takatsizce şöyle dedi:

“Burası biraz loş, değil mi? Öhö, öhö! Fakat zavallı ihtiyar gözlerimin seçebildiği kadarıyla dürüst görünüyorsun.”

“Bunu duyduğuma sevindim.”

“Eğer... eğer şimdi verecek olsaydım”-yataktan doğrulmayı denedi, fakat boşuna, heyecandan bitkin düşmüştü-“eğer, eğer şimdi verecek olursam...”

“Eğer falan yok. Ya tam güven ya da hiç. Tanrı esirgesin, yarım yamalak bir güveni kabul edemem.”

Bunu umursamaz ve kibirli bir tavırla söyledi ve gitmeye hazırlandı.

“Bırakma, bırakma beni dostum, beni dinle; yaşlılıkta kuşku duymamak elde değil, elimde değil, dostum, inan. Öhö, öhö, öhö! Öyle yaşlı ve sefil bir haldeyim. Bir refakatçim olaydı. Söylesene, eğer...”

“Eğer ne? Eğer yok!”

“Dur! Ne kadar süre sonra – öhö, öhö!- param üç misline çıkar? Çok sürer mi, dostum?”

“Siz güven duymuyorsunuz. Hoşça kalın!”

“Dur, dur!” bu kez bir çocuk gibi onun peşinden gidecek, “güveniyorum, güveniyorum; mazur gör dostum, kuşkumu!”

Eli titreyerek çıkardığı, geyik derisi eski bir kesenin içinden, istiflenmiş halde duran, matlaşıp boynuz düğmelere dönmüş on kartalı çekip aldı, isteksizce uzattı.

“Bu gevşek güveni kabul etmeli miyim bilmiyorum,” dedi diğeri soğuk bir sesle altını alırken, “son anda gösterilmiş bir güven, hasta yatağında sunulmuş bir güven, endişeli bir ölüm döşegi güveni. Akli başında sağlıklı bir adamın sağlıklı güveni gerek bana. Her neyse. Pekâlâ. Hoşça kalın!”

“Hayır, geri dön, geri dön – makbuz, makbuzum! Öh, öh, öh! Kimsin sen? Ben ne yaptım? Nereye gidiyorsun? Altınım, altınım! Öh, öh, öh!”

Maalesef, bu son akıl pırıltısı geç kalmış, yabancı onu duyamayacak kadar uzaklaşmıştı, böylesine cılız bir sesleniş duyabilecek başka kimsecikler de yoktu etrafta.

XVI

HASTA BİR ADAM, BİR MİKTAR SABIRSIZLANDIKTAN SONRA, SABIRLI OLMAYA İKNA EDİLİYOR

Gökyüzü maviye dönüyor, sarp kayalar belirginleşiyor; hızlı akan Mississippi genişliyor, dört bir yanda anaforlarla, parıldayarak, köpürerek akıyor; bir yetmişdörtlünün dümen suyunun büyütülmüş hali. Güneş, o altın süvari, çadırından çıkıp, miğferiyle dünyaya ışık çakıyor. Kirlere yayılmış bütün varlıklar ısınıyor, hoplayıp zıplıyor. Hızlanıyor Daedalus’un gemisi, bir rüya gibi.

Fakat bir köşede büzüşmüş, güneşin uğradığı ama ısıtmadığı, şala sarınmış bir adam kimseye ilişmeden oturmakta, – etrafta tomurcuklar açar, tohumlar uçuşurken zamanı geçmiş bir bitki misali. Onun solundaki bir taburede hardal rengi pardesüsünün yakalarını kaldırmış, bir yabancı oturmakta; karşısındakini ikna etmek ister gibi el kol hareketle-

ri yapıyor, gözleri umuttan ısl ısl. Oysa kolay değildir kronik bir şikâyetin umutsuzluğa gark ettiği kişide umudu yeniden diriltmek.

Hasta adam söylenenlerden birine, sözle veya bakışla, sabırsızca karşı çıkmış olmalı ki öbürü, küçümser bir tavırla sözüne devam ediyor:

“Yok, zannetmeyin ki niyetim, kendi tedavimi överken başkalarınınkini yermektir. Fakat insan hakikatin kendisinden yana olduğuna, başkalarından yana olmadığına emin olunca, merhamet göstermek pek kolay olmuyor; buna engel olan şey öfke değil, vicdandır. Çünkü merhamet, malum, hoşgörüyü gerektirir, hoşgörü ise müsamaha göstermeyi, hatta kabullenmeyi; oysa bir şeyi kabullendiğiniz zaman onun önünü açmış olursunuz. Peki yanlışlığın önü açılmalı mıdır? Her halükârda, dünyanın iyiliği için, bu mineralci doktorların önünü açmaya karşı olsam da, onları kasten kötülük yapan kişiler değil, gaflete düşmüş yardımsever Samiriyeli⁴⁷ olarak görmekten yanayım. Peki, sorarım size, efendim, kibirli bir rakibin, burnu büyük birinin görüşü müdür bu?”

İyiden iyiye takatten düşen hasta adam ne sesle ne de el hareketiyle yanıt verdi, yalnız mecali kalmamış yüzü, “Bırak beni Tanrı aşkına, lafla kim iyi olmuş?” der gibiydi.

Fakat diğeri böyle umutsuzlukları hesaba katmaya alışkınmış gibi, nazik ancak kararlı bir tavırla devam etti:

“Louisville’deki ünlü bir doktorun tavsiyesiyle demir şurubu kullandığınızı söylüyorsunuz. Niçin? Kaybettiğiniz enerjiyi kazanmak için. Peki nasıl? Tabii, sağlıklı bir kişinin kanında demir doğal olarak bulunur, demir bir çubuk ise sağlamdır; o halde, demir, hayvanlarda kuvvetin kaynağıdır. Siz de güçten düştüğünüze göre bunun nedeni demir eksikliği olmalıdır. Öyleyse vücudunuza demir eklenmeli,

47 Samiriyeli meseli İncil’de, “Luka” 10:30-37’de nakledilir.

ve bu yüzden de demir şurubu almalısınız. Şimdi, buradaki teori hakkında bir şey söylemeyeceğim. Fakat alçakgönüllü davranıp doğru olduğunu varsayarak, sonra da teorinin somut uygulamasını gözleyen sıradan bir vatandaş olarak ünlü doktorunuza, saygıda kusur etmeden, sormak isterim: ‘Beyefendi,’ derim ona, ‘gıda olarak alınan cansız bir maddenin doğal süreçler sonucunda canlı bünyeye katıldığı doğru olmakla birlikte, cansız doğa, cansız bir madde olma özelliği değişmeden, her koşulda canlı bir bünyeye aktarılabilir mi? Eğer, beyefendi, herhangi bir şeyin canlı bünyesine katılması ancak canlı tarafından özümsemek yoluyla mümkünse, ve bu da bir şeyin farklı bir şeye dönüşmesi anlamına geliyorsa (bir lambanın içindeki yağın aleve dönüşmesi gibi), bu durumda Calvin Edson’ın⁴⁸ bol bol yağ yiyerek şişmanlaması mümkün müdür? Yani, kasabın tezgahındaki yağ, kemiği örten bir dirhem yağa dönüşebilecek midir? Eğer bu mümkünse, ilaç şişesindeki demir de damardaki demire dönüşebilir.’ Fazla kendinden emin bir sonuç mu sizce bu?”

Fakat hasta adam bir kez daha dilsiz alfabesi bakışıyla baktı, sanki “Tanrı aşkına rahat bırak beni. Bu ilacın işe yaramadığı, bu bedenin çektiği ıstırapla ispatlanmışken, bunu acı verici sözlerle ima etmek niye?” der gibi. Fakat diğeri bu yakınma dolu bakışın farkına varmamış gibi devam etti.

“Fakat bu düşünceden, bilimin canlı tene bir çiftçi gibi yaklaşabileceği, onu ekilip biçilecek bir toprak gibi kullanabileceği düşüncesinden daha da tuhaf olanı, bilimin sizinki gibi bir verem vakasında birtakım buharların solunmasını tavsiye ederek, en yüce yaratıcılık edimini gerçekleştirebilecek, neredeyse cansız bir toprağa yaşamın nefesini üfleyebilecek denli uzman olduğuna duyulan inançtır. Bana öyle

48 1830’larda Amerikan müzelerinde “canlı iskelet” adıyla bedenini sergileyen, yemek yediği halde kilo alamayan, yaygın kültüre malolmuş bir tip muamması.

demediniz mi, beyefendiciğim, Baltimore'daki ünlü kimyagerin talimatı üzerine, üç hafta boyunca solunum cihazı olmadan sokağa çıkmadığınızı, her gün belli bir süre boyunca eliniz kolunuz bağlı olarak bir gazometrenin içinde oturup birtakım ilaçların yanmasıyla oluşan buharı soluduğunuzu anlatmadınız mı? Sanki insanın elde ettiği bu suni atmosfer Tanrı'nın bahşettiği doğal havanın zehrine karşı bir panzehirmiş gibi. Ah, bilimi ateist olmakla suçlayan o eski söze kim şaşabilir? Durmadan icat peşinde koşan bu kimyagerlere itiraz etmemin temel nedeni şu: yaptıkları icatların anlamı, insan becerisine karşı duyulan ve yukarıdakinin gücüne huşu içinde güven duymakla pek de bağdaşmayan bir kibir değil de nedir? Bunu zihnimden atmaya ne kadar uğraşsam da, bu kimyager doktorların eriyikleri, buharları, ocakları ve batıl nakaratları bana, göklerin iradesine üstün gelmeye uğraşan Firavun'un kibirli büyücülerini hatırlatır.⁴⁹ Gece gündüz, tüm hayırseverliğimle onlar için Tanrı'ya yalvarırım, icatlarından öfkeye kapılıp onları gazabına uğratmasın diye. Bu Mısırlıların eline düşmeniz çok yazık olmuş.”

Fakat yine dilsiz bir ifadeden başka bir yanıt gelmedi, “Ne olur bırak beni; safsatalar ve safsatalara karşı öfkeye kapılmak, ikisi de boş.”

Fakat öbürü, bir kez daha devam etti: “Oysa biz şifacı doktorlar ne kadar farklıyızdır! Hiçbir iddiamız yoktur, hiçbir icatta bulunmayız; sade, elimizde asamız, dere tepe dolaşır, alçakgönüllülükle doğanın kendi şifalarını ararız. Hakiki birer Kızılderili tabip olan bizler, adlarını bilmesek de bitki özyerlerini iyi tanırız – Lübnan sedirinden duvar dibinde biten anı otuna⁵⁰ kadar bütün nebati tanıyan Süleyman Peygamber'in mirasçılarıyız. Evet, Süleyman, şifacıların ilkiydi. Daha eski

49 Bu büyücülerin yaptıkları büyü'nün Musa ve Aron tarafından boşa çıkarılması İncil'in “Mısır'dan Çıkış” bölümünde 7:9 pasajında anlatılır.

50 İncil, “1. Krallar” 4:33.

çağlar da bihaber değillerdi bitkilerin nimetlerinden. Şöyle yazılmamış mıydı, mehtaplı bir gecede,

“Medea efsunlu bitkiler derip,
Gençleştirdi ihtiyar Aeson’u.”⁵¹

Ah, bana güven duysanız siz yeni bir Aeson olurdunuz, bense sizin Medea’nız. Benim Her Derde Deva Balsamik Canlandırıcım’dan bir-iki şişe eminim size güç katardı.”

Bunun üzerine, aşırı öfke ve hiddet, balsamın vaat ettiği etkiyi gerçekleştirdi. Bir deri bir kemik kalmış adam güçsüzlüğün uzun süren kayıtsızlığından silkinerek doğruldu ve parçalanmış bal kovanlarından bir labirentin içinde fırdönen hava gibi bir sesle haykırdı: “Defol! Hepiniz aynısınız. Doktor adı da, yardımcı hayali de size haram olsun. Yıllardır elinizde kobay faresine döndüm, aklınıza her eseni denediniz üzerimde, şimdiyse bu mosmor olmuş tenin içinde bana verdiğiniz ilaçlardan nasipleniyorum. Defol! Nefret ediyorum senden.”

“İnsancıl olmasam, güven eksikliğinden, dalavericilerle yaşanan çok acı bir deneyimden kaynaklanan bir hakareten alınabilirdim. Ancak izin verin, halden anlayan biri...”

“Defol! Daha altı ay önce gittiğim kaplıcalardaki Alman doktor da aynı ses tonuyla konuşuyordu, zaten şimdi de oradan dönüyorum, aradan altı ay geçti, mezarıma altmış adım daha yaklaştım.”

“Kaplıcalar mı? İyi niyetli Preisnitz ölümcül bir yanılgiya düşmüş! – Beyefendi, bana güvenin...”

“Defol!”

“Hayır, sakat biri her dilediğini yapamaz. Ah, beyefendi, sizin durumunuzdaki birinde bu güvensizliğin ne kadar yer-

51 Shakespeare, *Venedik Taciri* V. Sahne, 1. Perde Shakespeare, efsanevi büyücü Medea’nın, kayınpederi Aeson’ı canlandırıp gençleştirmesinin öyküsünü Ovidius’un *Metamorfozlar*’ından alır.

siz olduğunu bir düşünün. Nasıl da güçsüzsünüz; oysa güçsüzlük, tam da güven duymaya ihtiyacınız olduğu bir zaman değil midir? Evet, güçsüzlük yüzünden her şeyin umutsuzluk telkin ettiği an, güven duyarak güç kazanmanın⁵² tam sırasıdır.”

Hasta adam ona hak vermiş gibi bir edayla yalvaran gözlerle uzun uzun baktı, sanki “Güvenin peşinden umudun gelmesi gerekir, peki umut nereden doğacak?” der gibi.

Şifacı doktor pardesüsünün cebinden mühürlü bir karton kutu çıkardı, hasta adama uzatarak ciddi bir ses tonuyla: “Sırt çevirmeyin. Bu tıbbın size son çağrısı olabilir. Kendinizi iknaya çalışın, güveni, gerekirse küllerinden uyandırın, canınız için onu canlandırın, çağırın, diyorum.”

Öbürü titredi, sessiz kaldı, derken, biraz kendine gelerek, ilacın içeriğini sordu.

“Bitkiler.”

“Hangi bitkiler? Özellikleri nedir? Ne işe yararlar?”

“Bunu açıklamam mümkün değil.”

“O halde sana güle güle.”

Önünde duran takatsiz, keyifsiz bedeni sakince inceleyen şifacı doktor bir an sessiz kaldıktan sonra şöyle dedi: “Vazgeçiyorum.”

“Nasıl?”

“Hem hastasınız hem de filozof.”

“Hayır, hayır – ikincisi değilim.”

“Fakat içeriğin ne olduğunu ve neden kullanıldığını sormak filozof olduğunuzun işareti, sonuçları ise ancak bir aptalın hak ettiği bir ceza. Hasta bir filozof iflah olmaz.”

“Neden?”

“Çünkü güven duymaz.”

“Peki neden iflah olmasın?”

“Çünkü ya verilen ilacı heba eder ya da kullansa bile boş

52 Güven duyarak güç kazanmak: İncil, “Yeşaya” 30:15’ten alıntı.

bir hap etkisi yapar, oysa benzer durumdaki bir köylüye verildiğinde aynı ilaç mucizeler yaratır. Ben materyalist değilim ama zihin beden üzerinde öylesine etkilidir ki, eğer birinin güveni yoksa diğerinin de yoktur.”

Hasta adam bir kez daha bu sözlerden etkilenmiş gibiydi. Bütün bunlar karşısında dürüstçe ne söylenebilir diye düşünür gibi bir hali vardı. Sonunda, “Güvenden bahsediyorsun, nasıl oluyor da başkalarına kendinden emin bir şekilde çare bulan şifacı doktor kendi morali bozulunca ilacına olan güvenini yitiriyor, kendi iyiliği için kendine şu kadarlık güvenmiyor?”

“Fakat yardıma çağırdığı kardeşine güvenir. Böyle yaptığı için kimse onu suçlayamaz, çünkü beden rahatsızlandığında zihnin de zinde kalamayacağını bilir. Böyle bir anda şifacı doktor belki kendisinden şüphe eder, ama sanatından değil.”

Hasta adam bunu sorgulayacak kadar bilgi sahibi değildi. Fakat bunu dert etmiş gibi görünmedi, onu arzusuna yaklaş-tıran bu kafa karışıklığından memnun oldu.

“Yani bende umut var mı?” çökük gözlerini ona çevirerek.

“Umut güvenle orantılıdır. Siz bana ne kadar güven duyarsanız ben de size o kadar umut veririm. Buna gelince,” elindeki kutuyu kaldırarak, “her şey buna bağlı olsaydı, hiç endişe etmezdim. Doğanın özü bu.”

“Doğa ha!”

“Neden şaşıırıyorsunuz?”

“Bilmiyorum,” ürpererek, “ama *Hasta Düşen Doğa* diye bir kitap duymuştum.”

“Tasvip edemeyeceğim bir başlık, ne kadar bilimsel olduğu şüpheli. *Hasta Düşen Doğa*’ymış! Sanki doğa, o mukaddes doğa, sağlıktan başka bir şey bilirmiş gibi, sanki başımıza hastalığı gönderen doğaymış gibi. Fakat size az önce bilimin, o yasak ağacın eğilimlerinden bahsetmedim mi? Beye-

fendi, eğer umutsuzluğa kapılmanızın nedeni bu kitabı hatırlamanızsa, kovun onu aklınızdan. Güvenin bana, doğa sağlıktır, çünkü sağlık iyidir ve doğadan asla kötülük gelmez. Hata nedir bilmez doğa. Doğayı için, iyileşirsiniz. Bakın, tekrar ediyorum bu ilaç doğanın kendi özü.”

Yaşlı adam yine, bilgisi çerçevesinde, söylenenin aksini ispat edemedi. Ne de bunu yapmak konusunda önceki kadar hevesliydi; çünkü hassasiyeti ona, böyle bir şeye kalkışmanın dine karşı gelmek gibi bir izlenim uyandıracağını söylüyordu; hatta, içten içe, şifacı doktorun bütün umut verici sözlerinde buna zıt bir anlayışın hâkim olmasından hiç de şikâyetçi değildi, böylelikle umut için yalnızca tıbbi değil, aynı zamanda dinî bir güvenceye de sahip olacaktı.

“Yani cidden inanıyor musunuz,” aceleyle, “bu ilacı içerssem,” mekanik biçimde uzanıp ilacı alarak, “sağlığıma yenisinden kavuşacağımı?”

“Boş bir umut vaat etmek istemem,” kutuyu ona bırakarak, “sizinle açık konuşacağım. Gerçi mineralci doktorlar dürüstlük gibi bir zaaftan mustarip değildirler ama şifacı bir doktor ya dürüst olmalı ya da bu işi bırakmalı. Şimdi, sizin durumunuzda, beyefendi, kökten bir çözüm – yani sizi güçlü kuvvetli kılacak bir çözüm – böyle bir çözüm için söz vermiyorum, veremem de.”

“Ah, bu kadarını beklemiyorum senden! Başkalarına yük, kendim için de kıvrandıran bir acı olmaktan kutulacak kadar gücüme kavuşsam yeter. Yalnızca şu takatsizlik meretinden kurtar beni; güneşte dolaşmaya çıktığımda sinekler çürümeye yüz tutmuş bir şey gibi üzerime üşüşmesin, yeter. Bu kadarı yeter.”

“Çok şey istemiyorsunuz, akli başında bir insansınız, boş yere acı çekmediniz. İstedığınız kadarı, öyle sanıyorum, elimden gelir. Yalnız unutmayın, hemen bir günde, bir haftada olacak şey değil bu, hatta belki bir aydan bile uzun sü-

rebilir, fakat er ya da geç iyileşeceksiniz, kesin bir süre veremiyorum çünkü ne peygamberim ne de şarlatan. Ancak eğer kutunun üzerindeki talimata göre ilacımı düzenli olarak kullanırsanız, ne zaman kesebileceğinize dair yakın veya uzak kesin bir tarih veremesem de, sakince, sonunda iyi bir sonuç bekleyebilirsiniz. Fakat yine söylüyorum, güvenmeniz gerek.”

Hararetle, şimdi güveni olduğuna inandığını ve her geçen saat daha da artması için dua edeceğini söyledi. Ardından, düşkünlere has o tuhaf kaprislerden birine tutularak ekledi: “Fakat benim gibi biri için bu çok zor, çok zor. En güvendiğim umutlar birbiri ardına boş çıktı, her defasında bir daha asla, hayır asla güvenmeyeceğime yemin ettim. Ah,” takat-sizce ellerini ovuşturarak, “bilemezsin, bilemezsin.”

“Şunu biliyorum ki haklı bir güven asla boşa çıkmaz. Fakat zamanımız dar, çare elinizde, ister kabul edin ister reddedin.”

“Kabul ediyorum,” sımsıkı tutarak, “peki ne kadar?”

“Gönlünüzden ne geçerse, Tanrı ne bağışlarsa.”

“Nasıl? – bu ilacın fiyatı?”

“Güvenden bahsettiğinizi, ne kadar güvenmeniz gerektiğini sorduğunuzu sandım. İlaç – onun şişesi elli sent. Elinizdeki pakette altı şişe var.”

Ücret ödendi.

“Bakın beyefendi,” dedi şifacı doktor, “işlerim var, gitmem gerekiyor, belki de sizi bir daha göremem, o durumda...”

Duraksadı, çünkü hasta adamın yüzü düşmüştü.

“Bağışlayın beni,” diye atıldı öbürü, “bu düşüncesiz sözlerimi bağışlayın. Gerçi bunu tamamen kendimi kastederek söyledim ama sizin hassasiyetlerinizi unuttum bir an. Öyleyse tekrar edeyim, yakın bir zamanda tekrar karşılaşamayabiliriz, bu yüzden bundan sonra bir kutu ilaca daha ihtiyacınız olursa, ancak dükkânlardan satın alabilirsiniz, ve o du-

rumda tam olarak sıhhi olmayan bir karışımı alma tehlikesi var. Çünkü Her Derde Deva Balsamik Canlandırıcı öylesine revaçta ki –cahilleri kandırarak değil akıllıların güveniyle besleniyor– birtakım kalpazanların eli boş durmamış, yine de onlar hakkında acele bir hüküm verip bunun halk için hazin sonuçlarının farkında olduklarını söyleyemem. Kimileri bu kalpazanlara cani ve katil diyor ama ben böyle demiyorum, çünkü cinayet (böyle bir suç mümkün olduğunda) kalpten gelir, oysa bu adamların azmettiricisi cüzdan. Yoksulluk çekiyor olmasalardı, bu yaptıklarını, sanırım, kolay kolay yapmazlardı. Yine de kamu yararı, onların bu sefil tezgâhının başarıya ulaşmasına izin vermeme manidir. Kısacası, bazı önlemler aldım. Benim şişelerimden herhangi birinin paketini çıkarıp ışığa tutun, üzerinde büyük harflerle soğuk damga “güven” yazdığını göreceksiniz, ilacın garantisi bu, keşke dünyanın da böyle bir garantisi olsa. Paketin üzerinde bu damga olmalı, yoksa ilaç sahte demektir. Fakat hâlâ şüphede kalırsanız, paketi şu adrese gönderin,” bir kart uzatır, “size derhal yanıt vereceğim.”

Hasta adam önce canlı bir ilgiyle dinledi, fakat diğeri konuşmayı sürdürürken yavaş yavaş bir başka tuhaf kaprise kapıldı ve yüzünde son derece tehlikeli bir nefret ifadesi belirdi.

“Şimdi ne var?” diye sordu şifacı doktor.

“Bana güven duymamı söyledin, güven şart dedin, şimdi de kalkmış bana şüpheci olmamı vaaz ediyorsun. Ah, gerçek her zaman ortaya çıkar!”

“Size dediğim gibi, güven duymalısınız, sorgusuz sualsiz bir güven ama gerçek ilaca ve gerçek *bana*.”

“Fakat sizin yokluğunuzda, size ait olduğu söylenen şişeleri satın alırken sorgusuz sualsiz güven duyamayacağım herhalde.”

“Bütün şişeleri sınavın,⁵³ hakiki olanlara güvenin.”

53 Incil, “1 Selanikliler” 5:21: “Her şeyi sınavın, iyi olana sınıksız tutunun.”

“Ama kuşku duymak, şüphelenmek, sınamak –hiç durmadan bütün bu yorucu işle uğraşmak– güvene ne kadar da ters. Düpedüz kötülük bu!

“Kötülükten iyilik doğar. Kuşku güvene giden bir adımdır. Sizinle konuşmamızda böyle olmadı mı? Fakat sesiniz kısılıyor, sizi çok fazla lafa tuttum. Tedavinize bağlı kalın, benim şimdi gitmem gerek. Fakat durun bir dakika – sağlığınıza kavuştuğunuzu duyduğum zaman tanıdığım bazı kim-selerin yaptığı gibi bununla övünecek değilim, zaferi bütün zaferlerin ait olduğu yere iade edeceğim, ve Venüs’ün gözle görülmeyen ama etkili varlığı altında, Aeneas’ın yarasını basit ilaçlarla iyileştiren Vergilius’un mümin şifacı doktoru Japus gibi,⁵⁴ şöyle diyeceğim:

‘Bir fani işi değil bu, ben bulmadım bu devayı,
Sanatın hüneri değil, ilahi gücün işidir.’”

XVII SONUNA DOĞRU, ŞIFACI DOKTORUN İNCİNCELERİ BAĞIŞLADIĞI BÖLÜM

Bekleme salonunu andıran bir kamarada, kadını erkeği, itibarlı görünen çok sayıda insan, gemiye yeni binmiş aktarma yolcuları, utangaç bir sessizlik içinde amaçsızca oturmaktadırlar.

Şifacı doktor, üzerindeki oval etikette Roma usulü resmedilmiş Meryem Ana’ya benzeyen şefkat dolu bir yüzün görüldüğü küçük, kare bir şişeyi havaya kaldırarak, oturanların arasında ağır ağır dolaşır, iyiliksever ve medeni bir edayla sağa sola dönerek şöyle seslenir:

“Baylar, bayanlar, şu elimde tuttuğum şişe, Samiriye Ağrısı Kesicisidir, üzerinde resmini gördüğünüz insanlığın o fe-

dakâr dostunun üç kez kutsanmış icadıdır. En şiddetli ağrıyı on dakikadan kısa bir süre içerisinde gidereceğinin garantisi vardır. Memnun kalmazsanız beş yüz dolar iade ediyoruz. Kalp hastalıklarında, sinirsel baş ağrılarında özellikle etkilidir. İnsanlığın vefakar dostu olan şu yüzdeki ifadeye bakın. – Fiyatı yalnızca elli sent.”

Boşuna. İlk başboş bakıştan sonra dinleyiciler –ki görüldüğü kadarıyla gayet sağlıklıydılar– nezaketini yüreklendirmek bir yana, ondan bıkmış gibi görünüyordular, galiba yalnızca çekingenlikleri ya da onun duygularını incitmeme yönünde ufak bir kaygı, bunu yüzüne söylemekten alıkoyuyordu onları. O ise nadanlıklarına aldırış etmeden ya da bunu hoşgörüle görmezden gelerek, öncekinden de ısrarlı bir sesle devam etti: “Küçük bir varsayımda bulunabilir miyim? İzin verir misiniz, baylar, bayanlar?”

Bu alçakgönüllü ricaya yanıt olarak kimse tek kelime etme nezaketini dahi göstermedi.

“Peki,” dedi diğeri kaderine razı olarak, “sükut ikrardan gelir derler. Varsayalım, burada bulunan hanımefendilerden birinin evde onu bekleyen sevdiği bir dostu bel ağrısından yatağa düşmüş olsun. Bu durumda hastaya götürmek için, şu minik ve şık Ağrı Kesici şişesinden daha iyi birediye olabilir mi?”

Tekrar etrafına baktı, fakat karşılaştığı tepki öncekinin hemen hemen aynıydı. Sevecenliğe de şaşkınlığa da yabancı olan bu yüzler, sanki sabırla şöyle diyorlardı: “Biz ne de olsa yolcuyuz, bir sürü tuhaf budalaya ve onlardan daha da tuhaf bir sürü gevezeye rastlamaya ve sessizce katlanmaya hazır olmalıyız.”

“Baylar, bayanlar, “gözlerini hürmet dolu bir bakışla yolların hallerinden memnun yüzlerine dikerek”, “baylar bayanlar, izninizle diğer küçük varsayımına geçebilir miyim? Söyle ki, şu öğle saatinde yatağında kıvranmakta olan nice

hasta, bir zamanlar mutlu ve sağlıklı oturuyordu. Samiriye Ağrı Kesicisi her canlı varlığın, kimbilir, şimdi veya gelecekte avucuna düşeceği bir hastalığın biricik devasıdır. Uzun lafın kisası: ‘Ey, sağ elimdeki Mutluluk, ve ey sol elimdeki Güven, Kadere hayran olup da temkinli olmayı akıllıca saymaz mısınız?’ – Temkin!” şişeyi yukarı kaldırarak.

Bu çağrının ilk anda ne gibi bir etki yarattığı, tabii eğer yarattıysa, belirsizdi. Çünkü tam o sırada gemi, üzerinde tek bir bina olmayan, koyu gölgeli ormanlardan sanki toprak kayması sonucu kopup gelmiş gibi görünen bir iskeleye yanaştı; ormandan içeri doğru bir yol gidiyordu, civardaki tek yoldu bu, dar ve üzeri katman katman karanlık sık çalılıkla örtülmüş oluşu, bir şehrin dar geçitlerle bezeli eski bir kanyonunu, sözgelimi Londra’daki ıssız Cock Lane’i andırıyordu. Bu yoldan gelip iskeleyi geçerek kapının eşiğinde beli büyük gövdesiyle durarak, sonra karşılama salonuna doğru, cepleri kurşun doluymuş gibi ağır adımlarla, el örgüsü harmanisi içinde sakat bir Titan girdi, Karolina yosunu gibi sarkan siyah sakalı, selviden yağan kırağıyla nemlenmiş gibiydi; yüzü, bulutlu bir göğün altındaki bir demir ocağı gibi ısı ve gölgeliydi. Bir elinde bataklık meşesinden ağır bir baston, diğer elindeyse ayağında makosenleriyle yürüyen minicik bir kız çocuğunu tutuyordu. Çocuğun kendisinin olması muhtemeldi, ancak yabancı bir anneden, belki bir Kreyol, hatta bir Komançi’den olduğu anlaşılıyordu. Bir kadın için bile büyük olan gözleri dağ ormanlarındaki çağlayanların havuzu gibi mürekkep rengiydi. Portakal rengi, saçakları işlemeli bir Kızılderili pançosu o sabah çocuğu sağanak bir yağmurdan korumuş olmalıydı. Kolları, bacakları tir tir titriyordu çocuğun, sinir nöbetine tutulmuş küçük bir Kasandra’yı⁵⁵ andırıyordu.

55 Homeros’un *Ilyada*’sında geleceği isabetle öngördüğü halde sözü kulak ardı edilen kadın kahin.

İkili gözüne ilişir ilişmez, şifacı doktor neşeli bir havayla kollarını bir ev sahibi edasıyla iki yana açarak yaklaştı ve çocuğun umursamaz elini tutarak, şakacı bir tonda: “Demek seyahate çıktın, küçük Mayıs Kraliçem. Seni görmek ne güzel. Ne şirin makosenler. Güzel dans edilir bunlarla.” Sonra, hafifçe sekerek şarkı söylemeye başladı:

“Mini mini periler

Yemeğimi yediler.

Haydi, şakı, şakı küçük serçecik!”⁵⁶

Bu neşeli karşılama çocuktan neşeli bir yanıt alamadı, babasını da sevindirmiş ya da teselli etmiş sayılmazdı, olsa olsa kederli ifadesinin kasvetini, müstehzi bir gülümsemeyle kırmıştı.

Yeniden ciddiyetini takınan şifacı doktor yabancıya bir yetişkin gibi, resmi bir üslupla seslendi – bu geçiş bir parça ani gibi görünebilirdi belki ama hiç de zorlama kaçmamış, hatta az önceki uçarılığının yüzeysel bir mizacın her zamanki âdeti olmaktan çok, sevecen bir kalbin bir anlık lütfu olduğunu göstermişti.

“Özür dilerim,” dedi, “fakat eğer yanılmıyorsam sizinle geçen gün konuşmuştuk – Kentucky’de bir gemideydi, değil mi?”

“Ben değildim kesinlikle,” diye yanıt verdi diğeri, derinlerden, terk edilmiş bir kömür madeninin dibinden gelmiş olabilecek kadar yalnız bir sesle.

“Ah! Fakat yine mi yanılıyorum (gözü bataklık meşesinden bastona ilişerek), ayağınız biraz aksamıyor muydu, beyefendi?”

“Hayatım boyunca hiç aksamadı.”

“Cidden mi? Topallık değil de, sanki bir aksama, hafif bir

56 Edgar Allen Poe’nun “Diddling Considered as One of the Positive Sciences” “Dolandırcılık” başlıklı hikâyesinde alıntılanmış bir tekerleme.

aksakma gördüm gibi gelmişti; bu işlerde biraz deneyimliyimdir – aksamanın gizli nedenini tahmin etmiştim – belki içeride kalan bir kurşun – Meksika Savaşı’nda bazı süvariler bu şekilde terhis oldular, biliyorsunuz – Zor bir kader!” iç geçirerek, “Merhamet eden de çıkmaz, çünkü kim görecektir? – bir şey mi düşürdünüz?”

Nedendir bilinmez, yabancı yere eğilmişti; eğer bu denge-siz duruşla bir dakika boyunca öylece kalmasaydı yerden bir şey almak için eğildiği sanılabilirdi. Fırtınada eğilmiş bir ana yelken direği ya da gökgürültüsü önünde eğilmiş Adem gibi, upuzun gövdesini öne devirerek öylece kaldı.

Çocuk ona elinden asıldı. Kabarır gibi bir hareketle gövdesini doğrulttu, bir anlığına şifacı doktora doğru baktı; fakat ya duygusallık veya tiksintiden ya da her ikisinden, hiçbir şey demeden gözlerini çevirdi. Derken, hâlâ öne eğilir vaziyette, bir sandalyeye oturdu, çocuğu dizleri arasına çekti, kocaman elleri titriyordu, yüzünü hâlâ gizliyordu, oysa çocuk şifacı doktorun merhametli yüzüne doğru tiksindiğini gösteren sabit, melankolik bir bakışla baktı.

Şifacı doktor bir an gözlemleyerek duraladı, ardından söze girdi:

“Kuşkusuz ağrınız var, bir yeriniz şiddetli biçimde ağrıyor; güçlü bünyelerde ağrı daha şiddetli olur. Şu karışımı deneyin, hemen.” (şişeyi yukarı kaldırarak). “İnsanlık dostunun şu ifadesine bir bakın ne olur. Güvenin bana, dünyadaki bütün ağrılar için kesin bir çözüm. Bakmayacak mısınız?”

“Hayır,” diye genizden bir sesle yanıtladı diğeri.

“Pekâlâ. Mutlu günler, küçük Mayıs Kraliçesi.”

Böyle diyerek, tedavisini kimseye zorla kabul ettirmek niyetinde değilmiş gibi bir edayla, neşeyle uzaklaştı, yeniden malının reklamını yapmaya başladı, üstelik bu kez seslenişi sonuç verdi. Yeni gelen biri, kıyıdan değil de geminin başka bir tarafından gelmiş hastalıklı bir genç adam, birkaç soru

sorduktan sonra şişelerden birini satın aldı. Bunun üzerine, meclisteki diğerleri de uyanmaya başlar gibi oldular; gözle-
rindeki umarsızlık ya da önyargı perdesi kalktı, nihayet, bu-
rada hiç de fena olmayan, para karşılığı sahip olabilecekleri
bir şeyler olduğunu fark eder gibi oldular.

Gelgelelim şifacı doktor az öncekinden on kat daha canlı
ve bilgiç bir edayla, her satışın ardından satılan mala övgü-
ler düzerek faydalı ürünlerini dolaştırmaktayken, birdenbi-
re, biraz ötede oturmuş olan alacakaranlık devi, beklenme-
dik biçimde sesini yükselterek şöyle dedi:

“Neydi o son söylediğin?”

Soru açık seçik ancak derin bir ses tonuyla sorulmuştu,
tıpkı büyük bir çan kulesi –ki hayrete düşüren bir uyarıcı-
dır– saat biri vurduğunda, bu tek vuruşun çan kulesini titre-
ten halkalarla yayılması gibi.

Bütün alışveriş yarıda kesildi. İlacı almak için uzanan eller
geri çekildi, bütün gözler sorunun geldiği yöne çevrildi. Fa-
kat şifacı doktor hiç gocunmadan, her zamanki kendinden
emin sesini daha da yükselterek, yanıt verdi:

“Diyordum ki, şu elimde tuttuğum Samiriye Ağrı Kesici-
si, uygulandıktan on dakika sonra akla gelebilecek herhangi
bir ağrıyı ya geçirir ya da hafifletir.”

“Uyuşukluk yapıyor mu?”

“Asla. Faydalarından biri de afyon içermemesi. Ağrıyı ke-
siyor ama hisleri uyuşturmadan.”

“Yalan söylüyorsun! Bazı ağrılar uyuşturmadan dindirile-
mez ve insanı öldürmeden de iyileştirilemez.”

Bunun ardından alacakaranlık devi tek söz etmedi; zaten
diğerinin işini bozmak için buna gerek de yoktu. Kaba ko-
nuşmacıyı hayranlıkla karışık bir korkuyla bir an süzen yol-
cular, nahoş bir ortak kanı etrafında birbirlerinin halinden
anlar bir edayla sessizce bakiştılar. İlaçtan satın almış olan-
lar budalaca hatta utanmış görünüyorlardı; ince, sarkık sa-

kalı, yüzü her daim sırtmaya hazır gibi bir ibare taşıyan, bakışlarında kinaye gizli ufak tefek bir adam, sahneyi iyice görebileceği bir köşede tek başına oturmuş, eski püskü bir şapka ile yüzünü örtüyordu.

Fakat şifacı doktor söyleneni, ne kadar etkili de olsa, duymazdan gelerek yeniden methiyesine başladı ve öncekinden daha kendinden emin bir ses tonuyla, karışımının bazı durumlarda fiziksel rahatsızlıklar kadar ruhsal rahatsızlıklarda da etkili olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti; doğrusunu söylemek gerekirse, bu iki tür ağrının birbirini besleyerek bir zirveye ulaştığı durumlarda, karışım çok başarılı sonuç veriyordu. Bir örnek verdi: Yalnızca üç şişe, inanarak içildiğinde, Luisiana'lı dul bir kadının, son salgının bir gecede alıp götürdüğü kocası ve çocuğunun ardından yaşadığı sinirsel buhranı (tam üç haftayı karanlık bir odada, uykusuz geçirmişti) iyi etmişti. Anlatılanın doğruluğunu kanıtlamak için imzalı bir makbuz çıkardı.

Bunu yüksek sesle okuduğu sırada boşluğuna inen ani bir darbe onu neredeyse yere yuvarlayacaktı.

Gelen dev adamdı, bir hastalık hastasının çılgınlık nöbeti içinde, epilepsiden bembeyaz kesilmiş bir yüzle haykırdı:

“Seni yüreğin telleriyle oynayan kâfir kemancı! Seni yılan!”

Daha fazlasını da söyleyecekti ama acıyla kıvrandığından yapamadı; böylece tek söz daha etmeden, peşi sıra gelen çocuğu kaptığı gibi yalpalayan adımlarla salondan dışarı çıktı.”

“Edepten nasibini almamış, insanlığını kaybetmiş adam!” diye haykırdı şifacı doktor, kendine gelmek için epeyce çaba harcayarak. Sonra, biraz duraksayıp yarasını inceledikten sonra –bu arada karışımından bir parçayı haricen sürmeyi ihmal etmedi ve görünüşe göre ilaç işe yaramıştı– kendi kendine söylendi:

“Yo, yo, özür dilemesini istemeyeceğim; masumiyet benim özürüm. Ama,” hepsine birden dönerek, “bu adamın

hınç dolu yumruğu eğer beni hınca sevketmiyorsa, onun o kötü şüphesi sizde şüphe uyandırmalı mı? İnsanlığın onuru için,” gururla kolunu havaya kaldırarak ve sesini yükselterek, “gönülünden dileğim – dilerim ki bu korkakça saldırıya rağmen, beni işitenlerin Samiriye Ağrı Kesicisine olan güveni sarsılmasın!”

Fakat yaralandığı, üstelik buna sabırla katlandığı halde, başına gelenler, nedense, pek az merhamet uyandırdı, tıpkı şu anki söylevinin pek az coşku uyandırdığı gibi. Yine de salondakilerin buz gibi bakışlarına aldırmaksızın söylevini sonuna kadar duygusallıkla sürdürdü, ta ki, birdenbire sözünü yarıda keserek, dışarıdan acilen çağırın birine yanıt verir gibi, telaşlı telaşlı, “Geliyorum, geliyorum,” diyerek ve her haliyle bir daha geri dönmek üzere gittiği izlenimini vererek salondan çıkana dek.

XVIII

ŞIFACI DOKTORUN ASIL KİŞİLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

“Bu adamı yakın bir zamanda tekrar görmeyeceğiz,” dedi kumral saçlı bir beyefendi, yanında oturan kanca burunlu komşusuna dönerek. “Foyası bu kadar bariz şekilde meydana çıkan bir üçkâğıtçıyı hayatımda görmemiştim.”

“Fakat bir üçkâğıtçının foyasını böyle meydana çıkarmak sizce adil mi?”

“Adil mi de ne demek? Doğru olan bu.”

“Asmodeus Paris Borsası’ndan içeri süzülüp, orada bulunan bütün simsarların asıl düşüncelerini ve niyetlerini ifşa eden el ilanları dağıtsa – Asmodeus’un bunu yapmaya hakkı olur mu? Yoksa, Hamlet’in dediği gibi, ‘meseleyi fazla kurcalamak’ mı olur bu?”

“Buna hiç girmeyelim. Fakat adamın bir düzenbaz olduğunu kabul ettiğinize göre...”

“Kabul etmedim. Ya da ettiysem de geri alıyorum. Hiç de düzenbaz olmayabilir ya da öyleyse bile kaydadeğer olmayabilir. Onun aleyhinde ne kanıtınız var?”

“İnsanları budala yerine koyduğunu kanıtlayabilirim.”

“Onurlu gözüyle bakılanların pek çoğu da aynısını yapıyor ve açık göz olmayan pek çok kişi de yapıyor bunu.”

“Son söyledığınız ne demek oluyor?”

“Budala yerine koydukları arasına kendini de katan kişi tüm kalbiyle bir düzenbaz olamaz, bana kalırsa. Şarlatan dostumuzun şarlatanlığının mahsülünü nasıl kendisine de uyguladığını görmediniz mi? Fanatik bir şarlatan; aslen bir aptal, her ne kadar düzenbaz gibi davransa da.”

Öne doğru eğilip dizlerinin arasından yere bakan kumral saçlı beyefendi bastonuyla bir süre düşünceli düşünceli bir şeyler çiziktirdi, sonra başını kaldırarak şöyle dedi:

“Nasıl olup da onu aptal bulduğunuzu anlayamıyorum. Konuşma tarzını duydunuz – öylesine ikna edici, isabetli, düzgün.”

“Zeki bir budala her zaman iyi konuşur; gevezelik zeki budalaların harcıdır.”

Tartışma bu minvalde sürdü – kanca burunlu beyefendi dereden tepeden ve mükemmel biçimde konuşuyor, zeki bir budalaların her zaman tam böyle konuştuğunu kanıtlıyordu. Çok geçmeden karşısındakini neredeyse ikna edecekti.

Tam o sırada, kumral saçlı beyefendinin geri dönmeyeceğini öngördüğü kişi geri geldi. Kapının eşiğinde göze batar şekilde dikelmış, açıkça işitilen bir sesle soruyordu: “Seminole Dul ve Yetimler Sığınma Evi yetkilisi burada mı?”

Kimse yanıt vermedi.

“İçeride herhangi bir hayır kurumunun herhangi bir yetkilisi veya üyesi var mı?”

Kimse yanıtlayacak bilgiye sahip değildi ya da soruyu yanıt vermeye değer görmedi.

“Eğer burada böyle biri varsa elimde ona verecek iki dolarım var.”

Kalabalıkta hafiften bir ilgi uyandı.

“Öyle acele çağırıldılar ki görevimin bu kısmını unuttum. Samiriye Ağrı Kesicisinin sahibi, satışlardan elde edilen gelirin yarısının hemen o anda bir hayır amacı için bağışlanmasını öngörüyor. Buradaki topluluk içinde sekiz şişe satıldı. Böylece dört adet elli sent hayır için ayrılıyor. Parayı kim almak ister?”

Bir-iki çift ayak, sanki kaşınıyormuş gibi döşemenin üzerinde kıpırdandı, fakat ayağa kalkan olmadı.

“Çekingenlik görev duygusuna üstün mü geliyor? Diyorum ki, şu an burada herhangi bir hayır kurumuyla herhangi bir bağı olan bir beyefendi veya hatta hanımefendi varsa lütfen öne çıksın. Yanında bu bağlantıyı kanıtlayacak bir belgenin olup olmaması önemli değil. Şüpheli bir mizacı yok, Tanrı'ya şükür, parayı her kim almak isterse ona güveneceğim.”

Pek rüküş, kırış kırış bir elbise giymiş utangaç görünümüne bir kadın, o anda yüzündeki tülüyü iyice aşağı çekti ve ayağa kalktı, fakat bütün gözlerin üzerine dikildiğini görünce, tekrar yerine oturmanın aslında daha uygun olacağını düşündü.

“Bu Hristiyan cemaat içinde tek bir hayırsever kimse olmadığı doğru mu? Yani herhangi bir hayır kurumuyla bağı olan kimse yok mu? Peki öyleyse, hayır almak isteyen kimse de mi yok?”

Bunun üzerine, derli toplu ancak üzüntüyle taktığı yas örtüsü içerisinde mutsuz görünen bir kadın yüzünü ince tülün arkasına gizledi ve hıçkırarak ağladığı işitildi. Bu arada, şifacı doktor onu ne görmüş ne de duymuş gibi sözlerine devam etti, bu kez dokunaklı bir sesle:

“Burada yardıma muhtaç olan, ve böyle bir yardımı kabul ederken, kendisinin de zamanında bunun kimbilir kaç katını verdiğini veya yaptığını hisseden kimse yok mu? Erkek veya kadın, yok mu aranızda böyle biri?”

Kadının bastırmaya çalıştığı hıçkırıkları şimdi daha fazla duyuluyordu. Hemen herkesin dikkati ona yönelmişken gündelik işçi görünümünde bir adam, yüzünde burnunun yarısını örten beyaz bir sargı, serinlemek için kırmızı pamuklu kumaştan atletiyle oturmuş, paltosunu tek omzuna atmış, kıvrık kolları arkadan sarkar vaziyette – işte bu adam ayaklarını sürüye sürüye kalktı ve bir pranga mahkûmunun adım atışından izler taşıyor gibi görünen yürüyüşüyle, istenen koşullara uygun bir hak sahibi olarak öne çıktı.

“Zavallı yaralı süvari,” diye iç geçirdi şifacı doktor; parayı adamın midye kabuğuna benzeyen avcuna bıraktıktan sonra arkasını dönerek uzaklaştı.

Sadakayı alan ayrılmak üzereyken kumral saçlı beyefendi onu durdurdu: “Sakin korkma ama o madeni paraları görmek istiyorum. Evet, evet, hakiki gümüş, hakiki gümüş. İşte, al bakalım, bu arada, hazır kalkmışken git de vücudunun geri kalanına da sargı sardır. Duydun mu? Kendini tepeden turnağa bir burnun üzerindeki bir yara gibi düşün ve defol git.”

Affedici bir mizacı olan ya da duygusallıktan sesini çıkarmaya korkan adam sessizce ama acele etmediği söylenemeyecek adımlarla oradan ayrıldı.

“Tuhaf,” dedi kumral saçlı adam, arkadaşına dönerek, “para sahiydi.”

“Tabii ya, peki şimdi nereye gitti bahsettiğin düzenbazlık? Kazancının yarısını hayır işlerine adamanın neresi kurnazlık? Adam budalanın teki, yine söylüyorum.”

“Başkaları da ona eşsiz bir deha diyebilir.”

“Evet, aptallıkta eşî emsali yok. Deha? Dehası kafadan çat-

lak olması, eşsiz oluşuna gelince, bu devirde bunun pek ya-
dırganacak bir yanı yok.”

“Aynı anda hem kurnaz, hem aptal, hem de bir deha ola-
maz mı?”

“Affedersiniz,” diye araya girdi o anda onları dinleyen
üçüncü bir kişi, dedikoducu bir edayla, “ama bu adam biraz
kafanızı karıştırmış galiba, şaşmamak gerek.”

“Onun hakkında herhangi bir şey biliyor musun?” diye
sordu kanca burunlu beyefendi.

“Hayır ama onun birisi olduğundan şüpheleniyorum.”

“Şüphe mi? Biz bilgi istiyoruz.”

“Önce şüphe duy, sonra öğren, demişler. Gerçek bilgi ya
şüphe ya da ilhamla gelir. Hep derim.”

“Fakat,” dedi kumral saçlı beyefendi, “bilge bir insan
emin olduğu bazı şeyleri bile kendine sakladığına göre, şüp-
helerini haydi haydi saklar, en azından bunlar olgunlaşıp
bilgiye dönüşene kadar.”

“Bilge adam hakkında denileni duydun mu?” dedi kanca
burunlu beyefendi, yeni gelene dönerek.

“Şimdi, neymiş bakalım bu adamda şüphelendiğin şey?”

“Kurnazlıkla şüphe ediyorum ki,” diye hevesli bir yanıt
geldi, “ülkemizin dört bir yanında cirit atan Cizvit ileri ge-
lenlerinden⁵⁷ biri olabilir. Gizli amaçlarını gerçekleştirebil-
mek için bazen, söylendiği kadarıyla, en garip maskeleri ta-

57 Cizvitlerin ve dolayısıyla Papa'nın Amerikan siyasetinde nüfuz kazandığına dair söylentiler yaymak suretiyle 1840'larda nüfuz edinen, kendilerine “Yer-
liler” (Nativist) hareketi diyen siyasi oluşum, Amerika'ya özgü bir değer ola-
rak bağımsızlığı ve cumhuriyeti savunma şiarının gerisinde, başta İrlandalı-
lar olmak üzere tüm göçmenleri, Amerika'da doğmuş olanlar dahil tüm Kato-
likleri, siyahları, kısacası Protestanlar dışındaki hemen tüm unsurları Cum-
huriyet'ten azletmeyi savunan gizli bir teşkilat olarak kurulmuştu. 1850'lerde
“Amerikan Partisi” adıyla ulus çapında örgütlenerek seçimlere katılan hare-
ketin lideri Amerikalı bir Yahudi olan Lewis Charles Levin idi. Üyelerine ör-
güt hakkında soru sorulduğunda “Hiçbir şey bilmiyorum,” diye yanıtlamaları
tembih edildiğinden hareket halk arasında “Hiçbir Şey Bilmeyenler” (Know-
Nothings) olarak anılıyordu.

kıyorlarmış; bazen en akla hayale gelmez maskeler olabiliyormuş bunlar.”

Bu sözler, kanca burunlu beyefendinin yüzünde her nedense müstehzi bir ifadeye yol açıtıysa da, tartışmaya üçüncü bir boyut ekledi, ve böylelikle üçgen bir düelloya dönüşen tartışma, üçgen bir neticeyle sona erdi.

XIX PARALI ASKER

“Meksika mı? Molino del Rey mi? Resaca de la Palma mı?”

“Resaca de la *Mezarlık*!”⁵⁸

Şanının ardı sıra yürüyeceğinden emin, çünkü tartışma konusu olduğundan bile haberi yok, şifacı doktor geminin burun kısmına doğru ilerleyerek, orada dikkat çekici bir karakteri fark etti. Kir içinde, eski bir asker parkası giymiş, hem ciddi hem de kırış kırış bir çehre, birbirine dolanmış felçli bacakları buzdan birer saçak gibi kaskatı halde cilasız ahşap koltuk değneklerinden aşağı sarkıyor, kütük gibi gövdesinin tamamı bir geminin şakülünde duran barometre gibi, geminin hareketine mekanik bir sadakat göstererek ileri geri sallanıyordu. Sallanırken, derin düşüncelere dalmış gibi, gözlerini yere dikmişti.

Bu manzara karşısında etkilenen ve karşısındakinin Meksika'nın savaş cephelerinden dönen hırpalanmış bir kahraman olduğuna hükmeden şifacı doktor, ona yukarıdaki gibi sevecenlikle yanaşmış ve yukarıdaki gayet şaibeli yanıtı almıştı. Yarı alingan, yarı nadan bir tavırla verilen bu yanıtla birlikte sakat adam, istemli bir hareketle sarkacını hızlandır-

58 *Resaca de la Palma*: Meksika Savaşı'nın cephelerinden biri. *Resaca*'nın İspanyolca'daki sözcük anlamı harabe, yıkıntıdır. “Mezarlık,” yahut İngilizce adıyla *Tombs*, New York şehrinin en eski hapishanelerinden birinin halk arasındaki lakabıdır.

dı (öfkeye kapıldığı zamanlarda âdetiydi bu), öyle ki görenler, geminin ve içindeki barometrenin, aniden kopan bir tayfunda yalpaladığını sanabilirdi.

“Mezarlık mı dedin, arkadaşım?” diye haykırdı şifacı doktor hafiften şaşırarak. “Ölülerin arasına karışmadın ya? Yara almış bir savaşçı olduğunu sanmıştım, savaşın soylu evlatlarından biri, sevgili vatanı uğruna çarpışan şanlı bir gazi. Meğer sen Lazarus’muşsun.”

“Evet, yara bere içindeki adam.”

“Ah, sen diğer Lazarus’tan bahsediyorsun.⁵⁹ Ama bunların hiçbirinin orduya katıldığını bilmiyordum,” lime lime olmuş üniformaya bakarak.

“Bu kadar yeter. Bu kadar şaka yeter.”

“Arkadaşım,” dedi diğeri suçlayıcı bir sesle, “yanlış anladın. Ben ilke olarak mutsuz kimseleri esprili bir sözle selamlarım, zihinleri gamdan kasavetten uzaklaşsın diye. Bir doktor hem bilge hem de insancıl ise hastasının dertleriyle arasına mesafe koyar. Haydi gel, ben bir şifacıyım, aynı zamanda da doğal yöntemler kullanan bir kırık-çıkıkçı. Mizahi biri olabilirim ama öyle sanıyorum sana yararım dokunabilir. Haydi kaldır başını. Bana hikâyeni anlat. Tedaviye girişmeden önce vakayı baştan sona bilmem gerek.”

“Bana yardım edemezsin,” diye cevap verdi sakat adam çattallanan bir sesle. “Git buradan.”

“Ne yazık, yokluğa düşmüşsün...”

“Hayır, yokluğa düşmüş falan değilim; en azından bugün değilim. Yol param var.”

“Doğal Kırık-Çıkık Üstadı bunu duyduğuna cidden memnun oldu. Fakat sözümü bitirmemişim. Paradan değil, güvenden yoksun oluşuna hayıflanıyordum. Doğal Kırık-Çıkık Üstadının sana yardım edemeyeceğini sanıyorsun. Diye-

59 Yohanna İncil’inde bahsi geçen, öldükten sonra diriltilen Lazarus değil, “Luka” 16’da sözü edilen dilenci Lazarus.

lim ki öyle olsun, ona hikâyeni anlatmaya da mı itirazın var? Senin başından, dostum, ağır bir talihsizlik geçmiş. Öyleyse benim kendi iyiliğim için anlat, soylu bir sakat olan Epiktetus'un yardımı olmadan onun musibetler karşısında gösterdiği o kahramanca soğukkanlı tavra nasıl ulaştın?"

Bu sözler üzerine sakat adam, sefalet içinde katılaşmış, meydan okuyan birinin sert ve kinayeli bakışıyla ona dik dik baktı ve sonunda saçlı sakalı karışmış yüzünde canavara benzeyen bir sırıtiş belirdi.

"Haydi, gel, biraz medeni ol, insan ol, arkadaşım. Yüzünü öyle şekilden şekile sokma, beni korkutuyorsun."

"Sanırım sen," müstehzi bir ifadeyle, "uzun zamandır bahsini duyduğum adamsın – hani şu Mutlu Adam."

"Mutlu mu dedin, arkadaşım? Evet en azından öyle olmalıyım. Vicdanım rahat. Herkese güveniyorum. Şu naçizane mesleğimle dünyaya birazcık yararımın dokunduğuna inanıyorum. Evet, herhalde hiç çekinmeden, Mutlu Adam – yahut Mutlu Kırık-Çıkıkçı olduğumu söyleyebilirim."

"O halde hikâyemi dinleyeceksin. Aylardır Mutlu Adamı bulmayı istiyordum, içini oymak, barutu dökmek ve bir güzel patlamaya terk etmek için."

"Ne kadar şeytani bir mutsuz," diye haykırdı şifacı doktor, geri adım atarak. "Bir cehennem makinesi!"

"Bana bak," diye seslendi diğeri, yeri titreterek peşinden gitti ve nasırlı eliyle onu düğmesinden yakalayarak, "benim adım Thomas Fry. Bana şimdiye kadar..."

"Bayan Fry'la bir akrabalığınız var mı?" diye sözünü kesti diğeri. "O harika hanımefendiyle hâlâ hapisaneler hakkında yazışmayı sürdürüyorum. Söylesenize, benim bahsettiğim Bayan Fry ile bir ilginiz var mı?"

"Bayan Fry'ın belasını versin! O duygusal ruhlar ne bilir mapushaneyi veya herhangi bir kara gerçeği? Sana bir mapushane hikâyesi anlatayım. Ha, ha!"

Şifacı doktor korkudan sindi, haksız da sayılmazdı, kahkaha tuhaf ve ürperticiydi.

“Cidden, dostum,” dedi, “şunu kesmelisin, katlanamıyorum, bir daha yapma şunu. Hamur gibi mülayim bir insan olduğum söylenir ama senin bu kükremenle ekşi bir hamura döneceğim.”

“Dur daha ekşime kısmına gelmedim. Adım Thomas Fry. Yirmi üç yaşına kadar bana Mutlu Tom derlerdi – mutlu – ha, ha! Bana Mutlu Tom derlerdi, duyuyor musun? Çünkü çok iyi huyluydum, durmadan gülerdim, tıpkı şimdi olduğu gibi – ha, ha!”

Bunun üzerine şifacı doktor galiba kaçmak istedi ama sırtlan bir kez daha ona pençesini geçirmişti. Derken, biraz ciddileşerek devam etti:

“Her neyse, New York’ta doğdum, orada işinde gücünde, çalışkan bir adam olarak hayatımı sürdürüyordum, bir demirci ustasıydım. Bir akşam Park’ta bir siyasi toplantıya gittim – çünkü o günlerde büyük bir vatanseverdim. Talihe bak ki, yakınımnda bir arbeye çıktı, şarap içen bir beyefendiyle ayık bir kaldırım ustası arasında. Kaldırım ustası tütün çiğniyordu, beyefendi bunun hayvanlık olduğunu söyledi ve onu itip yerine geçmek istedi. Kaldırım ustası tütünü çiğnemeye devam etti ve onu itti. Beyefendinin üzerinde bir kılıç vardı, sonra bir baktık kaldırım ustası yerde – şişlenmiş halde.”

“Nasıl olur?”

“Nasıl olacak, kaldırım ustası gücünü aşan bir işe kalkıştı.”

“Öyleyse diğeri bir Samsun olmalı. ‘Kaldırım ustası gibi güçlü’ diye bir deyim vardır.”

“Vardır, üstelik beyefendi bedenlen oldukça zayıf bir adamdı ama ne olursa olsun, tekrar söylüyorum, kaldırım ustası gücünü aşan bir işe kalktı.”

“Neden bahsediyorsun? Hakkını savunmaya çalıştı, değil mi?”

“Evet ama ne olursa olsun, tekrar söylüyorum, kaldırım ustası gücünün üstünde bir işe kalktı.”

“Dediğini anlamıyorum. Ama devam et.”

“Beyefendinin yanında beni de diğer tanıklar gibi *Mezarlık’a* götürdüler. Sorguya çekildik ve mahkemeye çıkabilmek için beyefendi ve tanıkların hepsi kefareti ödedi – yani ben hariç hepsi.”

“Peki sen niye ödemedin?”

“Para bulamadım.”

“Senin gibi işinde gücünde, çalışkan bir demirci ustası, niçin kefareti denkleştiremesin?”

“İşinde gücünde, çalışkan demirci ustasının hiç arkadaşı yoktu. Sırlıslıkla halde rutubetli bir hücreye attılar beni, kanaldaki bir kayık nasıl havuza çekilirse; turşu bastılar, anlayacağın, dava gününe kadar.”

“Peki ama suçun neydi?”

“Diyorum ya, hiç arkadaşım yoktu. Cinayetle bile beter bir suç, biraz sonra göreceğin gibi.”

“Cinayet mi? Yaralı adam öldü mü?”

“Üçüncü gece öldü.”

“Desene, beyefendinin kefareti fayda etmedi. Bu kez tutuklandı, değil mi?”

“Çok fazla arkadaş vardı. Hayır, tutuklanan *ben* oldum. – Dur da devam edeyim: Gündüzleri koridorda gezinmeme izin veriyorlardı ama geceleyin hücreye girmek zorundaydım. Orada ıslaklık ve rutubet iliklerime işledi. Beni tedavi ettiler ama boşuna. Dava günü geldiğinde moralim düzeldi ve diyeceğimi dedim.”

“Ne dedin?”

“Dedim ki çeliğin girdiğini gördüm ve saplandığımı da gördüm.”

“Ve bunun üzerine beyefendiyi astılar.”

“Boynuna altın zincir astılar! Arkadaşları Park’ta bir top-

lantı düzenlediler ve beraat ettiği için ona altın bir saat ve zincir hediye ettiler!”

“Beraat mi etti?”

“Demedim mi, bir sürü arkadaşı vardı.”

Bir sessizlik oldu, sonunda şifacı doktor sessizliği bozarak dedi ki: “Eh, her işte bir hayır vardır. Bu hikâye adalet adına bir utanç olsa da arkadaşlık adına romantik bir ders! Neyse, devam et, dostum.”

“Diyeceğimi dedikten sonra bana gidebilirsin dediler. Yardımsız yürüyemem, dedim. Bunun üzerine mübaşirler yardım etti, *nereye* gideceksin diye sordular. *Mezarlıklar*’a geri gideceğim, dedim. Başka bir yer bilmiyordum. ‘Peki arkadaşların nerede?’ dediler. ‘Arkadaşım yok.’ Bunun üzerine beni bir el arabasına oturtular, üstü tente kaplı ve rıhtıma kadar sürüp bir gemiye bindirdiler ve Blackwell Adası’na Şirket Hastanesine yolladılar. Orada daha da kötüleştim – şimdi gördüğün hale geldim. Tedavi edemediler. Üç yıl sonra, demir parmaklıklı bir yatakta, inleyen hırsızlar ve çürümüş soyguncularla yan yana yatmaktan usandım. Bana beş gümüş dolarla bu koltuk değneklerini verdiler, ben de sürünerek uzaklaştım. Bir tek erkek kardeşim vardı, yıllar önce Indiana’ya gitmişti. Orada burada dilenip para biriktirdim, onun yanına gitmek için. Sonunda Indiana’ya vardığımda bana mezarını tarif ettiler. Büyük bir ovanın ortasında, ahşap bir kilisenin avlusunda, kütükten bir çitle çevrilmiş, yaşlı gri kökler geyik boynuzu gibi yukarı uzanmış. En son gömülen oydu, mezarın üzerine oturtulan tabut yaş cevizdendi ve üzerinde taze sürgünler boy atmıştı. Biri si tümseğin üzerine bir demet menekşe dikmişti ama toprak kötü olduğundan (mezarlıklar için hep en çorak toprağı seçerler) hepsi kupkuru birer çalıya dönmüştü. Kabrin üzerine oturup biraz dinlenmek ve cennetteki kardeşimi düşünmek istedim ama ayakları sadece raptiyeyle tutturmuşlar, ta-

but çöktü. Bunun üzerine mezarlıktan birkaç kirpiyi kovaladıktan sonra geri geldim; lafı uzatmayayım, işte şimdi buradayım, nehir boyunca sürüklenip gidiyorum bir enkaz gibi.”

Şifacı doktor bir süre sessiz kaldı, düşüncelere gömülmüştü. Sonunda, başını kaldırarak şöyle dedi: “Hikâyenin baştan sona gözden geçirdim, dostum, eşyanın düzeni olduğuna inandığım şey ışığında bir yoruma ulaşmaya çalıştım, fakat anlattıkların bu düzenle öylesine ters düşüyor, onunla bağdaşması öylesine imkânsız ki, beni mazur gör ama, sana dürüstçe şöyle diyeceğim, buna inanmam mümkün değil.”

“Buna şaşırmadım.”

“Neden?”

“Hikâyeme kolay kolay inanan çıkmaz, bu yüzden çoğu kimseye başka bir hikâye anlatırım.”

“Nasıl yani?”

“Burada bekle biraz, sana göstereyim.”

Böyle diyerek, çaput parçasından beresini çıkarıp yırtık pırtık üniformasına elinden geldiğince çekidüzen verdikten sonra topallaya topallaya güvertenin bitişik kısmındaki yolların arasına karıştı, bir yandan da şakacı bir edayla sesleniyordu: “Bayım, Buena Vista’da çarpışan Mutlu Tom için bir şilin. General Scott’un askeri için gönlünüzden ne koparsa, efendim, her iki bacağına şanlı Contreras’ta kaybetti.”

Tesadüf bu ya, sakat adam farkında olmadan, derli-toplu görünümlü bir yabancı, hikâyenin bir bölümüne kulak misafiri olmuştu. Şimdi onun dilencilik macerasını izlerken şifacı doktora dönerek öfkeli bir sesle şöyle dedi: “Çok kötü değil mi, şu alçağın böyle yalan söylemesi?”

“Merhamet asla hata yapmaz,” yanıtını aldı. “Bu talihsizin kötülüğü affedilebilir. Bir düşünün, keyfi yalan söylemiyor.”

“Keyfi değil mi? bundan daha keyfi yalan iştmedim hayatımda. Bir çırpıda size önce gerçek hikâyesini anlatıyor, sonra da gidip hepsini yalanlıyor.”

“Ne olursa olsun, tekrar ediyorum, keyfi yere yalan söylemiyor. Zor günlerin Sorbonne’unda yetmişmiş olgun bir filozof olarak, çektiği çileleri para karşılığında yabancılara anlatırken biraz şeker bulamak gerek diye düşünüyor. Rutubetli bir zindanda diz kapaklarının sefil bir şekilde kireçlenmesi, şanlı Contreras’ta sakatlanmaktan çok daha acınası bir musibet olsa da, bu daha hafif ve sahte musibetin insanları cezbedeceği, ağır ve gerçek olanınsa iteceği kanaatinde.”

“Saçmalık. Şeytan’ın taburuna ait o, ben de gidip bir güzel foyasını meydana çıkaracağım.”

“Yazıklar olsun. O zavallı talihsizi ele verirsiniz, and olsun ki – sakın böyle bir şeye kalkışmayın.”

Karşısındakinin davranışlarında sezdiği bir şey üzerine yabancı, karşılık vermektense oradan ayrılmanın daha akıllıca olacağını düşündü. Sakat adam yavaş yavaş geri geldi, bu kez neşeliydi, epey yüklü bir hasat toplamıştı.

“İşte,” dedi gülererek, “şimdi benim ne menem bir asker olduğumu öğrendin.”

“Evet, aptal Meksikalı’yla değil, senin taktiklerine layık bir düşmanla, Felek’le savaştan bir asker!”

“Selam, selam!” diye bağırdı kötürüm, üç kuruşluk bir tiyatronun sahne gerisindeki bir adam gibi, sonra şöyle dedi: “Ne demek istediğini pek anlamadım ama pek tumturaklı konuştun.”

Bunun ardından çehresi durup dururken nemrut bir canavarın ifadesine büründü. Nazik sorulara hiç de nazik olmayan yanıtlar verdi. Alaycı bir edayla “özgür Amarika” adını verdiği ülkesi hakkında yakışsız birtakım fikirler ortaya attı. Bunlar karşısında rahatsız olmuş ve acı duymuş gibi görünen şifacı doktor, bir süre düşüncelere daldıktan sonra ciddi bir tavırla şu sözlerle hitap etti.

“Değerli arkadaşım, idaresi altında yaşadığın ve acı çektiğin devlet hakkında, beni endişelendiren bazı yorumlar yap-

tın. Nerede vatanseverliğin? Nerede minnetarlığın? Gerçi, merhametli kişi anlattığın hikâyede bu yorumların açıklamasını bulabilir. Yine de, gerçekler ne olursa olsun, düşüncelerin onaylanamaz. Bir anlığına, başından geçenlerin anlattığın gibi olduğunu kabul edelim; bu durumda kendisine yöneltilen şikâyetlerden devletin az çok sorumlu olduğunu kabul ederim. Fakat asla unutulmamalı ki beşeri yönetim, ilahi yönetime tâbi olduğu için, ilahi olanın niteliklerinden kendi ölçüsünde pay almalıdır. Yani, genel olarak mutluluğa hizmet etmekle birlikte dünyevi yasa, kimi hallerde aklın gözüne adaletsiz gibi görünebilir, tıpkı, aynı kusurlu bakışa göre semavi yasanın işleyişinde de bazı eşitsizliklerin olması gibi. Buna karşın, hakiki güvene sahip olan birisi için nihai iyilik, ne olursa olsun, ilk yasada olduğu gibi ikincisinde de apaçıktır. Bu noktayı uzun uzadıya açıklıyorum, zavallı dostum, çünkü bu noktalara hak ettiği önemi verirken başından geçen güçlülere güvenin sarsılmadan dayanman mümkün olur.”

“Ne demeye bana edebiyat parçalıyorsun?” diye çıkıştı kötürüm adam, söylev boyunca denilenlerin tek kelimesini anlamaz bir ifade vardı yüzünde ve öfkeden köpürmüş bir bakışla koltuk değnekleri üzerinde yeniden sallanmaya başladı.

Yüzünü başka tarafa çevirerek bu cezbenin dinmesini bekleyen öteki, sözüne devam etti:

“Merhamet, senin bir parça ikna edilmesi güç biri olmana şaşırmıyor, dostum, çünkü kuşkusuz kendine haksızlık edildiğine inanıyorsun. Fakat unutma ki tabak sevdiği deriyi yerden yere çarparmış.”

“Çok da fazla, çok da uzun çarpmamalı, çünkü deri ve kalp bir kez taşlaşınca ne acıyı hisseder ne de gıdık alır.”

“Sadece akıl gözüyle bakıldığında durumun acıklı görünüyor, kabul. Fakat asla umutsuzluğa kapılma; daha pek çok şey duruyor önünde, hem de en seçmece şeyler. Şu ha-

vayı içine çekmen bir nimet, şu cömert güneş seni ısıtıyor, yoksul ve yapayalnız da olsan, hatta gençliğindeki kadar çevik olmasan da, günbegün korularda gezinerek parlak yosun ve çiçekleri toplamak ne hoş, ta ki yalnızlığın kendisi bir mutluluğa dönüşüp, masum özgürlüğün içinde neşeden sekerek koşana dek.”

“Şu at direkleriyle de ne koşulur ama – ha, ha!”

“Affedersin, koltuk değneklerini unuttum. Zihnim, sanatımın marifetiyle seni canlandırırken önümde duran cismini unutuverdi.”

“Sanatın mı? Kırık çıkıkçı – doğal bir kırık çıkıkçı olduğunu söylememiş miydin? Git de zıvanadan çıkmış dünyayı yerine oturt, sonra gelip benim kemikleri düzeltirsin.”

“Hakikaten, dürüst dostum, ilk baştaki amacımı hatırlattığın için tekrar teşekkürler. İzin ver de seni muayene edeyim,” eğilerek, “ah, anladım, anladım; tıpkı zencinin durumu gibi. Onu gördün mü? Ama hayır, sen daha sonra bindin gemiye. Her neyse, onun durumu da seninkine benziyordu biraz. Ona ilacımdan verdim, kısa süre sonra benim kadar iyi yürürse hiç şaşmam. Şimdi, sanatıma hiç güvenmiyor musun?”

“Ha, ha!”

Şifacı doktor yüzünü çevirdi ama vahşi kahkaha dinince sözüne devam etti:

“Senden zorla güvenmeni bekleyecek değilim. Yine de senin için dostluğun gerektirdiği her şeyi seve seve yaparım. İşte, şu kutuyu al; bu karışımı gece gündüz eklemlerine sür. Al haydi. Para istemez. Tanrıya emanet ol. Sağlıcakla kal.”

“Dur,” sallanmaya ara verir, böylesine beklenmedik bir davranıştan etkilenmiştir; “dur – sağolasın – ama bu beni sahiden iyi edecek mi? Namusun, şerefın üstüne, edecek mi? Garibanın tekini kandırma,” ses tonu değişir, gözleri sulanır.

“Dene onu. Sağlıcakla kal.”

“Dur, dur! Kesin iyi edecek mi beni?”

“Muhtemelen, muhtemelen; denemekten zarar gelmez. Haydi, sağlıcakla kal.”

“Dur, dur; üç kutu daha ver bana, işte parası.”

“Arkadaşım,” hüzünle karışık bir memnuniyetle tekrar ona doğru yaklaşarak, “içinde güven ve umudun doğmasına çok sevindim. İnan bana, kendi ayaklarının taşımadığı yerde bu koltuk değneklerin gibi, güven ve umut da insanı uzun süre taşır. Öyleyse güven ve umuda sarıl, çünkü sakat bir adamın koltuk değneklerini atması ne çılgınca bir şey olur. Karışımından üç kutu daha istiyorsun. Şansına, tam o üç tane kalmıştı elimde. İşte, buyur. Bunların tanesini elli sente satıyorum ama senden hiçbir şey almayacağım. Buyur, tekrar Tanrı’ya emanet ol; sağlıcakla kal.”

“Dur,” kıvranan bir sesle, sallanarak, “dur, dur! Beni daha iyi bir insan haline getirdin. Mümin bir Hristiyan gibi beni sabırla dinledin, benimle konuştun, bu kadarı yeter de artar, bu kutuları hediye etmene gerek yok. İşte parası. Bedavaya alamam. İşte buyur, Tanrı’ya emanet olasin.”

Şifacı doktor uzaklaştığı sırada kötürümün canhıraş sallanışı giderek sönümlenerek sakın bir salınımına dönüştü. Kurnutularının azaldığının işaretiydi, herhalde.

XX

HATIRLANMASI MUHTEMEL OLANIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI

Şifacı doktor pek fazla uzaklaşmamıştı ki az ötede şöyle bir sahne gözüne çarptı. On iki yaşında bir çocuk endamında kupkuru, yaşlı bir adam, aklını yitirmiş biri gibi yalpalayarak ortalıkta geziniyordu; eski köstebek derisinden kırış kırış giysisi yataktan kısa bir süre önce kalktığını gösteriyor, san-

sar gözlerini kar beyazı geminin güvertesinden yansıyan güneşte kırıpıştırarak budalaca bir hevesle, durmadan öksürerek, sanki pürtelaş bakıcısını arıyormuş gibi bir o yöne bir bu yöne dikkat kesiliyordu. Bir yangın gibi herkesi saran bir telaş yüzünden yerinden fırlamış yatalak bir hastayı andırıyordu.

“Birini arıyorsunuz galiba,” dedi şifacı doktor ona yanaşarak. “Size yardım edebilir miyim?”

“Edin, edin; çok yaşlı ve hastayım,” diye öksürdü yaşlı adam. “O nerede? Bu vakte kadar ayağa kalkıp onu bulmak için uğraştım. Ama hiç arkadaşım yok, ancak şimdi kalkabildim. Nerede o?”

“Kimden bahsediyorsunuz?” böylesine takatsiz birinin daha fazla yürümesini istemediği için yakına gelir.

“Hele, hele, hele,” şimdi öbürünün kıyafetini fark etmiştir, “demek sen, evet sen – sen, sen – öhö, öhö, öhö!”

“Ben mi?”

“Öhö, öhö, öhö! – Bahsettiği adam sensin. Kim o?”

“Tanrım, ben de bunu öğrenmek istiyorum ya.”

“Sen yardım et, Tanrım!” diye öksürdü yaşlı adam, kafası karışmış bir halde, “onu gördüğümde beri başım öylesine dönüyor ki. Yanımda bir refakâtçim olaydı. Bu senin üzerindeki, hardal rengi bir pardesü mü, yoksa değil mi? Nedense artık duyularıma güvenemiyorum, ona güvendiğimden beridir – öhö, öhö, öhö!”

“A, birine güvendiniz demek. Bunu duyduğuma memnun oldum. Böyle olaylar beni hep memnun eder. Tüm insanlık adına iyiye işaret. Şimdi bunun hardal rengi bir pardesü mü olduğunu soruyorsunuz. Cevabım, evet ve bunu giyenin şifacı bir doktor olduğunu da ekleyeyim.”

Bunun üzerine yaşlı adam, kesik kesik konuşmasıyla, aradığı kişinin –henüz kim olduğu bilinmeyen diğer kişi tarafından bahsedilen kişinin– o (yani şifacı doktor) olduğunu söyledi. Sonra, fevri bir hevesle, bu diğer kişinin kim oldu-

ğunu, nerede olduğunu ve kendisine emanet edilen parayı üç misline katlayıp katlayamayacağını öğrenmek istedi.

“Ha, şimdi anlamaya başlıyorum, bire on bahse girerim, tüm temiz kalpliliğiyle insanlara servet kazandıran –deyim yerindeyse, ebedi servetlerini kazandıran– kıymetli arkadaşımı kastediyorsunuz, komisyon olarak aldığı yalnızca ufak bir güven. Gayet tabii; arkadaşşıma paranızı emanet etmeden önce onun hakkında bilgi edinmek istiyorsunuz. Çok haklısınız – emin olun, tereddüt edecek bir şey yok; en ufak tereddüte yer yok; sapasağlamdır, hiç korkmayın. Geçen gün göz açıp kapayana kadar yüz dolarıma karşılık yüz tane onluk getirdi.”

“Öyle mi? Öyle mi? Peki ama nerede şimdi? Beni ona götürün.”

“Lütfen, koluma girin! Gemi büyük! Bir av turuna çıkmamız gerekebilir. Haydi gelin! A, şuradaki o mu?”

“Nerede? Nerede?”

“Tüh, değilmiş; şuradaki paltoyu onunki zannettim. Ama hayır, benim dürüst arkadaşım böyle arkasını dönüp gitmez. A!”

“Nerede? Nerede?”

“Yine yanıldım. Ne kadar da ona benziyor. Şuradaki rahibi o zannettim. Yürüyelim!”

Geminin o kısmındaki arama sonuç vermeyince, farklı bir kısmına doğru ilerlediler, orada etrafa bakınırlarken gemi bir iskeleye yanaştı ve ikili köprünün yanından geçerken şifacı doktor aniden inmekte olan kalabalığa doğru koşarak bağırıma başladı: “Bay Truman, Bay Truman! İşte gidiyor – bu o. Bay Truman, bay Truman! – Kahrolası baca. Bay Truman! – Tanrı aşkına, Bay Truman! Hayır, hayır. İşte iskele toplandı – çok geç – hareket ediyoruz.”

Derken koca gemi, bir deniz aslanı gibi kuvvetli bir saltoyla kıyıdan uzaklaşarak yoluna devam etti.

“Ne kadar sinir bozucu!” diye haykırdı şifacı doktor, geri dönerek. “Sadece bir dakika erken gelmiş olsaydık. – İşte gidiyor, şimdi, şu otele doğru, hamal da peşi sıra. Görüyorsunuz, değil mi?”

“Nerede? Nerede?”

“Artık göremiyorum. Dümen köşkü araya girdi. Çok üzgünüm. Ona paranızdan bir yüz dolar kadar vermenizi çok isterdim. Yatırımdan memnun kalırdınız, inanın.”

“Ah, paramın bir kısmını zaten verdim ona,” diye inledi yaşlı adam.

“Verdiniz mi? beyefendi,” cimrinin iki elini de elleriyle kavrayıp kuvvetlice sarsarak – “beyefendi, sizi nasıl tebrik ediyorum, bilemezsiniz.”

“Öh, öh! Korkarım ki bilmiyorum,” yine inleyerek. “Adı Truman, öyle mi?”

“John Truman.”

“Nerede oturuyor?”

“St. Louis’de.”

“Yazıhanesi nerede?”

“Bir bakayım... Jones sokağı, yüz – hayır, hayır – her neyse, Jones Sokağı üzerinde bir yerlerde.”

“Numarayı hatırlayamıyor musunuz? Bir deneyin, hadi.”

“Yüz – iki yüz – üç yüz–”

“Ah, yüz dolarım! Acaba onun elinde yüz, iki yüz, üç yüz dolar olacak mı? Öh, öh! Numarayı hatırlayamıyor musunuz?”

“Cidden, bir aralar biliyordum ama unutmuşum, tamamen unutmuşum. Garip. Ama boşverin. St. Louis’de sorarsanız hemen gösterirler. Orada iyi tanırılar onu.”

“Ama makbuzum falan da yok – öh, öh! Gösterecek hiçbir şey yok elimde – neredeyim bilmiyorum – bir refakâtçim olaydı – öh, öh! Hiçbir şey bilmiyorum. Öh, öh!”

“Ama ona güveninizi emanet ettiğinizi biliyorsunuz, değil mi?”

“Evet, tabii.”

“Öyleyse?”

“Ama ne, ne – nasıl, nasıl – öhö, öhö!”

“Peki size söylemedi mi?”

“Hayır.”

“Ne! Size bunun bir sır, bir gizem olduğunu söylemedi mi?”

“Ha – evet.”

“E, öyleyse?”

“Ama elimde senet falan yok.”

“Bay Truman’la böyle şeylere ihtiyacınız yok. Bay Truman’ın sözü senettir.”

“Ama kârımı – öhö, öhö! – ve paramı nasıl geri alacağım? Hiçbir şey bilmiyorum. Öhö, öhö!”

“Ah, güven duymanız gerekir.”

“Bir daha bu kelimeyi söyleme. Baş dönmesi yapıyor. Ah, öylesine ihtiyar ve sefilim, kimse benimle ilgilenmiyor, herkes beni soyuyor ve başım öylesine dönüyor ki – öhö, öhö! – bu öksürük de beni mahvetti. Diyorum ya, bir refakâtçim olaydı.”

“Olmalı, işte Bay Truman da kendisiyle yatırım yaptığınıza göre sizin refakâtçiniz sayılır. Az önce onu kaçırdığımıza üzgünüm. Ama ondan mutlaka haber alacaksınız. Fakat sizin böyle açık havada dolaşmanız doğru değil. Gelin, sizi ranzanıza geri götüreyim.”

Yapayalnız, yaşlı cimri onunla birlikte yavaş yavaş uzaklaştı. Fakat bir merdivenden inerken öyle bir öksürüğe tutuldu ki durmak zorunda kaldı.

“Bu çok fena bir öksürük.”

“Kilise – öhö, öhö! – kilise avlusu öksürüğü. – öhö!”

“Geçirmek için bir yol denediniz mi?”

“Denemekten usandım. Hiçbir şey iyi gelmiyor – öhö!

öhö! Mamut Mağarası⁶⁰ bile kâr etmedi. Öhö! öhö! Orada altı ay hapsoldum, ama öyle kötü öksürüyordum ki diğer hastalar – öhö! öhö! – beni defettiler. Öhö, öhö! Hiçbir şey iyi gelmiyor.”

“Peki Her Derde Deva Balsamik Canlandırıcıyı denediniz mi?”

“Şu Truman da bundan – öhö, öhö! – almam gerektiğini söylemişti. Bitki ilacı; siz de o bitki doktorusunuz, değil mi?”

“Ta kendisi. Şu elimdeki kutulardan birini deneseydiniz şimdi. Bana güvenin, Bay Truman’ı tanıdığım kadarıyla, iyi olduğuna vicdanen emin olmadığı hiçbir şeyi, arkadaş hatrı için bile olsa, tavsiye edecek bir beyefendi değildir.”

“Öhö! – ne kadar?”

“Paketi sadece iki dolar.”

“İki dolar mı? İki milyon deseydiniz bari! Öhö, öhö! İki dolar, iki yüz sent eder, o da sekiz yüz farting eder, yani iki bin mil, küçücük bir kutu bitki ilacı için. Başım, başım! – ah, şu başım için bir refakâtçim olaydı. Öhö, öhö, öhö, öhö!”

“Peki, eğer kutusu iki dolar fazla geldiyse, bir düzine kutuyu yirmi dolardan alın, dört kutuyu bedavaya getirin; sadece bu dört kutu sizin için yeterli, gerisini perakende fiyatıtan satabilir, böylece hem öksürüğünüzü geçirir hem de kâr edersiniz. Haydi, sizin için en iyisi bu. Para peşin. Siparişleri bir-iki gün içinde gönderiyoruz. İşte,” bir kutu çıkararak, “saf bitkisel.”

O anda yeni bir öksürük nöbetine tutulan cimri, öksürükten fırsat bulduğu aralıklarda yarı kuşkulu, yarı umutlu gözlerini, cazip bir şekilde yukarı kaldırılan ilaca çeviriyordu.

“Emin – öhö! Emin misiniz tamamen tabii olduğuna? Ta-

60 Kentucky eyaletinde bulunan, kalsiyum nitrat bakımından zengin, Amerikan-İngiliz Savaşı sırasında barut hammaddesi elde etmek için kullanılan, 1839’da ise kısa bir süre verem tedavisi için bir dispansere çevrilen, toplam uzunluğu 630 km’yi bulan geçitleriyle dünyanın bilinen en uzun mağara sistemi.

mamen bitki mi? Tamamen doğal bir ilaç olduğuna bir inanabilsem – tamamen nebat – öhö! öhö! – ah, bu öksürük, bu öksürük – öhö, öhö! – bütün vücudumu kırdı geçirdi. Öhö, öhö, öhö!”

“Tanrı aşkına, ilacımdan hiç olmazsa bir kutu deneyin. Saf doğal olduğuna güvenebilirsiniz. Bay Truman’ın dediğini hatırlatırım.”

“Kapı numarasını bilmiyorsunuz – öhö, öhö, öhö, öhö! Ah bu öksürük. O bu ilacı methetmişti gerçi; ciddi olarak beni iyileştireceğini söylemişti – öhö, öhö, öhö, öhö! – bir dolar iskonto yapın da bir kutu alayım.”

“Yapamam, bayım, yapamam.”

“Bir buçuk dolar olsun. Öhö!”

“Yapamam. Tek fiyattan çalışıyorum, tek dürüst anlaşıp.”

“Bir şilin iskonto yapın – öhö, öhö!”

“Yapamam.”

“Öhö, öhö, öhö – alacağım. – Buyrun .”

Pişmanlıkla sekiz gümüş parayı uzattı, fakat paraları henüz avucundayken öksürüğe yakalandı ve paralar güverteye saçıldı.

Şifacı doktor paraları teker teker topladı ve inceledikten sonra şöyle dedi: “Bunlar yirmi beş sent değil, bunlar peseta, üstelik de yamru yumru ve terli.”

“Ah, bu kadar cimri olma – öhö, öhö! – bir hayvanı bir cimriye yeğlerim – öhö, öhö!”

“Peki, her neyse. Sizin bu öksürüğü atlatmanız her şeyden önemli. İnsanlık adına umuyorum ki merhametimi zaaf bilip ilacı ucuza almak için halinizi olduğundan kötü göstermeye çalışmadınız. Şimdi, unutmayın, bunu gece olmadan içmeyeceksiniz. Yatmadan hemen önce içilmesi gerekiyor. Buyrun. Artık başınızın çaresine bakabilirsiniz, değil mi? Sizze eşlik ederdim ama az sonra iniyorum, gidip bagajımı bulmam gerek.”

XXI ÇETİN CEVİZ

“Nebat, nebat; tabiat, tabiat; seni ihtiyar sersem, seni! Hokus pokusuyla kandırdı seni, değil mi? Nebat ve tabiat iflah olmaz öksürüğünü geçirecek zannededur sen daha.”

Son derece acayip görünüşlü biriydi bunları söyleyen; biraz ayıyı andırıyordu; ayı derisi denen kumaştan paspal bir hırka giymiş; uzun çalı gibi kuyruğu arkadan sarkan, rakun derisinden yüksek siperli bir kasket takmıştı; ham deriden postalları, hasat edilmiş ekine benzeyen bir sakalı ve son olarak da, elinde çift namlulu bir tüfek vardı – Missouri’li bir bekâr, kırsal bir beyefendi idi bu, Spartalı’lara özgü bir rahatlık ve yazgı ve bir o kadar Spartalı hal ve tavırlar; üstelik, aşağıda görüleceği üzere, kendi Spartalı üslubunca, marangozluk ve tüfeklerle olduğu kadar felsefe ve kitaplarla da haşır neşirdi.

Cimri ile şifacı doktor arasındaki konuşmanın bir kısmına kulak misafiri olmuştu herhalde; çünkü, biri uzaklaşır uzaklaşmaz öbürünün –şimdi merdivenlerin ucunda, trambzana yaslanmış halde duran ihtiyarın– yanına yaklaşmış ve yukarıdaki sözlerle selamlamıştı onu.

“Beni iyi eder mi, ne dersin?” diye öksürerek tekrar etti cimri; “neden olmasın? İlaç doğal bitki, saf nebat, beni iyi eder herhal.”

“Bir şey senin deyiminle doğal olduğu için, illa iyi mi olması gerek? Peki sana bu öksürüğü kim verdi? Tabiatın ta kendisi değil mi?”

“Tabiatın, Tabiat Ananın kimseyi inciteceğini düşünmüyorsun herhal?”

“Tabiat temiz kalpli Kraliçe Bess’tir, peki koleradan kim sorumlu?”

“Ama nebat, nebat; nebat iyidir, değil mi?”

“Zehirli sarmaşık nedir? Nebat değil mi?”

“Ah, bir Hıristiyan, tabiat ve nebat aleyhinde böyle konuşsun – öhö, öhö, öhö! – hastalar kırılık yere gönderilmez mi, tabiata, yeşillige?”

“Tabii, şairler de hasta ruhu yeşil çayırlara gönderirler, nalları çıkarılıp toynağı iyileşsin diye otlığa saliverilen topal atlar gibi. Kendilerince birer nebat doktoru olan şairler kalp ağrıları için de, ciğer ağrıları için de en büyük ilacın tabiat olduğunu söylerler. Peki benim bir çift koşum atımı çayırda donduran kimdi? Ya Vahşi Çocuk Peter’in⁶¹ aklını başından alan kimdi?”

“Demek sen bu nebat doktorlarına inanmıyorsun?”

“Nebat doktoru mu? Bir defasında Mobile’de bir hastane yatağında sıska bir nebat doktoru görmüştüm. Oradan geçen bir hekim yataktakinin kim olduğunu görünce, mesleki bir zafer edasıyla ona, ‘Ah, Doktor Yeşil,’ demişti, ‘senin o nebatların artık fayda etmiyor demek, Doktor Yeşil. Şimdi bizlerden, bizim civamızdan mı medet umuyorsun, Doktor Yeşil? – Tabiat! Ne-bat!’”

“Bitkiler ve şifacı doktorlar hakkında bir şey mi dedi biri?” dedi o anda flüdü andıran bir ses, yaklaşarak.

Şifacı doktorun ta kendisiydi bu. Omsunda kilim heybesi, o yöne doğru yürüyor gibiydi.

“Beni bağışlayın,” dedi Missourili’ye dönerek, “ama sözlerinizi doğru işittiysem doğaya pek güven duymuyor gibi-

61 1725’te Almanya’nın kuzeyinde, Hannover şehri yakınlarındaki Hertswold ormanında köylüler tarafından bulunduğu sırada hiçbir dil konuşmaksızın bir hayvan gibi tohum ve meyveyle beslenerek yaşamını sürdürmekte olan vahşi çocuk. Almanya doğumlu olan İngiliz kralı I. George’un emriyle saraya getirilmiş, ve Daniel Defoe, Jonathan Swift gibi eserlerinde medeniyeti sorgulayan çağdaş İngiliz yazarların yanı sıra, gerek aydınlanma, gerekse aydınlanma eleştirisinden türeyen duygusalcılık ve romantizm akımlarının etkisi altındaki felsefe ve şiir çevrelerinde de merkezi bir ilham ve tartışma kaynağı olmuştur. Rousseau’nun *Eşitsizliğin Kökeni* (1754) yapıtındaki “soylu vahşi” kişileştirmesinin ilham kaynaklarından biri olduğu düşünülebilir.

siniz, ki bana göre, cidden, şüpheli bir yaklaşımı fazla ileri götürmektir bu.”

“Ya sen, şanlı soyumun hangi güzide üyesi oluyorsun acaba?” bir anda ona dönüp tüfeğinin tetiğini şaklattı, tavrı yarı kinayeli yarı yabani görülebilirdi, ifadesinin gülünç aşırılığı ciddiyetine bir parça şaibe katmasaydı.

“Doğaya güvenen, insana güvenen ve naçizane, kendine de bir parça güven duyan biri.”

“Bu senin amentün, öyle mi? İnsana güven ha? Tanrı aşkına, sence hangisi daha çoktur, alıklar mı yoksa açık gözler mi?”

“Her ikisiyle de pek müşerref olmamış biri olarak, yanıtlamaya hakkım olduğunu pek sanmıyorum.”

“Ben senin yerine yanıtlayayım. Aptallar daha fazladır.”

“Neden böyle düşünüyorsunuz?”

“Arpalar atlardan sayıca neden daha fazlaysa aynı sebepten. Açık gözler aptalları, atların arpayı çiğnediği gibi çiğnemez mi?”

“Şakacı, çok şakacısınız beyefendi. Şakayı severim – ha, ha!”

“Ama ben gayet ciddiym.”

“Zaten komik olan da bu ya, mahsustan abarttığınız bir şeyi ciddi bir tavırla anlatmak – açık gözler aptalları, atların arpayı çiğnediği gibi çiğner. – Tanrım, çok komik, cidden, ha, ha, ha! Evet, sanırım şimdi sizi anlıyorum, bayım. Sizi ciddiye almakla ne kadar aptalca davrandım, üstelik de doğaya hiç güvenmemek gibi mahsustan söylediğiniz sözleri. Aslında siz de benim kadar güveniyorsunuz.”

“Ben mi doğaya güveniyormuşum? Ben? Tekrar söyleyeyim, hayatta daha çok şüphelendiğim bir şey yok. Bir defasında doğa yüzünden on bin dolar kaybettim. Doğa bunu benden yürüttü, malımın on bin dolarlık kısmını aldı kaçtı, bu nehir üzerindeki bir çiftlik, su seviyesinin aniden yük-

selmesiyle sele karışıp gitti; on bin dolar değerinde humuslu toprak olduğu gibi suya dökülüp heba oldu.”

“Fakat gün gelip aynı toprağın bir karşı akıntıyla geri geleceğine⁶² hiç güvenmiyor musunuz? – a, işte muhterem dostum da burada,” yaşlı cimriyi süzerek, “hâlâ yatağınıza dönmediniz mi? Tanrı aşkına, illa ayakta duracaksanız, o korkuluğa yaslanmayın, koluma girin.”

Dediği yapıldı ve ikisi yan yana durdular; yaşlı cimri güven dolu bir kardeşlik havasıyla şifacı doktora yaslanıyordu, yan yana durduklarında Siyam ikizlerinden güçsüz olanı güçlüye nasıl yaslanırsa öyle.

Missourili onları sessizce izledi, ta ki şifacı doktor sessizliği bozana dek.

“Şaşırmış gibi görünüyorsunuz, bayım. Herkesin içinde böyle bir kişiyi himayeme aldığım için mi? Ama ben dürüstlükten asla utanmam, hangi kılıkta olursa olsun.”

“Bana bak,” dedi Missourili, onu bir süre dikkatle inceledikten sonra, “tuhaf bir adamsın. Seni tam olarak nereye koyacağımı bilemiyorum. Ama her halükârda, yanımda son çalışan çocuğu hatırlatıyorsun bana.”

“İyi huylu, güvenilir bir çocuktu, umarım?”

“Ah, hem de nasıl! Şimdi güya çocuklara göre denen bu işi yapacak bir makine siparişi vermeye gidiyorum.”

“Öyleyse çocukları veto mu ettiniz?”

“Yetişkinleri de.”

“Fakat, beyefendi, bu da yine biraz güven eksikliğine işaret etmiyor mu? (Biraz dikel, azıcık, muhterem dostum; bütün ağırlığını veriyorsun.) – Çocuklara güvenmiyorsunuz, yetişkinlere güvenmiyorsunuz, doğaya güvenmiyorsunuz. Tanrı aşkına, beyefendi, kime veya neye güvenirsiniz siz?”

“Şüpheye güvenirim; özellikle de sen ve bitkilerin söz konusu olunca.”

62 İncil'den “Eklestastikus” 11:1'e nazire.

“Peki,” kendinden emin bir gülümsemeyle, “çok açık sözlüsünüz. Ama lütfen unutmayın, bitkilerimden şüphe etmekle doğadan da şüphe etmiş oluyorsunuz.

“Onu zaten söylemedim mi?”

“Pekâlâ. Tartışmanın hatrına ciddi olduğunuzu varsayacağım. Şimdi, doğadan şüphe duyan biri olarak, bu doğanın ta kendisinin sizi yalnızca şefkatle var etmekle kalmayıp şu anki güçlü kuvvetli ve kendine yeterli durumunuza ulaşmaya kadar da sadık bir biçimde yetiştirdiğini inkâr mı ediyorsunuz? Doğayı hiç de yakışık almayan bir biçimde itham etmek için kullandığınız bu zihinsel gücü de doğaya borçlu değil misiniz? Söyleyin, onu eleştirmek için kullandığınız şu gözlerinizi bile doğaya borçlu değil misiniz?”

“Hayır! Görme ayrıcalığını, on yaşımdayken Philedelp-hia’da beni ameliyat eden bir göz cerrahına borçluyum. Doğa beni kör etti ve körlüğe mahkûm edecekti. Oysa göz doktorum oyunu bozdu.”

“Yine de, beyefendi, ten renginize bakınca, açıkavada geçen bir hayatınız olduğuna hükmediyorum; farkında değilsiniz belki ama doğaya karşı zaafınız var, doğaya koşuyorsunuz, o evrensel anaya.”

“Pek anaçtır! Doğanın ihtiras nöbetleri sırasında kuşların doğadan kaçıp bana sığındığını bilirim ben, kaba saba görünmeme rağmen; evet, bir fırtınada buraya sığınırılar,” ayı derisi hırkasının kıvrımlarını yumruklayarak. “Sahi söylüyorum, sahi. Haydi, Bay Palavracı, bütün palavralarınız bir yana, soğuk, sıırıslıklam bir gecede siz kendiniz de hiç kapı dışarı etmediniz mi doğayı? Üstüne kepenkleri kapamadınız mı? Sürgüyü çekmediniz mi? Süngeri çekmediniz mi?”

“O konuda,” dedi şifacı doktor sakince, “pek çok şey söylenebilir.”

“Söyleyin o zaman,” başını öyle bir salladı ki bütün saçları dağıldı.

“Söyleyemezsiniz. Yapamazsınız.” Sonra, tırnak içinde konuşur gibi: “Bak, ey doğa! Yoncalarının tadına, aslanağzılarının kükremeyişine bir itirazım yok, ama pencerelerimi kıran doluyu kim yağdırdı?”

“Beyefendi,” sevecenliğinden bir şey yitirmeden kutulardan birini çıkararak, “doğayı tehlikeli bir karakter gibi gören birine rastlamaktan dolayı çok üzgünüm. Tavrınız ince olmakla birlikte sesiniz çatallı, yani boğazınız inmiş gibi görünüyor. İftira attığınız doğanın namına, size bu kutuyu takdim ediyorum; buradaki muhterem dostumda da buna benzer bir tane var, ama size ücretsiz hediye edeceğim. Doğa, yetki verdiği kimseler aracılığıyla, ki ben de bunlardan biri oluyorum, kendisini en çok istismar edenlere düzenli aralıklarla yarar sağlamaktan memnuniyet duyar. Lütfen alın.”

“Çek şunu! Burnumun dibine sokma. Bire on bahse girerim, içinde bir barut vardır. Böyle vakalar yaşandı. Gazete yönetmenleri öldürüldü böyle. Şunu çek diyorum.”

“Aman tanrım! Beyefendi...”

“Sana söyledim, kutularını istemiyorum,” tüfeğini kaparak.

“Ah, al onu – öhö, öhö! Haydi al” diye destek verdi yaşlı cimri; “keşke bana da bir tane bedava verseydi.”

“Yalnız hissediyorsun, değil mi?” aniden ona dönerek, “kendin kandırılmışsın, biri daha kansın da sana yoldaş olsun istiyorsun.”

“Nasıl yalnız hissedebilir,” diye cevapladı şifacı doktor, “ya da yoldaş arayabilir ben burada, yanıbaşında dururken; üstelik de ben, bunca güvendiği kişi. Kandırmaya gelince, söyleyin bana, bu zavallı adamcağızla böyle konuşmak insanlığa sığar mı? Benim ilacıma boş yere güvendiğini kabul etsek bile, hayal dünyasında, başka hiçbir etkisi olmasa bile, onu hastalığa umutla dayanmasını sağlayan şeyden mahrum etmek hoş bir davranış mı? Size gelince, eğer güveniniz yok-

sa ve bünyenizin doğuştan sağlıklı oluşu sayesinde güven duymadan, en azından benim ilacıma güven duymadan da idare ediyorsanız, bu hasta adamcağıza karşı böyle bir iddia ortaya atmak ne büyük acımasızlık. Aralık ayının ortasında harareтли, güçlü kuvvetli bir boksörün gidip hastanenin ateşini söndürmesinden, sırf kendisi ısıya ihtiyaç duymuyor diye titreyen hastaları da mahrum bırakmasından ne farkı var bu yaptığınızın? Vicdanınıza kulak verin, itiraf etmelisiniz ki bu hasta adamın güveni neye dayanıyor olursa olsun, ona karşı çıkmakla ya düşüncesizlik ediyorsunuz ya da insafsızlık. Haydi kabul edin, acımasızca değil mi bu yaptığınız?”

“Evet, zavallı ruh,” dedi Missourili, yaşlı adamı ciddi bir ifadeyle süzerek – “evet, benim gibi birinin senin gibi biriyle fazla açıksözlü konuşması hakikaten acımasızlık. Sen bu hayatta geç saate kalmış birisin, insanın normal uyku vaktini geçirmişsin; oysa hakikat kimileri için sağlıklı bir kahvaltı olsa da, akşam yemeğinde herkese fazla ağır gelir. Geç yenen ağır yemek de kötü rüya gördürür.”

“Tanrı aşkına – öhö, öhö! – neden bahsediyor bu?” diye sordu yaşlı cimri, şifacı doktora doğru başını kaldırarak.

“Tanrı’ya şükürler olsun!” diye haykırdı Missourili.

“Aklımı kaçırmış değil mi?” bir kez daha yardım istedi yaşlı cimri.

“Tanrı aşkına, beyefendi” dedi şifacı doktor Missourili’ye, “az önce niçin şükrediyordunuz?”

“Şunun için: Kimi zihinler için hakikat, aslında o kadar da zalimce bir şey değildir, çünkü, zavallı vahşiler tarafından bulunan bir tabanca gibi, korkudan çok merak uyandırır – ne işe yaradığını tahmin bile edemezler, tabii, dikkatsizce kurcaladıkları sırada kendiliğinden patlamazsa.”

“Ne kastettiğinizi anladığımı söyleyemeyeceğim,” dedi şifacı doktor biraz duraladıktan sonra, bu arada acıyla merak karışımı, endişeli bir ifadeyle Missourili’yi süzdü, sanki

onun akli dengesi için üzüntü duymaktaymış, aynı zamanda onu böyle bir noktaya neyin getirdiğini merak ediyormuş gibi, “ama şu kadarını biliyorum,” diye ekledi, “düşüncele-
rinizin genel şekli, en hafif deyimle, talihsiz. İçlerinde güçlü
bir şey olsa da, kaynağı fiziksel olan bu güç yok olup gide-
cek. Bir gün gelip bunlardan pişman olacaksınız.”

“Pişman mı?”

“Evet, bu yaşlı adam gibi, düşkünlük günleriniz gelip çat-
tığında, odanızda ak saçlı bir tutsağa dönüştüğünüz zaman,
hikâyesini okuduğumuz şu zindana düşmüş İtalyan gibi,⁶³
çocukluğun körpe günlerinde yanınızda olan o güvenli göğ-
sü mumla arayacaksınız; eğer yaşlılığınızda size geri döner-
se, Tanrı’nın sevgili kulusunuz demektir.”

“Süt anneye geri dönmek ha? İkinci çocukluk, yani. Yu-
muşaksınız siz.”

“Üstüme iyilik sağlık!” diye bağırды yaşlı cimri, “bütün
bunlar ne demek oluyor! öhö, öhö! Mantıklı konuşun dost-
lar. Sen,” Missourili’ye dönerek, “almayacak mısın bu ilaç-
tan?”

“Lütfen, muhterem dostum,” dedi şifacı doktor, doğrul-
maya çabalayarak, “bu kadar abanmayın, kolum uyuşuyor,
biraz çekilin, sadece birazcık.”

“Git,” dedi Missourili, “kendi başına ayakta duramıyorsan
git de mezarına uzan, yaşlı adam. Başkasına yaslananın işi
zordur bu dünyada.”

“Mezar demişken,” dedi şifacı doktor, “ona daha çok var,
benim ilacımı düzenli olarak kullandığı sürece.”

“Öhö, öhö, öhö! – Doğru söylüyor. Hayır ben – öhö! –
henüz ölmeyeceğim – öhö, öhö, öhö! Daha uzun yıllar var
önümde, öhö, öhö, öhö!”

“Güveninizi takdir ediyorum,” dedi şifacı doktor; “ama

63 Alexandre Dumas’ın *Monte Kristo Kontu*’ndaki Abbé Faria kastediliyor ola-
bilir.

öksürüğünüz beni endişelendiriyor, üstelik sizin için de sakıncalı. Lütfen, sizi yatağınıza götürmeme izin verin. Orada olmanız sizin için en iyisi. Dostumuzun da ben dönünceye kadar bekleyeceğini biliyorum.”

Böyle diyerek yaşlı cimriyi götürdü, sonra geri dönerek Missouri'yle konuşmaya kaldığı yerden devam etti.

“Beyefendi,” dedi şifacı doktor, bir parça gurur ve daha fazla duygusallıkla, “hasta arkadaşımız ayrıldığına göre, onun yanında ağzınızdan kaçırduğınız sözler hakkında ki kaygılarımı tam olarak ifade etmeme izin verin. Bu sözlerden bazıları, eğer yanılmıyorsam, hastayı korkunç bir şüpheye sevk etmeyi amaçlamanın yanı sıra, onun doktoru olarak bana karşı da nahoş birtakım ithamlar içeriyordu.”

“Tut ki öyle olsun,” tehditkâr bir edayla.

“O halde – o halde, cidden,” saygılı bir şekilde geri çekilerek, “sizin bütün bunları espri olsun diye söylediğiniz ihtimaline geri dönüyorum. Şakacı biriyle, bir dalgacıyla birlikte olduğum için şanslıyım.”

“Geri dönsen iyi edersin, dalgacı olduğum da doğru,” diye haykırdı Missouri, ona doğru yaklaşıp rakun kuyruğunu neredeyse doktorun suratına sürünecek şekilde sallayarak, “baksana!”

“Neye bakayım?”

“Şu rakuna. Senin gibi bir tilki onu yakalayabilir mi?”

“Eğer,” dedi diğeri, metaneti elden bırakmadan, “sizi herhangi bir şekilde kandırabileceğim ya da size zorla bir şeyi kabul ettirebileceğim, sizi olmadığım biri olduğuma inandırabileceğim gibi bir sanı içerisinde miyim diye soruyorsanız, dürüst bir insan olarak, böyle bir şeyi yapmaya ne niyetim ne de gücümün olduğunu söyleyebilirim.”

“Dürüst insan ha? Bence bir ödleğ gibi konuşuyorsun.”

“Boşuna uğraşıyorsunuz benimle ağız dalaşına girmek ya da bana hakaret etmek için. Masumiyetim beni iyileştiriyor.”

“Şu kocakarı ilaçlarının iyileştirdiği gibi. Ama tuhaf bir adamsın sen – çok tuhaf ve şaibeli bir adam; hatta düşünüyorum da, gördüklerimin içinde en tuhafı.”

Bunun ardından gelen inceleme şifacı doktorun sarsılan güvenini rahatsız etmiş gibiydi. Hem bu sözlerden alınmadığını göstermek hem de konuyu değiştirmek ister gibi, konuşmasına dostça bir sevecenlik katarak şöyle dedi: “Demek işlerinizi yapacak bir makine ısmarladınız. Kuşkusuz, insanı kaygılarınız New Orleans’a kadar gidip köle almanıza mani oluyor.”

“Köle mi?” göz açıp kapayana kadar yine huysuz bir ifadeye büründü, “uzak olsun. Beyazların ufacak bir iyilik için sağda solda iki büküm eğilip sırtıttığını görmek yetti de arttı, o zavallı zencilerin bir tabak mısır için yerlere kadar eğilmesine hiç katlanamam. Gerçi bana kalırsa bu ikisinden daha özgür olanı zencilerdir. Sen köleliğe karşısın, değil mi?”⁶⁴ diye ekledi, asa görevi gören tüfeğinin üzerinde iki eliyle doğrularak ve şifacı doktorun gözlerine sanki bir hedefe bakıyormuş gibi, gözünü kırpmadan bakarak.

“Bu bir çırpıda yanıtlayabileceğim bir soru değil. Kölelik karşıtı derken bir fanatığı kastediyorsanız, değilim; ama eğer insan olduğu için, köleler dahil bütün insanlar için kaygı duyan, ve kimsenin çıkarını tehdit etmemek, dolayısıyla kimsenin husumetini kazanmamak şartıyla, kanunlara uygun bir eylemle, çile ve acıyı (böyle bir şeyin bir dereceye kadar varolduğunu varsayarak), derisinin rengi ne olursa olsun, bütün insan soyu için ortadan kaldırmayı isteyen birini kastediyorsanız, o zaman dediğiniz gibiyim.”

“İnce elenmiş, sık dokunmuş sözler. Sen ılımlı adamsın, kötü adamın vazgeçilmez sağ kolu. Senin gibi ılımlı bir

64 Amerika’da kölelik karşıtlığının ulus ölçeğinde zemin bulması 1830’ları bulur. Kölelik karşıtlığının derli toplu bir tarihçesi için dijital okur New York Halk Kütüphanesi tarafından hazırlanan şu sayfayı ziyaret edebilir: <<http://abolition.nypl.org/print/abolition>>

adam yanlış işler için kullanılabilir ama doğru bir iş için işe yaramazdır.”

“Bütün bunlardan anladığım kadarıyla,” dedi şifacı doktor hoşgörölü tavrını sürdürerek, “bir Missourili olarak köleliğin hâkim olduğu bir eyalette yaşamınıza karşın kölece duygulardan uzaksınız.”

“Tabii, peki ya sen? Senin şu ruhsuz bir şekilde her şeyi si-neye çeken, alttan alan tavrın tam bir köle tavrı değil mi? Sahibin kim senin, Tanrı aşkına? Yoksa bir şirkete mi aitsin?”

“Sahibim mi?”

“Tabii ya, çünkü ister Maineli ol ister Georgialı, bir köle eyaletine ve köle pazarına aittir kişi, en iyi cinsleri her fiyata satın almak mümkündür, kâh karın tokluğuna kâh Devlet Başkanlığına. Kölelik karşıtı olmak, ey ulu Tanrılar, kölenin köleye duyduğu şefkattir olsa olsa.”

“Kara ormanda oldukça tuhaf fikirler edinmişsiniz herhalde,” bu kez tepeden bakan bir nezaketle gülümsedi şifacı doktor, namertçe darbelere mertçe göğüs gererek, “ama sadede gelecek olursak, ne çocuk ne yetişkin, ne köle ne de hür insan işinizi görmediğine göre, tek seçeneğiniz bir makine gibi görünüyor. Size başarılar diliyorum. – Ah,” kıyıya göz atarak, “işte Giradeau Koyu; benim gitmem gerekiyor.”

XXII

TOSKANA MÜNAZARALARININ KİBAR MEŞREBİNCE⁶⁵

“Felsefi İstihbarat Bürosu’ – pek parlak fikir! Peki benim bu lüzumsuz işlerle bir alâkam olduğunu da nereden çıkardın?”

65 Cicero’nun *Toskano Münazaraları*’na nazire. Cicero’yu Amerika’da ilk kez yayımlayan kişi, *Veranda Öyküleri*’nden *Moby Dick*’e kadar pek çok yapıtında Melville’in hiciv oklarını şimşek gibi üzerine çeken, Amerikan ulusunun “kurucu babası” Benjamin Franklin’dir.

Giradeau Koyu'ndan ayrıldıktan yaklaşık yirmi dakika sonra yukarıdaki sözler Missourili'nin omzunun üzerinden, o sırada yanına yanaşan rastgele bir yabancıya kükrenmişti; kambur, çarpık bacaklı bir adamdı bu, üzerinde işportadan alınma hırpani bir takım elbise, yakasının üstüne çıkardığı bir zincirin ucunda üzerinde F.I.B. yazılı pirinçten küçük bir rozet, köpeksi bir aşağılık kompleksiyle süklüm püklüm seğirtiyordu.

"Bu fuzuli işlerle bir alakam olduğunu nereden çıkardın, ha?"

"Ah, saygıdeğer beyefendi," diye mızırdandı diğeri, bir adım daha sokularak, yalakalıktan paspal paltosunun eteklerini kuyruk gibi sallıyordu adeta, "ah, edindiğim uzun tecrübe, naçizane hizmetlerimize ihtiyaç duyan bir beyefendiyi bir bakışta tanımayı öğretti bana."

"Peki, tut ki bir çocuk istiyorum – insanla dalga geçer gibi, 'iyi çocuk' dedikleri türden bir çocuk – sizin bu fasafiso büronuz – Felsefi İstihbarat Büronuz – bana nasıl yardım edebilir?"

"Evet, saygıdeğer beyefendi, ofisimiz tamamen felsefi ve fizyo..."

"Baksana – yukarıya gel – felsefeyle, veya hatta fizyolojiyle nasıl siparişe göre çocuk üretebilirsiniz? Buraya, yukarıya gel. Yoksa boynum tutulacak. Yukarıya gelsene, gel beyefendi, gel," diye çağırdı, sanki Pointer köpeğine seslenir gibi. "Söyle bana, istenen özelliklerden bir çeşniyi bir çocuğa nasıl doldurabilirsin, kıyma çeşnisini dolmanın içine doldurur gibi?"

"Beyefendi, ofisimiz..."

"Durmadan şu ofisten bahsedip duruyorsun. Yeri neredeymiş? Bu gemide mi?"

"Ah, hayır, gemiye henüz bindim. Ofisimiz..."

"Son durduğumuz limanda bindin demek? Baksana, ora-

da bir şifacı doktor tanıyor musun? Hardal rengi pardesü giymiş yavuz bir uçkâğıtçı?”

“Ah, beyefendi, Giradeau Koyu’nda yalnızca misafirdim. Ama şimdi siz hardal rengi bir pardesüden bahsedince, dediğinize benzer bir adamı ben gemiye bindiğim sırada gemiden inerken gördüm galiba, hatta onu daha önce de bir yerlerde görmüş gibiyim. Çok mülayim, mümin bir beyefendiyse benziyor gibi geldi bana. Onu tanıyor musunuz?”

“Pek sayılmaz, ama galiba senden daha fazla. Neyse sen işine bak.”

İzin verildiği için müteşekkire, yerlere kadar sarkan bir hareketle eğilerek söze başladı: “Ofisimiz...”

“Bana bak,” diye öfkeyle sözünü kesti bekâr, “belinden bir rahatsızlığın falan mı var senin? Ne diye eğilip, homurdanıp duruyorsun? Sakin dur. Ofisiniz nerede?”

“Benim temsilcisi olduğum şubemiz Alton’dadır, beyefendi, şu an içinden geçmekte olduğumuz hür eyalette,”⁶⁶ (bir parça gururla kıyıyı işaret ederek).

“Hürmüş! Hür bir insan olarak kendinle gurur duyuyorsun demek! Şu paltonun kuyrukları ve köle gibi bükülüp duran beline bakmadan? Hür demek? Kafanın içinde sahibinin kim olduğunu sanıyorsun, söyler misin?”

66 Sadakat gemisinin o an geçmekte olduğu noktada Mississippi Nehri’nin doğu kıyısında bulunan Illinois eyaletinde 1850’ler itibarıyla kölelik kaldırılmış, batı yakasındaki Mississippi’de ise hâlâ sürmektedir. Nehrin Ohio Irmağı’yla kavuştuğu noktada, Illinois bölgesinin güney ucunda bulunan Kahire şehrinin güneyinde kalan Missouri, Kentucky, Arkansas ve Tennessee eyaletlerinin ise tümünde köleliğe hâlâ izin verilmektedir. Kitabın XXIII. bölümüne rastlayan geminin Kahire uğrağının, metnin de kırılma noktasını oluşturduğuna pek çok eleştirmen tarafından dikkat çekilmiştir. O ana kadar pek çok kılıkta karşımıza çıkan düzenbaz bu noktadan itibaren gezmiş-görmüş Adam karakterinde karar kılacaktır.

Melville’in *Moby-Dick* sonrası yapıtlarını, Protestanlığın Amerikan siyaseti üzerindeki nüfuzunun eleştirisi perspektifinden ele alan derinlemesine bir analiz için bkz. Spanos, William V. *Herman Melville and the American Calling: The Fiction After Moby Dick 1851-1857*- State University of New York Press, Albany, 2008.

“A, a, a! Anlamıyorum – cidden – cidden. Fakat, saygıdeğer bayım, önceden de dediğim gibi, ofisimiz yepyeni ilkeler üzerine kurulmuş olup...”

“İlkelerinin canı cehenneme! Biri ilkelerinden konuşmaya başladı mı kötüye işarettir. Dur, geri gel, beyefendi; buraya gel, geri, beyefendi, geri! Sana söylüyorum, bundan böyle asla çocuk almayacağım. Hayır, Nuh derim de peygamber demem.⁶⁷ Ormanın içindeki eski evimde sincaplardan, sansarlardan, kuzgunlardan, kokarcalardan bıkip usanmışım zaten. Sinirimi bozacak, beni hasta edecek başka vahşi asalak istemiyorum. Çocuklardan bahsetme bana; çocuklardan gına geldi; boyu devrilesice çocuklardan. İstihbarat Bürolarına gelince, Doğu’da bulundum, bilirim o büroları. Aşağılık riyakârların elindeki dolandırıcılık şebekeleridir, takiyeden bir vitrinin arkasında, içten pazarlıklı kötülüklerini insanlığın başına musallat ederler. Sen de aynı soydansın.”

“Aman Tanrım, Tanrım, Tanrım!”

“Evet, üç kat pahalıya patlar senin çocuklarından biri bana. Kör olasıca çocukların!”

“Fakat, beyefendi, şayet çocuk istemiyorsanız, size, naçizane, bir yetişkin temin edemez miyiz, acaba?”

“Temin etmek mi? Tabii, hiç kuşku yok bana bir canciğer dost da temin edebilirsin, değil mi? Temin edecekmiş! Ne de ihtişamlı söz: Bu günlerde teminat senetleri çıktı, biri diğere bir kredi temin ediyor ve tez zamanda ödemezse ayağına bir zincir temin ediyor. Temin etmekmiş! Tanrı yazdıysa bozsun, asla temin edilmek istemiyorum. Hayır, hayır. Bana bak, senin şu amca oğlun otçu doktora da dediğim gibi, kendime işlerimi görecektir bir makine sipariş etmeye gidiyorum. Beni makineler paklar. Elma suyu değirmenim, mesela

67 Asıl metindeki ifade, “tıpkı bir Med ve Pers gibiyimdir.” İncil’de “Daniel” 6:8’de sözü geçen Medler ve Persler’in değışmez kanunlarına nazire.

– hiç elma suyumunu alıyor mu? Ot biçme makinem – sabahları tembel tembel uyukluyor mu? Mısır soyma makinem – bana küstahlık ediyor mu? Hayır: Elma suyu değirmeni, ot biçme makinesi, mısır soyacağı, hepsi sadık bir biçimde işlerine bakıyorlar. Üstelik çıkar gütmenden, sendika yok, ücret yok, yine de ömürleri boyunca iyiliğe çalışıyorlar; erdem kendi kendisinin mükâfatıdır sözünün pırl pırl örnekleri – tanıdığım tek amelî Hristiyan onlar.”

“Aman Tanrım, Tanrın, Tanrım, Tanrım!”

“Evet, – çocuklar mı? Tepemin tasını attırıyor, ahlâkî açıdan bakarsak, nerede bir mısır soyacağı, nerede bir çocuk? Bir mısır soyacağı, iyi amellerdeki sabır ve sebatıyla cennete gitse yeridir. Peki bir çocuğun cennete gideceğini sanıyor musunuz?”

“Cennete giden bir mısır soyacağı mı?” gözlerini devirerek. “Beyefendi, öyle konuşuyorsunuz ki, sanki cennet, Washington’daki bir patent müzesiymiş gibi – pes, pes, pes! Sanki makine düzenekleri, kukla düzenekleri cennete gidebilirmiş gibi – pes, pes, pes! Hür iradeden yoksun bir nesnenin, iyi amellerin ebedi mükâfatını kazanacağından bahsetmek – pes, pes, pes!”

“Seni Tanrıöver Birderibirkemik,⁶⁸ ne diye homurdanıyor sun? Ben öyle bir şey mi dedim? Bana öyle geliyor ki pek güzel şeyler söylüyorsun ama tam aksi bir şeyleri ima ediyorsun ya da benimle bir münakaşaya tutuşmak ister gibisin.”

“Dediğiniz gibi ola da bilir olmaya da bilir, saygıdeğer be-

68 Asıl metinde geçen *Praise-God Barebone*’in sözcük karşılığı. İsim, fanatik bir Anabaptist’e aittir. İngiltere’de I. Charles ve kraliyet taraftarlarına karşı Cromwell öncülüğünde açılan iç savaşın ardından 1649’da Rump Parlamentosu kurulmuş, 1653’te Cromwell bu parlamentoyu dağıtarak yerine yeni bir meclis toplamıştır. Kısa ömürlü olacak bu yeni meclis, delegeleri arasında bulunan Barebone’un adıyla anılır. Kendisine “Püritanlar’ın Musa’sı” lakabını yakıştıran Cromwell’in İngiltere’de yönetime hâkim olduğu 1649-1653 arası dönemde Katolikler’e karşı ağır ceza yasalar yürürlüğe konmuş, İrlanda ve İskoçya’ya karşı geniş çaplı askeri harekâtlar düzenlenmiştir.

yefendi,” diye ciddi bir yanıt geldi buna, “ama eğer dediğiniz gibiyse, onuru çiğnenmiş bir asker en ufak hareketi nasıl kendisine yapılmış bir saldırı olarak alırsa, dinine hakaret edilmiş bir Hristiyan da müşrikliği çabucak, hatta bazen çarçabuk fark eder.”

“Peki,” hayrete düşmüş bir halde duraladıktan sonra, “ne idüğü belirsiz bir çift olarak seni ve şifacı doktoru aynı arabaya koşmalı.”

Böyle diyen bekâr onu keskin gözlerle inceliyordu ki pirinç rozetli adam onu tekrar tartışmaya davet eden bir ipucu ortaya atarak, (Missourili’nin) hizmetkârlar hakkındaki görüşlerinin devamını duymak için sabırsızlandığını söyledi; iltifat eder gibi.

“O konuda,” diye atıldı heyecanlı bekâr, imayı duyar duymaz roket gibi fırlayarak, “bütün düşünen kafalar bugünlerde aynı sonuca varıyor –muazzam bir tecrübe mirasından türeyen bir sonuç bu– Horace ve diğer antik dönem düşünürlerinin hizmetkârlar hakkında söylediklerine bir bakın –evet, şu sonuca varıyorlar ki ister çocuk ister yetişkin, insan denen hayvan, pek çok iş kolu açısından, zararlı bir hayvandır. Güven olmaz ona, bir öküz kadar güven olmaz; vicdana gelince, bir köpek ondan üstündür. Bu yüzden de bu binlerce yeni icat – kart makineleri, nalbant makineleri, tünel açma makineleri, hasat makineleri, elma toplama makineleri, ayakkabı boyama makineleri, dikiş makineleri, tıraş makineleri, getir-götür makineleri, garson makineleri ve Tanrıbilir ne makineleri; bütün bunlar o iflah olmaz hayvanın, çalışan ya da hizmet eden insanın tarihe karıştığı, vadesini doldurmuş bir fosile döndüğü bir devri müjdeliyorlar. Bu şanlı devrin hemen öncesinde bunların, özellikle de çocukların, postunu getirene, tıpkı o kurnaz ‘köstebekler’ için olduğu gibi, ödül verileceğine hiç kuşkusuz yok. Evet, (tüfeğini güvertenin zeminine vurarak) o günlerin yaklaştığını düşün-

dükçe seviniyorum; kanunların teşviğiyle şu tüfeğimi omuzlayıp çocuk avına çıkacağım.”

“Aman Tanrım, Tanrım, Tanrım! – fakat *bizim* ofisimiz, saygıdeğer beyefendi, bahsetmeye çalıştığım gibi...”

“Hayır,” kirli sakalını rakun derisine gömerek. “Beni yağlamaya çalışma, şifacı doktor bunu denemişti zaten. Benim deneyimim –ki otuz beş çocukla çalıştım– bana ergenliğin doğal bir alçaklık durumu olduğunu kanıtlıyor.”

“Tanrı korusun!”

“Evet, öyle. Bana derler Zift; dediğimden dönmem. On beş yıllık deneyime dayanarak konuşuyorum, tam otuz beş çocuk, Amerikalı, İrlandalı, İngiliz, Alman, Afrikalı, melez, çaresizliğimi bilen biri tarafından Kaliforniya’dan gönderilen o en son Çinli çocuğu, Bombay’dan gelen Hintli çocuğu hiç saymıyorum. Haydut! Baharda yumurtalarımı emerken yakaladım onu. Hepsi alçaktır tek tek her biri, ister Kafkas olsun ister Moğol. İnsan doğasının genç bireyinde alçaklığın akıllara durgunluk verici sonsuz çeşidini bulabilirsiniz. Hatırlıyorum da, birbiri ardından tam yirmi dokuz çocuğu kovduktan sonra –her birini de, kesinlikle akla gelmeyecek, tümüyle o çocuğa has bir tür muzırlık yüzünden kovmak zorunda kalmıştım– kendi kendime demiştim ki: artık kesinlikle listenin sonuna gelmiş olmalıyım, hepsini tükettim, şimdi gidip bir çocuk alırsam, önceki yirmi dokuzundan da farklı bir çocuk, hiç şüphesiz bunca zamandır aradığım o erdemli çocuk olacaktır. Fakat, Tanrı korusun! Bu otuzuncu çocuk –bu arada, o sırada sizin istihbarat bürolarınızdan ya da silktiğim için çocuğu ta New York’tan, Göçmenlik Bürosu’ndan sipariş etmişim, sekiz yüz çocukluk yedekler ordusundan benim özel siparişim üzerine özenle seçilmişti, bütün ulusların tomurcukları, böyle yazmışlardı mektupta, geçici olarak Manhattan’ın doğusunda bir ada üzerindeki kışlada bekletilmekteydiler– diyeceğim o ki, bu otuzuncu ço-

cuk huy itibariyle kibar sayılırdı. Vefat etmiş olan annesi, bir hanımefendinin hizmetkârı mıymış neymiş; hali tavrı da, ne yalan söyleyeyim, ayaktakımı için kusursuz bir Chesterfield kadar efendiydi; çok da zekiydi üstelik – leb demeden leb-lebiyi anlıyordu. Hele o ne kibarlık! ‘Müsaadenizle, bayım! Müsaadenizle, bayım!’ durmadan eğilerek ‘Müsaadenizle, bayım’ diyordu. Üstelik de tuhaf bir biçimde hem aileden biri gibi yakın davranıyordu, hem de bir hizmetkâr gibi saygılı. İşlerime canı gönülden ilgi gösteriyordu. Aileden biri gibi görülmek istiyordu – evlatlığım yerine koyuyordu kendini herhalde. Sabahleyin ahırına giderken nasıl da çocuğu bir iyi niyetle kısırağıma dolaşmaya çıkarırdı, ‘Müsaadenizle, bayım, her geçen gün şişmanlıyor.’ ‘Ama pek de temiz görünmüyor, değil mi?’ böylesine sevecen bir ufaklığa sert davranmak istemediğimden, ‘üstelik baldırı da biraz içe kaçmış sanki, değil mi? Ama her neyse, belki de bu sabah gözlerim iyi görmüyordur,’ diyordum. ‘Müsaadenizle bayım, bana kalırsa tam oradan kilo alıyor, müsaadenizle.’ Kibar sahtekâr! Kısa süre sonra o zavallı kısırağa geceleri arpa vermediğini fark ettim, onu yatırmıyordu da. Bu tür oda hizmetçisi işlerine tenezzül etmiyordu beyefendi. Kasti ihmallerinin ardı arkası gelmiyordu. Üstelik, görevini süistimal ettikçe daha da kibarlaştı.”

“Ah, bayım, onu yanlış anlamış olmalısınız.”

“Hiç de değil. Üstelik, Chesterfield’i andıran dış görünüşünün altında fena halde yıkıcı eğilimler taşıyordu bu çocuk. Egerin altına serdiğim battaniyemi kesti, çıkan deri parçalarıyla sandığını bağlamak için. Tamamen inkâr etti. O gittikten sonra deri parçalarını yatağının altında buldum. Sonra, çapanın sapını çaktırmadan kırıyordu, çapa yapmaktan kurtulmak için. Sonra da çalışırken aşırı kuvvet kullandığı için kibarca pişman oluyordu. Hatasını affettirmek için en yakın kasabaya doğru bir yürüyüşe çıkıp –yol boyunca çiçek

açmış kiraz ağaçları arasından– kırılan aleti tamir ettirmeyi öneriyordu. Çok kibar bir şekilde armutlarımı, sağda solda düşürdüğüm sent, şilin ve dolarlarımı çaldı, bir sincap gibi cevizlerime dadandı. Ama hiçbir şeyi ispat edemedim. Ona şüphelerimi söyledim. Gayet yumuşak bir tonda, ‘Biraz daha az kibarlık, biraz daha fazla dürüstlük daha makbule geçer,’ dedim. Öfkeden köpürdü, beni iftira atmaktan dava etmekle tehdit etti. Sonrasında Ohio’da yaptıklarını hiç anlatmayacağım; bir tren yolunun ortasına zarafetle demir bir çubuk koyarken yakalandı, körükçü onun yüzüne gerçeği söyleyip haydut dediği için. Her neyse, yeter: Kibar ya da laubali çocuklar, beyaz çocuklar ya da zenci çocuklar, zeki çocuklar ya da tembel çocuklar, Kafkasyalı çocuklar ya da Moğol çocuklar – hepsi birer alçak.”

“Dehşet verici, dehşet verici!” kravatının sökük ucunu sinirli bir hareketle ceketinin altına sokarak. “Kuşkusuz, saygıdeğer beyefendi, korkunç bir yanılıyla hareket ediyorsunuz. Yani, tekrar affedersiniz ama, çocuklara zerre kadar güven duymuyor gibisiniz. Çocukların, en azından bir kısmının birtakım küçük aptalca kusurlara meyilli olduğunu kabul ediyorum. Ama, saygıdeğer beyefendi, doğanın yasaları gereği büyüyüp bu tür şeyleri tamamen geride bıraktıklarında ne olacak?”

Şimdiye dek kendisini büyük ölçüde köpekli inilti ve homurtulardan oluşan şikâyetlerle açığa vuran pirinç rozetli adam, daha az çekingen bir rövanş için cesaret toplamaya başlıyor gibiydi. Fakat bu yeni denemesi karşı taraftan pek fazla destek görmedi, diyalog hemen sonrasında şu şekilde sürdü:

“Çocuklar büyüdüklerinde hatalarını geride bırakacaklar, öyle mi? Kötü çocuklardan iyi adamlar mı çıkacak? Beyefendi, ‘çocuk, yetişkinin babasıdır’;⁶⁹ dolayısıyla, bütün

69 Wordsworth’ün “My Heart Leaps Up” şiirinden bir dize.

çocuklar birer alçak olduğuna göre bütün adamlar da öyledir. Tanrı iyiliğimi versin, bunları siz benden daha iyi biliyorsunuzdur, bir istihbarat bürosu işlettiğinize göre; insan soyunu incelemek için kimbilir nice vesile sunar böyle bir iş. Haydi bu şeyleri gayet iyi bildiğinizi itiraf edin. Bütün insanların alçak olduğunu bilmiyor musunuz, tabii bütün çocukların da?”

“Beyefendi,” diye yanıtladı öbürü, duyguları altüst olmakla birlikte bir parça cesaret toplamış gibi, fakat temkini de elden bırakmayarak – “Tanrı’ya şükür, bu dedikleriniz hakkında en ufak fikrim yok. Doğru,” diye dalgın bir tavırla devam etti, “ortaklarımla birlikte bir istihbarat bürosu işletiyorum, ve on yıldır –bu Ekim’de onuncu yılımız doluyor– bu alanda iyi kötü faaliyet gösteriyoruz; bunun büyük kısmı da Cincinnati şehrinde geçti; ve bu uzun süre zarfında, sizin de dediğiniz gibi, insan soyunu incelemek için elime epeyce fırsat geçmiş olmalı ancak – iş icabı, yalnızca yüzleri incelemekle kalmıyor, farklı uluslardan, işvereni işçisi, görgülüsü görgüsüzü, eğitilmiş cahili, kadını erkeği binlerce insanın yaşamalarını didik didik ediyoruz, buna karşın –tabii birkaç istisna olduğunu açıkyüreklilikle kabul ediyorum– naçizane gözlemlerime dayanarak gördüm ki, böyle mahrem alanında incelendiğinde insanoglu –insani kusurlar için pay bırakmak kaydıyla– en saf meleşin arzu edebileceği kadar saf bir ahlâkî tablo çizmektedir. Bunu, tam bir güvenle söylüyorum.”

“Zırvalık! Dedigine kendin de inanmıyorsun. Yahut denize açılmış bir çiftçi gibi, halatlardan bihabersin. Gözünün önünde birilerinin hiç durmadan çektiği, yılan gibi bir aşağı bir yukarı kayan bu halatlar yüzlerce metre hareket eder de senin ruhun bile duymaz. Hasılı, bütün gemi bir muammadır senin için. Senin gibi acemiler, geminin denize açılacak kadar sağlam olup olmadığını bile bilmezsiniz. Ama ne gam, başparmaklarınızı koltuk altına kısıtır, çürük tahta-

ların üzerinde bir aşağı bir yukarı volta atarken budala gibi bir de şarkı tuttursunuz, kurnaz gemi sahibinin, gemiyi bir güzel sigortalattıktan sonra parçalanacağını bile bile denize salan o adamın, sizin o cahil dilinize doladığı bir şarkı:

‘Kabaran denize karşı, ıslak bir bez parçasıyla!’⁷⁰

“Ve beyefendi, şimdi anlıyorum ki aslında sözlerinizin tamamı, dalgalı denizde ıslak bir bez parçasından başka bir şey değil; kuvvetli esen başıboş bir rüzgâr; benim sözlerime tam bir tezat teşkil ediyor.”

“Bayım,” diye sesini yükseltti pirinç yaka kartlı adam, sabrı neredeyse taşmış bir halde, “saygıda kusur etmek istemem ama görüşlerinizin bir kısmını itidalsizce ifade ettiniz. Ofisimize gelip, bize hakaret yağdıran müşterilerimize de böyle deriz, kendilerine gönderdiğimiz pırlanta gibi bir çocuk –o sırada büsbütün yanlış değerlendirdikleri bir çocuk– yüzünden şikâyetle geldiklerinde. Evet, izin verirseniz, ufak tefek bir adam olabilirim ama benim de kendimce duygularım var.”

“Peki, peki, kastım, duygularını incitmek değil kesinlikle. Ufak, pek ufak oldukları konusunda sözünüze güveniyorum. Affedersiniz, affedersiniz. Ama hakikat bir çim biçme makinesi gibidir, hassas mizaçlar onun yolundan çekilmeli. Dediğimi anladığınızı umuyorum. Sizi incitmek istemem. Tek demek istediğim, en başta da söylediğim şey, fakat bu kez yeminle söylüyorum ki bütün çocuklar alçaktır.”

“Bayım,” diye alçak sesle yanıtladı diğeri, mahkemede gururu kırılmış yaşlı bir avukat, yahut hınzırca alaylara hedef olan iyi yürekli bir safdil gibi – “Bayım, bu mevzuya geri döndüğünüze göre, bu konuyla ilgili birkaç ufak, naçizane görüşü kendimce ufak, naçizane bir biçimde size arz etmeme izin verir misiniz?”

70 İskoçyalı şair Allen Cunningham'ın (1784-1842) bir şiirinin ilk dizesi ve başlığı.

“Ah, tabii!” küçümser bir umursamazlıkla başını öte yana çevirmiş çenesini ovalayarak. “Ah, tabii, buyrun.”

“Peki o halde,” diye devam etti diğeri, bu kez, sinir bozucu işporta malı buruşuk takım elbisesinin izin verdiği ölçüde kibar bir hava takınarak, “peki o halde, ofisimizin temellerini oluşturan,” temkinli bir biçimde ayak parmakları üzerinde yükselirken temkinli bir biçimde gururunu kabartarak, “belli bazı ilkeler, kesinkes felsefi ilkeler, beni ve ortaklarımı, insanı dikkatli bir biçimde tahlil etmeye yöneltti, sessiz bir kurama dayanarak ve tümüyle kendimize ait, zararsız bir amaç için. Şimdi o kuramı uzun uzadıya açıklayacak değilim. Ama ortaya çıkan bazı sonuçlara, müsaadenizle, çok kısaca değineceğim; yani bilimsel olarak ele alınan çocukluk haline ilişkin sonuçlara.”

“Demek bunu incelediniz? Özellikle çocukları incelediniz? Bunu neden daha önce söylemediniz?”

“Beyefendi, naçizane iş tecrübem boyunca bunca üstadla, beyefendi üstadlarla boşuna konuşmadım. Onlardan öğrendiğim kadarıyla bu dünyada insanlar arasında bir öncelik sırası olduğu gibi görüşler arasında da bir öncelik sırası vardır. Siz nazikçe bana görüşlerinizi aktardınız, şimdi de ben size naçizane görüşlerimi aktaracağım.”

“Yağ çekmeyi bırak da devam et.”

“İlk olarak, teorimiz fiziksel alandan ahlâkî alana doğru bir analogi üzerinden ilerlemeyi salık verir. Bu noktada haklı mıyız? Şimdi, küçük bir çocuğu ele alalım, daha doğrusu küçük bir erkek çocuğu, bir çocuk-adamı – saygılarımı sunarak soruyorum bayım, ilk bakışta gözünüze ne çarpar?”

“Bir alçak, bayım! Mevcut ve müstakbel bir alçak!”

“Beyefendi, ihtiras istila ettiği vakit, ilim, şüphesiz, ricat eder. Devam edebilir miyim? Peki, öyleyse ilk olarak, genel bir bakışla, gözünüze çarpan nedir, bu erkek bebek veya çocuk-adamda?”

Bekâr kendi kendine homurdandı, ancak bu kez, genel olarak, kendine öncekinden daha fazla mukayyet oldu, yine de açık seçik bir yanıt vermeyi göze alamadı.

“Dikkatinizi çeken nedir? Saygıyla tekrar ediyorum.” Ancak, boş bir ağaç kovuğuna saklanmış bir ayının boğuk, yarı susturulmuş sesi gibi bir homurdanmadan başka yanıt gelmeyince, soruyu soran kişi sözlerine devam etti: “Peki, naçizane, sizin adınıza yanıtlamama izin verirseniz, yarım yamalak bir yaratık olduğunu söylersiniz; kaba bir eskize benzer bir şey, müsvedde kâğıda çizilmiş ufak bir ön etüd ya da deyim yerindeyse, öylesine çiziktirilmiş bir insan karikatürü. Fikir, görüyorsunuz ya, beyefendi, oradadır, ancak henüz içini doldurmak ister. Tek kelimeyle, çocuk-adam henüz her bakımdan pek küçüktür; bunu inkâr edecek değilim, ancak pek çok şey *vaat etmektedir*, değil mi? Evet, hakikaten, çok şey vaat ettiğini söyleyebilirim. (İşte, müşterilerimize de böyle söyleriz, minik asil bir ufaklığı *cüce* olduğunu söyleyerek reddettiklerinde). Fakat bir adım daha ilerleyerek,” hırpani pantolonunun paçasını uzatıp bir adım daha yanaşır, “şimdi müsvedde kâğıda çizilmiş karikatür örneğini bırakıp, bu kez, gerektiğinde kullanmak üzere, bitkiler âleminde bir örnek alalım. Bir tomurcuk, bir zambak tomurcuğu, diyelim isterseniz. Şimdi, yeni doğmuş bir çocuk-adamın sahip olduğu özellikler –henüz tümüyle arzu edildiği gibi olmadığını çekinmeden itiraf ediyorum– şimdilik olduğu kadarıyla mevcuttur ve yetişkin bir insanınki kadar elle tutulur - gözle görülür durumdadır. Ama bununla da kalmayacağız,” bir adım daha atarak. “Çocuk-adam her ne kadar küçük olsa da, yalnızca bu özelliklere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda –burada bitkiler âlemi mecazımız devreye giriyor– zambağın tomurcuğu gibi, başka özelliklerin de gizli ipuçlarını barındırır; yani halihazırda görünmez olan birtakım özellikler, henüz uykuda olan güzellikler.”

“Haydi, haydi, bu konuşma pek fazla bitkiler âlemine ve güzelliklere daldı. Kısa kes, kısa kes!”

“Beyefendi,” miadını doldurmuş bir binbaşıya özgü, nuh nebiden kalma bir askeri hareketle, “çocuklar hakkında yeni bir felsefenin henüz gelişme aşamasındaki büyük merkezi kuvvetlerinden önemli bir iddianın öncü kuvvetlerini söz cephesine sevk ederken, kuşkusuz böyle bir harekâtın gerektirdiği ölçeği takdir edersiniz, bu her ne kadar küçük ve naçizane bir harekât da olsa. Devam etmeme müsaa-
de eder misiniz?”

“Evet, kes tıraşı da devam et.”

Böylelikle cesaret alan pirinç rozetli filozof devam etti:

“Farzedin, bu kıymetli beyefendi (bir müşteri hizmetimi-
ze başvurduğunda, farazî bir müşteriden bahsederken böyle hitap ederiz), farzedin, bu kıymetli beyefendi, Adem, cennete birdenbire düşmüş olsun, çayırın ortasındaki bir inek gibi; böyle farz etsek, – bu durumda bilge yılan bile böylesine köse sakallı masum bir sâbinin gün gelip sakal yönünden keçiy-
le aşık atacağını nasıl bilebilirdi? Yılan ne kadar bilge de olsa, böyle bir akıbet onun bilgisinden tümüyle gizlenmiştir.”

“Orasını bilemem. Şeytan çok bilgedir. Gidişata bakılırsa insanı, Yaratan’dan bile daha iyi anlamış gibi görünüyor.”

“Tanrı aşkına, öyle söylemeyin! Sadede gelelim. Çocuk-adamın, sakaldan yana kelli-felli bir adaminkinden hiç de arta kalmayacak, müstakbel bir eklentiye sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Peki, bu şahane sakal için, cömert bir öngörüyle, çocuk-adamı, daha beşikten, takdir etmemiz gerekmez mi? Gerekir, öyle değil mi? Arz ediyorum.”

“Evet, çıkar çıkmaz onu ayrıık otu gibi kökünden biçerse,” kirli sakalını, bir domuz gibi, rakun derisi şapkasına sürterek.

“Analojiyi kurduk,” diye devam etti öbürü, konunun dağılmasına aldırmış etmeden, “şimdi de uygulayalım. Farzedin bir çocuk hiçbir asil özellik sergilememiş olsun. Cömert

davranıp ona gelecekteki asaleti için itimat edin. Anlamıyor musunuz? Böyle deriz, bir çocuğu işe yaramaz diyerek bize koşa koşa geri getiren müşterilerimize: ‘Hanımefendi veya beyefendi (duruma göre), bu çocuğun sakalı var mı?’ ‘Yok.’ ‘Şimdiye dek,’ saygıyla sorarız, ‘asil bir özellik segiledi mi?’ ‘Hayır, hem de hiç.’ ‘Öyleyse, hanımefendi veya beyefendi, istirham ederiz, onu geri götürün ve böyle bir asil özellik boy gösterene kadar yanınızda tutun, zira, inanın, tıpkı sakal gibi, bu özellik de onun içinde mevcut.’”

“Pek güzel bir teori,” diye küçümser bir edayla haykırdı bekâr, ancak içten içe meseleye getirilen bu yeni ve tuhaf bakış açısından etkilenmediği söylenemezdi, “ama buna nasıl güvenmeli?”

“Eksiksiz bir güven sayesinde. Devam edelim. Bir kez daha çocuk adama bakın, lütfen.”

“Dur!” ayı derisinden kolunu bir pençe gibi uzatarak, “şu çocuk-adamı ikide bir önüme sürme. Ekmeği sevmeyen mayayı neylesin. Mantıksal açıklaman için zorunlu olan hariç, başka örnek istemiyorum.”

“Çocuk-adama tekrar bakın,” diye yineledi pirinç rozetli olan, inatçılığı pekişmişçesine, “göstereceği gelişim açısından bakın, demek istiyorum. İlk başta çocuk-adamın dişleri yoktur, ama altı aylık olduğunda – haksız mıyım?”

“O konuda hiç fikrim yok.”

“Öyleyse devam edelim: ilk başta dişten yoksun olmakla birlikte, yaklaşık altı aylık olduğunda söz konusu uzuv çocuk-adamda baş gösterir. Ve bu küçük, narin baş gösterme pek sevimlidir.”

“Ne demezsin ama derhal dökülür bu dişler, bir işe yaramaz.”

“Kabul. Zaten bu yüzden de, iyilikten yana nasibini almamış, üstelik kötülüğün bini bir para olan bir çocuğu geri getiren müşterilerimize deriz ki: ‘Ufaklık pek fena özellikler

gösteriyor, değil mi, efendim?’ ‘Ardı arkası yok.’ ‘Ama bize güvenin, bunun sonu gelecek, çünkü efendim, bu ufaklığın çocukluğundaki ilk geçici dişlerinin ardından şimdiki sağlam, hatta güzel, kalıcı dişleri gelmedi mi? Ve o süt dişleri iyicene sallandığı zaman, şimdiki sağlam, hatta güzel, kalıcı dişlerin hızla öbürlerinin yerini alacağını işaretleri değil miydi bu?’ ‘Doğru, doğru, bunu inkâr edemem.’ ‘Öyleyse, efendim, istirham ediyoruz, onu geri alın ve doğanın hızlı gelişimi içinde, şikâyetçi olduğunuz o geçici ahlâkî kusurlardan arınıp, yerlerine sağlam, hatta güzel ve kalıcı erdemler tomurcuk verene kadar bekleyin.”

“Yine pek felsefi,” diye küçümser bir yanıt geldi; dış görünüşteki küçümseme, içerideki tedirginlikle orantılıydı belki de. “Hakikaten engin bir felsefe, fakat bana söyleyin –analojinize devam edecek olursak– kalıcı dişler, süt dişlerini izlediğine, hatta onlardan türediğine göre, kusurların aktarılması da ihtimal dahilinde değil mi?”

“Kesinlikle hayır.” İddiası güçlendikçe alçakgönüllülüğü sönümleniyordu. “Kalıcı dişler süt dişlerinin ardından gelir ama onlardan türemez; birer vasidirler, oğul değil. Süt dişleri, elmanın çiçeği gibi, sonradan meydana gelecek meyvenin hem babasıdır hem de meyveye dahil değildir, arkadan gelen dizinin yeraltındaki bağımsız gelişimi onları yerinden eder. Bu arada bu örnek, arzum hilafına olmasa da, kastettiğimden daha fazlasını gösteriyor.”

“Ne gösteriyor?” ikna olmayı kabullenemediği için içten içe huzursuzlanarak, bir fırtına bulutu gibi hırçın bir yüz ifadesiyle.

“Şunu gösteriyor ki, herhangi bir çocuk, hele de şer bir çocuk hakkında ‘çocuk, yetişkinin babasıdır’ deyişini kayıtsız şartsız uygulamak, insan ırkına yönelik insafsız bir ithamda bulunmanın yanı sıra, çok geniş bir...”

“Senin bu analojin,” bir atmaca gibi atılır.

“Evet, saygıdeğer bayım.”

“Peki ama analogi bir sav mıdır? Sen bir dil cambazısın.”

“Dil cambazı mı?” incinmiş bir ifadeyle.

“Evet, fikirler arasında oyun oynuyorsun, başkalarının kelime oyunu yapması gibi.”

“Eh, peki, her kim bu minvalde konuşursa, her kim insan aklına zerre kadar güvenmezse, her kim insan aklını küçümserse, ona açıklama yapmak boşunadır. Yine de,” tavrını değiştirerek, “söylememe izin verirseniz, analoginin gücü sizi biraz olsun etkilemiş olmasaydı onu küçümsemeye kalkmazdınız.”

“Konuş dur,” aşağılayıcı bir tonda, “lütfen söyler misin bana, o son kurduğun analogi ile istihbarat büronuzun ne alakası var?”

“Çok alakası var, saygıdeğer beyefendi. Bir müşterimiz, kendisine yetişkin bir hizmetkâr temin etmemizden kısa bir süre sonra, onu bize geri göndermeye kalktığı anda, kendisine vereceğimiz yanıt bu analogiden türetiyoruz. Bu yetişkin, müşterimizin yanındayken nahoş bir şey yapmış değildir, ancak müşterimiz söz konusu yetişkini uzun zaman önce, henüz bir çocukken yanında çalıştırmış olan bir beyefendiden, onun hakkında tesadüfen olumsuz şeyler işitmiştir. Söz konusu yetişkini elinden tutarak kibarca yeniden bu müşkülpesent müşterimize takdim eder ve şöyle deriz: “Sakın, efendim, bu yetişkini reddederken geriye dönük işleyen bir kanun gibi davranmayın. Hanımefendi yahut beyefendi, tırtılın günahıyla keleşliği itham edebilir misiniz? Bütün yaratıklar, doğal gelişimleri sırasında kendi kendilerini tekrar tekrar gömerek sonsuza dek hep daha iyiyi diriltmezler mi? Hanımefendi yahut beyefendi, bu yetişkini geri alın, belki önceden bir tırtıldı ama artık bir keleş.”

“İstediğin kadar kelime oyunu yap ama analogi oyunlarını kabul etsek bile, bütün bunlar ne anlama geliyor? Tırtıl ayrı

bir yaratıktı da kelebek ayrı bir yaratık mı? Kelebek, gösterişli bir pelerine bürünmüş bir tırtıldan başka bir şey değildir; pelerini çıkarırsan, sahtekârın mekik gibi ince uzun gövdesi, eskiden olduğu gibi kurtçuk biçimiyle cıscıbil ortada kalır.”

“Analojiyi reddediyorsunuz. O halde gerçeklere dönelim. Belli bir kişiliğe sahip bir gencin, zıt kişilikte bir adama dönüşebileceğini reddediyorsunuz. Öyleyse – işte, buldum. La Trappe manastırının kurucusu ile Ignatius Loyola’yı düşünün; gençliğinde, hatta yetişkinliğine kadar her ikisi de hovarda birer delikanlıdır ama sonunda, münzevi nefis terbiyesi namına birer dünya harikası oldular. Bu arada, bu iki örneği, akli bir karış havada, genç bir garsonu alelacele bize geri getiren müşterilerimize anlatırız. ‘Hanımefendi yahut beyefendi – sabır, biraz sabır,’ deriz; ‘beyefendi veya hanımefendi, siz, bir fıçı iyi şarabı sırf mayalanırken bulanık görünüyor diye döker misiniz? Öyleyse bu genç garsonu da başınızdan atmayın, çünkü içindeki iyilik ancak mayalanıyor.’ ‘Ama işe yaramaz hovardanın teki bu.’ ‘İşte, bu yüzden umut vaat ediyor zaten; hovardanın içinde, azizin mayası var.”

“Ah, ne çenebaz bir adamsın sen – laf ebesi denir senin gibisine. Konuşup duruyorsun.”

“Ama, müsaadenizle, bayım, en usta yargıç, rahip ya da peygamber de bir laf ebesi değil de nedir? O da konuşup durur. Konuşmak öğretmenlere mahsustur. Bilgelik dediğiniz nedir ki masa etrafında yapılan sohbetten başka? Bu dünyadaki en üstün bilgelik ve öğretmenin son sözü, kelimenin tam anlamıyla masa başındaki bir sohbet değil miydi?”

“Seni, seni, seni!” tüfeğini yere vurarak.

“Madem uzlaşamıyoruz, konuyu değiştirelim. Tanrı aşkına, Aziz Augustinus hakkındaki görüşünüz nedir, saygıdeğer bayım?”

“Aziz Augustinus mu? Ben veya hatta sen onun hakkında ne biliriz? Bana öyle geliyor ki, sen pek bir şey bilmiyor ol-

san da, seninki gibi bir meslekte, üstüne üstlük sırtındaki gibi bir palto giyen biri için, bilmen gerekenden, bilmeye hakkın olandan veya bilmeye haddin olandan veya hatta, hayatın akışı içinde dürüstçe öğrenmiş olabileceğinden çok daha fazlasını biliyorsun. Bana kalırsa, Ortaçağ'da altın sahibi bir Yahudiye davrandıkları gibi davranmak gerek sana. Sahip olduğun ve doğru kullanmasını bilecek kadar bilgiye sahip olmadığın bu bilgiyi, elinden almalı senin. En baştan beri böyle düşünüyorum.”

“Çok şakacısınız. Ama Aziz Augustinus'u bir parça incelemişsinizdir sanırım.”

“Aziz Augustinus'un İlk Günah üzerine yazdıkları başucu kitabımdır benim. Fakat, yine soruyorum, sen bu sandıktan çıkma fikirler için zamanı, isteği nereden buluyorsun? Aslında, düşünüyorum da, konuşmanın tamamı emsalsiz, olağandışı.”

“Saygıdeğer beyefendi, size zaten bahsetmedim mi, ofisimizin temellerini oluşturan yepyeni, mutlak biçimde felsefi yöntemimiz, beni ve ortaklarımı insanoğlunu derinlemesine incelemeye sevk etti. Müşterimiz olan nazik beyefendiler için daima her nevi iyi hizmetkârın –çocuklar dahil– bilimsel olarak temin edilmesine yönelik olan bu incelemeler, her ulustan her çeşit insana dayandığı gibi, aynı zamanda bütün kütüphanelerdeki kitapların tamamı kullanılarak yürütülmekte. Demek Aziz Augustinus'u epeyce seviyorsunuz?”

“Muhteşem bir deha!”

“Kimi açılardan öyle, fakat nasıl oluyor da Aziz Augustinus, otuz yaşına kadar sefil bir köpek olduğunu kendi el yazısıyla itiraf edebiliyor?”

“Bir aziz, nasıl sefil bir köpek olurmuş?”

“Azizin kendisi değil, sorumsuz küçük selefi – çocuk.”

“Bütün çocuklar alçaktır, dolayısıyla bütün insanlar da,”

yine bam teline basılmıştı; “bana derler Zift; dediğimden dönmem.”

“Ah, izninizle – sizi bu ılık yaz akşamında böylesine tuhaf biçimde yabani hayvan derisine bürünmüş halde görünce, aklınızın aynı derecede karamsar ve uygunsuz alışkanlığının da, ne sizin gerçek ruhunuzda ne de doğada temeli olan tuhaf bir varsayım olduğu sonucuna varmaktan kendimi alamıyorum.”

“Yani aslında, aslında,” diye rahatsızca kıpırdandı bekâr, vicdanının bahsi geçen şahsiyetlerden etkilenmediği söylemezdi, “aslında, aslında, şimdi, bilmiyorum, belki de yanımda çalışan bu otuz beş çocuğa karşı biraz fazla sert davranmış olabilirim.”

“Biraz yumuşadığınızı gördüğüme sevindim. Kimbilir, bahsettiğiniz otuzuncu çocuğun o esnek asaleti, o anda size ne kadar şaibeli göründüyse de, olgunlukta erişeceği en sağlam özelliklerin ipeksi koçanıydı belki de. Tıpkı Kızılderili mısırının koçanı gibi.”

“Evet, evet, evet,” diye heyecanla haykırdı bekâr, bu yeni örnekten feyz almış gibi, “evet, evet; şimdi düşünüyorum da, Mayıs ayında Kızılderili mısırını nasıl da günler boyu izler, böylesine hasta, böcek ısırgı içindeki filizler, Ağustos geldiğinde sert, haşmetli birer mızrağa dönüşecek mi diye merak ederdim.”

“Çok takdire şayan bir düşünce, bayım. Bunu, ofisimizin öncülük ettiği analogi kuramının öngördüğü gibi, bahsi geçen otuzuncu çocuğa uyguladığınızda sonucu göreceksiniz. O otuzuncu çocuğu yanınızda tutsaydınız, onun o hastalıklı huylarına sabredip onları geliştirseydiniz, etrafını çapalasaydınız ne muhteşem bir armağana kavuşacak, Aziz Augustinus gibi bir seyise sahip olacaktınız.”

“Hakikaten, hakikaten – iyi ki onu hapse göndermekten vazgeçmişim.”

“Ah, bu çok kötü olurdu. Kabul ediyorum, çocuk şerdi. Çocukların ufak tefek şerlikleri, henüz tam ehlileşmemiş tayların masum tekmeleri gibidir. Bazı çocuklar erdem nedir bilmezler, tıpkı Fransızca'yı da bilmedikleri gibi; çünkü kimse daha önce böyle bir şey öğretmemiştir onlara. Ebeveyn merhameti ilkesi temelinde kurulan çocuk ıslahevleri, yetişkinler tarafından işlendiğinde çok farklı bir ceza alacak olan suçları işleyen gençler için kurulmuştur. Niye? Çünkü çocuklar ne yaparlarsa yapsınlar, toplum, tıpkı bizim ofisimiz gibi, onlara Hristiyanca bir güven besler. İşte bütün bunları müşterilerimize böylece söyleriz.”

“Müşterileriniz, ağzınıza geleni söylediğiniz tayfalarınız sanki,” dedi öbürü, konudan saparak. “Bilinçli işverenler ıslahevinden gelen çocukları, kendilerine en düşük ücretle teklif edildiği halde neden geri çevirir? Eksik olsun ıslah edilmiş çocuklarınız!”

“Size önereceğim, bayım, öyle bir çocuk değil, asla ıslaha gerek duymayan bir çocuk. Gülmeyin, zira boğmaca ve kızamık nasıl ki çocuk hastalıklarıysa, ama bazı çocuklar bunlara hiç yakalanmazsa, aynı şekilde çocuklara özgü fenalıklardan o derece uzak bazı çocuklar da vardır. Gerçi en iyi çocuk için bile kızamık bulaşıcıdır, ve kötüyle konuşup görüşmek iyi huyları bozar ama sağlam vücutta sağlam kafaya sahip bir çocuk – işte size böyle bir çocuk bulacağım. Eğer, bayım, şimdiye kadar haddinden fazla kötü bir damara çatıysanız, şimdi iyiye rastlama umudunuz o kadar fazla demektir.”

“Bu sanki makul gibi geliyor kulağa – bir bakıma öyle, hakikaten. Aslında bir sürü aptalca şey, çok aptalca ve saçma şeyler söylediğin halde, yine de konuşman benim kadar kuşkucu olmayan birini sana, ve hatta belki ofisinize de, bir miktar güven duymaya, biraz ikna edebilirdi. Şimdi, şakasına benim, kendimin bile sahiden, bir nebze de olsa, bu tür

bir güven duyduğumu varsayacak olsak, bana, ciddi olarak, ne tür bir çocuk gönderebilirdin? Ve ücretin ne olurdu?”

“Özen, eğitim ve çalışmayı kapsayan ilkeler temelinde yürütülen ve benzer kuruluşlarda mutaat olanın ötesine geçen Felsefi İstihbarat Bürosu, alışlageldik olanın biraz üzerinde ücretler talep etmeye mecbur. Kısacası, ücretimiz peşin üç dolardır. Çocuğa gelince, şansınız var, şu an aklımda geleceği parlak küçük bir adam var – tam size göre bu küçük ahbap, cidden.”

“Sahi mi söylüyorsun?”

“Günün uzun olduğu kadar. Ona milyonları emanet edebilirsiniz. En azından annesinin bana teslim ettiği frenoloji raporundaki notlar böyle diyordu.”

“Kaç yaşında?”

“Daha on beşinde.”

“Uzun boylu mu? Yapılı mı?”

“Yaşına göre fazlaca uzun ve yapılı, annesinin dediğine göre.”

“Çalışkan mı?”

“Arı gibi.”

Bekâr adam huzursuz düşüncelere daldı. Sonunda, epey mütereddit şöyle dedi:

“Ne dersiniz, açıkça – açık konuşacak olursak – açıkça diyorum – birazcık, sınırlı – bir nebze, koşullu bir güven duyabilir miyim bu çocuğa? Açıkça söyleyin.”

“Açıkçası, duyabilirsiniz.”

“Sağlam bir çocuk mu bu? İyi bir çocuk mu?”

“Daha iyisini tanımadım.”

Bekâr tekrar kararsız düşüncelere daldı, sonra şöyle dedi: “Çocuklar ve yetişkinler hakkında gayet yeni bir görüş ortaya attınız. Bu görüşlerin somut olarak ne derece geçerli olduğu hakkında şimdilik bir şey demeyeceğim. Gelgelelim, salt bilimsel bir deneyin hatrına o çocuğu deneyeceğim.

Onu bir melek falan zannettiğimi sanma sakın. Hayır, hayır. Ama onu deneyeceğim. İşte üç dolarım ve bu da adresim. Onu iki hafta sonra bugün gönderin. Dur, yol masrafını da istersiniz. İşte,” bir parça tereddütle parayı uzatarak.

“Ah, teşekkürler. Yol masrafını unutmuştum.” Sonra, farklı bir tavır takınarak ve banknotları ciddiyetle elinde tutarak sözlerini sürdürdü: “Beyefendi, tümüyle içe sinerek değil de tedirginlikle verilen parayı asla kabul etmem. Ya bana karşı eksiksiz, sorgusuz sualsiz bir güven duyduğunuzu söyleyin (şimdilik çocuğu bir yana bırakın) veya izninizle bu parayı size iade edeyim.”

“Sakla onu, sakla!”

“Teşekkürler. Güven her tür ticari alışverişin vazgeçilmez temelidir. O olmazsa, insanın insanla alışverişi de ülkeler arasındaki alışveriş de bir saat gibi tekler ve durur. Şimdi, beklentilerimizin aksine çocuk ufak tefek istenmeyen huylar gösterirse, bayım, onu alelacele kovmayın. Biraz sabredin, biraz güven duyun. O geçici kötülükler çok geçmeden kaybolacak ve yerlerine sağlam, şaşmaz, istikrarlı ve kalıcı erdemler gelecektir. Ah,” kıyı tarafındaki gülünç biçimli yarımadağa göz atarak, “işte Şeytan Şakası dedikleri yer; iniş zili birazdan çalar. Yukarı çıkıp Kahire’deki han sahibi için getirdiğim aşçıyı bulsam iyi olacak.”

XXIII

KAHİRE CİVARINDAN GEÇERKEN SITMA NÖBETİ NÜKSEDEKİ MISSOURİLİ YOLCU ÖRNEĞİNDE, DOĞAL ARKA PLANIN GÜÇLÜ ETKİSİNİN HİSSEDİLDİĞİ BÖLÜM

Kahire’de, yılların şirketi Ateş ve Sıtma hâlâ yarım kalmış işlerini tamamlamakla meşguller; elinde kazma kürek me-

lez mezar kazıcı Sarı Humma kurnazlığından bir şey kaybetmemiş; bir yandan da Don Saturninus Tifus, Ölüm, Calvin Edson ve üç cenaze levazımatçısıyla birlikte bataklıkta günlük yürüyüşüne çıkmış, mefisto rüzgârını iştahla içine çekiyor.

Sivrisineklerin cirit attığı, ateşböcekleriyle parıldayan rutubetli günbatımında gemi, şimdi Kahire önünde durmakta. Bazı yolcuları indirmiş, biletli yolcuların gelişini bekleyerek oyalanıyor. Kıyı tarafındaki küpeşteye yaslanmış halde duran Missourili yolcu, tekinsiz atmosferin içinden bu bataklık ve çöküntü bölgesini gözlüyor, bir yandan da kendi kendine kinayeli düşüncelerini işitilebilecek bir sesle mırıldanıyor, tıpkı Apemantus'un köpeğinin⁷¹ bir kemik bulunca mırıldandığı gibi. Kendi kendine, pirinç rozetli adamın bu musibet limanda ineceğini düşündükçe, her şey bir yana, sırf bu sebepten ondan kuşkulanmaya başlıyor. Habersizce verilen bir doz kloroformun etkisinden ayrılmaya başlayan biri misali, kendisi gibi bir filozofun, farkına varmadan felsefeden bihaber bir budala durumuna düştüğünü az çok sezmeye başlıyor. İnsan ışık ve gölge oyunları karşısında nasıl da savunmasız! Genel anlamıyla insan öznelliğinin muammasını düşünüyor. En sevdiği yazar Kurukafa ile birlikte,⁷² insan bir sabah nasıl iyi, hatta, üstünüze afiyet, bir ceylan gibi atik uyanır da yatma vakti gelmeden önce, her ne hikmetse, havanın etkisiyle karamsar bir ruh haline girerse – aynı şekilde akli başında ve her şeyi ölçüp tartabilen bir zindelle uyanıp, emin olun çok bilgece ve çok zinde, buna rağmen gece olmadan, havanın benzer bir hilesiyle, nasıl da yalpalayan bir serseme dönebildiğini anlar gibi oluyor. Sağlık ve

71 Mal varlığı edinmeyi ve toplumun diğer gelenek ve dayatmalarını küçümseyen sinik bir Antik Yunan filozofu. Shakespeare'in *Atinalı Timon*'unda başka karakterle çatışmalı bir yakınlık içerisinde resmedilir. Metinde sinik sözcüğünün içerdiği köpek-gibi anlamıyla da çağrışım kuruluyor.

72 Bu yazarın, Melville'in gözdelelerinden Thomas Browne olması muhtemeldir.

bilgelik, birbirinden kıymetli bu iki şey, aynı zamanda güvenilmeyecek kadar inişli çıkışlıdır.

Peki, hançer hangi noktadan saplanmıştı? Felsefe, bilgi, deneyim – kalenin bu güvenilir şövalyeleri ihanet mi etmişti ona? Hayır, ancak düşman, onlar farkında olmadan, kalenin güneyinden, ılıman cephesinden, orada bekçilik eden Şüphe ile müzakere ederek içeri sızmıştı. Sonuç olarak, fazla seven, fazla dürüst ve dostane mizacı ona ihanet etmişti. Buradan çıkarılacak ders, bundan böyle münasebetlerinde biraz huysuz davranması gerektiği idi.

Dostça sohbet denen kurnazca süreci aklında evirip çeviriyor; pirinç rozetli adam bu sayede içine işledi ve onu öylesine aptallaştırdı ki insan ırkına karşı sistematik olarak uyguladığı kuşku ilkesinden bu istisnai durumda vazgeçmeye ikna etti. Evirip çeviriyor ama nasıl oyuna geldiğini, hele de oyuncunun kimin nesi olduğunu bir türlü çözemiyor. Adam bir dolandırıcıysa bunu paradan çok zevk için yapıyor olsa gerek. Altı üstü iki-üç dolar için bunca ince üçkâğıda değer mi? Öte yandan, nasıl da en temel ihtiyaçlardan yoksun gibi görünüyordu. Akıl gözünün önünden şimdi o hırpani Talleyrand, o fukara Machiavelli, o pasaklı Rosicrucian⁷³ –çünkü bunların hepsinin bir karışımı olduğunu seziyor onun– paçal olmuş halde geçiyor. Onun aleyhine mantıklı bir sav ortaya koymayı çok isterdi. Analoji öğretisi aklına geliyor. Kişinin önyargılarına karşı kullanıldığında gayet yanlış sonuç veren bu öğretiyi, kuşkuları desteklemek için kullanıldığında ikna edici bir hal alıyor. Analojik olarak dalaverecinin paltosunun verev kesimli kuyruğu ile gözlerin-

73 Talleyrand: 19. yüzyıl başında yaşamış ünlü Fransız diplomat.

Rosicrucian, yahut Kızıl-Haççı: 16. veya 17. yüzyılda Rozenkreutz tarafından kurulmuş olan gizli bir dinî cemaatin üyesi. Kökenlerinin Endülüs İslamiyeti'nde olduğunu iddia eden cemaat, katı bir Katoliklik karşıtlığı sergilemenin yanı sıra Protestanlığı desteklemiştir. Kimi tarihçiler cemaatin 17. yüzyılda İscoçya'da Masonluğu yaymaya hizmet ettiğini ileri sürmektedir.

deki sinsi bakışı birbiriyle eşliyor; sinsi adamın akıcı konuşmasını, çizmesinin eskimiş topuğunun eğiminin anlamı ışığında tartıyor; fitnecinin kıvrım kıvrım yalakalığı, karnının üzerinde kıvrılarak ilerleyen hayvanınkilerle iç içe geçiyor.⁷⁴

Derken bu sevecenlikten uzak hayallerden, omzuna inen sevecen bir dokunuşla irkiliyor; peşi sıra gelen aromalı duman bulutunun içinden bir perininki kadar tatlı bir ses işitiyor:

“Düşüncenin bini bir para, dostum.”

XXIV

BİR HAYIRSEVER BİR İNSAN DÜŞMANINI DOĞRU YOLA DAVET EDİYOR ANCAK KAFASINI KARIŞTIRMAKTAN ÖTEYE GEÇEMİYOR

“Çek elini!” diye bağırdı bekâr, moral çöküntüsünü, elinde olmadan, huysuzlukla gizleyerek.

“Çek elini mi? Böyle bir hitabın şenliğimizde yeri yok. Şenliğimizde ince bir duyuşa sahip olan kimse güzel bir kumaşın dokusundan hoşlanır, hele de onu giyen kibar bir adamsa.”

“Ya siz, benim kibar-adamlar soyumun hangi üyesi oluyorsunuz? Brezilyalısınız, değil mi? Toucan sülünü. Yavan bir etin üzerinde şık tüyler!”

Sülünden böyle kaba bir şekilde bahsedilmesinin nedeni, yabancıнын rengârenk, epeyce kuş tüyünü andıran giysisiydi herhalde; giyim konusunda tutucu değil liberaldi besbelli; elbise dolabı, her nevi gayri resmî uçarılığa alışkın olan Mississippi dışında nerede olursa olsun, Missouri’li bekâr kadar müşkülpesent olmayan gözlemciler için bile, alışıldık ola-

74 İncil, “Yaratılış” 3:14’e nazire.

nın biraz dışında görülebilirdi; ancak, bekârın üzerindeki ayı ve rakun derisi kostümü düşününce, kendi görünümünden daha olağandışı sayılmazdı. Kısacası, yabancının üzerinde, bordo ağırlıklı rengârenk bir giysi vardı; tarz olarak lskoç ekosesi, bir Arap emirinin cüppesi ve Frenk gömleğinin karışımıydı; ön kısımdaki fırfırların arasından çiçekli bir regatta gömlek görünüyor, bunun dışında, bol dökümlü beyaz bir pantolon, bordo sandaletlerin üzerine kadar iniyor, ve koyu mor renkli sportif bir kasket kıyafetini tamamlıyordu; gezmiş-görmüş kibar beylerin âlâsıydı, görünüşe bakılırsa. Bütünü rüküş olmakla birlikte, üzerindikilerin hiçbirisi emanet gibi durmuyor, sırf gösteriş olsun diye giyilmiş gibi görünmüyordu; her parça gayet kullanışlı görünüyordu, en alışılmadık olanı bile bir eldiven gibi cuk oturmuştu. Az önce aksi bir omza konmuş olan o dostane el, şimdi bir denizci edasıyla umursamazca öne doğru sarkıtılmış, bol gömleği büzen Kızılderili işine benzer kemerin içine sokulmuştu; öbür el ise yanmakta olan bir Nuremberg piposunun kiraz ağacından uzun, parlak sapını tutmaktaydı; büyük porselen haznesinin üzerine minyatür biçiminde, birbirine bağlanmış milletlerin içiçe geçen flamaları çizilmişti – güllük gülistanlık bir tablo. Sakinleştirici özünün ince demiyle tütün, hazneyi nasıl olgunlaştırırsa, aynı şekilde ruhun derinliklerinden benzer bir şey de yanaklarda al al ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Fakat ne güllük gülistanlık pipo ne de gül pembesi yanaklar o aksi bekâra kâr etmişti; yeniden harekete geçen geminin neden olduğu kargaşanın dinmesi için bir an bekledikten sonra sözüne devam etti:

“Beni dinle,” kasket ve kemeri alaycı bir bakışla süzerek, “Sen hiç Afrika pantomiminde Senyor Marzetti’yi⁷⁵ izledin mi?”

“Hayır – iyi bir sanatçı mı?”

75 1840’larda popüler bir gösteri sanatçısı.

“Nefis; öyle bir zeki maymun taklidi yapıyor ki aslından ayırt edemezsin. Ölümsüz bir ruh taşıyan bir varlık bir maymunun ruhuna ancak bu kadar girebilir. Peki ya senin kuyruğun nerede? Marzetti maymunlukta riyakârlığı affetmez, kuyruğuyla övünür.”

Yabancı şimdi yan dönmüş, dostane bir edayla, bir kalçasının üzerinde dinleniyor, sağ bacağı tepeden bakar bir tavırla diğerinin önünde çaprazlanmış, dik duran sandaletinin parmak ucu rahatça güvertenin tabanına dönük duruyordu; uzun uzun, acelesiz bir edayla üflediği umursamaz, dost canlısı duman, onun olgun bir dünya vatandaşı olduğunu, tıpkı zıttı olan o sofî Hristiyan gibi, kolay kolay öfkeye kapılmayan bir kişilik olduğunu gösteriyordu. Derken, yaklaşarak, bir yandan piposunu içmeye devam ederken bir yandan da elini tekrar, bu kez bir parça kuvvetlice, o aksi omzun üzerine koydu ve dostane bir havayla şöyle dedi: “Sözlerinizin yeterli miktarda *eylemde tavizsizlik* içerdiğini hemen hiçbir tarafsız gözlemci inkâr etmeyecektir. Fakat bunun gerektiği gibi *tavırda yumuşaklık* ile dengelendiği, dü-rüst olmak gerekirse, sanıyorum ki şüphe götürür.”⁷⁶ Sevgili bayım,” gözlerini ona dikerek, “benden ne kötülük gördün ki medenice bir selamı esirgiyorsun?”

“Çek ellerini,” bir kez daha dostça uzvu üzerinden silkeleyerek, “Ulu şempanze adına, senin, Marzetti’nin ve bütün diğer gevezelerin atası olan Ulu şempanze adına, seni hangi gök gürültüsü attı buraya, kimin nesisin sen?”

“Gezmiş görmüş biri, bir Katolik, ve bu sıfatla hiçbir dar görüşlü terziye ya da hocaya bağlanmayı kabul etmeyen, ancak farklı güneşler altında yaşayan insanların farklı erdemlerini, kılığında olduğu gibi kalbinde de bir araya toplayan biri. Ah, insan bu erdemli dünyayı boşuna dolaşmıyor. Ondan beslenen kardeşçe, birleştirici bir duygu var. Hiç kimse ya-

76 Lord Chesterfield’in vurguladığı temalardan biri.

bancı değildir. Herhangi bir insana yanaşabilirsiniz. Sıcak kanlı ve güven dolu biri olarak, itidale gerek duymazsınız. Her ne kadar benim bu seferki denemem pek de yüreklen-dirici bir karşılık bulmadıysa da, hakiki bir dünya vatanda-şı her halükârda kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi ilke edinir. – Sevgili bayım, söyleyin bana, size nasıl hizmet edebilirim?”

“Kendini Ay Dağları’nın”⁷⁷ ortasına göndererek, bay Âle-min Zıpçığı. Sen de onlardan birisin, çekil git, gözüm gör-mesin!”

“İnsanlığın görünümü sizin için bu kadar mı itici yani? Ah, budalaca davranıyor olabilirim ama şahsen, her haliyle insana bayılırım ben. İster Leh, ister Fella usulü servis edilsin, ister Yankesici isterse Yanki usulü ikram edilsin, bu güzel yemeğin tadına doyamam ben. Yahut bir şaraptır in-san, karşılaştırmaktan, tatmaktan asla bıkmadığım; işte bu-nun için adıyla sanıyla bir dünya vatandaşımı, Londra Rih-tımı Kubbesi’ndeki şarap uzmanları misali, Tahran’dan Nat-chitoches’ye kadar dünyayı dolaşıp ırkları tadarım; durma-dan mahzenleri dolaşıp bu ırklara dağılmış yarattığı, insanı tadan, dudaklarını şapırdatan biriyim. Fakat nasıl ki Aman-tillado şarabından bile haz etmeyen sofı damaklar varsa, öy-le sanıyorum, aynı şekilde insanlığın en iyi markasından bile haz etmeyen sofı ruhlar da olsa gerektir. Affedersiniz, sev-gili arkadaşım, ama şimdi fark ettim de, siz muhtemelen yal-nız bir hayat sürüyorsunuz.”

“Yalnız mı?” bir kehanet işitmiş gibi irkilerek.

“Evet: Yalnız yaşayan bir insan durduk yerde tuhaf huy-lar edinir – az önce kendi kendinize konuşmanız mesela.”

“Beni gizlice dinliyordun, öyle mi?”

“Kalabalık içinde kendi kendine konuşan birini duymak işten bile değildir, duyan kişinin bunda ne suçu var?”

“Gizli gizli dinliyordun.”

77 Doğu Afrika’da bulunan sıradağlar.

“Peki. Öyle olsun.”

“Gizlice dinlediğini itiraf mı ediyorsun?”

“Siz kendi kendinize söylenirken buradan geçmekteydim, bir-iki sözcük duyduğumu itiraf ediyorum, ve benzer bir tesadüf eseri İstihbarat Bürosu’ndan gelen adamla konuşmanızın da bir kısmına kulak misafiri oldum – gayet makul bir adamdı, bu arada; tam benim düşünüş tarzımda; kendi iyiliği için, keşke giyim tarzı da benimkine uysa. Üstün zekâ sahibi bir insanın cevherini paspal bir manto altına gizlemesi,⁷⁸ düşünen kafalar için esef verici. – Her neyse, duyduklarım üzerine kendi kendime dedim ki, İşte insandan kuşku duyan, beyhude bir felsefeye bağlanmış birisi. Bu hastalık, mazur görürseniz, gözlemlediğim kadarıyla genelde insanlardan soyutlanmakla el ele giden bir karamsarlıktan, yaşama küsmekten kaynaklanır. İnanın bana, insan kalabalığa karışmalı, başkalarının yaptığıı yapmalıdır. Biraz eğlenmeye karşı direnmek hazin bir tutum. Hayat maskeli bir pikniktir; kişi bir rol almalı, bir kişilik takınmalı ve budala rolü için makul bir tavırla sırada beklemeli. Bir bilgiç gibi sivil kıyafetle ve asık bir suratla gelmek, insanın kendi rahatını kaçırmaktan ve sahneyi lekelemekten başka şeye yaramaz. Şarap karafları arasında bir soğuk su sürahisi gibi, çakır keyiflerin arasında ayık kalmanıza neden olur. Yok, yok. Bu suya sabuna bulaşmayan tavrı sürdüremezsiniz. Hem, laf aramızda, şunu da söyleyeyim, içki âlemi her zaman sarhoş etmez insanı ama, ayıklığın aşırı dozu bir nevi ayyaşlığa dönüştürür. Bu ayık ayyaşlığı da, bana kalırsa ancak, boynuzun diğer ucundan başlayarak, hergün birkaç kadeh yuvarlamakla tedavi edilir.”

“Söylesene, hangi şarapçı ve yaşlı ayyaşlar kulübü tuttu seni böyle ahkâm keserin diye?”

“Korkarım kastımı tam olarak açıklayamadım. Küçük bir

78 İncil, “Matta” 5:14’e nazire.

hikâye işe yarayabilir. Goshen kasabasında⁷⁹ yaşayan saygıdeğer bir yaşlı kadının hikâyesi. Bu kadın öyle ahlâklıymış ki, ağılındaki domuz yavrularının sonbaharda olgunlaşan elmalardan yemesine bile mani olurmuş, meyve beyinlerinde mayalanır da onları sarhoş eder diye. Derken, eski-lerin uğursuz addettiği karsız geçen bir Noel'de yaşlı kadın hastalanıp yatağa düşmüş, yemeden içmeden kesilmiş, en yakın dostlarının ziyaretini geri çevirmiş. Durumdan endişelenen kocası doktoru çağırtmış. Hastayı gören doktor ona bir-iki soru sorduktan sonra kocasını dışarı çağırıp demiş ki, 'Peder, onun iyileştiğini görmek istiyor musunuz?' 'Hem de çok.' 'Öyleyse derhal gidip bir şişe Santa Cruz⁸⁰ alın.' 'Santa Cruz mu? Karım Santa Cruz mu içecek?' 'Ya içecek ya ölecek.' 'Fakat ne kadar?' 'İçebildiği kadar.' 'Ama sarhoş olur!' 'Tedavi böyle.' Doktor gibi bilge bir kişinin sözüne uymak gerek. Eski köye yeni âdet, ayık kafalı rahip sarhoş ilacını alır ve zavallı yaşlı kadın, vicdanı el vermese de ilacı içer, böylece çok geçmeden sağlığına ve neşesine kavuşur, iştahı geri gelir, arkadaşlarını görmekten memnuniyet duyar; bu deney sayesinde kısır sofuluğun buzları çözülür ve o günden sonra her gün bir kadehi kendinden asla esirgemez."

Bu hikâye bekârı şaşırtmış, onayını almayı değilse de ilgisini çekmeyi başarmıştı.

"Hikâyenizi doğru anladıysam," dedi, önceki nadanlığın-
dan epeyce vazgeçerek, "fazla ayık kafalı bir yaşam görüşünü bir yana bırakmazsa insanın yaşamdan doyaya zevk alamayacağını anlatıyor. Ancak fazla ayık kafalı görüş, kör-kütük sarhoş görüşe göre doğruya daha yakın olduğundan, doğruyu, isterse soğuk su olsun, yanlıştan, isterse Tokay⁸¹

79 Incil'in "Mısır'dan Çıkış" bölümünde sözü edilen, salgın hastalıkların uğramadığı emin yer.

80 Karayipler'de yaygın olan bir tür rom.

81 Tatı bir Macar şarabı.

olsun, üstün tutan biri olarak ben, toprak testiden şaşmaya-
cağım.”

“Anlıyorum,” tembelce yükselen dumandan bir döner
merdiveni aheste aheste yukarı doğru üfleyerek, “anlıyo-
rum; siz yükseklikten yanasınız.”

“Nasıl?”

“Ah, her neyse! Ahkâm kesiyor gibi görünmekten çekin-
mesem bir öykü daha anlatabilirdim, bir fırıncının çatı ka-
tında yaşayan eski kafalı bir ihtiyarın hikâyesi, orada güneş-
le fırın arasında kuruyup büzüşen bir kambur. Derisi kayı-
şa dönmüş ihtiyar çatı katı sakinlerini görmüşsünüzdür, de-
ğil mi? Pek yüksekte, ayık kafalı, tek başına, filozofça, te-
peden bakan, tam anlamıyla eski kafalı kimselerdir bunlar;
ama ben kendi adıma, fırıncının üstüne bastığı terlik olmayı
yeğlerim. Fırıncı demişken, kibirli pastadansa mütevazı tur-
tayı yeğlerim. Bu yüksekte ve yalnız olma fikri hazin bir ha-
ta. İnsanları bu açıdan horozlara benzetiyorum; tek başına
yüksek bir tüneğe tırmanan horozu ya tavuk gagalamıştır ya
da kuş gribine yakalanmıştır.”

“Hakaret ediyorsun!” diye bağırdı bekâr, belli ki alınmıştı.

“Hakarete uğrayan kim? Siz mi yoksa insanlık mı? İnsan
soyuna hakaret edilmesine tahammülünüz yok, demek? O
halde insan soyuna biraz saygınız var?”

“*Kendime* biraz saygım var,” eskisi kadar sabit olmayan bir
dudakla.

“Peki siz hangi soya mensupsunuz? Görmüyor musunuz,
dostum, insandan kuşku duymakla kişi nice çelişkilere dü-
şer? Ufak taktığım mucizevi bir şekilde işe yaradı. Haydi,
haydi biraz olumlu düşünün, yeni bir bakış açısının ilk adı-
mı olarak yalnızlıktan vazgeçin. Yeri gelmişken, sizin bir dö-
nem Zimmermann okumuş olmanızdan korkuyorum, ha-
ni şu yaşlı Bay Migren Zimmerman, onun Yalnızlık üzeri-
ne olan kitabı da, Hume’un İntihar ve Bacon’ın Bilgi üzerine

olan kitapları kadar lüzumsuzdur ve bu diğerleri gibi o da, sahte bir din gibi, ruhunu ve bedenini ona göre idare etmeye kalkan kişiye ihanet eder. Her kim insan soyunun mutluluk için sağlam bir dayanak arayışı karşısında, Yaratan'a duyulan güvenden kaynaklanan dostane ilişkiler dışında bir şey önerirse, istediği kadar kibirli olsun, zavallı budalanın, hat-ta daha da beteri, sahtekârın tekidir.”

Bunları öylesine içten bir tavırla söylemişti ki dinleyen kimsenin az çok etkilenmemesi zordu, tedirgin muhalifleri ise bunları duyunca herhalde ürkeceklerdi. Bekâr adam, kendi içinde bir an düşündükten sonra yanıt verdi: “Tecrü-be sahibi olsaydın, her gün bir kadeh yuvarlama teorisinin, neresinden bakarsan bak, son derece zayıf olduğunu görür-dün. Rabelais’nin şarap dostu Kuran’ı, Muhammed’in şarap düşmanı Kuran’ından daha güvenilir değildir.”

“Yetişir,” sözü sonlandırmak için piposunun küllerini silkeleyerek, “konuşup duruyoruz ama hâlâ olduğumuz yerde sayıyoruz. Bir yürüyüşe ne dersiniz? Koluma girin de şöyle bir tur atalım. Bu akşam kasırga güvertesinde dans var. On-lara bir İskoç figürü yapacağım, bu arada siz de bozuk para-larımı tutarsınız; sonra da, siz, sevgili bayım, tüfeğinizi ke-nara koyar, ayı postunuzu da bir bacanın üstüne asarsınız – ben de saatinizi tutarım. Ne dersiniz?”

Bu teklif üzerine diğeri tekrar ciddileşerek tepeden tırna-ğa kirpi kesildi.

“Bana bak,” tüfeğini yere vurarak, “3 numaralı Jeremy Dırdır mısın sen?”

“Jeremy Dırdır mı? Peygamber Yeremya’yı, aziz Jeremy Tay-lor’ı duydum⁸² ama bu diğer Jeremy ile müşerref olmadım.”

“Onun sırdaşısın, değil mi?”

82 Jeremy Taylor: 17. yy’da yaşamış, kraliyet yanlısı bir İngiliz rahip ve ilahiyatçı. En önemli risaliye ve vaazlarını Cromwell hükûmeti döneminde çekildiği inzivada yazmıştır.

“Tanrı aşkına, kimden bahsediyorsunuz? Sır verilmeye layık olmasına layıkım ama neden bahsettiğinizi anlamıyorum.”

“Sen de onlardan birisin. Bugün nedense en acayip fizikötesi sahtekârlara çatıyorum. Başıma musallat oldular adeta. Ama o şifacı-doktor Bay Dırdır yok mu, kendinden sonra gelen Dırdırları gölgede bırakır.”

“Şifacı doktor mu? O kim?”

“Senin gibi, onlardan biri.”

“Kim?” sonra, güzelce bir izahat dinlemek ister gibi yanasarak, sol avcu açık, piposunu bir sopa gibi çaprazlamasına onun üzerine uzatarak. “Benden şüpheleniyorsunuz. Şimdi sizi yanılgıdan kurtarmak için küçük bir sav ortaya atarak...”

“Hayır, atmayacaksın. Tek bir küçük sav daha istemiyorum. Bugün haddinden fazla küçük sav işittim.”

“Fakat şu örneğe bakalım. Yalnız bir yaşam süren birinin yabancılar hakkında saçma sapan yanlış fikirlere kapıldığını inkâr edebilir misiniz? Haydi inkâr edin.”

“Evet ederim,” atılğanlığı yüzünden bir kez daha münakaşa için atılan zokayı yutarak, “ve bu konuda seni bir saniyede haksız çıkaracağım. Bana bak...”

“Dur, dur, dur, sevgili dostum,” her iki avcunu çifte kalkan niyetine dikey biçimde öne doğru uzatarak, “beni çok fena sıkıştırıyorsun. Hiç şans tanımıyorsun bana. Ne dersende, benimki gibi dostane bir teklifi reddetmek, toplumu herhangi bir şekilde reddetmek, nadan bir mizacın göstergesidir – soğuk, sevgisiz bir mizacın; oysa toplumu kucaklamak, sıcak, dostane, günlük güneşlik bir mizaca işaret eder.”

Burada öbürü, kendine has sapkın şekilde, yine heyecanlanıp en acımasızından örnekler vermeye girişti; sağır edici bir dünyaya tutunmuş sağır, yaşlı mahlukat; fil ayaklarıyla topallayarak tıkmaya giden fil ayaklı oburlar; korse takmış kavalyelerine sımsıkı sarılıp vals eden korse takmış koketa-

lar, hepsi de çıkar gütmeyen toplum yararınadır; ve müsriflikten iflas etmiş binlercesi, sırf başkalarının o tatlı dostluğunu kazanmak için kendilerini mahvedenler – içlerinde zerre kadar kıskançlık, rekabet ya da başka bir art niyet yoktur.

“Ah, yapmayın, şimdi” piposuyla tasvip etmediğini belirten bir hareket yaparak, “kinaye öylesine adaletsizdir ki, kinayeden asla haz etmem; şeytanî bir yan vardır kinayede. Tanrı beni Kinaye’den korusun, ve onun can dostu Hiciv’den.”

“Tam bir açığöze yaraşır bir temenni, aynı zamanda bir budalaya,” tüfeğinin horozunu kapatır.

“Şimdi dürüst olun. Bunu biraz bol keseden söylediğinizi kabul edin. Ama yo, yo, bunu kastetmediniz. Her neyse, bir parça müsamaha gösterebilirim. Ah, bir bilseniz, şu dost canlısı pipoya üflemek o insan düşmanı tüfeği kurcalayıp durmaktan kaç kat daha hoş. Sizin o dünyevi mahluklarınız, oburlarınız ve koketlerinize gelince, kendilerince kuşkusuz ufak tefek kusurları olmakla birlikte –hem kimin yoktur ki böyle kusurları?– içlerinden bir tanesi bile toplumu dışlamak gibi dehşet verici bir günahla itham edilemez; dehşet verici diyorum çünkü çoğu kez bunun altında, ondan da vahim bir şey yatar – vicdan azabı.”

“Vicdan azabı mı insanı insanlardan uzaklaştırmış? Nasıl oluyor da senin soyundan olan o mahluk, Kabil, ilk cinayeti işledikten sonra gidip ilk şehri kurdu? Ya modern Kabil’in en çok korktuğu şey neden tek başına bir hücreye konmaktır?”

“Sevgili dostum, heyecanlanıyorsunuz. Ne dersenez deyin, ben kendi adıma kendi soyumdan mahlukları etrafımda görmek isterim. Hem de kalabalık olsunlar isterim etrafımda.”

“Yankesici de kendi soyundan mahlukları etrafında görmeye bayılır. Cık! Kimse bir beklentisi olmadan kalabalığa girmez ve çoğunun beklentisi de yankesicinininkiyle aynıdır – bir cüzdan.”

“Sevgili dostum, bunu söylemeye vicdanınız nasıl elveriyor, oysa koyunların sürü halinde yaşaması gibi insanın toplumsal bir varlık oluşu da doğanın kanunudur. Ama madem cemiyete karışmakta herkesin kendince bir beklentisi var, siz de insanlarla kaynaşın, hemen şimdi, beklentiniz de daha sıcakkanlı bir felsefe olsun. Haydi, bir tur atalım.”

Tekrar kardeşçe kolunu uzattı, fakat bekâr adam onu tekrar itti ve tüfeğini hararetle bir yakarıyla kaldırarak haykırdı: “Ey yüksek komiser, bütün şehirlerdeki açığözleri ve ambarlardaki sıçanları yakala, ve eğer bu gemide, ki bir insan ambarıdır, saman altından su yürüten, sinsi bir dostluk budalası sıçan varsa, ey ulu sıçan-avcısı onu şu küpeşteye çivile.”

“Asil bir patlama! İçinizde bir cevher yattığını gösteriyor. Siz iyi bir şarapsınız, daha iyi olmanız için yalnızca biraz sallamak gerek. Haydi, sizinle bir anlaşma yapalım, New Orleans’a kadar gidip oradan Londra’ya giden bir gemiye binelim. Ben Primrose Hill yakınında oturan arkadaşlarımda kalırım, siz de Covent Garden’da Piazza’da – Piazza, Covent Garden,⁸³ peki söyleyin bana, madem müridim olmayı reddediyorsunuz, Diyojen’i⁸⁴ çiçek pazarının orta yerinde şen bir soytarı olarak yaşamaya sevk eden ruh hali, bilgelikte onun tırnağı olamayacak o öbür Atinalı’nın ıssız makiliğin ortasında asık suratlı bir korkuluğa dönmesine yol açan mizacından yeğ değil midir? Basiretsiz bir beyefendidir şu Lord Timon.”

“Elini uzat!” yakalar.

“Tanrım, ne kadar içten bir toka. Kardeşlik konusunda anlaştık öyleyse?”

“Bir çift mizantrop ne kadar olabilirse,” tekrar, dayanılmaz biçimde sıkar elini. “Modern insanın, insan düşmanlığı

83 Londra’da çiçek pazarının iki yanını çevreleyen pasajlar.

84 Diyojen: M.Ö. 412-323 arasında yaşamış sinik filozof.

yetisini kaybedecek denli yozlaştığını zannederdim. Tek bir vakada, üstelik kendini gizleyen bir vakada bile olsa, yanıldığımı gördüğüme çok memnun oldum.”

Öbürü hayret içinde boş boş baktı.

“Yapma şimdi. Diyojen’in sen, kılık değiştirmiş bir Diyojen. Gezmiş görmüş bir adam kılığına girmiş bir Diyojen.”

Pişmanlığa dönen bir tavır içinde bir süre daha sessiz kaldı yabancı. Nihayet, acı dolu bir sesle söze girdi: “karşı saf-lardakileri doğru yola davet etmek için –her ne kadar başarılı olamasa da– uğraşırken, hevesi yüzünden çok fazla taviz verdiği için onlardan biri zannedilen arabulucunun hali ne yamandır!” sonra, yeniden tavrını değiştirerek, “niyetimi şakaya vurup gizleyerek, İsmail misali,⁸⁵ sizin karşınıza insan soyundan bir elçi olarak geldim. Onlara duyduğunuz nefrete karşılık size en ufak husumet beslemedikleri, ancak sizinle bir uzlaşmaya varmak istedikleri konusunda size teminat vermektir amacım. Oysa siz beni dürüst bir elçi gibi değil, kimbilir ne menem, eşi benzeri görülmedik bir casus olarak görüyorsunuz. Bayım,” diye sesini yükselterek ekledi, “bendenizi böyle yanlış tanımanız, diğer insanlar hakkında da ne kadar yanılmış olabileceğiniz konusunda size ders olmalı. Tanrı aşkına,” iki elini de onun omzuna koyarak, “biraz güven duyun. Bakın güvensizlik sizi nasıl da aldatıyor. Ben, Diyojen, ha? Mizantropiden de bir adım öteye geçip, insandan nefret etmekle kalmayıp, insana sövüp sayan biri, öyle mi? Teneşirim çıksın ki hayır!”

Bu sözlerin üzerine hayırsever adam, gelirkenki kalenderliğini bir parça yitirmiş halde, huzuru kaçan insan düşmanını büyük bilgelik addettiği yalnızlığına terk ederek oradan uzaklaştı.

85 İncil, “Yaratılış”ta İbrahim’in Tanrı’ya kurban etmek üzereyken son anda yerine bir koç gönderilince ölümden kurtulan oğlu İshak’ın kardeşi. *Moby Dick*’te anlatıcı, romanın ilk cümlesinde okurdan kendisine İsmail olarak seslenmesini ister.

GEZMİŞ GÖRMÜŞ ADAM BİR AHBAP EDİNİYOR

Tam ayrılmak üzereyken gezmiş-görmüş adamın karşısına çıkan bir yolcu, Batulılara has o senli benli tavrıyla, ona, hiç tanımadığı halde, şöyle seslendi:

“Tuhaf rakun, doğrusu, şu arkadaşın. Ben de üç-beş kelimam ettim onunla. Pek eğlenceli bir ihtiyar tilki, şu usanç verici analizleri de olmasa. Nedense Illinoislu Albay John Moredock hakkında duyduklarımı hatırlattı bana, yalnız arkadaşın, özünde onun kadar iyi biri değil, bana kalırsa.”

Bir kamaranın yarım daire biçimli verandasından geliyordu ses, güverteden biraz alçakta kalan veranda, tavandan sarkan, ışığı öğle güneşi gibi dimdik inen bir lamba ile aydınlanıyordu. Konuşan kişi lambanın altında dikilmiş, isteyen herkese kendisini inceden inceye süzme fırsatı veriyordu. Fakat şu an ona yönelen bakışta böyle kaba bir tavırdan eser yoktu.

Ne uzun boylu ne etine dolgun, ne kısa boylu ne de sıska bir adamdı; sanki ölçülüp biçilmiş gibi aklının emrine amade bir beden. Bunun dışında, görünümünü vücut hatlarından çok kıyafetine borçlu olduğu söylenebilirdi; kıyafetin sıklığı, üzerine yakışmasından çok dikişinden ileri geliyordu; narinin tam zıttı denebilecek bir tenle tuhaf bir uyumsuzluk sergileyen narin kumaştan, safrasından mustarip gibi görünen yüzünü günbatımı renkleriyle aydınlatan menekşe rengi yelekten hiç bahsetmeyelim.

Fakat bütününe bakıldığında görünüşünün etkileyici olmadığını söylemek haksızlık olurdu; hatta sıcakkanlı bir kimsenin onu soğukkanlı bulması beklenemezdi; diğerleri içinse hiç değilse merak uyandırıcı ve ilginçti; ağdalı cana yakınlığının sıcak havası, ardında yatan ve kimbilir neyin sebep olduğu sakınlı temkinin belirtisi olan sıtmaya tutul-

muş gibi solgun yüzüyle tam bir tezat sergiliyordu. Nankör tenkitçiler, yüz ruhun aynasıdır diye düşünebilirlerdi, tıpkı yeleşin renginin yanağa aksettiği gibi. Dişleri dikkat çekecek denli düzgün olduğu halde aynı nankör kişiler gerçek olamayacak kadar düzgün olduğunu, yani aslında olması gerektiği kadar düzgün olmadığını ileri sürebilirlerdi, zira en mükemmel takma diş, gerçeğe yakın görünsün diye üzerine bir-iki kusur kondurulandır. Bereket versin ki şu an yabancıyla göz göze gelmiş olan kişi bu tenkitçilerden biri değil, yalnızca gezmiş-görmüş adamdı. Yabancıнын seslenişine az önce sessiz bir selamla yanıt verdikten sonra – bu selam eğer Missouri’ye yaklaşım tarzı kadar coşkulu değilse, bunun nedeni herhalde o son karşılaşmanın buruk biçimde noktalınmasıydı – yanıt verdi: “Albay John Moredock,” diye dalgın dalgın tekrarlardı sözcükleri, “bu soyad birtakım hatıralar canlandırıyor. Söylesenize,” canlanmış bir havayla, “İngiltere’de Northamptonshire’deki Moredock Malikanesi’nin sahibi olan Moredock’larla bir bağı var mı?”

“Ne Moredock Malikanesi’ndeki Moredock’ları tanırım ne de Burdock Kulübesi’ndeki Burdockları,” diye yanıtladı öbürü, servetini kendi alınteriyle kazanmış birinin edasıyla; “bildiğim bir şey varsa merhum Albay John Moredock, zamanında meşhur bir adamdı; Lochiel’inkiler gibi keskin gözleri,⁸⁶ tetik gibi parmakları, vaşak gibi refleksleri vardı. Yalnız iki küçük tuhaf huydan mustarıptı – tüfeği olmadan şuradan şuraya kıpırdamaz ve yılandan nefret ettiği kadar Kızılderililer’den de nefret ederdi.”

“Sizin Moredock, anlaşılan, Mizantrop Malikanesi’ndenmiş, yani Vahşi Ormandan. Pek ince ruhlu bir mahluk değildi bu albay, zannedersem.”

86 Lochielli Sir Ewan Cameron (1629-1719): İskoçya yaylalarında yaşayan Ewan kabilesinin 17. lideri. 1650-52 arasında Cromwell’in ordusuna karşı kraliyet ordusunun bir komutanı olarak gösterdiği cesaret nedeniyle “İskoçya’nın Ulysses’i” lakabını kazanmıştır.

“İnce miydi değil miydi bilmem, ama derbeder değildi, ipek gibi bir sakalı, lüle lüle saçları vardı ve Kızılderililer hariç herkese karşı dilinden bal damlardı. Fakat Kızılderililer’e gelince – merhum Albay John Moredock, Illinoisli Kızılderili düşmanı, nasıl da nefret ederdi onlardan, sormayın!”

“Daha önce hiç böyle şey duymadım. Kızılderililer’den nefret ediyordu demek? Kızılderililer’den nefret etmek için onun veya herhangi birinin ne sebebi olabilir? Ben şahsen Kızılderililer’e hayranım. Kızılderililer bildiğim kadarıyla ilkel ırkların en iyilerinden bir tanesidir, nice kahramanca erdemlere sahiptirler. Soylu kadınlar da çıkmıştır aralarından. Pocahontas’ı düşününce, Kızılderililer’i sevmek işten değil. Sonra Massasoit var, Mount Hopelu Philip, sonra Tecumseh, Kızıl Ceket, ve Logan – hepsi birer kahramandır; sonra Beş Ulus ve Araucanianlar var – kahramanlardan oluşmuş birer federasyon, birer topluluk.⁸⁷ Tanrı korusun, Kızılderililer’den nefret etmek mi? Merhum Albay John Moredock şüphesiz aklını yitirmiş olmalı.”

“Ormanda yolunu yitirdi uzunca bir süre ama benim bildiğim kadarıyla yitirdiği başka bir şey olmadı.”

“Siz ciddi misiniz? Böyle biri yaşamış mı gerçekten? – Kızılderililer’den nefret etmeyi öylesine iş edinmiş ki onu tarif etmek için ‘Kızılderili düşmanı’ diye yeni bir sözcük icat edilmiş...”

“Aynen öyle.”

“Aman Tanrım, ne kadar da soğukkanlı karşılıyorsunuz. – Fakat cidden, bu Kızılderili nefreti hakkında bir şeyler öğ-

87 Listede adı geçen Kızılderililer, bir yandan işgal kuvvetleriyle başı yapan Pocahontas gibi bir figür ile, diğer yandan işgale sonuna kadar direnen kabile şeflerinin bir karmasıdır. Örneğin, 1675-1676 arasında New England kolonistlerine karşı zorlu bir savaş veren Hope Dağı Phillip veya 1808’de bağımsız bir Kızılderili ulusu oluşturmak için verdiği çaba, James Fennimore Cooper’ın *Frontiersmen* [Sınırboyundakiler] romanına konu olan Shawnee kabile si lideri Tecumseh gibi.

renmek isterdim. Böyle bir şey olduğuna inanasım gelmiyor. Sözüünü ettiğiniz bu olağandışı adamın kısa bir tarihçesini lütfeder miydiniz bana?”

“Bütün kalbimle,” ve hemen verandadan güverteye çıkarak gezmiş-görmüş adama yakındaki bir ahşap bankı işaret etti. “İşte, bayım, şöyle oturun, ben de yanınıza geleyim – Albay John Moredock’un hikâyesini dinlemek istiyorsunuz demek. Çocukluğumda bir gün – albayın tüfeğini, yanına iliştilmiş barut fişegiyle birlikte, Wabash Nehri’nin batı kıyısındaki bir kulübede asılı dururken gördüğüm o gün – dikili bir taşla ölümsüzleşmiştir. Babamla birlikte vahşi ormanların içinden batıya uzun bir yolculuğa çıkmıştım. Tam öğle saatiydi, atları çözüp yemlemek için bir kulübede durmuştuk. Kulübedeki adam tüfeğe işaret ederek kimin olduğunu söyledi, albayın o sırada yukarıda, çatı katında, kurt derisinden bir yaygı üzerinde uyuduğunu, o yüzden yüksek sesle konuşmamamız gerektiğini ekledi, çünkü albay bütün geceyi dışarıda, av peşinde geçirmişti (Kızılderili avını kastediyordu), uykusunu bölmek zalimlik olurdu. Böylesine ünlü birini göreceğimiz için merak içerisinde iki saat bekledik, yanımıza gelir umuduyla, ama gelmedi. Böylece biz de, kararlık basmadan bir sonraki kulübeye varmamız gerektiğinden, beklentimiz boşa çıkmış halde yola koyulmak zorunda kaldık. Gerçi ben, kendi adıma, merakımı giderememiş sayılmazdım, çünkü babamın atlara su verdiği sırada, kulübenin içine süzülüp ip merdivenden yukarı bir-iki basamak tırmanarak başımı döşemeden yukarı uzatıp etrafa bakınmıştım. Çatı katı pek aydınlık değildi; ama ta ötedeki köşede, kurt derisine benzettiğim bir şey gördüm, üzerinde bir tomar yaprağı andıran bohça gibi bir şey ve bir ucunda da yosun yumağı gibi bir şey; bunun da üzerinde geyik boynuzları uzanıyordu; sonra yakında bir yerden küçük bir sincap, akçağaçtan yapılma bir kase dolusu cevizin içinden sıçradı,

kuyruğuyla yosun yumağını sıyırdı ve bir deliğe girip cıyıklayarak kayboldu. Bütün gördüğüm bu kısacık orman sahnesiydi. Albay Moredock falan yoktu, eğer o yosun yumağı, kıvrıkcık başının arkadan görünüşü değilse. Merdivenin sonuna kadar tırmanabilirdim ama aşağıdaki adam beni uyar-
mış, kamp alışkanlığı yüzünden albayın gökgürültüsüne bile uyanmadığını, ama yine aynı nedenden, en hafif ayak sesinde, hele de bir insana aitse, derhal uyandığını söylemişti.”

“Özür dilerim,” dedi diğeri, elini yumuşakça anlatıcının bileğine koyarak, “ama korkarım albay güvensiz bir mizaca sahipti – pek az güven duyuyordu, belki de hiç. Bir parça şüpheliydi herhalde, değil mi?”

“Hiç de değil. Çok fazla şey biliyordu. Kimseden kuşulanmazdı, ama Kızılderililer’den bihaber değildi. Herhalde fark etmiş olmalısınız, adamı hiç görmediysem de onun hakkında şu veya bu şekilde epeyce şey duydum; özellikle de hikâyesini babamın arkadaşı James Hall’dan defalarca dinledim, hani şu yargıç Hall.⁸⁸ Her mecliste bu hikâyeyi anlatması istendiğinden –çünkü kimse onun kadar iyi anlatmazdı– yargıç sonunda öylesine derli toplu bir üslup geliştirdi ki sırf dinleyicilere değil, görünmez bir stenografa hitap ettiğini sanırdınız, sanki gazeteciler önünde konuşur gibiydi, cidden çok etkileyici bir tarzı vardı. Ben de bir o kadar tesir altında kalan bir mizaca sahip olduğumdan, öyle sanıyorum ki bir çırpıda size yargıcın albay hakkındaki hikâyesini neredeyse kelimesi kelimesine aktarabilirim.”

“Lütfen aktarın,” dedi gezmiş-görmüş adam hoşnut bir tavırla.

“Yargıcın felsefesinden de bahsetmemi ister misiniz?”

88 1793-1868 yılları arasında yaşamış Illinois bölge mahkemesi yargıcı. Amerika’nın Bausındaki yaşamı konu alan *Sketches of History, Life, and Manners in the West* (1835) başlıklı tarih ve antropoloji çalışmasının yazarıdır. Kitabın 2. cildinin 6. bölümü, Melville’in “Kızılderili Düşmanlığı” başlıklı bu bölümüne kaynaklık etmiştir.

“O konuda,” diye yanıt verdi diğeri ciddiyetle, piposuna tütün koymaya ara vererek, “belli bir görüşe sahip bir adamın bir başkasının felsefesini dinlemek isteyip istememesi, büyük oranda diğer adamın nasıl bir felsefe ekolüne ait olduğuna bağlıdır. Yargıç hangi ekoldendi acaba?”

“Yani, okuyup yazmayı biliyordu ama yargıç pek de fazla eğitim almamıştı. Ama sanırım, özgür eğitim sistemine bağlıydı diyebiliriz. Evet, gerçek bir vatansever olarak yargıç okulların özgür olmasını hararetle savunuyordu.”

“Felsefesi bu muydu? Öyleyse belli bir görüşe sahip bir adam, yargıcın vatanseverliğine saygı duymakla, ve az sonra göreceğimiz, hikâye anlatma becerisini takdir etmekle birlikte, yargıcın felsefesi hakkında görüş bildirmekten kaçınsa iyi olacak. Ama ben kılı kırk yaran biri değilim, devam edin lütfen, felsefesinden ister bahsedin ister etmeyin.”

“Peki, o bölümü büyük oranda atlayacağım, yalnızca, başlangıç için, yargıç yabancılara hitap ederken, olayların arkaplanına dair felsefi bir hatırlatmayı zorunlu görürdü. Çünkü Kızılderili nefretinin Albay Moredock’a has olmadığını, onun ait olduğu sınıfa mahsus bir tutku olduğunu ve bu sınıf içerisinde az çok yaygın olduğunu bilmeniz gerek. Ayrıca Kızılderili nefreti, bugün de varlığını sürdürüyor; kuşkusuz Kızılderililer varoldukça da sürdürecektir. O halde ilk olarak Kızılderili nefretine, ikinci ve son olaraksa Kızılderili düşmanı Albay Moredock’a değineceğim.”

Bu sözlerin ardından yabancı, yerine yerleşerek söze başladı – dinleyici pür dikkat kesilmiş, yavaşça piposunu tütürüyordu; bu arada bakışı dalgın bir şekilde güverteye odaklanmış, fakat sağ kulağı konuşmacıya öylesine yanaşmıştı ki her bir sözcük mümkün olan en asgari hava sürtünmesine maruz kalıyordu. İşitme duyusunu keskinleştirmek için görme duyusunu geri plana itmiş gibiydi. Salt sözlerle dile getirilecek hiçbir tasdik, anlatıcı için böyle büyük bir iltifat

yerine geçemez, can kulağıyla dinlemenin sessiz belagatı kadar etkileyici bir nezaket ifade edemezdi.

XXVI

ROUSSEAU'NUN VAHŞİLERDEN YANA TAVRINI PEK BENİMSEMEDİĞİ ANLAŞILAN BİRİNİN GÖRÜŞÜNE GÖRE, KIZILDERİLİ NEFRETİNİN METAFİZİĞİNİ İÇEREN BÖLÜM

“Yargıç daima şu sözlerle başlardı: ‘Orman içlerinde yaşayan kişilerin Kızılderili nefreti üzerine pek çok yorum yapılmıştır. Batıya doğru genişlemenin ilk dönemlerinde bu tutkunun nedeninin aşikâr olduğu düşünülürdü. Fakat Kızılderili saldırıları, bir zamanlar yoğun olduğu bölgelerde büyük ölçüde sona ermiş olduğundan, Kızılderili nefretinin de aynı ölçüde sona ermiş olmayışı hayırsever kimseleri şaşırtmaktadır. Orman sakinlerinin Kızılderili’ye niçin hâlâ bir jürinin bir katile veya bir tuzakçının vahşi bir kediye baktığı gözle baktıklarını, ona merhametle yaklaşmayı çılgınlık, onunla barış imzalamayı beyhude addettiklerini ve onu katli vacip bir mahluk olarak gördüklerini merak etmektedir.’

‘Tuhaf,’ diye devam ederdi yargıç, ‘izah edildiğinde bile herkesin kolay kolay anlayamayacağı bir durum. Ancak herhangi bir kimsenin anlamaya yaklaşması için, ormanda yaşayan adamın ne menem bir insan olduğunu öğrenmesi, veya biliyorsa da aklının bir köşesinde tutması gerekir; Kızılderili’nin ne menem bir adam olduğu ise gerek tarih gerekse kişisel deneyimden çoğu kimsenin malumudur.

Ormanda yaşayan adam yalnız bir adamdır. Efkarlı bir adamdır. Güçlü-kuvvetli ve eğitimsizdir. Aklına eseni yapar, kimilerinin fütursuz dediği türden biridir. Her halükârda, irade sahibidir, başkalarının şunun bunun hakkında ne

dediğine bakmaz, şeylerin aslında ne olduğunu gidip kendisi görür. Başı dara düştüğünde yardımına gelecek pek az kişi vardır; kendine güvenmek zorundadır; her zaman kendi başının çaresine bakmaya mecburdur. Bu yüzden kendi ayakları üzerinde durur, kendi yargısını dayanak alır, her ne kadar bu yargı dayanaktan yoksun olsa da. Asla yenilgiye uğramayacağını falan sandığı yoktur; iz sürerken yaptığı bir sürü hata bunun aksini kanıtlar zaten; fakat doğanın kendisine de, köstebeğinki gibi bir bilgelik bahsettiğine inanır. Yaban hayatının bu yoldaş canlılarının öğrenilmemiş bilgeliği, sahip oldukları en sağlam dayanaktır. Bu bilgelik, iki durumdan birinde boşa çıktığı, köstebeğin bilgeliği onu tuzağa düşürdüğü ya da orman adamının onu pusuya sürüklediği zaman, sonuçlara katlanmak gerekir ama kendini suçlamaya yer yoktur. Köstebek için olduğu gibi orman adamında da içgüdüler, ilkelerden önce gelir. Köstebek gibi, orman adamı da sadece Tanrı'nın yarattığı şeyler arasında yaşayan bir mahluk görünümü verir, gelgelelim, doğruyu söylemek gerekirse, bunlar onda rahmani bir kafayı şekillendirmez. Kimsenin önünde diz çöküp el öptüğü vaki değildir, tüfeğiyle nişan almak için ya da yerden kurşunu almak için diz kırdığı zamanlar istisna. Etrafında pek az can yoldaşı vardır, kaçınılmaz kaderi olan yalnızlığa göğüs gerer – hafife alınacak bir iş değildir bu, çünkü yalnızlık, doğru biçimde katlanıldığında, ölümü saymazsak, dayanıklılığın belki de en çetin sınavıdır. Fakat orman adamı yalnızlığa razı olmakla kalmaz, çoğu durumda yalnız kalmak için didinir. On kilometre ötede tüten bir baca, bulunduğu yeri terk ederek ormanın bir adım daha içine doğru ilerlemesi için kışkırtır onu. İnsanın, her ne olursa olsun, evrenin tamamı olmadığına, zaferin, güzelliğin, iyiliğin insanla sınırlı olmadığına mı inanır? İnsanın varlığı kuşları nasıl ürkütürse, kuş misali düşünceleri de kaçırdığını mı düşünür? Her halükârda, orman

adamının mizacı incelikten hepten yoksun değildir. Kılı bir Tarzan⁸⁹ gibi görünse de Shetland foku gibi, onun da dikenlerinin altında belki de kürkü gizlidir.

Bir barbar muamelesi görse de, orman adamı Amerika için, Iskender Asya için ne idiye odur – fethe çıkmış bir medeniyetin akıncı kuvvetlerinin kumandanı. Artan refahı ve gücü ne olursa olsun, ulus onun ayaklarına kapanmaz mı? Bir yol açıcı,⁹⁰ kendisinden sonra gelenlere güvenli bir toprak bırakan bu adam kendisi için zorluktan başka bir şey talep etmez. Yahudi göçü devrinin Musa'sı, yahut zırhlı veya atlı süvari birliklerin başında yaya ve miğfersiz olarak günler boyu yol tepen Galler İmparatoru Julian⁹¹ ile mukayeseyle layıktır. Göç dalgası, ne kadar yayılırsa yayılsın orman adamını asla içine alamaz. Durmadan ilerleyerek yol almak tadır o, tıpkı bir Polinezyalı'nın kanosunu dalgaların tepesinde sürdüğü gibi.

Böylece, hayatın içinde ilerlediği halde, doğaya kıyasla en baştan beri hep sabit bir ilişkiyi korur, tabii doğanın yaratıklarıyla da, panterler ve Kızılderililer dahil. Dolayısıyla bu iki tür varlığa dair Barış Kongresi'nin⁹² teorisi ne kadar doğru olursa olsun, orman adamının birkaç pratik öneri ortaya atmaya hakkı olabilir.

Orman adamının çocuğu da babasıyla aynı yaşamı süreceğinden –bu yaşamın insan âlemiyle olan ilişkisi Kızılderililer-

89 Asıl metinde Kılı Orson, Fransız Ortaçağ destanlarında bir ayı tarafından kaçırılarak büyütülen “yabani çocuk” karakteri; romanda bahsi geçen pek çoklarından biri.

90 Melville'in bir kuşak öncesinde, henüz Western adını almamış Batıyı konu alan romanların en önemlileri arasında kabul edilen, *Mohikanlar'ın Sonu*'nun da dahil olduğu beş kitaplık bir dizinin yazarı James Fennimore Cooper'in baş karakteri Natty Bumppo'nun lakaplarından biri.

91 Tarihçi Gibbon'a göre imparator Julian (M.S. 361-363) askerlerinin karşılaştığı güçlükleri bizzat onlarla paylaşırdı.

92 1848-1851 arasında dört uluslararası barış kongresi toplandı. 1851'de toplanan Londra Kongresi'nde “medenî ulusların barbar halklara yönelik saldırılarını kınayan” bir madde kabul edilmişti.

le sınırlıdır- meseleyi, nezaket gereği eğip bükme tenses çocuğa bir Kızılderili'nin ne olduğunu, ve ondan ne bekleme- si gerektiğini olanca açıklığıyla anlatmak en iyi yol kabul edi- lir. Çünkü Kızılderililer'i, Dostlar Cemiyeti'nin⁹³ üyeleri ola- rak görmek her ne kadar hoşgörülü bir tutum olsa da, Kızıl- derililer'i tanımayan, ve hayatta tek başına izleyeceği yolun büyük kısmı onların topraklarından geçecek olan birine on- ları bu şekilde tanıtmak, basiretten yoksun bir tavır olmakla kalmaz, aynı zamanda, yerine göre, zalimlik olur. En azından orman adamının eğitiminde bu tür bir yaklaşım temel alın- mış gibi görünmektedir. Dolayısıyla, orman adamı gençliğin- de eğer bilgiye yönelirse, ki genelde böyle olur, okulda öğret- menlerinden, ormanın eski tarihçilerinden, Kızılderili yalan- cılığı, Kızılderili hırsızlığı, Kızılderili sahtekârlığı, Kızılderi- li dolandırıcılığı ve ihaneti, Kızılderili vicdansızlığı, Kızılderi- li'nin kana susamışlığı, Kızılderili iblisliği hakkında hikâyeler dışında pek az şey işitir. Bunlar Yaban Ormanlarına dair hikâ- yeler olmakla birlikte, Newgate Takvimi⁹⁴ ya da Avrupa Ta- rihi kadar şeytani şeylerle doludur. Küçük çocuk bu Kızılde- rili hikâyeleri ve gelenekleri üzerine sağlam bir temel edinir. "Ağaç yaşken eğilir," derler. Kızılderili'ye karşı husumet içgü- düsü, orman adamının içinde iyi ve kötünün, doğru ve yanlı- sın ayrımıyla birlikte olgunlaşır. Bir kardeşin sevilleceğini, bir Kızılderili'den ise nefret edileceğini bir solukta öğrenir.

Gerçekler böyle,' derdi yargıç, 'eğer ahlâkî yorum yapıla- caksa bunlar göz önünde bulundurulmalı. Bir varlığın diğе- rini bu gözle görmesi, bütün bir ırktan nefret etmeyi vicdan meselesi haline getirmesi dehşet verici. Dehşet verici ama,

93 Pasifist Quaker'lar.

94 Newgate, Londra'nın o dönemdeki en büyük hapisanesinin adıdır. *Newgate Takvimi*, 1773 yılında yayına başlayan, mahkûmlara ait suç hikâyelerini san- sasyonel ayrıntılarıyla aktaran bir bültendi.

Avrupa Almanağı, 1739-1741 arasında yayımlanan, bir yılın önemli hadise- lerini aktaran bir bültendi.

şaşırtıcı mı? Bazı bahçe böcekleri neden yeşilse bu insanların da ondan ötürü kızıl olduğuna inanan birinin bu ırktan nefret etmesi şaşırtıcı mı? Sınır boyunda adı ölümü çağrıştıran, kendisine her tür kötülüğün timsali olarak resmedilen bir ırktan – kâh Moyamensing'dekiler⁹⁵ gibi bir at hırslısı, kâh New Yorklu serserilere benzeyen bir suikastçi, kâh Avusturyalı gibi bir oyunbozan,⁹⁶ kâh zehirli oklarıyla bir Palmer,⁹⁷ kâh yasal bir katil, harareтли bir mahkeme komedisinin ardından kurbanını vahşi bir ölüme mahkûm eden bir Jeffries,⁹⁸ yahut bayılan bir yabancıyı konuksever bir konuşmayla teskin edip tuzağın içine çeken, orada onu haklayıp tanrısı Manitou'ya sunulmuş bir iş sayan bir Yahudi?

Yine de, bütün bunlar Kızılderililer'e dair birer hakikat olmaktan çok, orman adamının onlara dair izlenimleri olarak öne sürülmektedir – merhametli kişiler Kızılderililer'e burada bir parça haksızlık edildiğini düşünebilir. Kesin olan bir şey varsa, Kızılderililer'in kendileri böyle düşünmektedir, hem de oybirliğiyle. Hatta Kızılderililer orman adamının kendileri hakkındaki görüşüne itiraz etmektedirler; ve kimilerine göre, onun nefretine böylesine içtenlikle karşılık vermelerinin sebebi, hakikaten inandıkları ve söyledikleri üzere, orman adamının iftirası karşısında duydukları ahlakî öfkedir. Gelgelelim bu veya başka bir meselede Kızılderililer'in, başka tanıkların yokluğunda, kendi adlarına tanıklık etmesine izin verilip verilemeyeceği, Yüksek Yargı'ya bırakılması gereken bir sorudur. Her halükârda, bir Kızılder-

95 Pennsylvania'da bir hapishane.

96 1848 devriminin Avusturya İmparatoru'ndan elde ettiği kazanımların bir yıl sonra imparator tarafından geri alınması ima ediliyor.

97 Yaşam sigortasından para alabilmek için ailesinin tüm fertlerini zehirleyerek öldüren ve 1856'da halka açık bir törenle infaz edilen İngiliz doktor. Charles Dickens onun hakkında, "Bailey Makemesinin gördüğü en azılı katil" demiştir.

98 George Jeffries (1648-1689): Zalimliği ve hak yemesiyle ün salmış İngiltere şansölyesi. 1685'te Kral II. James'e karşı olan Protestanlar'ın başlattığı Monmouth Ayaklanması'nın ardından üç yüz kişiyi darağacına göndermiştir.

rili, Hristiyanlığı samimi olarak kabul ettiğinde (bu tür vakalar pek fazla değildir, her ne kadar bazen bütün bir kabile hakiki nura lafzen kavuşmuş olsa da), böyle bir durumda, doğanın kendi soyu için biçtiği payın topyekûn mahvoluş olduğuna dair berrak kanaatini gizlemediği gözlenmiştir; böylelikle, orman adamının kendisine dair en olumsuz düşüncesinin gerçekten pek de uzak olmadığını kabullenmiş olur. Öte yandan, Kızılderili erdemi ve Kızılderili iyi yürekliliği teorisine en çok bağlanan Kızılderililer, kimi zaman at hırsızlarının ve tomahavkçıların önde geleni olabilmektedir. En azından orman adamının şahitliği bu yöndedir.

Kızılderili doğasını bildiğini sanan biri olarak, bir Kızılderili'nin tıpkı çalı taktikleriyle düşmanını kandırdığı gibi, bazı noktalarda kendini de kandırabildiğinden bihaber olmasa da, yukarıda yan yana konmuş olan teorisi ile pratiği arasında öylesine aşırı bir tutarsızlık bulunur ki orman adamı bu durumu ancak şu varsayım temelinde izah edebilir: Tomahawk fırlatan bir Kızılderili kızıl ırkın iyi niyetini ileri sürdüğünde bunu, savaşta, avlanırken ve hayatının genelinde çok işine yarayan o ince stratejisinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir.'

Orman adamının vahşilere yönelik derin nefretini daha derinlemesine açıklamak için yargıç, yukarıda söz edilen ormanın tarihi ve gelenekleri içinde buna yol açan ne gibi motivasyonlar olduğuna bakmanın işe yarayabileceğini düşünürdü. Bu maksatla, Wright ve Weaver ailelerinden oluşan küçük koloninin hikâyesini anlatırdı. İlk başta Virginili yedi kuzenden oluşan topluluk, aileleriyle birlikte defalarca yer değiştirdikten sonra, sonunda güney sınırı yakınında Kentucky Kanlı Toprak bölgesine⁹⁹ yerleşirler: 'Güçlü ve cesur adamlardı, fakat o dönemin öncülerinin pek çoğunun ak-

99 Yargıç Hall, Kentucky sözcüğünün Kızılderili dilinde "Kanlı Toprak" anlamına geldiğini aktarır.

sine, sırf çatışma olsun diye çatışmaya girmezlerdi. Verimli ve bakir bir toprağın cazibesine kapılıp adım adım ıssız istirahatgâhlarına çekilmişler, ilerleyişleri sırasında Kızilderili saldırılarından görölmedik biçimde muaf tutulmuşlardı. Ancak ağaçlar kesilip evlerin yapımı tamamlandığında onları kuşatan parlak kalkan kısa süre içinde öbür yüzünü gösterecekti. Yakınlarında bulunan ve sayıları giderek azalan bir kabileden birbiri ardına gelen saldırılar ve bunlardan doğan düşmanlıkların ardından –saldırılar ekinlerde ve hayvan sürülerinde zayıata yol açmış, bu düşmanlıklar yüzünden aralarından iki kişiyi kaybetmişler, diğerleri ise ölümcül yaralar almıştı– geriye kalan beş kuzen birtakım ciddi tavizler vererek Mocmohoc ile bir anlaşma yaptılar, kabile şefi, kabilenin huzurunu kaçıran diğer düşman akınları yüzünden bu anlaşmaya razı olmuştu. Fakat Mocmohoc'un aniden değişen tavırları da onları buna yüreklendirmişti; o güne dek Cesar Borgia¹⁰⁰ kadar sinsi bir vahşi olarak gördükleri şef, şimdi bunun tam aksi bir tutum takınmıştı; silahları toprağa gömüp karşılıklı pipo tüttürerek sonsuza dek dost olmak için –dost derken, yalnızca husumeti bir yana bırakmak değil, bilfiil, candan bir yakınlık kurmak için– çaba sarf etmekteydi.

Fakat şefin bu yeni yüzü, önceki kişiliğini onlara unutturmuş değildi. Her ne kadar bu tavır değişikliğinden yabana atılmayacak ölçüde etkilenmiş olsalar da onunla yaptıkları anlaşmada, kendi lehlerine diğer birtakım maddelerin yanı sıra, şu maddeyi de ekleyecek kadar kuşku duyuyorlardı hâlâ: Kızilderili çadırlarıyla kulübeler arasında dostça ziyaretler gerçekleşecekti, ancak beş kuzenin şefin ikametgâhına hep birlikte girmesi hiçbir koşulda söz konusu olamayacaktı. Buradaki niyet, her ne kadar açıkça dile getirmediyse-ler de, şef, olur da dostluk kisvesi altında, onlara bir kötülük

100 Machiavelli'nin *Prens*'inde düzenbazlığı ve zalimliğinden övgüyle söz edilen Papa VI. Aleksandr'ın oğlu, Valentinois ve Romagna Dük'ü.

düşünür ve uygularsa, bunun sonucu kısmi olmaktan öteye gitmemeliydi; böylelikle beş kuzenden bir kısmı, salt ailelerinin iyiliği için değil, aynı zamanda öç alabilmek için kurtulacaktı. Gelgelelim Mocmohoc bir zaman gelip ince üslubu ve hoş tavırlarıyla onların öylesine güvenini kazandı ki hepsini birden bir ayı eti ziyafetine buyur etti, ve orada pusu kurup hepsini öldürdü. Yıllar sonra kuzenlerin ve ailelerinin çürümüş kemikleri üzerinde şef, tutsak aldığı gururlu bir avcı tarafından ihanetle suçlandığında, şöyle haykırdı: “İhanet mi dedin, soluk benizli? Hep birlikte davete gelmekle anlaşmayı bozan onlardı, Mocmohoc’a güvenmekle anlaşmayı önce kendileri bozdu.’

“Bu noktada yargıç biraz duraksar, elini kaldırıp gözlerini devirerek oldukça ciddi bir tonda haykırırdı: ‘Kötülük çemberi ve kanlı ihtiraslar. Şefin keskin zekâsı onu olsa olsa daha zalim kılıyor.’

Bir kez daha duraksadıktan sonra, bir orman adamıyla onu sorgulayan biri arasında hayali bir diyaloga girişirdi:

‘Peki bütün Kızılderililer Mocmohoc gibi midir? – Hepsini böyle davranmamıştır ama en zararsız olanında bile onun tohumları bulunabilir. Kızılderili tabiatı denen bir şey var. Bir melez, ‘İçimde Kızılderili kanı var,’ diye tehdit savurur. – Fakat kimi Kızılderililer iyi niyetli değil midir? – Evet, ama iyi niyetli Kızılderililer çoğunlukla tembeldirler ve safdil oldukları da herkesçe bilinir. Her halükârda, şef olduklarına pek nadir rastlanır; nitekim Kızılderililer arasında şefler, atik ve bilge kabul edilen kimseler arasından seçilir. Bu yüzden, iyi niyetli Kızılderililer toplum hayatında geri planda kaldıklarından pek bir nüfuza sahip değildirler. Üstelik iyi niyetli Kızılderililer kötü niyetli işlere zorlanabilirler. Bu yüzden, oğulları Kızılderililer tarafından öldürülen Daniel Boone,¹⁰¹

101 1735-1820 arasında yaşamış sınırboyu kaşifi. Kentucky ve Missouri bölgelerindeki ormanlık alanda yaşamıştır.

'Kızılderili'ye karşı temkinli ol, ister iyi niyetli olsun isterse kötü,' demiştir. – Peki bütün orman adamları Kızılderililer'in şu veya bu şekilde şiddetine maruz kalmış mıdır? – Hayır. – O halde, kimi durumlarda içinizden hiç değilse bazıları onlardan iyilik görmemiş midir? – Evet, ama içimizden kimse çıkıp da Kızılderili hışmından kendisi muaf tutuldu diye çoğunluğun aksi yöndeki deneyimini inkâr edip Kızılderililer hakkında genelde iyi düşünecek denli kibirli ya da bencil değildir. Hem böyle yapacak olsa dahi baldırına saplanan bir ok pek isabetli bir şüpheye yol açabilir.

'Kısacası,' yargıca göre, 'eğer orman adamına hak vereceksek, Kızılderililer'e karşı duygularının kendi deneyiminden değil, başkalarının deneyiminden, veya hem kendinin hem başkalarının deneyiminden kaynaklandığını akılda tutmalıyız. Hakikaten de, tanıdığı hemen hiçbir aile yoktur ki bir üyesi veya bir kısmı Kızılderililer tarafından sakatlanmış veya derisi yüzülmüş olmasın. Böyleyken, Kızılderili'nin tekinin, veya iki-üç Kızılderili'nin orman adamına bir parça arkadaşça davranması neye yarar? Benden korkuyor, diye düşünür. Tüfeğim olmasa ve onu bir parça kıskırsalar kimbilir ne olurdu? Hem öyle olmasa bile, onun içinde şu anda onun da benim kadar bihaber olduğu kimbilir hangi istemsiz hazırlıklar sürmektedir – ruhunda süregiden bir tür kimyasal hazırlık, tıpkı vücutta hastalığa yol açan kimyasal hazırlık gibi.'

"Orman adamı bu sözcükleri kullanmış değildir, tabii, ama yargıç, onun aklından geçenleri dillendiriyordu. Ve bu noktada sözlerini bağlarken şöyle derdi: 'dost Kızılderili tabir edilen şey çok nadir bir mahluktur, böyle olmasına da şükretmeli çünkü kimse, düşmana dönüşen bir 'dost Kızılderili' kadar gaddar olamaz. Dostluğu korkakçadır ama düşman olduğunda cesur kesilir.

Fakat buraya kadar söz konusu tutku, genel olarak bir

topluluğa özgü tutku olarak ele alındı. Bundan kendine düşen paya orman adamının kişisel tutkuları da eklendiğinde, tam anlamıyla Kızilderili düşmanı denen şeyi –eğer böyle bir şey varsa– oluşturan insani malzemeyi elde ederiz.’

“Yargıç, ‘tam anlamıyla Kızilderili düşmanı’nı, ‘ana sütüyle birlikte Kızilderili’ye karşı nefreti içen, gençliğinde veya erişkinliğinin ilk yıllarında, hassasiyetleri kemikleşmeden önce, Kızilderililer’den izleri silinmeyecek bir kötülük gören veya, aynı etkiye yol açacak biçimde, bir akrabası veya arkadaşısı böyle bir kötülüğe uğrayan bir adam olarak tarif eder. Çevresini saran ıssız doğanın bütün unsurları onu bu konu üstüne düşünmeye sevk eder, o da çaresiz, bu çağrıya uyar, ta ki bu düşünce, dört bir yandan buhar zerrecelerini kendi etrafına toplayan bir fırtına bulutu gibi bir çekim alanı yaratıp, bütün diğer saldırı hikâyeleri de bu çekirdek düşünce etrafında birikerek onu şişirinceye dek. Nihayet, doğanın unsurlarına danıştıktan sonra kararını verir. Hannibal’dan daha amansız bir yemin eder ve nefreti öyle bir girdap oluşturur ki çekim gücünden suçlu ırkın en ücra üyesi bile muaf değildir. Ardından, niyetini beyan eder ve dünyevi meselelerle hesabını keser. Rahipliğe adım atan bir İspanyolun vakur tavrıyla akrabalarına veda eder; aslında bu vedalar ölüm döşegindeki vedaların daha etkileyici nihailiğinden bir iz taşır. Son olarak, kendisini kadim ormana adar; orada, ömrü vefa ettiğince, stratejik, geri dönüşsüz ve tek başına bir intikamın sakini, gizli planını uygulayacaktır. Daima sessiz yol üzerindedir, serinkanlı, metin, sabırlı; varlığı görünmez ancak hissedilir, koklayarak yol alan, hayvan postuna bürünmüş bir intikam meleği. Kasaba ve şehirlerde bir daha izine rastlanmayacaktır; eski dostları onu hatırlatan bir nesneye rastgeldiklerinde gözlerine yaşlar dolar; fakat asla arayıp sormazlar onu, dönmeyeceğini bilirler. Güneş yörüngesinde ilerler, mevsimler akıp gider, zambaklar çiçek açar ve yap-

rak döker, bebekler doğar ve annelerinin kollarında koşmaya başlar, ama Kızılderili düşmanı ebedi istirahatgâhına gitmişçesine uzaktır, ve 'Dehşet' onun mezar yazıtıdır.'

Burada yargıç, sözlerinin etkisi altında, tekrar duraksar, sonra şöyle devam eder: 'Şurası açıktır ki *gerçek anlamda* bir Kızılderili düşmanının yaşam öyküsünden bahsetmek, bir kılıç balığının yahut bir başka derin deniz sakininin öyküsünden, hatta hayal etmesi daha da güç olan, ölü bir adamınkinden bahsetmek kadar olanaksızdır. Gerçek anlamda bir Kızılderili düşmanının meslek hayatı, kayıp bir geminin akıbeti gibi, bir muammadır. Kuşkusuz hadiseler, dehşet verici hadiseler geçmiştir başından, ama doğanın ezeli güçleri bunların asla kulağımıza ulaşmaması için talimat almıştır.

Gelgelelim, meraklı kişilerin şansına, Kızılderili düşmanının sulandırılmış bir türü vardır ki kalbi, beyninin aksine, çelik gibi bir iradede yoksundur. Aile yaşantısının şefkatli daveti onu, ara sıra dünyevi yaşama geri dönen bir rahip gibi, sık sık münzevi yolundan alıkoyar. Yahut bir gemici gibi, çoğunlukla açık denizde olsa da yeşil limanın birinde bıraktığı ve unutmadığı bir karısı ve ailesi olabilir. Senegal'deki Papa yanlısı devşirmeler misali, oruç ve çile katlanılmayacak kadar güç gelir ona.'

Yargıç, her zamanki basiretiyle, Kızılderili düşmanının göğüs gerdiği derin yalnızlığın dehşet verici etkisinin, onun yeminini gevşetmesinde azımsanmayacak bir payı olduğunu düşünürdü. Birkaç ay yalnız başına izcilik yaptıktan sonra Kızılderili düşmanının aniden, ateşli hummaya yakalanmış gibi, karşısına çıkan ilk tüten bacaya doğru, bir Kızılderili'ye ait olduğunu bile bile, koştuğu, kendisini yolunu kaybetmiş bir avcı olarak tanıttığı, vahşi adama tüfeğini verdiği, kendini onun insafına terk ettiği, onu yoğun bir sevgiyle kucaklayarak bir süre onun sevecen yoldaşlığı altında yaşama şerefine nail olup olamayacağını sorduğuna dair hikâyeler

anlatırdı. Böylesine fevri bir girişimin sıklıkla neye yol açtığını en iyi bilenler, Kızılderili'yi yakından tanıyanlardır. Sonuç olarak yargıç, otuz iki sağlam ve yeterli neden sıralayarak akla gelebilecek hiçbir uğraşın, *gerçek anlamda* Kızılderili düşmanıninki kadar özveri gerektirmediğini ortaya koyardı. Böyle bir ruhun, en iyi ihtimalle, ancak yüzyılda bir geldiğine inanırdı.

Sulandırılmış Kızılderili düşmanına gelince, kendine tanıdığı tatiller, karakterinin tutarlılığını her ne kadar zedelese de, bu adamın, tam da kaypaklığı nedeniyle, mükellef bir Kızılderili düşmanlığının ne olduğuna dair, yetersiz olmakla birlikte, çıkarsamalarda bulunmamıza olanak veren kişi olduğunu göz ardı etmemeliyiz.”

“Bir dakika,” diye nazıkçe araya girdi o sırada gezmiş-görmüş adam, “izninizle pipomu doldurayım.”

Bu iş tamamlanınca diğeri devam etti...

XXVII
ŞAİBELİ BİR AHLÂK ANLAYIŞINA
SAHİP OLMAKLA BİRLİKTE, SAĞLAM BİR KİNDARI
SEVDİĞİNİ SÖYLEYEN ÜNLÜ İNGİLİZ
AHLÂK ÜSTADININ¹⁰² ÖVGÜSÜNE LAYIK
BİR ADAMIN HİKÂYESİ

“Söz, buraya kadar anlatılanlarla öyküsüne ancak giriş yapılmış olan adama gelince, tıpkı sizin gibi bir sigara tiryakisi olan yargıç, bütün dinleyicilerin birer puro almasında ısrar eder, sonra kendisi de yeni bir tane yakarak ayağa kalkar ve vakur bir sesle şöyle derdi – ‘Baylar, Albay John Moredock’un anısına içelim purolarımızı;’ derin bir sessizlik ve

102 18. yüzyıl ünlü İngiliz deneme yazarı ve ahlâkçı Dr. Johnson (Samuel Johnson) kastediliyor.

daha da derin bir huşu içinde ayakta dikelerek çekilen birkaç nefesten sonra tekrar yerine oturur, konuşmasını şu sözlerle sürdürürdü:

‘Albay John Moredock *tam anlamıyla* bir Kızılderili düşmanı değildiyse de, kızıl adama karşı beslediği duygu, derecesi ve eyleme dökülme şekli bakımından az önce hatırasına gösterdiğimiz saygıyı hak ederdi.’

John Moredock üç defa evlenen ve üçünde de bir toma-havk yüzünden dul kalan bir kadının oğluydu. Kadının her üç kocası da birer sınırboyu öncüsüydü; onlarla birlikte kadın da daima sınırdan ıssız, yabancı toprakların birinden diğerine dolaşıp durmuştu. Sonunda kendini, dokuz çocukla birlikte, daha sonra Vincennes adını alacak olan, orman içindeki küçük bir açıklıkta buldu. Orada yeni kurulan Illinois eyaletine doğru hareket etmek üzere olan bir gruba katıldı. O sırada Illinois’nin doğu kısmında hiçbir yerleşim yoktu, fakat batı tarafında, Mississippi kıyısında, Kaskaskia Irmağı’nın ağzına yakın birkaç eski Fransız köyü bulunuyordu. Mrs. Moredock’un beraberindekiler bu köylerin civarına, adeta yeni bir Arkadya olan bu gayet masum ve hoş yere doğru harekete geçtiler; o yakınlarda, üzüm bağları arasında yerleşmek niyetindeydiler. Kayıklara binerek Wabash Nehri üzerinde yola koyuldular, bu nehirden aşağı inerek Ohio Irmağı’na ulaşacak, daha sonra Ohio’dan aşağı Mississippi Nehri’ne ve oradan da kuzeye devam ederek menzillerine varacaklardı. Mississippi üzerindeki Grand Tower kayasına varana kadar her şey yolunda gitti; orada inip, kayıklarını taşıyarak akıntının güçlü olduğu bir burnun etrafından dolaşmaları gerekiyordu. Burada pusuya yatmış olan bir grup Kızılderili, üzerlerine hücum ederek neredeyse hepsini öldürdü. Dul kadın da çocuklarıyla birlikte kurbanlar arasındaydı, bir tek, elli mil kadar geriden gelen ikinci konvoyun içinde bulunan John hariç.

Soyunun hayatta kalan tek ferdi olarak doğada bir başına kaldığı sırada, erişkinliğe henüz adım atmaktaydı. Onun yerinde başka bir ergen yasa boğulabilirdi, o ise intikam yolunu tuttu. Sinirleri birer elektrik teliydi – hassas ama çelikten. Öylesine kendine hâkimdi ki ne yüzü kızarır ne de korkudan benzi atardı. Derler ki haber ona ulaştığında kıyıda bir baldıran ağacının altında oturmuş geyik eti yemekteymiş – haberler ona aktarıldığında ilk anki irkilmenin ardından ağır ağır, hareketlerini hesaplayarak yemeğine devam etmiş, vahşice haberleri yabancı etle birlikte çiğneyip sindirerek, sanki her ikisi de midesinde karışıp onu amacına bağlamalıymış gibi. O yemekten bir Kızılderili düşmanı olarak kalktı. Kalıp silahlarını aldı, birkaç yoldaşını kendisine katılmaya ikna etti ve zaman kaybetmeden asıl saldırganların kim olduklarını keşfe çıktı. Farklı kabilelerden yirmi kaçaktan oluşan, Kızılderililer arasında bile kanun kaçağı sayılan bir grup olduklarını öğrendi; birlikte bir yağma çetesi oluşturmuşlardı. O sırada bir eylem fırsatı ufukta görünmediğinde arkadaşlarına dağılma emri verdi; onlara teşekkür ederek yola devam etmelerini, gelecekte bir gün onlardan yardım isteyeceğini söyledi. Bir yılı aşkın bir süre yaban topraklarda tek başına çeteyi gözledi. Bir defasında, elverişli bir fırsat doğduğunu sandığı bir sırada –kış ortasıydı ve vahşiler kamp kurmuşlardı, uzun süre kalacağa benziyorlardı– arkadaşlarını tekrar topladı ve yağmacıların üzerine yürüdü. Fakat geleceğini haber alan düşman kaçtı, hem de öylesine bir telaş içinde kaçtılar ki silahları dışında her şeylerini ardalarında bıraktılar. Kış boyunca, hemen hemen aynı şey iki kez daha tekrar etti. Ertesi yıl ise kırk gün boyunca ona hizmet etmeye söz veren bir grupla birlikte çetenin peşine düştü. Sonunda beklenen saat gelip çattı. Mississippi kıyısındaydılar. Saklandıkları yerden Moredock ve adamları Kabil'in çetesini akşam kızılığında hayal meyal seçtiler, emniyet içinde yerleş-

bilecekleri nehrin ortasındaki orman kaplı bir adaya doğru kürek çekiyorlardı, çünkü yabancı arazide Moredock'un intikam ruhu, cennetten çağırın ses gibi artık her daim içlerini titretiyordu. Gece karanlığına kadar bekleyen beyazlar nehri yüzerek geçtiler, peşleri sıra silah yüklü bir sal sürük-lüyorlardı. Kıyıya vardıklarında Moredock düşman kanola-rının iplerini kesti ve onları kendi salıyla birlikte nehre saldı. Ne Kızılderililer için bir kaçış ne de beyazlar için, zafer hariç, güvenli bir seçenek kalmaması gerektiğine karar ver-mişti. Zafer beyazlarındı, ancak Kızılderililer'den üçü neh-re atlayarak kendilerini kurtardılar. Moredock'un ekibinde ise zayıat yoktu.

Katillerden üçü kurtulmuştu. Adlarını ve kim oldukları-nı biliyordu. Üç yıl içerisinde hepsini tek tek kendi elleriyle öldürdü. Artık hepsi ölmüştü. Fakat bu da yetmedi. Yemin etmemişti ama Kızılderililer'i öldürmek onda bir tutku hali-ne gelmişti. Eşi az bulunur bir atletti, bir nişancı olarak ise emsali yoktu; teke tek dövüşte kimseye yenilmezdi. Bir ace-mi çaylağın yok olacağı yerde ehil olanın ayakta kalmasını sağlayan o orman kurnazlığının ustası; hasmının ruhu bile duymadan, haftalar, hatta belki aylar boyunca izini sürmeyi mümkün kılan bütün o sanatların ustası olan Moredock, or-manı mesken tuttu. Ona tek başına rastlayan Kızılderili'nin sonu ölümdü. Kalabalık bir grubun varlığını haber aldığı-n-da ya gizlice izlerini sürer ve en azından bir vuruş yapabile-ceği fırsatı kollardı ya da bu sırada onu fark eden olursa, üs-tün becerisiyle onları atlatırdı.

Yıllarca bu böyle devam etti; bir süre sonra her ne kadar bölgenin ve dönemin olağan yaşantısına bir dereceye kadar dahil olduysa da, John Moredock'un bir Kızılderili'yi altetme fırsatını asla kaçırmadığına inanılır. Bunu görev bilmek yü-zünden günah işlemiştir belki ama ihmalkârlık gibi bir gü-nahı asla işlemedi.

‘Bu beyefendinin,’ derdi yargıç, ‘tabiatı itibariyle hiddetli olduğunu veya olayların kışkırtması olmaksızın insanı toplumdan soyutlayacak türden özelliklere sahip olduğunu varsaymak hata olur. Bilakis, Moredock, çelişkili gibi görünen, kuşkusuz merak uyandırıcı, fakat aynı zamanda inkâr edilemez bir şeyin örneği idi: Neredeyse bütün Kızılderili düşmanlarının özünde sevgi dolu bir kalp, her halükârda, vasa-tın üstünde cömert bir kalp saklıdır. Kesin olan bir şey varsa, yerleşimlerdeki yaşama katıldığı kadarıyla Moredock, insancıl duygulardan yoksun olmadığını göstermişti. Ne soğuk bir kocaydı ne de soğuk bir baba; sık sık, uzun süreli-ğine evinden uzak kalsa da, ev halkının ihtiyaçlarını aklın-da tutar ve karşılardı. Çok dost canlısı olurdu kimi zaman, iyi hikâye anlatır (gerçi asla kendi başından geçen mahrem olaylardan bahsetmezdi), okkalı bir şarkı söylerdi. Misavir-perverdi, komşularına yardımdan geri kalmazdı; gizli yaşa-mında ne kadar intikamcı ise toplum içinde o denli hayırse-verdi; genel olarak, bazen asık suratlı olsa da –onun ten ren-gine, yani çekici, trajik bir kahverengi tene sahip adamlar-da oldukça sık görüldüğü üzere– Kızılderililer hariç herkese yiğitçe bir nezaketle yaklaşırdı; ayağında makosenleri, sayı-lan, sevilen bir beyefendi. Aslında, ileride anlatılacak bir ola-yın göstereceği gibi, halk içinde ondan çok sevileni yoktu.

Gerek Kızılderililerle gerekse başkalarıyla savaşta göster-diği cesaret kuşku götürmezdi. 1812 Savaşı sırasında ko-mando bölüğündeki subaylık görevini yüzünün akıyla ta-mamladı. Asker kişiliğine dair şu hikâye anlatılır: Hull’ın Detroit’teki şaibeli teslimiyetinin¹⁰³ üzerinden çok geçme-mişken Moredock, komandolarıyla birlikte geceleyin ah-şap bir kulübenin bulunduğu bir yamaca tırmandı, sabaha kadar orada dinleneceklerdi. Atlar yemlenip akşam yemeği yendikten ve birliğin uyuyacağı yerler hazırlandıktan son-

103 1812’de Detroit’i savaşmadan İngilizler’e teslim eden general.

ra, ev sahibi albaya en iyi yatağını gösterdi. Diđerleri gibi bir yer yatağı değil, ayaklı bir karyolaydı bu. Fakat konuk, nezaketinden, yatağı tekeline almayı, hatta kullanmayı reddetti, bunun üzerine, ev sahibi ikna etmek dűşüncesiyle, bu yatakta daha önce bir generalin yattığını söyledi. 'Kim, Tanrı aşkına?' diye sordu albay. 'General Hull.' 'Öyleyse, üzerinize alınmayın ama,' dedi albay, ceketinin düğmelerini ilikle-yerek, 'ben bir korkağın yatağında yatamam, ne kadar rahat olursa olsun.' Böylece bir kahramanın yatağına yerleşti, yere serili, soğuk bir şilte.

Albay bir zamanlar Illinois bölgesel konseyi üyesiydi, eyalet hükümetinin oluşumunda valiliğe adaylığını koymasđ için ısrarlara maruz kaldı, ancak etrafındakilerden kendisini mazur gömelerini istedi. Adaylığı kabul etmemesinin nedenlerini açıklamaktan kaçındıysa da, onu yakından tanıyanlar açısından nedeni tahmin etmek pek güç sayılmazdı. Resmî görev icabı Kızılderili kabileleriyle dostça anlaşmalar imzalaması gerekebilirdi, oysa böyle bir řeyi düşünemezdi bile. Hem böyle bir olasılık ortaya çıkmasa bile, Illinois valisinin meclisin tatile girdiği dönemlerde ara sıra ortadan kaybolup baş yargıcı olduğu bölgenin sınırları dahilinde birkaç günlüğüne insan avına çıkmaması yakışık almazdı. Valilik mertebesi her ne kadar yüksek bir şeref vaat etse de, Moredock'tan talep ettiği feragat bu şereften fazlaydı. Bu iki řey birbiriyle bağdaşamazdı. Kısacası, tutarlı bir Kızılderili dűřmanı olmanın, azimden ve onun ödölü olan dünyevi şatafat ve zaferden vazgeçmeyi gerektirdiğinin farkındaydı. Din de bu tür şeyleri beyhude olarak niteleyip bunlardan vazgeçmeyi erdem saydığına göre, Kızılderili dűřmanlıđının, başka açılardan ne ifade ederse etsin, bu açıdan bakıldığında dindar bir hissiyattan pek de farklı talepleri olmadığı söylenebilir."

Anlatıcı burada duraksadı. Sonra, bu uzun ve yorucu oturuşun ardından ayağa kalktı ve kırışan gömleğini düzelterek

ve aynı zamanda buruşan pantolon paçaları içinde bacaklarını sallayıp kendine çekidüzen vererek sözlerini şöyle sonlandırdı: “İşte, hepsi bu; size kendi hikâyemi, bakışımı veya düşüncelerimi değil bir başkasınınkini aktardım. Şimdi, arkadaşınız Rakun derisine gelince, hiç kuşku yok ki yargıç burada olsaydı, onu, her meseleye el atan, tutkularını bambaşka alanlara dağıttığı için sığlaştıran bir tür Albay Moredock olarak nitelendirirdi.

XXVIII

MERHUM ALBAY MOREDOCK’LA İLGİLİ BİRKAÇ KARIŞIK NOKTA

“İnsaf, insaf!” diye haykırdı gezmiş-görmüş adam, “insafın olmadığı yerde asla sağlıklı bir yargı yoktur. İnsanın insanı yargımlarken insafli olması, merhametimizin bir lütfu değil, mantık dışı insani kusurlarımız için bir hata payı bırakmaktır yalnızca. Tuhaf arkadaşımı ima ettiğiniz gibi biri olmaktan Tanrı esirgesin. Onu tanımıyorsunuz ya da pek az tanıyorsunuz. Dış görünüşü sizi yanılttı; ilk başta neredeyse beni bile yanıltacaktı. Fakat, kendisine yapılan bir haksızlık karşısında kendisini bir parça açtığı bir anda ben, fırsattan istifade, yüreğini inceledim ve onun sımsıkı kapalı dış kabuğunun içinde davetkâr bir istiridye olduğunu gördüm. Dış görünüşü sadece bir maske. Kendi iyiliğinden utandığı için insanlığa, Ortaçağ hikâyelerindeki garip amcaların yeğenlerine davrandığı gibi davranıyor – durmadan tokatlıyor onları ama aslında gözbebeği gibi seviyor.”

“Doğrusu onunla yalnız üç-beş kelam ettim. Belki zannettiğim kişi değildir. Evet, herhalde haklı olabilirsiniz.”

“Bunu duyduğuma sevindim. İnsaf, tıpkı şiir gibi, geliştirilmesi gereken bir meziyettir, sırf zarafeti için bile buna de-

ger. Şimdi artık onun hakkındaki fikrinizden vazgeçtiğimize göre, hikâyenizden de vazgeçerseniz çok memnun olurum. Mucizevi olmaktan ziyade inandırıcılıktan yoksun bir öykü gibi geldi bana. Bazı kısımları birbiriyle çelişiyor sanki. John Moredock eğer kin dolu biriyse, nasıl aynı zamanda sevgi dolu bir adam olabilir? Tek başına yürüttüğü o hareketler, ya Herkül'ünkiler gibi birer masal olmalı ya da bunlar doğruysa, dost canlısı olduğuna dair söylenenler birer garnitür. Sözün kısası, eğer Moredock diye bir adam hakikaten yaşadıysa, bana göre olsa olsa bir insan düşmanıydı; üstelik insan düşmanlığı tek bir ırka odaklandığı için daha da yoğundu. Tıpkı intihar gibi, insan düşmanlığı da Roma veya antik Yunan'a, yani putperestlere has bir tutku olmakla birlikte, ne Roma ne de Yunan tarihinde insan düşmanlığı konusunda, yargıcın ve sizin tasvir ettiğiniz kadarıyla, Albay Moredock'un bir emsali görül müştür. Daha genel olarak Kızılderili düşmanlığı meselesine gelince, bu konuda ancak Dr. Johnson'ın sözümona Lizbon depremi¹⁰⁴ için dediklerini tekrar edebilirim: 'Bayım, buna inanmıyorum.'

"İnanmıyor muydu? Niye? Ufak bir önyargısıyla mı çelişiyordu?"

"Dr. Johnson'ın hiçbir önyargısı yoktu; fakat onun da birileri gibi," kurnazca gülümseyerek, "hassasiyetleri vardı ki bunlar incinmişti."

"Dr. Johnson mümin bir Hristiyan'dı değil mi?"

"Öyleydi."

"Ya başka türlü olsaydı."

"O zaman sözümona depreme inançsızlık göstermezdi."

"Aynı zamanda bir de insan düşmanı olduğunu farz etsek?"

"O zaman duman ve küllerin perdesi altında işlenen soy-

104 1755'te Lizbon şehrini yerle bir eden büyük deprem, felaketin Tanrı'nın buyruğu olduğundan hayra yorulması gerektiğini ileri süren ilahiyatçılar ile Aydınlanma filozofları arasında çetin tartışmalar doğurmuştu. Voltaire *Candide*'de de bu tartışmaları hicveder.

gun ve cinayetlere de inanmazlık edemezdi. Zamanın kâfirleri bu gibi ve daha beter söylentilere hemen inanmışlardı. Yani din, yaygın kanının aksine, kimi durumlarda, bir şeyi kolay kolay kabullenmediği, çekince gösterdiği halde, inancı küçümseme iddiasındaki kâfirlerin çarçabuk kandığı görülür.”

“İnsan düşmanlığıyla kâfirliği birbirine kanştırıyorsunuz ama.”

“Karıştırmıyorum; bu ikisi paraleldir. Zira, dinî inançsızlıkla aynı kökenden türeyen insan düşmanlığı, onun ikizidir. Yani, aynı kökten türer; materyalizmi bir kenara bırakırsak, bir ateist, evrene hâkim olan sevgi ilkesini görmeyen, görmek istemeyen kimse değil de nedir? Bir insan düşmanı ise, insana hâkim olan iyilik ilkesini görmeyen, görmezden gelen biri değil de nedir? Görmüyor musunuz? Her iki durumda da kötülük, güven eksikliğinden kaynaklanıyor.”

“İnsan düşmanlığı nasıl bir hissiyattır?

“Sudan korkmak nasıl bir duygudur diye sormanızdan farkı yok bunun benim için. Bilmiyorum, hiç başıma gelmedi. Ama çok defa düşünmüşümdür, acaba nasıl bir şey diye. Bir insan düşmanı cana yakın hissedebilir mi, diye sordum kendime, rahat davranabilir mi? Kendiyle barışık olabilir mi? Bir insan düşmanı puro içip düşüncelere dalabilir mi? Yalnız başına kalınca ne hisseder? Bir insan düşmanının iştahı var mıdır? Bir şeftali yiyince içi açılır mı? Şampanyanın köpüğüne bakarken ne hisseder? Yaz geldiğinde sevinir mi? Uzun kış günlerinde ne kadar uyur? Ne rüyalar görür? Gecenin köründe, yapayalnızken, aniden gökgürültüsüyle uyandığında ne hisseder, ne yapar?”

“Sizin gibi ben de,” dedi yabancı, “insan düşmanını anlayamıyorum. Tecrübemin bana gösterdiği kadarıyla insanoglu ya kişinin en büyük sevgisini hak eder ya da ben çok şanslı biriyim. Hayatımda hiçbir zaman, en ufak haksızlığa uğramadım. Aldatma, dedikodu, aşağılama, hakir görme, ka-

tı yüreklilik ve benzer şeyler hakkında tek bildiğim, başkalarından işittiklerimdir. Eski bir arkadaşın omuzunun üzerinden sinsice fırlattığı soğuk bakışlar, size iyilik eden birine nankörlük etmek, size güvenen birini aldatmak – böyle şeyler var olabilir ama bu konuda ancak başkalarının sözüne inanmalıyım. Beni buraya kadar böylesine güvenle taşıyan köprüye nasıl minnet duymam?”

“Böylesine kıymetli köprüye minnet duymamak nankörlük olur. İnsan asil bir varlıktır, bu hiccavlar çağında insana güvenen ve onu cesurca savunan birini bulmaktan hiç de şikâyetçi olduğumu söyleyemem.”

“Evet, ben insan hakkında daima iyi şeyler söylerim, dahası, onun için hayırlı bir iş yapmaya da daima hazırım.”

“Siz tam gönlüme göre birisiniz,” diye yanıtladı gezmiş-görmüş adam, canlılığından hiçbir şey yitirmeyen bir sakinlikle. “Nitekim, hissiyatımız birbirine öylesine yakın ki, bir kitapta yan yana yazılı olsa hangisinin kime ait olduğunu, değme eleştirmenlerden başka kimse ayırtedemezdi.”

“Kafalarımız birbirine böylesine uyduğuna göre,” dedi yabancı, “neden el ele vermeyelim?”

“Elim daima erdemin hizmetindedir,” karşısındaki sanki erdemin timsaliymiş gibi açıkyüreklilikle elini ona doğru uzatarak.

“Şimdi,” dedi yabancı, onun elini dostça tutarak, “bizim Batı’daki âdetimizi bilirsiniz. Biraz avam olabilir ama hoş bir âdet. Kısacası, yeni tanışan dostlar olarak birlikte bir şeyler içmeliyiz. Ne dersiniz?”

“Teşekkürler ama cidden beni mazur görün.”

“Neden?”

“Çünkü, doğrusunu söylemem gerekirse, bugün bir sürü eski arkadaşına rastladım, hepsi de cömert kalpli, hoşsohbet beyler, cidden, cidden, şu anda belli etmesem de, aslında uzun bir seyahatten sonra karaya çıkmış bir denizci gibiyim,

hani kafası kalbinin hızına yetişemez de, daha gece olmadan sevgi dolu naralar atıp yalpalamaya başlar.”

Eski dostlardan bahsedilince yabancıнын yüzü, sevgilisinin eski aşklarından bahsettiğini duyan kıskanç bir sevgili gibi biraz asıldı. Fakat keyfinin kaçmasına izin vermeden şöyle dedi: “Herhalde size sert bir şeyler ısmarladılar; oysa şarap – o munis yaratık, şarap; gelin şu küçük masalardan birine oturup şu munis şaraptan birer kadeh içelim. Haydi, haydi.” Ardından, denize düşmüş içi dolu bir pipo gibi yuvarlanarak, şarkı söylemeye başladı, sesindeki belli belirsiz çatlama olmasa kulağa daha dostane gelebilirdi:

*“İçelim o şifalı bağın şarabından,
Zansovine’de yakut gibi parlayan.”¹⁰⁵*

Gezmiş-görmüş adam, özlem dolu gözlerini ona çevirmiş, aslında içi gidiyormuş gibi kararsız dikeldi bir an; sonra birden ona doğru bir adım atarak, teslim olmuş bir bakışla şöyle dedi: “Deniz kızlarının şarkısı kaptanları yoldan çıkarır da, ne şan şöret, ne altın ne de kadınlar kâr eder bana. Ama iyi bir dost, güzel bir şarkı söylerken, tüylerim diken diken olur, bütün gövdem, efsunlu bir kayalıktan geçen bir gemi gibi, boyun eğer uysallıkla. Yeter: İnsanın benimki gibi bir kalbi varsa directmeye çalışmak boşuna.”

XXIX CANCİĞER DOSTLAR

Porto şarabı ısmarlanıp iki arkadaş küçük bir masaya yerleştikten sonra dostça bir bekleyiş yüklü doğal bir sessizlik oldu; yabancıнын gözleri az ötedeki bara çevrilmiş, oradaki al

¹⁰⁵ Romantik dönemin İngiltere’deki önemli temsilcilerinden Leigh Hunt’ın “Bacchus in Tuscany” (1825) adlı şiirinden.

yanaklı, beyaz önlüklü adamın şişelerin tozunu alşını ve kadehleri tepsiye albenili bir biçimde yerleştirmesini izliyordu; sonra ani bir hareketle kafasını arkadaşından yana çevirerek şöyle dedi: “Bizimkisi ilk görüşte dostluk, değil mi?”

“Öyle,” diye sakın bir memnuniyetle yanıtladı diğeri, “ve ilk görüşte dostluk da ilk görüşte aşk gibidir: Tek gerçek dostluk, tek asil dostluk budur. Güvene delalet eder. Yoksa kim, gece karanlığında düşman bir limana giren yabancı bir gemi gibi, aşka veya dostluğa doğru körlemesine yol alır?”

“Evet. Cesurca rüzgârı arkasına alıp. Hep böyle hemfikir olmamız ne kadar hoş. Bu arada, bir formalite gerçi ama, dostlar birbirinin adını bilmeli. Sizininki ne acaba?”

“Francis Goodman. Ama sevenlerim bana Frank derler. Ya sizinki?”

“Charles Arnold Noble.¹⁰⁶ Ama rica ederim, bana Charlie deyin.”

“Hayhay, Charlie; gençlikteki kardeşçe yakınlığı erişkinlikte de sürdürmek gibisi yok. Yüreğin yaşam boyu al yanaklı bir çocuk gibi kaldığının kanıtı.”

“Yine içimden geçeni söylediniz. A!”

Gülümseyen bir garson, mantarı aşağı indirilmiş, gülümseyen bir şişeyle çıkagelmmişti; sıradan bir yetmişlikti, ama bu özel an için ağaç kabuğundan küçük bir sepetin içine oturtulmuş ve sepetin etrafı Kızılderili usulü rengârenk boyalı kirpi dikenleriyle örülmüştü. Ismarlayan kişi önüne gelen şişeyi sevecen bir ilgiyle süzdü, ama üzerine yapıştırılmış, büyük harf P.Ş. yazılı şık kırmızı etiketi anlamadı veya anlamazlıktan geldi.

“P.Ş.,” dedi sonunda önünde duran güzel nesneye kafası karışmış gibi bakarak, “P.Ş. de ne demek oluyor?”

106 Charley Noble, denizci argosunda güverteadaki mutfak bacasına verilen addır. Tayfaya yeni katılan bir miçodan gidip Charley Noble’ı bulmasını istemek, denizciler arasında yaygın bir eğlenceydi.

“Herhalde,” dedi gezmiş-görmüş adam ciddiyetle, “Porto şarabının kısaltması olsa gerek. Porto şarabı ısmarladınız, değil mi?”

“Öyle ya, tabii, tabii!”

“Böyle ufak tefek muammaları aydınlatmak pek güç olmuyor,” dedi öbürü usulca bacak bacak üstüne atarak.

Bu beylik sözler yabancıнын dikkatinden kaçtı, kendini şişesinin heyecanına kaptırmış, sararmış elleriyle onu ovuyordu. Neşeli görünmek için tuhaf bir kahkaha atarak şöyle dedi: “İyi şarap, iyi şarap; dostça bir bağ değil midir?” Ardından her iki kadehi de ağzına kadar doldurup birini öne doğru itti ve ince bir alay edası takınarak şöyle dedi: “Bugünlerde saf şarap bulmanın imkânsız olduğunu söyleyen o karamsar şüphecilerin aklına şaşayım! Neymiş, piyasadaki şarap çeşitlerinin hemen hepsi bağbozumu değil laboratuvar bozuntusuymuş; bar sahiplerinin çoğu birer erkek Brinvilliers¹⁰⁷ gibi, gizli sanatlarını en iyi dostlarının, müşterilerinin yaşamına kastetmek için kullanıyorlarmış.”

Gezmiş-görmüş adamın yüzü gölgelendi. Birkaç dakika başı önde, karamsar düşüncelere daldıktan sonra yukarı bakarak şöyle dedi: “Uzun zamandır düşünüyorum da, Charliceğim, bugünlerde çoğu kimsenin şaraba bakışı, güven eksikliğinin en hazin örneklerinden biri. Şu kadehlere bak. Bu şarapta zehir olduğundan kuşkulanan, Hebe’nin yanaklarına bakınca da veremden şüphe eder. Şarap imalatçıları ve tüccarlarına karşı bu güvensizliğe gelince, böyle şüpheler taşıyan kişi insan yüreğine pek az güven duyuyor olsa gerek. İnsan yüreğini bir şişe porto gibi görüyor olmalı, bu porto gibi değil, kendi inandığı gibi bir porto. Baktıkları her yerde, en kutsal şeylerde bile art niyet gören tuhaf iftiracılar. İlaç-

107 Marquis de Brinvilliers (1630-1680) yakın ailesinin tüm üyelerini zehirletmişti. Melville, “The Marchioness of Brinvilliers” şiirinde kadın karakterin tath görünüşü altında yatan canilik temasını yeniden işler.

lar bile, kilise ayinlerinde içilen şarap bile bunların iftiralarından payını alır. Elinde ilaç şişesiyle doktor da, elinde asasıyla rahip de ölümcül hastalara bilmeden sahte şifa dağıtan biridir bunların gözünde.”

“Korkunç!”

“Hakikaten korkunç,” dedi gezmiş-görmüş adam vakur bir tavırla. “Bu kuşkucular güvenin ruhuna hançer saplarlar. Eğer bu şarap,” dolu kadehini etkileyici biçimde kaldırarak, “eğer parlak bir vaat içeren bu şarap hakiki değilse, geleceği hiç de daha parlak olmayan insana nasıl güvenilebilir? Yok eğer insanlar doğru ama şarap sahteyse, cana yakın dostluklar neyle kutlanacak? Samimi ve candan ruhların birbirinin sıhhatine içerken farkında olmadan sinsi ve ölümcül ilaçlar içtiğini düşünsene!”

“Dehşet verici!”

“Hem de gerçek olamayacak kadar. Unutalım, gitsin. Haydi, Charlie, şarabı sen ısmarladın ama henüz şerefime kadeh kaldırmadın. Deminden beri bekliyorum.”

“Affedersin, affedersin,” kâh kafa karışıklığından, kâh gösteriş olsun diye kadehini kaldırarak. “Kadehimi tüm kalbimle senin için kaldırıyorum, Frank, inan bana,” nezaketten ufacık bir yudum aldı, fakat, ufacık olduğu halde, elinde olmadan ağzını buruşturdu.

“Ben de senin şerefine içiyorum, Charlie, sana seninki kadar içten ve bu şarap kadar hakiki bir kalple karşılık veriyorum,” diyerek prenslere özgü nazik bir tavırla karşılık verdi gezmiş-görmüş adam, cömertçe bir yudum aldıktan sonra sesli bir şekilde ağzını buruşturdu, ancak kabalık addedilecek denli yüksek bir ses çıkarmamıştı.

“Şarapların sözde sahteliğinden söz açılmışken,” dedi, kadehini sakince masaya bırakıp başını arkasına yaslayarak ve bir yandan dostane bir biçimde gözlerini şişeye dikerek, “bu söylentilerin belki de en garip yanı, öyle adamlar var ki bu

kıtada şarapların çoğunun sahte olduğuna emin oldukları halde, yine de durmadan içerler; şarabı öyle çok severler ki sahtesi bile hiç yoktan iyidir onlar için. Sofu kimseler böyle birine, böyle giderse er geç sağlığından olacağını söylediklerinde onlara şöyle der: ‘Sanki ben bunu bilmiyorum muyum? Ama neşenin olmadığı yerde sağlık bana göre can sıkıcıdır; halbuki neşenin, sahte bile olsa bir bedeli var, ben de bunu ödemeye razıyım.’”

“Frankciğim böyle bir adam, iflah olmaz bir bekri olsa gerek.”

“Evet, tabii böyle biri varsa, ki ben ihtimal vermiyorum. Bu yalnızca bir hikâye, ama bir defasında dâhiden çok şarlatana benzeyen bir adamın bundan, hikâyenin kendisinden daha abartılı bir ders çıkardığını duymuştum. Diyordu ki, bu hikâyenin, tıpkı bir kıssa gibi, verdiği ders, iflah olmaz derecede iyi niyetli bir adamın, insanların çoğunun riyakâr olduğuna inansa bile yine de insanlarla haşır neşir olabileceğidir – cemiyeti öylesine hoş bir şey olarak görür ki sahtesi bile hiç yoktan iyidir. Rochefoucault taraftarları bu gidişle kendi güvenliğini tehlikeye atacağını söyleyediklerinde şöyle yanıt verir: ‘Sanki ben bunu bilmiyorum muyum? Ama cemiyet hayatından yoksunken güvende olmak bana göre can sıkıcıdır; oysa sahte bir cemiyetin bile bir bedeli var, ben de buna razıyım.’”

“Ne kadar tuhaf bir teori,” dedi yabancı hafif rahatsız olmuş gibi, arkadaşını sorgulayan gözlerle süzerek, “cidden, Frank, ne kadar yıkıcı bir düşünce,” diye haykırdı aniden hararetle ve istemsiz bir bakışla, sanki lafın ucu kendisine dokunmuş gibi.

“Bir bakıma bütün dediklerini, hatta fazlasını hak ediyor,” diye yanıt verdi diğeri kendine has mülayimliğiyle, “ama içindeki bir parça alayın yüzü suyu hürmetine, merhamet belki kötülüğün bir kısmını görmezden gelebilir. Latife, as-

linda öylesine kutsal bir şeydir ki, insan zihninin mahsülü olan en işe yaramaz şeyde bile dokuz güzel latife bulunursa, kimi filozoflar bu dokuz latifenin geriye kalan bütün kötü düşünceleri, isterse Sodom'un nüfusu kadar çok olsun,¹⁰⁸ affettireceğini kabul edecek kadar merhametlidirler. Her halükârda, bu latife denen şeyde, her nasılsa, şıfalı bir yan vardır, öylesine bir deva ve mucizedir –insanlar pek az konuda anlaşsalar da bu konuda neredeyse hepsi hemfikirdir– ve kendi usulünce dünyaya öylesine büyük bir iyilikte bulunur ki, şakacı bir insan, kocaman bir kahkaha atabilen bir insan –başka yönlerden nasıl biri olursa olsun– kalpsiz bir alçak olamaz sözünün neredeyse bir atasözü oluşuna şaşmamak gerek.”

“Ha, ha, ha!” diye güldü diğeri, aşağı güvertedeki solgun yüzlü fakir çocuğu işaret ederek, ayağına giydiği, bir duvarcı ustasının eskisi olsa gerek, kuruluktan çatlamış, kireçten yarısı erimiş ve parmak kısmı bir borazan gibi havaya kalkmış bir çift ucube çizme, acınacak haline gülünçlük katıyordu. “Bak – ha, ha, ha!”

“Gördüm,” dedi diğeri, sessizce olumlayarak, ama gülünçlüğü fark ederken ona eşlik eden diğer şeyin de dikkatinden kaçmadığını belirtir bir ifadeyle, “görüyorum; ve bunun karşısında böyle heyecanlanman, Charlieciğim, bahsettiğim atasözüne tam isabet oldu. Bunu kasti yapsaydın bu kadar isabet ettiremezdin. Senin bu gülüşünü duyup da sağlam bir yüreğe ve tabii sağlam ciğerlere sahip olduğun sonucunu çıkarmamak ne mümkün? Gerçi, bir adam yüzüne gülse de alçağın teki olabilir derler.¹⁰⁹ Ama bir yüze kahkaha atan biri alçak olur diyen çıkmamıştır, değil mi Charlie?

108 İncil, “Yaratılış” 18:23-32’de Tanrı İbrahim’e, eğer içinde on mümin bulabilirse Sodom şehrini bağışlayacağını söz verir. “Yaratılış 19”da “ovaya kurulmuş şehir” Sodom yerle yeksan olurken Lut peygamberin kurtulması anlatılır.

109 *Hamlet* I. Perde, 5. Sahne’de kahramanın ölen babasının tahtına oturan amcası ve üveybabası Claudius hakkındaki sözlerine nazire.

“Ha, ha, ha! – yo yo, yo yo.”

“Charlie senin bu kahkaha tufanın, tıpkı kimyagerin anlattığı dersi aydınlatan minyatür yanardağı gibi benim dediklerimi teyit ediyor. Fakat deneyim atasözünü haklı çıkarmasa bile, iyi gülen birinin kötü biri olamayacağı lafına inanmak zorunda hissedirim; bu halk arasında yaygın bir deyiştir ve hiç kuşku yok ki halkın içinden doğmuştur ve bu yüzden de sahi olmalıdır, çünkü halkın sesi, hakikatin sesidir.”¹¹⁰ Sen de böyle düşünmüyor musun?”

“Kesinlikle, evet. Halk dile getirmezse hakikat asla dile gelmez, böyle derler benim bildiğim.”

“Doğru bir deyiş. Ama konudan uzaklaşıyoruz. Şakanın, kalbin göstergesi olduğuna dair yaygın fikir, ilginçtir, Aristoteles tarafından da teyit edilir – galiba *Politika* kitabındaydı (bu arada, bütününde nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, bazı bölümlerinin konusu itibariyle gençlerin eline düşüncesizce verilmemesi gereken bir kitaptır) – tarihteki en sevimsiz adamların şakadan hoşlanmayan, daha-sı nefret eden kişiler olduğunu söyler; üstelik kelime oyunlarına karşı da olağanüstü derecede anlayışsız olduklarından bahseder. Hatırlıyorum da, Sicilya’nın huysuz tiranı Phalaris’in bir keresinde gülüşü bir atın anırmasını andırıyor diye zavallı bir adamın kellesini binek taşında kestiğini anlatır.”

“Komik Phalaris!”

“Zalim Phalaris!”

Bir havai fişek gösterisinin ardından olduğu gibi bir sessizlik oldu; ikisi de gözlerini masaya dikmişlerdi, sanki sözlerinin tezatından karşılıklı olarak hayrete düşmüş, ve bunun manasının, eğer varsa, ne olduğunu düşünüyormuş gibi. En azından görünüşte böyleydi ama taraflardan biri için

¹¹⁰ Halkı sesi, Tann’nın sesidir (*vox populi, vox Dei*) biçimindeki Latin özdeyişinden uyarlama.

durum farklı olabilirdi: Çünkü şimdi başını kaldırıp bakan gezmiş-görmüş adam şöyle dedi:

Sözünü ettiğimiz tuhaf, bekri adamın hikâyesinden çıkardığımız şaka yollu kinaye içeren ders, hani şu şarabın hileli olduğunu bile bile içmek için sebepleri olan adamın hikâyesi – orada, bana kalırsa, şüphesiz hınzırca ama şaka yollu bir düşünceye rastlıyoruz. Şimdi de kötülükle ifade edilen kötü bir düşünceye örnek vereyim. İkisini karşılaştırıp birinde iğne şakayla bertaraf ediliyor mu, öbüründe şakanın yokluğunda zehir meydanı boş mu buluyor, söylemeni istiyorum. Bir keresinde şakacı bir adam, sadece şakacı, dikkat et, dinle arası olmayan Parisli bir şakacı, alkol yasağına ilk katılanların, kişisel çıkarı için, pintiler ve açık gözler olduğunu söylemişti. Çünkü, dediğine göre, biri bu yolla paradan tasarruf ediyordu, diğeryse para kazanıyordu; alkol tayınını kesen ve yerine başka bir şey de vermeyen kaptanlar, ve soğuk sudan başka bir şey içmeyen böylece ayık kafayla iş gören kumarbazlar ve her türden sinsi dolandırıcılar.”

“Fena bir düşünce cidden!” diye haykırdı yabancı, içtenlikle.

“Evet,” dirseğine yaslanmış, masaya uzanarak ve işaret parmağıyla samimi bir şekilde ona işaret ederek: “evet, dediğim gibi, zehrini fark etmiyor musun?”

“Ediyorum elbette. Çok fesat bir düşünce, Frank!”

“İçinde hiç şaka yok mu?”

“Zerre kadar yok!”

“Peki öyleyse, Charlie,” onu nemli gözlerle süzerek, “haydi içelim. Bana öyle geliyor ki doyasıya içmiyorsun.”

“Ah, ah – tabii, tabii – Ondan hiç geri kalmam. İddia ediyorum ki dostun Charlie'den daha hızlı bir içiciyi hiçbir yerde bulamazsın,” hararetle bir iştahla kadehini kapdı ama sonra sadece elinde evirip çevirdi. “Bu arada, Frank,” dedi, belki de dikkati kendi üzerinden uzaklaştırmak için, “bu arada, geçen

gün güzel bir şey gördüm; önemli bir şey, basın için bir met-hiye. Öyle hoşuma gitti ki iki okuyuşta ezberledim. Şiir gibi bir şey ama serbest ölçü uyaklı şiire kıyasla neyse bu da serbest ölçüye kıyasla öyle bir yerde duruyor. Nakaratları olan bir tür serbest ve kolay beyit gibi. Okumamı ister misin?”

“Basını öven her ne olursa olsun dinlemekten memnuniyet duyarım,” diye yanıtladı gezmiş-görmüş adam, “hele de,” diye ciddiyetle devam etti, “son zamanlarda kimi yerlerde basını yerden yere vurma eğilimi baş göstermişken.”

“Basını yerden yere vurmak mı?”

“Aynen öyle, birtakım karamsar ruhlar bu büyük icadın akıbetinin de brandy ya da *eu-de-vie* gibi olacağını iddia ediyorlar, ilk keşfedildiğinde doktorlar, Fransızca adının ima ettiği gibi, her derde deva olacağına inanmışlardı – oysa deneyim bu düşünceyi pek de haklı çıkarmadı.”

“Beni şaşırtıyorsun, Frank. Hakikaten basını böyle kötülenler var mı? Anlatsana. Gerekçeleri ne?”

“Gerekçeleri yok ama bir sürü iddiaları var; örneğin, hanedanlık despotizmi altında basın, halk için bir soylarlıktan başka bir şey değilmiş, halk despotizminde ise onların Jack Cade’i¹¹¹ olmaya adaymış. Kısacası bu memnuniyetsiz kahinler basını, şans eseri kimin eline geçerse onun davasına hizmet eden bir Colt tabancası gibi görüyorlar. Tabanca, tüfeğe kıyasla ne derece bir ilerleme ise, bu icat da kaleme göre öyle bir ilerlemedir; namlu sayısını artırmanın yanında, hedefin kutsallığını yitirmesine yol açar, diyorlar. ‘Basın özgürlüğü’ tabiri, onlar için Colt tabancasına özgürlük demek gibidir. Bu yüzden, hakikat ve adaletin basından medet umması, Kossuth ve Mazini’nin¹¹² tabancadan medet ummasından daha makul sayılmaz. Oldukça cesaret kırıcı görüşler,

111 1450’de İngiltere’de bir köylü ayaklanmasının önderi.

112 1848’de sırasıyla Macaristan ve İtalya’da patlak veren kısa ömürlü ayaklanmaların önderleri.

diye düşünebilir insan, fakat onların bu itirazını her gerçek reformcu küçümseyecektir. Değil mi?”

“Kuşkusuz. Ama devam et, devam et. Senin ne düşündüğünü duymak istiyorum,” pohpohlamak için kadehini ağzına kadar doldurdu.

“Kendi adıma,” diye devam etti gezmiş-görmüş adam, göğsünü alabildiğine şişirerek, “basının ne halkın soytarısı ne de Jack Cade’i olduğuna inanıyorum; ne parayla tutulmuş budalasıdır halkın, ne de kibirli kölesi. Çıkar, orada asla görevin önüne geçmez. Basın hâlâ yalanın dişleri arasından, o dişler ne kadar köklü olursa olsun, hakikat adına konuşmaktadır, o hakikat ne kadar silikleşmiş olursa olsun, Basın için ucuz bir haber yayma organı sıfatını, Bilginin Önderliğinde bağımsız havarilik rolünü layık görmüyorum: demir iradeli Pavlus!¹¹³ Pavlus diyorum, çünkü basın yalnızca bilginin değil, adaletin de önderliğini yapar. Tıpkı güneş gibi Basın da, Charlieciğim, iyilikten yana bir güç ve ışığın yılmaz ilkesini içinde taşır. Şeytani basın ise, havari basınla aynı anda ortaya çıkmış olmakla onun adını kötüye çıkaramaz, nasıl ki sahte bir güneşin aynı anda doğması hakikisini gölgede bırakamazsa. Sahte güneş ne kadar sinsi görünürse görünsün Tanrı Apollo gelip günışığını dağıtır. Kısacası Charlie, İngiltere Kralı’nın salt ünvan olarak temsil ettiği şeyin basında gerçeklik bulduğuna inanıyorum –İnancın Savunucusu!– doğrunun yanlışa, metafiziğin hurafeye, teorinin safsataya, makinelerin doğaya ve iyi insanın kötüye nihai olarak galip geleceğine olan inancın savunucusu. İşte düşüncelerim böyle, Charlie, biraz fazla uzunca izah etiysem bağışlamalısın, Charlieciğim, çünkü soğukkanlılıkla özetleyebileceğim bir konu değil bu. Şimdi senin kasideni sabırsızlıkla bekliyorum, kuşkusuz benimkini mahçup edecek.”

113 1. Bölüm’deki sağır dilsizin levha üzerine yazdığı vecizler, Aziz Pavlus’un Korintlilere mektubundan alınmıştı.

“Epey mahçup edici bir üslubu var,” diye gülümsedi diğeri; “ama her nasılsa öyle işiteceksin onu.”

“Başlamaya hazır olduğunda bana haber ver,” dedi geçmiş-görmüş adam, “çünkü toplu yemeklerde basının şerefine kadeh kaldırıldığında daima ayağa kalkarak yudumlarım kadehimi, sen kasideni okurken de ayakta dinleyeceğim.”

“Pekâlâ, Frank; şimdi kalkabilirsin.”

Söyleneni yaptı, aynı anda yabancı da ayağa kalktı ve yakut rengi şarap karafını kaldırarak söze başladı.”

XXX

NEŞRİYAT ÜZERİNE ŞAİRANE BİR METHİYE İLE BAŞLAYIP BUNDAN MÜLHEM SOHBETLE DEVAM EDEN BÖLÜM

“Selam olsun basına, Faust’un¹¹⁴ değil Nuh’unkine; övelim ve yüceltelim basını, Nuh’un hakiki basını, ki gerçek gün ondan doğar. Selam olsun basına, kara basına değil kızıl basına; övelim ve yüceltelim basını, Nuh’ın kızıl basını, ki ilham ondan gelir. Ren boyları ve Ren’in gazetecileri, Madeyra veya Midilli adasından güzel haberler gönderenlere katılın. – İnsanı saatlerce küçük puntolarla uğraştırıp gözlerini kan çanağına çeviren kimdir? – Selam olsun basına, Nuh’un tozpembe basınına, ki kalplere gül kızılığı verir, insanı gülrengi şarapla uzun uzadıya oyalayarak.¹¹⁵ – Gevezeliği, çekişmeleri kim destekler? Sebepsiz yere iftira atıp yaralayan kimdir? Selam olsun basına, Nuh’un iyi niyetli basınına, ki dostları birbirine kenetler, düşmanları birleştirir. – Kim rüşvet almaya teşnedir? Kim boyun eğeri? – Selam olsun basına, Nuh’un özgür basınına, ki zorbalar için yalan söylemez,

114 Johann Faust: Gutenberg’in ortağı olan Alman matbaacı.

115 İncil’de “Yaratılış” 9:20-27’de Nuh sarhoş olarak resmedilir.

zorbalara gerçeği söyletir. – Öyleyse selam olsun başına, Nuh’un ezelden açıksözlü başına; öyleyse övelim ve yüceltelim başını, Nuh’un ezelden cesur başını; öyleyse başına güllerden taç takalım, ezeli büyük başına Nuh’un, ki ondan akan bilgi ırmağının insana verdiği mutluluk, acılarından daha gerçekdişi değildir.”

“Beni kandırdınız,” diyerek gülümsedi gezmiş-görmüş adam her ikisi de yeniden yerlerine otururken, “benim saflığımdan hıncırca yararlandınız, coşkumu kurnazlığınıza alet ettiniz. Ama her neyse; sataşmanız, eğer buna sataşma denebilirse, öylesine cazipti ki neredeyse bir daha sataşmanızı isteyeceğim. Kasidenizdeki şiirsel aksaklıklara gelince, onları şairin sınırsız salahiyetine bırakıyorum memnuniyetle. Bütününde gayet lirik bir üsluba sahipti – daima hayranlık duymuşumdur bu üsluba, o safiyane güveni ve kendinden emin tavrı yüzünden, belki de temel malzemesidir bunlar. Ama haydi,” arkadaşının kadehine göz atarak, “bir lirik şair şişeyi bu kadar uzun bekletmez.”

“Yaşasın lir ve şarap!” diye haykırdı diğeri, kendinden geçmiş bir halde ya da öyle görünerek, ve diğeriinin sözlerindeki imayı fark etmeden; “asma, asma, bütün bitkiler içinde en zarif ve cömerti değil midir o? Ve böyle olması da manidar değil midir – ilahi açıdan? Değil mi ki bir asma olarak yaşadım, bir Catawba¹¹⁶ asması diksınler mezarıma!”

“Mümbit bir düşünce, lakin kadehinize el bile sürmediniz.”

“Ah, tabii,” ölçülü bir yudum alarak, “peki siz, siz neden içmiyorsunuz?”

“Bugün buraya gelmeden önce katıldığım dost meclislerinden bahsetmiştim ya, unuttunuz mu Charlieciğim?”

“Ah,” diye haykırdı diğeri, şimdi kendini iyiden iyiye lirik bir ruh haline, arkadaşının vurdumduymaz sosyallığıyla pek uyumlu olduğu söylenemeyecek bir hale bırakmıştı. “Ah,

116 Karolina bölgesinde bulunan Catawba Irmağı, bağcılığıyla ünlüdür.

insan şu cânım şaraptan ne kadar içse doymaz – o eski hakiki, yumuşak Porto şarabından. Öhö, öhö! Doyasıya için!”

“Öyleyse bana eşlik edin.”

“Elbette,” hevesle bir yudum daha alarak – “keşke puro da olsaydı. Elinizdeki pipoyu bırakın; pipo en iyi yalnızken içilir. Garson, bize birkaç puro getir – en iyilerinden.”

Purolar batı usulü şirin bir çömlek, mumya rengi, bir tür Kızılderili taklidi kase içinde geldi; bir yığın tütün yaprağı içine oturtulmuş, tütünün uzun, yeşil yelpazeleri, aralarından çömleğin kırmızı kenarı görünecek şekilde hoş bir desen şeklinde dizilmişti.

Bunun yanında aksesuar olarak, yine çömlekten, fakat daha küçük iki küre geldi; biri kırmızı ve altın rengi parlayan bir elmaya benzetilmişti, tepesindeki yarıktan içinin boş olduğu görülüyordu. Bu kül tablasıydı. Öbürü gri, kırışık yüzeyiyle bir eşekarısı yuvasına benzetilmiş bir kibrit kutusuydu.¹¹⁷

“İşte,” dedi yabancı, puro tepsisini uzatarak, “istediğini zi alın, ben de yakayım,” bir kibrit çöpü alarak. “Tütün gibisi yok,” diye ekledi, puronun dumanları kıvrılarak yükselmeye başlayınca, puro içenden kaseye doğru bakarak. “Mezarımın üstüne Catawba üzümünün yanına Virginia tütünü diktireceğim.”

“Bu ilk fikrinizden de iyi – ama puro içmiyorsunuz.”

“Hemen, hemen – kadehinizi doldurayım tekrar. Hiç içmiyorsunuz.”

“Teşekkürler, ama şimdilik daha fazla almayayım. Kendi kadehinizi doldurun.”

“Derhal, derhal; siz içmenize bakın. Beni düşünmeyin. şimdi aklıma geldi de, aşırı nezaketten veya softalık yüzünden kendisini tütünden mahrum eden kişi, demir çizme gi-

117 Sodom'un elmalarının dıştan kıpkırmızı görüldüğü, ağızda ise küle döndüğünü söyleyen atasözüne nazire.

yen züppeden de demir karyolada yatan çilekeşten de better biçimde ıskalar hayatın ucuz zevklerini. Tütünü seve seve içmek isteyen ama içemeyen kişi içinse hayırseverler göz-yaşı dökmelidir, durup durup puroya başlar, ama midesi zayıf olduğu için devam edemez, yine de her utanç verici terk edişten sonra bu imkânsız nimetin tatlı hayali onu yeniden feci bir sefalete sürükler – zavallı hadım!”

“Size katılıyorum,” dedi gezmiş-görmüş adam, ölçülü bir sosyallik havasını sürdürerek, “ama siz içmiyorsunuz.”

“Hemen, hemen, siz içmeye devam edin. Dediğim gibi...”

“Ama niçin içmiyorsunuz – haydi. Tütünün, şarapla işbirliği yapınca, berikinin şarabi etkisini çok fazla artırdığını – yani, bazı bünyelerde kişinin kendine hâkimiyetini zedelediğini düşünmüyorsunuz ya?”

“Böyle düşünmek dostluğa ihanet olur,” diyerek bu ihtimali sevecenlikle bertaraf etti diğeri. “Yo, yo. Ama işin doğrusu, şu an ağızımda nahoş bir tat var. Öğle yemeğinde berbat bir yahni yedim, ondan kalan tadı şarapla yıkamadan önce puro içmeyeceğim. Ama siz puroya devam edin ve lütfen şaraptan da almayı unutmayın. Bu arada, biz burada böyle arkadaşça oturmuş, dostça havadan sudan konuşurken, dostane olmayan arkadaşınız Rakun derisi, tam zıt bir örnek olarak aklına geliyor insanın. Şimdi burada olsaydı, kendi türünden olanlarla kaynaşmamakla ne kadar büyük bir zevkten mahrum kaldığını görürdü.”

“Ama,” ağırdan alan bir vurguyla, yavaşça purosunu ağzından çıkararak, “sizi o konuda yanılgıdan kurtardığımı sanıyordum. Sıra dışı arkadaşıma dair daha net bir fikir edindiğinizi sanıyordum.”

“Ben de öyle sanıyordum, ancak ilk izlenim geri gelir, bilirsiniz. Aslında, şimdi düşünüyorum da, onunla yaptığım kısa sohbet sırasında Rakun’dерisi’nin ağzından kaçırıldığı birkaç rastgele sözden çıkardığım kadarıyla, doğma büyüme

Missourili değil, ancak batıya, buralara yıllar önce ta Alleg-hany Dağları'nın öte yanından gelmiş; genç bir insan düşma-nı olarak, zengin olmak değil, insanlardan kaçmak niyetiyle. Önemsiz şeyler bazen büyük sonuçlar doğurur derler ya, Ra-kun Derisi'nin de tarihçesi incelenirse, onda ilk kez o talihsiz önyargıya neden olan şeyin çocukken Polonius'un Laertes'e verdiği öğüdünü okuduğunda duyduğu tiksinti olduğu orta-ya çıksa hiç şaşmam – bu öğüdün aşıladığı bencilliğin, New Engand'ın küçük esnaf dükkânlarında tezgâhın hemen kar-şısında asılı duran, nasıl para kazanılacağını anlatan o şarkı sözünden farkı yok.”

“Ümit ederim ki, sevgili bayım,” dedi gezmiş-görmüş adam karşı çıktığını belli eder bir edayla, “bundan böyle en azından benim yanımdayken bir Püritan evladının aleyhine sözler sarfetmezsiniz.”

“Bak sen hele,” diye haykırdı diğeri, “Püritan evladıy-mış! Püritanlar kim oluyormuş ki benim gibi bir Alabama-lı onların önünde eğilsin? Bir sürü burnu havada ihtiyar Malvolio;¹¹⁸ Shakespeare komedilerinde doyasıya alay eder bunlarla.”

“Tanrı aşkına, Polonius'la ilgili ne söyleyecektiniz,” diye sordu gezmiş-görmüş adam sakın bir sabırla, üstün bir zih-nin kendinden aşağı bir zihnin hezeyanları karşısındaki sabrı-nı göstererek; “Laertes'e verdiği öğüdünü nasıl tarif ederdiniz?”

“Yanlış, ölümcül ve iftira dolu,” diye bağırdı diğeri, ced-dine küfredilmiş biri gibi hararetle, “hele de bir babanın oğ-luna böyle bir öğüt vermesi – canavarlık. Olay şöyle ger-çekleşiyor: Oğul ülke dışına çıkmaya hazırlanıyor, hem de ilk kez. Babası ne yapsa beğenirsiniz? Ona Tanrı'dan inayet mi diler? Mukaddes İncil'i oğlunun valizine mi koyar? Ha-yır. Onun kafasını sevgili Lord'um Chesterfield'e yakışır de-yişlerle doldurur, Fransız deyişleriyle, İtalyan deyişleriyle.”

118 On İkinci Gece'de “bir nevi Püritan” olarak tarif edilen kibirli hizmetçi.

“Yo, yo, insaf edin, böyle bir şey yapmaz. Bir yerde şöyle demiyor muydu:

*‘Sahip olduğun ve bağlılığını sınadığın dostların,
Yüreğine bağla onları çelik halatlarla?’*

İtalyan deyişleriyle bağdaşıyor mu bu?”

“Evet bağdaşıyor, Frank. Görmüyor musun? Laertes’e arkadaşlarına özen göstermesini söyler – ama sınanmış arkadaşlarına, tıpkı bir mahzencinin denenmiş şaraplarına özen gösterdiği gibi. Bir şişe sert bir darbe alıp da kırılmadığında, ‘Hah, işte bu şişeyi tutayım,’ der. Neden? Onu sevdiği için mi? Hayır, işine yarayacağı için.”

“Tanrım, Tanrım!” yalvarırcasına, endişeyle ona dönerek, “böyle bir eleştiri – yani – yani – aslında – kabul edilemez.”

“Kabul edilemez olan nedir, Frank, gerçek mi? Herkese karşı hoşgörölü davranıyorsun, ama şu konuşmanın tonuna bir bak. Şimdi sana soruyorum, Frank, şu sözlerin yüce-gönüllü, kahramanca, fedakâr bir çabayı destekler bir yanı var mı? ‘Sahip olduğun her şeyi sat ve fakirlere dağıt’ gibi bir şey örneğin? Sonra, bir baba oğlu için en çok neyi ister, oğlunun kendisi için soyluluk istemesini mi, yoksa başkalarının da bunun tersi özelliklere karşı tetikte olmasını mı? Dinsiz bir uyarıcıdır o Frank, inançlı bir yol gösterici değildir Polonius. Ondan nefret ederim. Hele görmüş geçirmiş adamların kalkıp da, hayat gemisini ihtiyar Polonius’un tavsiyesine göre yürütenlerin asla kayaya çarpmayacağını söylemelerine hiç tahammül edemem.”

“Yo, yo, kimsenin böyle bir şey iddia edeceğini ummuyorum,” diye yanıt verdi gezmiş-görmüş adam, sakın bir boş vermişlikle; yan dönüp kolunu boylu boyunca masaya uzatmış, dinleniyordu. “Umarım kimse böyle bir şeyi savunmaz, çünkü Polonius’un tavsiyesi dediğiniz şekilde anlaşılırsa, görmüş geçirmiş insanların böyle bir şeyi önerme-

si insan doğasına dair pek de yakışık almayan bir düşünceyi ima eder. Gelgelelim,” kafası karışmış gibi bir halde, “sözleriniz meseleyi bana öyle tuhaf bir şekilde gösterdi ki, doğrusu, Polonius ve dedikleri hakkındaki önceki düşüncelerim biraz sarsıldı. Doğrusunu söylemek gerekirse, zekânızla beni bu noktada şüpheyi düşürdünüz, öyle ki fikirlerimizin genel olarak uyuştuğunu bilmesem, acemi bir aklın olgun bir zekâyyla, ortak temel ilkeler zemini dışında, çok fazla haşır neşir olmasından doğan zararlı etkiyi hissetmeye başladığımı sanabilirdim.”

“Cidden ve hakikaten,” diye haykırdı diğeri, alçakgönüllülüğü okşanmış bir halde ve memnun bir kaygıyla, “benim zekâm, demir atıp başkalarını kendine çekecek kadar güçlü değil. Bu günlerde birtakım büyük hocaların kendilerine takipçiler değil kurbanlar kazanmakla övündüğünü duyuyorum. Oysa benim, böyle bir şeyi yapacak gücüm olsa bile bunu isteyecek bir yüreğim yok.”

“Size inanıyorum, Charlieciğim. Yine de tekrar ediyorum, Polonius hakkındaki yorumlarınla, nasıl oldu bilmiyorum, beni allak bullak ettin; öyle ki şu an Shakespeare’in Polonius’un ağzından söylediği o sözlerle tam olarak ne kastettiğini anlayamıyorum.”

“Bazıları bunlarla insanların gözlerini açmak istediğini söylüyorlar; ama ben öyle düşünmüyorum.”

“Gözlerini açmak mı?” diye tekrarladı gezmiş-görmüş adam, kendininkileri yavaş yavaş açarak; “bu dünyada insanın gözlerini açacağı ne var? Yani senin kastettiğin olumsuz anlamda.”

“Başkalarına göre ise insanların ahlâkını bozmayı amaçlamış; daha başkaları ise hiçbir niyeti olmadığını ama aynı anda hem insanların gözünü açtığını hem de ahlâkını bozduğunu söylüyor. Bense bunların tümünü reddediyorum.”

“Böylesine kaba bir hipotezi elbette reddedeceksiniz; gel-

gelelim, itiraf etmem gerekirse, kendi başıma Shakespeare'i okurken bir pasajın beni hayrete düşürdüğünü ve kitabı elimden bırakıp, 'şu Shakespeare de ne tuhaf adam' dediğimi bilirim. Zaman zaman sorumsuz görünmesi bir yana, her zaman güvenilir de görünmüyor. İçinde sanki bir tür –nasıl desem– gizli bir güneş var, bir yandan aydınlatırken bir yandan gizemli kılıyor. Bu gizli güneşin ne olabileceğine dair kimi zaman aklımdan geçen şeyi söylemeye çekiniyorum doğrusu.”

“Sizce bu hakiki nur muydu?” şaibeli bir cana yakınlıkla diğerinin kadehini tekrar doldurarak.

“Bu meselede kategorik bir soruyu yanıtlamaktan uzak durmayı tercih ederim. Shakespeare bir tür tanrı gibidir. Akılselim sahibi kimseler, onun hakkındaki kimi gizil düşüncelerini daima sınarlar. Yine de, bazı spekülasyonları bir sonuca bağlayabiliriz. Shakespeare'in kendisi, kulp buluncak değil, hayranlık duyulacak biridir; ama bunu alçakgönüllülikle yerine getirebilmek için onun oyun kişilerini biraz tahlil edebiliriz. Örneğin onun o Autolycus'u¹¹⁹ her zaman kafamı karıştırmıştır. Autolycus'u nereye koymalı? Öylesine mutlu, şanslı, muzaffer, neredeyse büyüleyici bir kötülük kariyerine sahiptir ki, düşkünler evine düşen erdemli bir adam (böyle bir şeyin olasılığı hayal edilebilirse), onunla yer değiştirmek için can atabilir. Gelgelelim, ağzından çıkan şu sözlerle bakın. “Ah,” diye haykırır Autolycus, bir ceylan gibi çevik, dörtmala koşarak sahneye çıkarken, “ah,” diye güler, “ah, ne koca bir budaladır Dürüstlük, kan kardeşi İtimat ise pek safdil bir beydir.” Bir düşünün, İtimat, yani güveni –yani bu evrendeki en kutsal şeyi– kulak tırmalayıcı bir biçimde, en safdil şey diye tanımlıyor. Üstelik, bu sahtekârın görüldüğü sahneler, onun ilkelerini kanıtlayacak şekil-

119 *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nda seyyar satıcı kılığında dolaşan sahtekâr ve yankesici karakter.

de tasarlanmış gibidir. Dikkat et, Charlie, *böyledir* demiyorum, kesinlikle hayır; ama sanki öyle gibidir diyorum. Evet, Autolycus gibi meteliğe muhtaç bir sahtekâr, dilencilikten kazanacağından fazlasını yankesicilikle kazanabileceği, usta bir dolandırıcının sarsak bir dilenciden daha fazla kazanacağı varsayımına göre davranıyor gibidir; bu yüzden de sünger beyinlilerin sayısının yumuşak kalplilerden daha çok olduğuna inanır. Şeytanın art bacağı Autolycus, adeta cennetin üniformasına bürünmüş gibi neşelidir. Böylesine kötü ve böylesine mutlu bir karakterin yaşam öyküsü sinirimi bozduğu zamanlarda tek tesellim, böyle bir mahlûğun, onu dile getiren güçlü hayal gücü dışında asla var olmamış oluşudur. Yine de bir mahlûktur, canlı bir mahlûktur işte, yaratıcısı yalnızca bir şair bile olsa. Muhtemeldir ki o kâğıt ve mürekkepten menkul kılığında Autolycus, etten kemikten bir insan olsaydı elinden gelecek olandan daha derin etki bırakırdı insanlık üzerinde. Peki doğru yola yöneltici bir etki midir bu? Autolycus'un şakacı bir yanı olduğu doğrudur, gelgelelim, benim düşünceme göre latife genel olarak telafi edici bir özellik olmakla birlikte Autolycus'un durumu bir istisnadır; çünkü latife, deyim yerindeyse, onun hınzırlığını yağlayan şeydir. Autolycus'un meydan okuyan hınzırlığı dünyaya latife üzerinden kaydırılır, tıpkı korsan bir teknenin, üzerinde bayrağıyla, yağlı kızaklar üzerinden denize indirilmesi gibi."

"Autolycus'u ben de pek tasvip etmiyorum," dedi yabancı, arkadaşının beylik sözlerini dinlerken dikkatini daha çok bunları gölgede bırakmak üzere kendi kafasında olgunlaştırmakta olduğu özgün fikirlere vermişti. "Ama Autolycus'un, sahnede ne kadar hınzır bir kişilik sergilerse segilesin, hınzırlıkta Polonius gibi bir karakterin yanına bile yaklaşabileceğini sanmıyorum."

"Orasını bilemem," diye kestirmeden ama kabalık etmeden karşılık verdi gezmiş-görmüş adam, "tabii, senin ihti-

yar yaver hakkındaki görüşünü kabul edecek olursak, onunla Autolycus arasında kimin daha silik olduğunu sorarsan, ikincinin önde geldiğini kabul ederim. Çünkü sulu bir sahtekâr karnı gıdıklayabilir oysa kuru bir mahluk safrayı bu ruşturur.”

“Ama Polonius kuru değil ki,” diye atıldı diğeri heyecanla, “durmadan ahkâm keser. Sinek tutmuş ihtiyar züppeyi sahnede ahkâm kesip bilgelik taslarken görürüz. Kötüye çalışan bilgeliği, romatizmayla daha da kötüleşir. Yalakalıktan eğilip iki büklüm olan ihtiyar günahkâr – böyle biri gençlere mertçe ilkeler sunabilir mi? Temkinli, gösteriş budalası yaşlı, devletli bunak; bunak bilgeliği; budala ruhsuzluğu! Kurdeleli yaşlı köpeğin bir tarafı boylu boyunca felçlidir, ki o da soylu tarafıdır. Ruhu bedeninden çıkmıştır. Onu ayaklarının üstünde tutan şey doğanın otomatizmidir yalnızca. Bazı yaşlı ağaçlarda kabuk nasıl gövde çürüdükten sonra bile sağlam kalır da çıraya sarılmak pahasına dimdik ayakta durursa, ihtiyar Polonius’un bedeni de öyle, ruhu öldükten sonra yaşamayı sürdürmüştür.”

“Haydi, haydi,” dedi gezmiş-görmüş adam ciddi bir tavırla, neredeyse canı sıkılmış gibi; “dürüstlüğe hayran olmak konusunda öncülüğü kimseye bırakmasam da dürüstlüğü bile sınırları olabilir diye düşünürüm. Sert sözler insan aklında daima az çok endişeye yol açar. Üstelik, Polonius –sahnedeki halini hatırladığım kadarıyla– bembeyaz lüle lüle saçlarıyla ihtiyar bir adamdır. Böyle birine –ne düşünürseniz düşünün– hiç değilse medeni biçimde davranmak insafın gereğidir. Üstelik ihtiyarlık olgunluktur, hem derler ki, ‘Ham olmasın da olgun olsun.’”

“Ama ham olmasın da çürük olsun, demezler!” elini bir hışımla masaya indirerek.

“Aman Tanrım,” hafif bir şaşkınlıkla hararetle arkadaşını süzerek, “bu talihsiz Polonius’a –asla var olmamış ve var ol-

mayacak bir varlığa– ne kadar da sert çıkıyorsun. Gelgelelim, Hristiyanlığın ışığında incelendiğinde,” diye düşünceli bir şekilde ekledi, “bu bostan korkuluğuna karşı öfkenin etten kemikten bir insana karşı duyulan öfke ne kadar akıldışıysa o kadar akıldışı olduğunu sanıyorum. Hedefi ne olursa olsun, öfke, çılgınlıktır.”

“Olabilir, olmaya da bilir,” diye yanıtladı diğeri, ortamı bir parça yoklamak ister gibi; “ama dediğimde ısrar ediyorum, ham olmak çürük olmaktan yeğdir. Ve o kafadan korkmak gerektiği şuradan da bellidir: İyi bir kalp de armudun iyisi gibidir – çok uzun süre bekletmeye gelmez. Polonius’un yaptığı buydu. Feleğe şükürler olsun, Frank, henüz gencim, ağzımdaki bütün dişler sapasağlam, eğer iyi şarap beni bu halimde tutarsa daha da uzun süre böyle kalacağım.”

“Doğru,” gülümseyerek. “Ama şarabın yararının dokunması için içmek gerek. Bol bol ve iyi konuştun, Charlie, ama pek az ve gönülsüzce içtin – haydi doldur.”

“Hemen, hemen,” telaşlı ve dalgın bir havayla. “Doğru hatırlıyorsam Polonius insanın, hiçbir koşulda, talihsiz bir dostuna mali yardım yapmak gibi bir basiretsizlik göstermemesi gerektiğini ima ediyordu. ‘Borç veren, hem parasını hem arkadaşını’ gibi bayat birtakım laflar sayıklıyordu, değil mi? Her neyse, bu şişe zamkla mı yapıştı masaya yahu? Kıpırdatsana onu, Frankciğim. Halis şarap ve yemin ederim, etkisini hissetmeye başlıyorum, benim aracılığımla Polonius da – evet, korkarım ki o lanet olası yaşlı dişsiz köpeğe karşı böylesine sinirlenmemin nedeni, bu şarap.”

Bunun üzerine, gezmiş-görmüş adam, ağzında purosunu, ağır ağır şişeyi kaldırdı ve yavaşça ışığa tutup dikkatli gözlerle baktı ona, Ağustos ayında termometreye bakan biri gibi, ne kadar düşük diye değil, ne kadar yüksek diye bakmak için. Sonra, içine çektiği dumanı üfleyerek şişeyi yerine bıraktı ve şöyle dedi: “Yani, Charlie, eğer senin içtiğin şarap

bu şişedense, bu durumda, eğer – sadece bir varsayım – eğer bir adam bir diğeri sarhoş etmek isterse, ve sarhoş edilecek bu adamın içme kapasitesi senin kadarsa, bu iş epeyce ucuza mal olur. Ne dersin, Charlie?”

“Doğrusu bu varsayımdan pek hoşlandığımı söyleyemem,” dedi Charlie, kırılgan bir ifadeyle; “insanın arkadaşlarına karşı fazla alaycı varsayımlarda bulunması tekin değildir, inan bana, Frank.”

“İyiliğini versin, Charlie, kişisel bir varsayım değildi ki bu, geneldi. Bu kadar alıngan olma.”

“Alınganlık ettiysem, şaraptandır. Fark ettim de, bazen, sınırsızca içtiğimde beni alıngan yapıyor.”

“Sınırsızca içmek mi? Henüz bir tam kadeh bile içmedin. Bana gelince, bu herhalde dördüncü veya beşinci kadehim, senin ısrarların sayesinde; bu sabah eski dostlarımla hatrına içtiklerimi saymıyorum. İç, iç, senin içmen lazım.”

“A, ben sen konuşurken içiyorum,” dedi diğeri gülererek; “sen fark etmedin ama ben kendi payıma düşeni içtim. Kendi halinde, yaşlı bir amcamdan öğrenmiştim böyle kadehi kimse görmeden yuvarlamayı. Sen lütfen doldur, benimkini de. Hah şöyle! Şimdi bırak o izmariti de yeni bir puro yak. Yaşasın iyi dostlar!” Tekrar lirik ruh haline döner. “Söylesene Frank, biz adam gibi adam değil miyiz? İnsan gibi insan? Bizi dünyaya getirenler de insan gibi insanlar değil miydi, tıpkı bizim dünyaya getireceklerimizin de olacağına inandığım gibi. Doldur, daha doldur dostum. Yükselsin yakuttan med-cezir ve ardı sıra lal rengi rüyalar! Daha doldur! Safa edelim. Safa nedir? Yani sözcük olarak diyorum, ne manaya gelir? Bir araya toplanmak. Ama yaralar da bir araya toplanır ama hiç yarasa safası diye bir şey duydun mu?

“Duymuşsam bile,” dedi gezmiş-görmüş adam, “hafızamdan tümüyle silinmiş.”

“Peki ama neden hiç yarasa safası diye bir şey duydun, ne sen ne de başkası? Çünkü yarasalar, birlikte yaşarlar ama birbirlerinin varlığından hoşnut olmazlar. Yarasalar saf ruhlar değildir. İnsana vergidir bu. İnsanlar arasında dostluğun en üst mertebesini ifade eden sözcüğün vazgeçilmez biçimde şişenin neşeli lütfunu çağrıştırdığını düşünmek ne hoş. Evet, Frank, en güzel şekilde birlikte yaşamak için birlikte içmemiz gerek. Öyleyse, şarabı sevmeyen kişinin, o zavalı ayık kafalının, kupkuru bir kalbi olmasında şaşılacak ne var? – Suyu sıkılmış eski bir çamaşır torbası gibidir kalbi ve kendi türünü sevmeyen. Belasını versin onun, cehennemin dibine gitsin, ipe asılsın o nobran ruh!”

“Ah, ama dur, dur şimdi, beddua okumadan safa süremez misin? Ben rahat, heyecansız safayı severim. Ayık adama gelince, doğrusu, kendi adıma doğal olarak neşeli bir kadehe bayılsam da, kendi mizacımı bir kanun gibi başkalarına dayatamam. O yüzden, ayık adama hakaret etme. Safa ayrı güzeldir, ayıklık ayrı güzel. Tek taraflı davranma.”

“Tek taraflı davrandıysam nedeni şaraptır. Cidden, cidden, safaya fazla kapıldım. En ufak şeyden ifrit olmamdan belli. Ama senin kafan daha sağlam, sen içmene bak. Bu arada, cana yakınlıktan söz açılmışken, bu günlerde pek yaygın, değil mi?”

“Öyle, bunu da memnuniyetle karşılıyorum. İnsancıl bir ruhun yaygınlaştığına bundan daha iyi kanıt olamaz. Önceki daha az insancıl devirlerde –amfitiyatroların, gladyatörlerin devrinde– cana yakınlık çoğu zaman aile ocağı ve masayla sınırlıydı. Oysa çağımızda –kolektif şirketler ve bira-haneler çağında– bu paha biçilmez özellik de Peru’nun paha biçilmez altını gibi her yerde karşımıza çıkıyor; hatırlayın, Pizzaro İnca kralının tacının da, aşçısının elindeki sahanın da altından yapıldığını görünce nasıl hayrete düşmüştü. Evet, biz altın çocuklar, asri çağın insanları, her yerde ca-

na yakınlıkla içiçeyiz – öğle vakti güneşi gibi dört yana yayılan bir ganimet.”

“Evet, evet, kalbimden geçenleri söylüyorsun yine. Cana yakınlık her alanı ve mesleği istila etmiş durumda. Cana yakın senatörlerimiz var, cana yakın yazarlarımız, cana yakın üniversite hocaları, cana yakın doktorlar, cana yakın rahipler, cana yakın cerrahlar, yakında cana yakın cellatlar da ortaya çıkar.”

“Son saydığınız kişiye gelince,” dedi gezmiş-görmüş adam, “cana yakınlık ruhunun yayılması sayesinde onun mesleğine son verebileceğimize inanıyorum. Katiller kalmadığında cellatlar da ortadan kalkacak. Ve kuşkusuz, bütün dünya cana yakınlığı benimsediği zaman, katillerden bahsetmek, Hıristiyanlığı kabul etmiş bir dünyada günahkârlardan bahsetmek kadar yersiz kaçacak.”

“Bu düşüncenin izinden devam edersek,” dedi diğeri, “her nimetin bir külfeti vardır ve...”

“Dur,” dedi gezmiş-görmüş adam, “bunu iyimser bir öğütten ziyade münasebetsiz bir deyim olarak görüp geçsek daha iyi olacak.”

“Ama deyimim doğru olduğunu varsayarsak, cana yakın bir ruh halinin gelecekteki hâkimiyetine de uygun düşer. Çünkü ip eğirme makinesinin yayılmasıyla birlikte eski içcilerin akıbeti ne olduysa, cellatınki de aynı olacak. İşten atıldığı vakit Jack Ketch¹²⁰ ne iş tutabilir? Kasaplık mı?”

“Bu tür bir iş tutması muhtemeldir ama bu koşullar altında bunun ne derece uygun olduğu kimilerine göre bir soru işaretidir. Kendi adıma, bir zamanlar işi, bahtsız insanların son saatlerinde yanında olmak olan birinin, bu meslek ortadan kalkınca, talihsiz büyükbaş hayvanların son saatlerine eşlik etme işine atanmasının, insan doğasının asaletine pek de uygun düşmediği kanaatindeyim – bunu aşırı titizlik

120 17. yy İngilteresi'nde beceriksizliğiyle ün salmış cellat.

olarak görmeyeceğine güveniyorum. Ben bu kişinin kahyalık yapmasını önerirdim – insanı çekip çevirmek konusundaki becerisi dolayısıyla güçlük çekmeyeceği bir iş. Özellikle beyefendinin kravatına son rötüşü eklemek konusunda, söz konusu meslek sahibinden, önceki tecrübesini düşünürsek, daha uygun pek az insan bulunur.”

“Bunu söylerken ciddi misiniz?” dingin konuşmacıyı samimi bir merakla süzerek; “sahiden ciddi misiniz?”

“Hiçbir zaman başka türlü olduğumu sanmıyorum,” diye hafif bir ciddiyetle yanıtladı diğeri; “fakat cana yakınlığın yayılmasından söz açılmışken, eninde sonunda insan düşmanı gibi zor bir kişinin üzerinde bile etkili olacağından hiç de ümitsiz değilim.”

“Cana yakın bir insan düşmanı mı! Cana yakın cellattan bahsetmekle imkânları epeyce zorladığımı sanmıştım. Huysuz bir hayırseveri zihinde canlandırmak ne kadar mümkünse, cana yakın bir insan düşmanını hayal etmek de ancak o kadar mümkün.”

“Doğru,” purosunun küllerini kesintisiz küçük bir silindiri biçiminde hafifçe silkerek, “doğru, bu ikisi tamamen zıttır.”

“Fakat, huysuz bir hayırsever *olabilirmiş* gibi konuşuyorsunuz.”

“Evet, öyle. Sizin Rakun derisi adını verdiğiniz sıra dışı arkadaşım bunun canlı bir örneği. Size dediğim gibi, huysuz bir tavrın altında hayırsever bir kalbi gizlemiyor mu? Cana yakın insan düşmanı ise, yüzyıllar sonra ortaya çıktığında bunun tam zıddı olacak. Sıcakkanlı bir tavrın altında insan düşmanı bir kalp gizleyecek. Kısacası cana yakın insan düşmanı yeni bir tür canavar olacak ama yine de ilkinde kıyasla azımsanmayacak bir ilerlemedir bu, zira şu zavallı ihtiyar çılgın Timon gibi, yüzünü şekilden şekile sokup insanlara taş atmak yerine, elinde kemanı ağır ağır yürüyüp gıdıklanan dünyaya dans ettirecek. Nasıl ki Hıristiyanlık aklını yola

getiremediklerinin davranışlarını yumuşatırsa, cana yakınlığın ilerleyişi de çok benzer sonuçlanacak. Böylece, cana yakınlık sayesinde, can sıkıcı ahkâm kesmesinden sıyrılan insan düşmanı, zarafet ve yumuşaklığa bürünecek – hem de o derece ki, üzülerək söylüyorum, gelecek yüzyılın insan düşmanı neredeyse bugünün hayırseverlerinden bazılarının, örneğin az önce sözü edilen sıra dışı arkadaşımın, olamadığı kadar gözde olacak.”

“Peki,” dedi öbürü, bu denli soyut bir mantık yürütmeden bir parça yorulmuş gibi, “peki, gelecek yüzyılda ne olursa olsun, içinde bulunduğumuz yüzyılda insan, her kim olursa olsun, cana yakın değilse beş para etmez. Öyleyse doldur, doldur ve cana yakın ol!”

“Elimden geleni yapıyorum,” dedi gezmiş-görmüş adam, hâlâ sakın bir canyoldaşlık tavrıyla. “Az önce Pizzaro’dan, altından ve Peru’dan konuşuyorduk. Kuşkusuz hatırlayacaksın, İspanyol fatih, Athualpa’nın hazine odasına girip de öylesine sayısız altın kaplama eşyanın, sanki bir bira imalathanesindeki eski fiçılar gibi sağda solda atıldığını görünce sefil adamın içine bir kurt düşmüştü, böylesine sınırsız bir zenginliğin hakiki olup olmadığına dair. Bir aşağı bir yukarı gezinerek ışıldayan vazoları parmaklarıyla tıkladmaya başladı. Fakat hepsi altındandı, saf altın, hakiki altın, yirmi iki ayar altın, Sarraflar Çarşısı’nda olsa üzerine seve seve damga vururlardı. Tıpkı bunun gibi, sefil kafalar da, kendi samimiyetsizlikleri yüzünden insanlığa güven duymadıklarından bu çağın liberal cana yakınlığı sahte olabilir mi diye şüphelenirler. Kendilerince küçük birer Pizzaro’dur bu kişiler – insanın soylu cana yakınlığı karşısında hayrete düşüp kuşku duyarlar.”

“Böyle bir kuşku senden de benden de uzak olsun, benim cana yakın dostum,” diye haykırdı diğeri hararetle, “doldur, doldur!”

“İyi ama sanki baştan beri bir işbölümü var aramızda,” diye gülümsedi gezmiş-görmüş adam. “Bütün içme işini ben yapıyorum, sen de bütün – cana yakınlığı. Ama sende hakikaten nicelerine cana yakınlık gösterecek bir yürek var. Şimdi de arkadaşım,” ciddi bir havaya bürünerek, hiç de önemsiz sayılamayacak ve herhalde yakın kişisel çıkarla ilgili bir şeyi ima eder gibi, “şarap, bildiğin gibi, yüreği açar ve...”

“Açmak ne kelime?” coşkuyla, “tümüyle ortaya döker. Her yürek buz kesmiştir ta ki şarap onu eritip alttaki taze çimeni ve mis kokan baharatı ortaya çıkarana dek; diz boyu karın üzerine düşmüş bir mücevher tanesi gibi yürekte gizlenmiş olan kıymetli sırların her biri, bahara kadar orada durur kimse fark etmeden.

İşte tam böyle, Charlieciğim, benim küçük sırlarımdan biri de şimdi ortaya çıkacak.”

“Ah!” hevesle sandalyesini ona çevirerek, “Neymiş o?”

“Bu kadar sabırsız olma, Charlieciğim, açıklamama izin ver. Gördüğün gibi ben pek de öyle kendine güvenen bir adam sayılmam, genellikle, utangaç ve içe kapalıyım; bu yüzden, eğer şimdi tam tersi gibi görünüyorsam bunun nedeni, senin konuşman boyunca sergilediğin cana yakınlığın, özellikle de, insanlar hakkında olumlu görüşünü beyan ederken hiç kimseye ihanet edemeyeceğini asil bir şekilde ima etmen, ama en önemlisi de Polonius’un tavsiyesi içinde liberralliğe özellikle aykırı bir bölüm karşısında öfkelenmen – kısacası, kısacası,” aşırı bir utanmayla, “ne kastettiğimi nasıl açıklayabilirim, bütün kişiliğinle, kendimi senin asaletinin önüne atmak, kısacası sana güven duymak, cömert bir güven duymak için beni cesaretlendirdiğini söyleyebilirim ancak.”

“Anlıyorum, anlıyorum,” artan bir ilgiyle, “önemli bir sır vermek istiyorsun. Söylesene nedir, Frank? Gönül macerası mı?”

“Hayır, o değil.”

“Peki nedir, sevgili Frankciğim? Konuşsana – bana sonuna kadar güvenebilirsin. Haydi söyle.”

“Öyleyse söylüyorum,” dedi gezmiş-görmüş adam. “Paraya ihtiyacım var, hem de çok acil.”

XXXI OVIDIUS'UNKİLERDEN BİLE DAHA ŞAŞIRTICI BİR METAMORFOZ

“Paraya mı ihtiyacın var?” aniden önüne çıkan bir insan tuzağından ya da büyük bir çukurdan kaçır gibi sandalyesini geri iterek.

“Evet,” diye safça onayladı gezmiş-görmüş adam, “sen de bana elli dolar ödünç vereceksin. Keşke daha fazlasına ihtiyacım olsaydı, diye düşüneneğim neredeyse, senin iyiliğin için. Evet, Charlieciğim, senin iyiliğin için, o soylu nezaketini daha iyi kanıtlayabilmen için, Charlieciğim.”

“Charlieciğinden başlatma” diye haykırdı diğeri ayağa fırlayarak ve sanki apar topar uzun bir yolculuğa çıkacakmış gibi mantosunun düğmelerini iliklemeye başladı.

“Neden, neden, neden?” üzüntüyle yukarı bakarak.

“Nedeninden medeninden başlatma!” bir tekme savurarak, “cehennemin dibine gidin, bayım! Dilenci, sahtekâr! – hayatımda hiç kimse hakkında bu kadar yanılmamıştım.”

XXXII BÜYÜ VE BÜYÜCÜLER DEVRİNİN HENÜZ KAPANMADIĞINI GÖSTERİR BÖLÜM

Bu sözcükleri söyler, daha doğrusu tıslarken canciğer dost, tıpkı masal kitaplarında rastlanan türden bir değişim geçir-

miş, eski malzemeden yeni bir mahluk türemişti. Yılan kılı-
ğına girmiş Kadmus gibi.¹²¹

Gezmiş-görmüş adam ayağa kalktı, önceki hüznünden
eser yoktu yüzünde, dönüşüm geçiren arkadaşının yüzüne
bir an dik dik baktıktan sonra, cebinden on tane yarım kar-
tal çıkararak yere eğildi ve onları tek tek bir daire biçiminde
arkadaşının etrafına dizdi; sonra bir adım geri çekilerek pi-
posunun uzun püsküllerini bir büyücü edasıyla salladı, kı-
yafeti de sahneye sahicilik katıyordu, her sallayışta vakur bir
sesle kabala sözcükleri mırıldanıyordu.

Bu arada, büyülü halkanın içindeki, birdenbire büyülen-
miş gibi durdu, efsunun başarılı olduğuna dair her tür belir-
tiyi sergiliyordu – yüzünü çevirmiş, kaskatı bir duruş, do-
nuk gözler; havada sallanan asadan çok, yerde duran karşı
konulmaz on muskaydı onu büyüleyen.

“Geri gel, geri gel, geri gel, ey eski dostum! Bu korkunç
gulyabaninin yerini senin mukaddes biçimin alsın, ve şu
sözler dönüşünün alameti olsun: “Sevgili Frankciğim.”

“Sevgili Frankciğim,” diye haykırdı o anda geri gelen dost,
yerine gelen metanetiyle kaybolan kimliğini yeniden ka-
zanarak sevecenlikle halkanın dışına adımını attı, “sevgi-
li Frankciğim, sen ne komik bir adamsın, etten bir yumur-
ta gibi şakacısın. Paraya muhtaç olduğuna dair o saçma sa-
pan hikâyeyi nasıl anlatabildin? Ama ben iyi bir şakaya öy-
le bayılırım ki foyasını meydana çıkarmaya kıyamam. Tabii
ki ben de dahil oldum, ve kendi açımdan benden beklediğin
zalim rolünü eksiksiz oynadım. Haydi, bu küçük küskünlük
oyunu gerçekteki dostluğu daha hoş kılacak. Haydi, tekrar
oturup şişemizi bitirelim.”

“Tüm kalbimle,” dedi gezmiş-görmüş adam, büyücü ro-
lüne nasıl birdenbire girdiyse yine aynı çabuklukla bu rol-

121 Ovidius'un *Metamorfozlar*'ının IV. kitabında Kadmus, savaş tanrısı Mars'ın
mukaddes saydığı bir ejderhayı öldürünce kendisi bir yılanla dönüşür.

den çıkarak. “Evet,” diye ekledi, altın paraları ciddiyetle yerden toplayıp çil çil cebine atarken, “evet ara sıra komik bir adam oluyorum; sana gelince, Charlie,” onu şefkatle süzerek, “şakaya dahil olduğunu söylerken çok doğru söylüyorsun, kimse bir şakaya senin az önce yaptığın kadar iyi karşılık vermemiştir. Sen rolünü, benim kendi rolümü oynadığımdan daha iyi oynadın; sanki gerçek hayattaymış gibi oynadın, Charlie.”

“İşte, bir zamanlar amatör bir tiyatro grubuna üyeydim; o yüzden. Ama haydi doldur da başka şeylerden konuşalım.”

“Peki,” diyerek söyleneni yaptı gezmiş-görmüş adam, yerine oturup kadehini sessizce ağzına kadar doldurarak, “neden konuşacağız?”

“Ah, ne istersen,” bir parça tedirginlikle alttan alarak.

“Peki, Charlemont’tan konuşmaya ne dersin?”

“Charlemont mu? Charlemont da ne? Charlemont da kim?”

“Şimdi öğreneceksin, Charlieciğim,” diye yanıtladı gezmiş-görmüş adam. “Sana meczup beyzade Charlemont’un hikâyesini anlatacağım.”

XXXIII

HER NE MANAYA ÇEKERSENİZ ORAYA GELECEK BÖLÜM

Fakat Charlemont’un hayli hazin öyküsü nakledilmeden önce, geçmiş bölümlere, özellikle de birtakım acayıplıkların ortaya çıktığı son bölüme ilişkin şöyle feryat ettiğini işittiğini duyar gibi olduğum bir sese, medeni biçimde yanıt verilmesi gerekiyor: Bütün bunlar ne kadar gerçekdişi! Senin bu gezmiş-görmüş adamın gibi giyinen veya davranan biri görülmüş şey midir? Peki ama, diye yanıt verilebilir, bir palya-

ço gibi giyinen veya davranan kimse görülüş müdür?

İşin tuhaf yanı, eğlendirmek amacıyla yazılmış bir yapıtın gerçek yaşama sıkı sıkıya bağlılık talep eden kişi, böyle bir yapıtı eline almakla, gerçek yaşamı bir kenara bırakıp bir süreliğine yüzünü farklı bir şeye dönmeye istekli olduğunu beyan etmiştir. Evet, insanın bıktığı şeyi ısrarla talep etmesi, gerçek yaşamı, herhangi bir nedenden dolayı sıkıcı bulan birinin, dikkatini bu gerçeklikten uzaklaştıracak olan kişiden o sıkıcılığa sadık kalmasını talep etmesi, hakikaten tuhaftır.

Başka bir grup insan da vardır ki –bizim de kendileriyle aynı tarafta olduğumuz bir grup– eğlendirmek amacıyla yazılmış bir yapıtın başına geçtiklerinde tıpkı bir tiyatro oyununu izlerken olduğu gibi hoşgörölü, ve hemen hemen aynı beklenti ve duygular içindedir. Hayal gücünün, gümrük müdürlüğü bankosunun etrafındaki o her zamanki kalabalıktan, düşkünler yurdundaki masanın üzerinde duran o her zamanki tabaklardan farklı sahneler, her gün eski bildik sokaklarda eski bildik usûlde rastlaştıkları eski bildik tanıdıklardan farklı kişilikler canlandırmasını beklerler. Gerçek yaşamda görgü kuralları insanların sahnede izin verildiği gibi çekincesizce hareket etmesine izin vermediğinden, bu kişiler kitaplardan yalnızca daha fazla eğlence değil, aynı zamanda gerçek yaşamın ortaya koyabileceğinden daha fazla gerçeklik de beklerler. Dolayısıyla, yenilik istedikleri kadar, doğal olanı da isterler; fakat kısıtlanmamış, esrime içinde, hatta dönüşüm geçirmiş bir doğa. Bu görüşe göre, bir hikâyedeki insanlar, tıpkı bir tiyatro oyunundakiler gibi, gerçekte kimsenin giyinmediği şekilde giyinmeli, gerçekte kimsenin konuşmadığı biçimde konuşmalıdır, gerçekte kimsenin davranmadığı biçimde davranmalıdır. Din için geçerli olan kurgu için de geçerlidir: Başka bir dünya ortaya koymalıdır ama aynı zamanda bir bağ hissedebileceğimiz bir dünya olmalıdır bu.

Öyleyse, eğer iyi niyet, bunu mazur görürse, kurguladığı bütün sahnelerde, hakiki eğlence müptelalarının, palyaçonun giysisinde fazla curcuna, yaptığı numaralarda abartı görmeyen izleyicilerin gizli isteklerine seslenmeye çalışan yazarın hakkı da, biraz olsun, teslim edilmelidir.

Son bir söz. Kişinin her durumda kendini haklı çıkarmaya çalışmasının ne kadar beyhude olduğu herkesçe malum olsa da, kişi hiçbir zaman hataya düşmediğine ne kadar inanmış olursa olsun, kendi türü tarafından tasvip edilmek insan için öylesine kıymetlidir ki, hayal mahsülü bir yapıta uygulanan hayali bir sansürün karşısında dahi eli kolu bağlı durmak hiç kolay değildir. Bu zaafıtan bahsetmekteki amaç, geçmiş-görmüş adamın öfkeden köpüren mizantropun yanındayken sergilediği bitmek bilmez neşe ile can dostunun yanındayken gösterdiği dizginlenmiş iyi niyeti arasında bir parça uyumsuzluk gören okurların şimdi niçin başka bir karakterin benzer bir tutarsızlığı için, genel ilkeler temelinde, naçizane af dilenmeye çalışıldığı bölüme yönlendirildiğini açıklamaktır.

XXXIV

GEZMİŞ GÖRMÜŞ ADAMIN MECZUP BEYZADENİN HİKÂYESİNİ ANLATTIĞI BÖLÜM

“Charlemont, Fransız kökenli genç bir tüccardı, St. Louis’de yaşıyordu. Akıldan yana eksigi yoktu; en mükellef biçimine ancak ruhu genç kalmış bekârlarda ulaşan, ve kimi zaman zarif bir vurdumduymazlık ve şakacı bir şen mizaçla birleşen o halis ve cezbedici nezakete sahipti. Doğal olarak herkesin hayranlığını kazanmıştı ve ancak insan türüne vergi olan o sevgiyle onu sevenler de az değildi. Fakat yirmi dokuz yaşına bastığında ona bir haller oldu. Bir gecede saç

ağaran biri gibi, bir günde o sevecen Charlemont gitmiş, yerine huysuz biri gelmişti. Tanıdıklarının yanından selamsız sabahsız geçip gidiyordu; yakın dostlarıyla ilişkisini ise kasten, vefasızca ve bir hışımla, bıçak gibi kesmişti.

Onun bu davranışına öfkelenen kimileri aynı derecede aşağılayıcı sözlerle ona karşı hınçlarını dile getirdi, kimileriyse bu değişimden şaşkına dönmüş, dostları için endişeli, büyüklük gösterip hakaretleri görmezden gelerek hangi ani, gizli kederin onun sinirini bozduğunu sordular. Fakat Charlemont hınçtan da şefkatten de aynı şekilde yüz çevirdi.

Çok geçmeden, herkesi hayrete düşüren bir şey oldu ve Charlemont'un iflas ettiği haberi duyuldu ve aynı gün şehirden ayrıldığı söylentileri yayıldı, fakat gitmeden önce varını yoğunu alacaklılarına pay edilmek üzere vekillerine bırakmıştı.

Nereye kaybolduğunu kimse tahmin edemiyordu. Sonunda, ses seda çıkmayınca herkes kaçıp gittiği sonucuna vardı; bu sonucun kaynağı kuşkusuz iflasından birkaç ay önce geçirdiği değişimdi – böyle bir değişim ancak birdenbire dengesini yitiren bir akla yorulabilirdi.

Aradan yıllar geçti. Mevsim bahardı, derken, güneşli bir günün sabahında Charlemont, St. Louis'nin kahvehanelerinden birinde aniden boy gösterdi. Neşeli, nazik, insancıl, cana yakın, pahalı şıklığın doruklarında. Hayattaydı, üstelik tıpkı eskiden olduğu gibiydi. Eski tanıdıklarına rastladığında ilk hamleyi o yapıyordu, hem de öylesine içten bir tavır vardı ki ona karşılık vermemek elde değildi. Sokakta rast gelmediği eski arkadaşlarını ise bizzat arıyor ya da uğrayıp kartını ve iyi dileklerini bırakıyordu; birkaçına da armağan olarak av hayvanları ya da sepet sepet şarap gönderdi.

Dünya bazen katı ve affetmez olur derler ama Charlemont'a karşı hiç de öyle değildi. Dünya kendisine bu şekilde geri dönen birine karşı önceden duyduğu sevginin yeni-

den canlandığını hisseder. Bu canlanan ilginin ifadesi olan bir fısıltı, iflasından bunca yıl sonra Charlemont'un cüzdanının ne âlemde olduğunu sorarak yayılıyordu. Dedikodu, ki yanıt bulmakta güçlük çektiği nadir görülür, onun Fransa'nın Marsilya şehrinde dokuz yıl geçirdiğini, orada ikinci bir servet edindikten sonra, bundan böyle samimi dostluklara adanmış bir adam olarak servetiyle birlikte geri döndüğünü söylüyordu.

"Aradan birkaç yıl daha geçti, geri dönen gezgin hâlâ eski gibiydi, hatta, hakkındaki olumlu görüşlerin yüreklendirici güneşi altında, meziyetleriyle birlikte altın bir mısır koçası gibi büyüyordu. Fakat hâlâ gizliden gizliye merak edilen konu, görünüşte tıpkı şimdiki gibi bir servete, aynı arkadaşlara sahip olduğu, tıpkı şimdiki gibi sevilip sayıldığı bir dönemde geçirdiği o değişime neyin sebep olduğuydu. Gelgelelim ona böyle bir soru sormanın yakışık almayacağını düşünüyordu herkes.

Sonunda, evinde verdiği bir davet sırasında, misafirlerin biri hariç hepsi birer ikişer ayrıldıktan sonra, geriye kalan misafir, eski bir tanıdık, hassas bir noktaya temas etmekten çekinmeyi bir kenara bırakacak kadar şarabın etkisi altında, takdire şayan bir temkin duygusu değilse de yüreklilik göstererek, ev sahibinden yaşamının o biricik muammasını açıklamasını rica etti. Charlemont'un o ana kadar neşeyle ışıldayan yüzünü derin bir melankoli kapladı; birkaç dakika gergin bir sessizlik içinde oturdu; sonra dolu bir karafı konuğuna doğru iterek boğazında bir şey düğümlemiş gibi bir sesle şöyle dedi: 'Hayır, hayır! Hüner, ihtimam ve zaman bir mezarın üstünde çiçekler yeşertmişken, kim sırf bir sırrı öğreneceğim diye toprağı yeniden eşelemeye kalkışabilir? – Şarap.' İki kadeh de doldurulduğunda Charlemont kendininkini aldı ve havaya kaldırarak alçak sesle ekledi. 'Gelecekte bir gün olur da yıkımın yaklaştığını görürsen ve insan-

lığı anladığını düşünerek dostlukların ve gururun için titrer-
sen; ve birine olan sevgin, diğerine karşı da korkundan ötü-
rü, öncesinde dünyayla bir olup, onu bir günahıtan kurtar-
mak için o günahı kendi üzerine alırsan, işte o zaman benim
şu an hayal ettiğim kişinin bir zamanlar yaptığı şeyi yaparsın
ve onun gibi acı çekersin. Ama eğer, sen de onun gibi, bütün
olanlardan sonra yeniden birazcık mutlu olabilirsen, kendi-
ni çok şanslı saymalı ve müteşekkik olmalısın.’

Misafir ayrılırken, dışarıdan bakınca Charlemont’un ser-
veti gibi kafası da yerine gelmiş olmakla birlikte, eski hasta-
lığından hâlâ bir iz kaldığına, ve dostlarının bu tehlikeli tele
dokunmaktan kaçınması gerektiğine kani olmuştu.”

XXXV

GEZMİŞ GÖRMÜŞ ADAMIN GÖRGÜDEN YOKSUN MIZACINI ORTAYA SERDİĞİ BÖLÜM

“Evet, Charlemont’un hikâyesi hakkında ne düşünüyor-
sun?” diye sordu onu anlatan kişi.

“Çok tuhaf bir hikâye,” diye yanıtladı dinleyici rolünü
tam bir gönül rahatlığıyla benimseyemeyen dinleyici, “pe-
ki ama gerçek mi?”

“Elbette değil, bu hikâyeyi anlatırken her hikâye anlatıcı-
sı gibi bir tek amacım vardı – eğlendirmek. Yani, sana tuhaf
göründüyse bu tuhaflık onun destansılığından geliyor; onu
gerçek hayatla tezat kılan şeyden, uydurma oluşundan, kısa-
cası gerçek değil de kurgu oluşundan kaynaklanıyor. Kendi-
ne bir sor, sevgili Charlie,” sevecenlikle ona doğru eğilerek;
“bunu senin kendi kalbine bırakıyorum, Charlemont’un de-
ğişimi sırasında izlediğini söylediği o ileriye dönük amaç –
insan toplumunun doğası yüzünden böyle bir amaç meşru
görülebilir mi? Mesela sen, bir arkadaşına sırtını dönebilir

misin – diyelim, birdenbire meteliksiz kaldığını öğrendiğin yakın bir dostuna?”

“Bunu bana nasıl sorabilirsin Frankciğim? Benim böyle bir katılığı küçümseyeceğimi biliyorsun. Fakat,” bir parça rahatsız olmuş gibi ayağa kalkarak – “cidden, henüz erken ama galiba ben kalksam iyi olacak; başım,” elini başına götürerek, “biraz ağrıyor; bu lanet olasıca boyalı su, azıcık içtiğim halde, beni allak bullak etti.”

“Bu boyalı sudan az içtiğin halde mi? Fakat Charlie, aklını kaçırmış olmalısın. Halis munis Porto şarabı hakkında nasıl böyle konuşursun? Evet, sanırım her halükârda gidip bir uyku çeksen iyi olacak. Tamam – özür dileme – açıklama yapma – git, git – seni gayet iyi anlıyorum. Yarın görüşürüz.”

XXXVI
GEZMİŞ GÖRMÜŞ ADAMIN YANINA
BİR MUTASAVVIF YANAŞIR VE BUNUN ÜZERİNE
AZ ÇOK TAHMİN EDİLEBİLECEĞİ GİBİ
BİR SOHBET DOĞAR

Cancıger dostun pek de telaşsız denemeyecek biçimde ayrıldığı sırada bir yabancı yaklaştı ve gezmiş-görmüş adama dokunarak şöyle dedi. “Doğru işittiysem, şu adamla yeniden görüşeceğinizi söylediniz. Dikkat edin; sakın yapmayın bunu.”

Yüzünü dönerek konuşanı incelemeye başladı; mavi gözlü bir adam, kumral saçlı, bir Saksonu andırıyor; muhtemelen kırk beş yaşlarında; uzun boylu ve biraz kemikli olmakla birlikte iri yapılı; bir parça mürekkep yalamış havası var, ancak Püritanlara has sade mazbut bir görünümüne ve bir çiftçinin haysiyetine sahip. Dingin ve düşünceli alnı yaşı hakkında ipucu verse de, genel görünüşünde sezilen olgun an-

cak genç ruhlu hava saat gibi işleyen bir bedene özgüydü, ki bu da doğuştan vergi olabileceği gibi bazen de ihtirasların, kişinin gerek ahlâkı gerekse bünyesi tarafından dizginlenmesinin sonucuydu. Yeni tıraş olmuş, muntazam, neredeyse pespembe yanakları serince bir şafak vaktinde açmış kırmızı yoncaçiçekleri gibi taze ve serindi – sıcaklığın, serinlik sayesinde korunan rengi. Adamın genel tavrına, kurnazlıkla destansılığın her nasılsa harmanlanmasından oluşan tuhaf bir karışım hâkimdi; böylece bir Yanki seyyar satıcısıyla Tatar bir rahibin kırmasını andırıyordu, gelgelelim, ilki, icabında, ikincisine meydanı boş bırakacak gibi görünmüyordu.

“Bayım,” dedi gezmiş-görmüş adam, ayağa kalkıp asaletle ağır ağır eğilerek, “daha demin benimle canı gönülünden kadeh tokuşturmuş birine yöneltilen bir imayı su katılmamış bir memnuniyetle karşılayamasam da, diğer yandan, şu halde böyle bir ima ortaya atmanızın gerisindeki nedeni göz ardı etmeye de razı olamam. Arkadaşım bu gecelik istirahate çekildi, sandalyesi hâlâ sıcak, şişede ondan arta kalan biraz şarap var. Lütfen, onun yerine oturun ve bana eşlik edin, sonra, eğer samimi sıcaklığının bir kısmı size sirayet eden ve cana yakın misafirperverliği damarlarınızda dolaşan bu adam aleyhinde hâlâ söylemek istediğiniz olumsuz şeyler varsa, varın söyleyin.”

“Gayet güzel düşünceler,” dedi yabancı, cafcacılı konuşmacıyı akademik ve sanatsal bir ilgiyle, sanki Pitti Palace’taki bir heykeli inceler gibi süzerek, “çok güzel.” Ardından çok ciddi bir ilgiyle, “sizin, bayım, eğer yanılmıyorsam güzel bir ruhunuz olmalı, sevgi ve doğrulukla dolu bir ruh, çünkü güzellik neredeyse bunlar da oradadır.”

“Hoş bir düşünce,” diye yanıtladı gezmiş-görmüş adam, sakın bir havayla söze girerek, “doğruyu söylemek gerekirse çok önceleri hoşuma giderdi. Evet, sizinle ve Schiller’le

birlikte, güzelliğin, özünde kötülükle bağdaşamayacağına inandığım için mutluyum, bu yüzden de o güzel mahlukun, çingiraklı yılanın, aslında zararsız olduğuna inanacak denli olağandışı biriyim. O esnek boynu, koyu altın rengi yelesiy-le güneşte zarıfçe kıvrılarak yükseldiğinde çayırdaki gezintiye çıkan biri onu hayranlık duymadan izleyebilir mi?”

Bu sözcükler ağzından çıkarken öylesine onların ruhuna girmiş gibiydi ki –bir şeyi tasvir ederken kimi samimi konuşmacılarda olduğu gibi– farkında olmadan gövdesini kıvrıyor, gerdan kırılıyordu,¹²² neredeyse tasvir edilen yaratığın ta kendisi olup çıkacaktı. Bu arada yabancı, sanki pek şaşırmamış gibi, ama son derece derin, gizemli bir tefekkürle izliyordu onu, derken şöyle dedi. “Bu sürüngenin güzelliğiyle büyülediğiniz vakit onun yerine geçmek hiç aklınızdan geçmedi mi? Bir yılan olmak nasılmış görmek? Çimenin üzerinde fark edilmeden süzülme? Bir dokunuşla sokmak, öldürmek; güzel bedeninizin tamamı ısıltılı, ölümcül bir hançermiş gibi? Kısacası, kendinizi bilgidan ve vicdandan muaf hissetmek ve bir süreliğine tümüyle içgüdüsel, kayıtsız, sorumsuz bir yaratığın tasasız, keyifli yaşantısını sürmek arzusu hiç içinizden geçmedi mi?”

“Böyle bir arzuyu,” diye yanıt verdi diğeri, görünüşe göre rahatsızlık duymaksızın, “itiraf emeliyim ki asla bilinçli olarak hissetmedim. Zaten sıradan bir hayal gücünün böyle bir arzu duyması pek olası değildir, ben de kendi hayal gücümün vasatın pek üzerinde olduğunu sanmıyorum.”

“Peki ama madem bu fikir şimdi ortaya atıldı,” dedi yabancı, çocuksu bir zihin cimnastiği hevesiyle, “böyle bir arzuyu uyandırmıyor mu?”

“Pek sanmam. Çünkü, çingiraklı yılanı karşı herhangi bir olumsuz önyargı taşımamakla birlikte, onun yerine geçmek

122 Milton'ın *Kayıp Cennet*'inin IX. Bölümünde bir yılan kılıgına girerek Havva'yı ayartmaya çalışan Şeytan tasvirine nazire.

istemeydim. Şu anda bir çingiraklı yılan olsaydım insanlarla samimiyet kurmam söz konusu olamazdı – insanlar benden korkar, ben de çok yalnız ve mutsuz bir çingiraklı yılan olurum.”

“Doğru, insanlar sizden korkardı. Peki niye? Çingırağınız yüzünden, boş tınlayan çingırağınız yüzünden – dediklerine göre bu ses, küçük kurukafaların Ölüm Walsi¹²³ temposuyla sallandığında çıkardığı gibi bir ses çıkarırmış. İşte burada da başka bir güzel hakikatle karşı karşıyayız. Herhangi bir yaratık yaradılışı gereği diğerlerine düşman olduğunda doğa aslında bu yaratığı yaftalar, tıpkı bir eczacının bir zehir şişesini yaftaladığı gibi. Bu yüzden, kim bir çingiraklı yılan veya başka bir zararlı varlıktan zarar görürse, bu onun kendi kabahatidir. Üzerindeki etikete uymalıydı. İşte İncil’deki o mühim paragraf da bu yüzden nail olmuştur; ‘Yılan oynatıcıyı yılan soktuğunda ona kim acır?’”¹²⁴

“Ben acırım,” dedi gezmiş-görmüş adam, sanki bir parça damdan düşmüş gibi.

“Peki ama,” diye karşılık verdi diğeri, sakın tavrını elden bırakmayarak, “peki ama, doğanın acımasız olduğu yerde insanın merhamet etmesi bir parça kibirli bir tavır olmaz mı sizce?”

“Dil cambazları ne isterlerse desinler, merhamete yürek karar verir. Fakat bayım,” ciddiyetini artırarak, “şimdi farkına varıyorum da, demin sorumsuz sözcüğünü benim alışkın olmadığım bir biçimde kullandınız. Doğrusu, bayım, hoşgörüm gereği, öyle umuyorum ki, dürüstçe ortaya atılmış olduğu sürece hiçbir faraziye karşısında korkuya kapılmamak için elimden geleni yapan biri olarak, bu defalık bahsettiği-

123 *Danse Macabre*, ölümün mevki ve statü farkını hiçe saydığını ifade eden bir tabirdir. 14. ve 15 yüzyıllarda ortaya çıkınıs olan geleneksel törende Ölüm, toplumun farklı kesimlerinin temsilcileriyle, ayırım yapmadan dans eder.

124 İncil, “Ekklesiastikus” 12:13.

niz noktanın beni tedirgin ettiğini belirtmem gerek; çünkü evrene dair doğru bir görüş, doğru bir güven telkin etmeye uygun bir görüş, eğer yanılmıyorsam, her şey adaletle gözetildiğine göre bütün canlı varlıkların şu veya bu şekilde hareketlerinden sorumlu olması gerektiğini söyler.”

“Bir çingiraklı yılan yaptıklarından sorumlu mudur?” diye sordu yabancı, saydam mavi gözleri öylesine olağanüstü soğuk, boncuk gibi bir bakışla bakıyordu ki etten kemikten bir insandan çok fizikötesi bir denizadamını andırıyordu; “bir çingiraklı yılanın sorumluluğu var mıdır?”

“Olduğunu teyit edemesem de,” diye karşılık verdi öteki, deneyimsiz bir düşünürün harcı olamayacak bir temkinle, “inkâr da edemem. Ama olduğunu varsayarsak, bu sorumluluğun ne size ne bana ne de Sulh Ceza Mahkemesine değil, daha yüce bir merciye karşı olduğunu söylememe herhalde gerek yok.”

Sözüne devam ederken yabancı araya girecek oldu, ama gezmiş-görmüş adam, onun itirazını gözünden okuyarak, söze dökülmesini beklemeden derhal yanıt verdi: “Varsayımına itiraz ediyorsunuz, çünkü çingiraklı yılanın sorumluluğu doğada ayan beyan görünen bir şey değildir; fakat bunun aynısını insan için de söylemek mümkün değil mi? Böylelikle, olmayana ergi yöntemiyle itiraz geçerliliğini yitirir. Fakat eğer şimdi,” diye devam etti, “bir çingiraklı yılanın zarar vermeye ne derece kadir olduğunu düşünürseniz (dikkat edin, zararlı olduğunu öne sürmüyorum, sadece buna kadir olduğunu söylüyorum), – insan, haklı bir sebep olmadan bir başkasını öldürmekten men edilmişken, bir çingiraklı yılan, canının istediği herhangi bir canlıyı –insan dahil– kimseye hesap vermeden öldürme yetkisine sahip olursa, bunun simetrik olmayan bir evren görüşüne yol açtığını inkâr edebilir misiniz? Fakat,” bıkkın bir tavırla, “bu hiç de dostane bir mevzu değil, en azından benim açımdan. Heve-

sim yüzünden farkında olmadan lafa daldım. Keşke yapmasaydım. Lütfen oturun da şu şaraptan alın azıcık.”

“Önermeleriniz benim için yeni,” dedi diğeri küçümser bir takdirle, bilgiye olan hürmeti yüzünden, en ufak bilgi kırıntısını, bir fukaranın masasından bile dökülmüş olsa, toplamaktan gocunmayan biri edasıyla; “yeni bir düşünceyi selamlamak konusunda tam bir Atinalı olduğumdan böyle birdenbire yarım bırakılmasına razı olamam. Şimdi, çingiraklı yılan...”

“Daha fazla çingiraklı yilandan söz etmeyelim, rica ederim,” sıkılmış halde; “bu konuyu tekrar açmayı kati surette reddetmek zorundayım. Yalvarırım, bayım, oturun da şu şaraptan alın biraz.”

“Beni sizinle oturmaya davet etmeniz büyük konukseverlik,” bu kez konu değişimine sakince razı olarak; “ve konukseverliğin şark kökenli olduğu rivayet edilir ve hoş bir Arap destanının da konusunu oluşturur; üstelik kendi başına da çok romantik bir şey olduğundan konukseverlik ifadesini daima memnuniyetle karşılarım. Ama şaraba gelince, bu içeceğe karşı hürmetim öylesine derin, ve ona doymaktan öylesine korkuyorum ki, ona olan sevgimin hiç denenmemiş, soyut bir kavram olarak kalmasına çalışıyorum. Kısacası, Hafız’ın beyitlerinde doyasıya yudumluyorum şarabı, ama kadehteki şaraptan bir yudum aldığım nadirdir.”

Gezmiş-görmüş adam konuşmacıya munis gözlerle baktı, beriki ise şimdi onun karşısındaki iskemleye kurulmuş, bir piramit gibi saf ve soğuk bir ışıltı saçarak oturuyordu. İnsan neredeyse onun kristal bir tınıyla cınladığını işitebilirdi. O sırada geçen bir garsonu bir el işaretiyle durduran gezmiş-görmüş adam ondan bir kadeh buzlu su getirmesini istedi. “Bolca buz koy, garson,” dedi; ardından yabancıya dönerek, “acaba, rica etsem bana ilk başta yaptığınız ikazın nedenini söyler misiniz?”

“Umarım, bu ikaz da çoğu zaman olduğu gibi,” dedi yabancı; “tehlikeyi önceden haber vermek yerine iş işten geçtikten sonra, alay eder gibi yapılan ikazlardan biri olmaz. Gelgelelim, size bakınca içimden bir ses diyor ki, sahtekâr arkadaşınızın sizin üzerinizdeki gizli niyeti her ne idiyse, henüz başarıya ulaşamadı. Siz onun etiketini okuyorsunuz.”

“Peki ne yazıyor etikette? ‘Bu dostça bir ruhtur.’ Gördüğünüz gibi, ya etiket teorinizden vazgeçmeniz gerek ya da arkadaşım hakkındaki önyargınızdan. Peki söyleyin,” yeni bir hevesle, “onun ne gibi biri olduğunu sandınız? Nedir o?”

“Siz nesiniz? Ben neyim? Kimse, bir başkasının kim olduğunu bilemez. Herhangi bir varlık hakkında hayatın sunduğu veriler bu soruyu yanıtlamak için yetersizdir, tıpkı geometride tek bir kenarın, üçgeni belirlemek için yetersiz olması gibi.”

“Peki ama bu üçgen teorisi etiket teorisiyle bir bakıma çelişmiyor mu?”

“Evet, ne olmuş? Ben tutarlı olmayı nadiren dert ediniyorum.¹²⁵ Felsefi bakış açısından, tutarlılık, her zaman belli bir düzeydedir, insanın aklındaki bütün düşüncelerde bu düzey korunur. Fakat doğa hep iniş çıkışlı olduğuna göre insan bilginin içinde doğal olarak ilerlerken, bu sürecin içerdği doğal eşitsizliklere boyun eğmekten başka ne gelir elinden? Bilgide ilerlemek büyük Erie Kanalı’nda ilerlemeye benzer, çevrenin özelliğinden dolayı seviye değişikliği kaçınılmazdır; mütemadi tutarsızlıklarla bir yükselir bir alçalırsınız, yine de durmadan yol alırsınız; bütün bu rotanın en sıkıcı kısmı ise denizcilerin “uzun düzlük” dedikleri kısımdır – durgun bataklıklardan geçen, altmış mil boyunca tutarlı dümdüz bir yüzey.”

125 Ralph Waldo Emerson’ın “Kendi Ayakları Üzerinde Durma” (1841) başlıklı denemesinde geçen “Tutarlılık, dar kafalıların üzerimize saldırdığı bir öcüdür,” sözüne nazire.

“Bir açıdan,” diye söze girdi gezmiş-görmüş adam, “gülümsemeniz belki biraz talihsiz. Çünkü bütün bu inişler ve çıkışlardan sonra ne kadar irtifa katettiniz? Uğraştığınıza de-gecek kadar mı? Küçük yaştan beri bilgiye hürmet etmeyi öğrendiğimden bu defalık kurduğunuz analojiyi reddetmemi mazur görün. Fakat cidden, kışkırtıcı üslubunuzla beni büyülediğinizden farkına varmadan asıl konudan uzaklaşıyorum. Bana arkadaşımın kim veya ne olduğunu tam olarak bilemeyeceğinizi söylüyorsunuz; peki Tanrı aşkına siz onun kim olduğunu sanıyorsunuz?”

“Onun eski Mısırlılar arasında ... tabir edilen şey olduğunu sanıyorum” bilinmedik bir kelime kullanır.

“Bir ... mi? Peki nedir o?”

“Bir ... Platon’un Tanrıbilim’i hakkındaki üçüncü cildinin bir dipnotunda Proclus’un olarak tarif ettiği şeydir.” Eski Yunanca bir cümle yumurtlar.

Kadehini kaldırarak şeffaflığının içinden sabit gözlerle bakan gezmiş-görmüş adam yanıtladı: “Meseleyi böyle tanımlamakla Proclus’un¹²⁶ onu modern idrak için mümkün olan en berrak şekilde ortaya koyduğunu bir çırpıda inkâr edecek değilim. Ancak bu tanımlı benim gibi birinin kavrayışına uygun sözlerle ifade edebilirsiniz, bunu bir lütuf kabul ederim.”

“Lütuf mu?” umursamaz kaşlarını hafifçe kaldırarak; bu söz bir geline söylendiğinde anlarım, evleneceği insanı Tanrı’dan bir lütuf olarak görmek, gerçek evliliğin saflığına delalettir, fakat bundan başka bir lütuf bana yabancıdır. Gelgelelim sizin kullandığınız şekliyle bu sözcük bana genel olarak yığıtlığe yakışmayan sefil bir şekilde başkasından medet ummayı çağırıştırıyor gibi geldi.”

Bu sırada buzlu su kadehi getirildi ve gezmiş-görmüş ada-

126 R.W. Emerson’ın etkilendiği yeni Platoncu filozof (M.S. 412-85) Melville’in *Mardi* romanında da hicvedilir.

mın bir işareti üzerine yabancıнын önüne kondu; beriki ise, teşekkürü ihmal etmeden, bir yudum aldı, belli ki ferahlamıştı – soğuk su, dostane duygularını hiç de soğutmuşa benzemiyordu.

Sonunda, kadehi masaya koyup, bir mercan kayasındaki istridye kabuğuna tutunur gibi dudaklarında asılı kalan damlaları nazikçe sildikten sonra gezmiş-görmüş adama dönerek en soğukkanlı, kendinden emin ve açık sözlü tavrıyla şöyle dedi: “Ben dünyaya birden çok kez geldiğine inanırım ve şu an her kim olursam olayım bir zamanlar Stoacı Arrian¹²⁷ olduğumu hissediyorum. O zamanın dilinde kullanılan bir sözcüğü tıpkı onun gibi yadırgadığımı hissediyorum, sizin *lütuf* sözcüğünüz muhtemelen buna karşılık geliyor.”

“Bana açıklamak lütfunda bulunur musunuz?” dedi gezmiş-görmüş adam inadına yapar gibi.

“Bayım,” diye karşılık verdi yabancı, hafiften azarlayıcı bir tutumla, “açıklık benim için her şeyden önce gelir, eğer bunu göz önünde bulundurmazsanız birbirimizi anlayabileceğimizi maalesef pek sanmıyorum.”

Gezmiş-görmüş adam onu bir süre düşünceli gözlerle süzdükten sonra şöyle dedi: “Derler ki bir labirentten çıkmanın en iyi yolu, geriye doğru adımlarınızın izini sürmektir. Ben kendi izimi süreceğim, rica ederim siz de bana eşlik edin. Kısacası tekrar ana soruya dönecek olursak, beni hangi sebeple arkadaşşıma karşı uyardınız?”

“Kısaca ve açıkça söyleyeyim o halde, daha önce de dediğim gibi, onun eski Mısırlılar arasında–”

“Tanrı aşkına,” diye içtenlikle yakındı gezmiş-görmüş adam, “Tanrı aşkına, eski Mısırlılar’ın uykusunu bozmaya ne hacet? Onların sözlerinden yahut düşüncelerinden bi-

127 Roma dönemi Stoacı filozofu Epiktetus’un sohbetlerini yazıya döken filozof ve tarihçi (M.S. 95-180).

ze ne? Başını sokacak evi olmayan fukara Araplar mıyız ki mumyalarla birlikte tozlu lahitlerin içine girip oturalım?”

“Firavunun çaputlara sarınmış en yoksul duvar işçisi, harmaniler içindeki Rus İmparatorundan daha gururludur,” dedi yabancı kehanetvari bir edayla; “çünkü ölüm, bir soluca-
nın başına geldiğinde bile haşmetlidir; oysa yaşam, bir krala ait bile olsa, alçaktır. Öyleyse mumyalar aleyhinde konuşmayın. Mumyalara hürmet etmeyi insanlığa öğretmek benim vazifelerim arasındadır.”

Bereket versin ki bu tutarsızlıklara bir son vermek, daha doğrusu çeşni katmak üzere derbeder, esrik görünümlü bir adam tam o sırada yanlarına yaklaştı – kendi yazdığı rapsodik bir şiiri satma bahanesiyle sadaka isteyen ve rapsodik bir havari olduğundan dem vuran çılgın bir dilenci. Hırpani ve pis olduğu halde tavrında kabalıktan eser yoktu, zira hareketlerinden doğal bir nezaket eksik değildi, ince yapılydı; ince yapısını daha da öne çıkaran geniş, güneş görmemiş alnını örten dağınık kuzguni bir yığın bukle, buruşmuş böğürtlen rengi tenine daha da koyu bir ton katıyordu. Hiçbir şey bir İtalyan harabesine bu kadar benzeyemezdi; yalnızca tek bir akıl parıltısı bu görünüşünü daha bariz kılıyor, ona kalıcı bir yarar getirmeye yetecek kadar olmasa da kimi zaman zafer rüyasının gerçekliğine dair gizli kuşkuların esiri olduğuna işaret ediyordu.

Kendisine uzatılan kâğıt parçasını kabul eden gezmiş-görmüş adam ona şöyle bir göz gezdirdi, ve ne olduğunu anlamış gibi onu katlayıp cebine koydu, adamı bir an izledi, ardından, uzanıp ona bir şilin takdim ederek nazik ve düşünceli bir sesle şöyle dedi: “Şu an maalesef meşgulüm, dostum, ama eserini satın aldığıma göre, onu ilk fırsatta okuma mutluluğunu kendime vaat ediyorum.”

Boğazına kadar düğmelenmiş, yırtık pırtık, tek yakalı pardesüsü içindeki deli ona eğilerek öyle bir selam verdi ki ne-

zaketten yana bir konttan aşağı kalmazdı, sonra sessizce avcunu açarak yabancıya döndü. Fakat yabancı her zamankinden de soğuk bir piramit gibi oturuyordu; belirgin bir Yanki sevimliliği, önceki gizemli ifadesinin yerini almış, görünüşüne yeni buz sarkıtları eklemişti. Bütün duruşuyla, “Benden tek kuruş yok,” diyordu. Geri çevrilen dilenci ona hınç dolu bir gurur ve çatlak bir aşağılama yüklü bir bakış fırlattıktan sonra yoluna devam etti.

“Haydi ama,” dedi gezmiş-görmüş adam, hafif sitemkâr, “o adama acımalıydınız; söyleyin, hiç mi yakınlık hissetmediniz? Şu yazdıklarına bakın, gayet soylu bir üslup.”

“Kusura bakmayın,” dedi yabancı, yazıyı geri çevirerek, “ben asla sahtekârlara yardım etmem.”

“Sahtekâr mı?”

“Onda, bayım, lanetli bir akıl kırıntısı sezdim – lanetli diyorum, çünkü deliye benzeyen birinde akıl, sahtekârlıktır. Bana kalırsa kurnaz bir göçebeydi o, deli rolünü layıkıyla oynayarak göçebe bir hayat sürüyor. Bakışlarımın altında nasıl da ürktüğünü görmediniz mi?”

“Cidden,” hayret dolu derin bir nefes alarak, “içten içe bu kadar güvensiz bir mizacınız olduğunu hiç tahmin edemedim. Ürktü demek? Tabii ürker, zavallı adamcağız, onu öylesine soğuk karşıladınız ki. Layıkıyla deli numarası yapmasına gelince, tarafgir eleştirmenler bugünlerde ortalarda dolanan bir-iki âlim için de aynısını iddia edebilir. Ama ben bu konu hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Fakat tekrar ve son defa olarak sorumuza dönersek: Niçin, bayım, beni arkadaşına karşı uyardınız? Eğer arkadaşına karşı güven eksikliğinin de deli adama karşı gösterdiğiniz güvensizlik kadar zayıf bir temele dayandığı, ki öyle olduğunu sanıyorum, ortaya çıkarsa sevineceğim. Söyleyin, beni niçin uyardınız? Yalvarırım birkaç sözcükle anlatın ve mümkünse İngilizce olsun.”

“Sizi ona karşı uyardım çünkü onun bu tür gemilerde –

duyduğum kadarıyla – Mississippi işleticisi olarak bilinen şey olduğundan şüpheleniliyor.”

“Bir işletici, ha? İşletiyor, öyle mi? Yani arkadaşım Kızılderililer’in Büyük İlaç dediğine benzer bir şey, öyle mi? İşletiyor, boşaltıyor, tıkanıklıkları açıyor.”

“Görüyorum ki, bayım,” dedi, yaradılış gereği şakadan anlamaz yabancı, “Büyük İlaç denen şeye dair düşüncenizin düzeltilmeye ihtiyacı var. Kızılderililer arasında Büyük İlaç bir plasebodan çok siyasi basireti nedeniyle derin saygı duyulan kimsedir.”

“Peki ya arkadaşım, siyasi değil mi? Arkadaşım basiret sahibi değil mi? Sizin tanımınızla arkadaşım Büyük bir İlaç değil mi?”

“Hayır, o bir işletici, bir Mississippi işleticisi, sağı solu belli olmayan bir şahsiyet. Onun böyle olduğundan hiç kuş-kum yok, çünkü beni onun hakkında uyaran kişi, bu batı taraflarında daha önce hiç seyahat etmediğimi görüp beni buraların âdetleri hakkında en ince ayrıntısıyla bilgilendirmek isteyen biriydi. Eğer yanılmıyorsam, bayım, siz de burada yabancısınız (zaten şu tuhaf evrende insanın yabancı olmadığı neresi var?), zaten sizi uyarmak zorunda hissetmemin bir nedeni de bu, sizin gibi özgür ve güven dolu bir mizaca sahip biri için o tür bir yol arkadaşının tehlikeli olacağı kesin. Fakat yine söyleyeyim, sizi, en azından şimdilik, oyuna getiremediğini umuyorum ve gelecekte de bunu başaramayacağına güveniyorum.”

“İlginiz için teşekkürler; fakat arkadaşımın uzak durulması gereken biri olduğu varsayımını ısrarla savunduğunuz için aynı şekilde teşekkür edemeyeceğim. Gerçi onunla daha bugün tanıştım ve geçmişine dair pek az şey biliyorum ama onunki gibi bir mizacın kendiliğinden güven telkin etmesine engel değil bu durum. Üstelik sizin beyefendi hakkındaki malumatınız da pek kesin olmadığına göre bundan böy-

le onun aleyhinde iddialar ışıtmeyi reddedersem beni mazur görün. Cidden, bayım,” dostça bir kararlılıkla, “en iyisi konuyu değıştirelim.”

XXXVII GİZEMLİ ÜSTAD, İŞ BİTİRİCİ MÜRİDİ TAKDİM EDİYOR

“Hem konuyu hem de konuşmacıyı,” diye yanıt verdi yabancı yerinden kalkarak; gezintiye çıkmış ve o sırada yürüyüşünün bitim noktasından dönmekte olan birinin kendisine doğru gelmesini bekledi.

“Egbert!” diye seslendi ona.

İyi giyimli, tüccar görünömlü, otuz yaşlarında bir bey olan Egbert,¹²⁸ şaşırtıcı derecede hürmetkâr bir karşılık verdi, bir an sonra, onun dengi olan bir arkadaştan çok, sadık bir mürit tavrıyla yanında durmaktaydı.

“İşte,” dedi yabancı Egbert’ı elinden tutup gezmiş-görmüş adamın yanına götürerek, “bu Egbert, kendisi müridim olur. Egbert’la tanışmanızı isterim. Egbert, Mark Winsome’in ilkelerini dünyada ilk kez uygulamaya koyan kişidir – oysa önceleri bu ilkelerin yaşamdan çok çalışma odasına uygun olduğu öne sürölmüştü. Egbert,” bu iltifatlar karşısında mütevacıllıkla bir parça ezilip büzülmüş gibi görünen müride dönerek, “Egbert bu da,” gezmiş-görmüş adama başıyla selam verir, “hepimiz gibi, bir yabancı. Bu yabancı kardeşimizle tanışmanı istiyorum, Egbert; onunla sakınmadan konuş. Özellikle de şimdiye kadar konuştuklarımız onda,

128 İlk şiirlerinin yayımlanmasının ardından Ralph Waldo Emerson’dan bir övgü mektubu alan New Yorklu şair Walt Whitman ima ediliyor olsa gerek. O güne dek gazetecilikle geçimini sağlayan Whitman, ilk şiir kitabı *Çimen Yaprakları* 1855’te –Melville’in *Sağlam Adam*’ı yazmakta olduğu dönem– yayımlandığı sırada, tıpkı Egbert gibi, otuzlu yaşlarındaydı.

felsefemin tam olarak ne olduğuna dair merak uyandırmışsa, senin bu merakı gidereceğine güveniyorum. Sen, Egbert, sadece kendi yaptıklarını anlatarak, insanları benim teorim hakkında benim konuşarak yapabileceğimden daha iyi aydınlayabilirsin. Aslında ben bile, senin aracılığıyla kendimi daha iyi anlayabiliyorum. Çünkü her felsefenin birtakım art kısımları vardır, çok önemli kısımlardır bunlar, ve tıpkı insan başının arka kısmı gibi, ancak ayna yansımasında görülebilir. Sen de tıpkı bir ayna gibi, Egbert, kendi hayatınla sistemimin asıl önemli kısmını bana yansıtıyorsun. Seni tasvip eden kişi Mark Winsome'ın felsefesini onaylamış sayılır.”

Bu söylevin bazı kısımları, kullanılan tabirler bakımından fazlaca kendinden hoşnut gibi görünse de, konuşmacının sergilediği baştan sona sade, alçakgönüllü, asil ve yiğitçe tavırda en ufak bir böbürlenme belirtisi yoktu; öğretmen ve mesih, aracılık edenin tavrından çok fikrin kendisinde yatıyordu.

“Bayım,” dedi gezmiş-görmüş adam, yeni ortaya çıkan bu duruma hiç de kayıtsız kalmış gibi görünmüyordu, “belli bir felsefeden söz ediyorsunuz, belli bir dereceye kadar gizli bir felsefe de olabilir bu, ve bunun pratik yaşam üzerindeki etkisinden bahsediyorsunuz. Lütfen söyleyin bana, bu felsefeyi öğrenmek, kişiliğin şekillenmesi üzerinde yaşam deneyimine benzer bir etki mi yaratır?”

“Evet, bu şekilde doğruluğu sınanmış olur; çünkü uygulamada hayatla çelişen bir felsefenin şekillendireceği kişilik de hayatla bağdaşmayacaktır ve böyle bir felsefe ancak bir aldatmaca ve rüyadan ibarettir.”

“Beni bir parça şaşırtıyorsunuz,” diye yanıt verdi gezmiş-görmüş adam; “çünkü, sizde sezdiğim derinliği, ayrıca Platon’un tanrıbilimi üzerine derinlemesine bir yapıttan bahsetmenizi düşününce, eğer bir felsefenin kurucusu iseniz, bunun, yaşamın nispeten sefilce kullanımlarının üzerinde

yükselecek kadar soyut bir felsefe olması gerektiği sonucuna varıyor insan.”

“Benimle ilgili sıkça düşülen bir hatadır bu,” diye yanıtladı öbürü. Sonra, Raphael gibi¹²⁹ uysalca dikelerek: “Yaşlı Memnon,¹³⁰ meselini hâlâ altın vurgularla fısıldasa da, her insanın muhasebe defteri, yaşamın kârını da zararını da ortaya döker. Bayım,” sakın bir enerjiyle, “insan bu dünyaya, oturup hayal kurmak, beyhude inceliklerle kafasını bulan-dırmak için değil, kolları sıvayıp çalışmak için geldi. Gizem sabah vaktindedir, gizem gecede, ve gizemin güzelliği her yerdedir, ancak basit bir hakikat baki kalır: İnsan karnını doyurmaya ve cüzdanını doldurmaya mecburdur. Eğer şimdiye dek benim bir hayalperest olduğumu zannettiyseniz yanıldınız. Tek fikre bağlı kalan bir insan da değilim, benden önceki dâhilerin hiçbirisi de böyle değillerdi. Seneca tefecilik yapmıyor muydu?¹³¹ Bacon bir asilzade değil miydi? Sonra Swedenborg, bir gözüyle görünmeyene bakarken öbürüyle genel şansı kollamıyor muydu? Bana başka ne sıfat yakıştırlırsa yakıştırsın, işe yarar bilgilerin insanıyım, dünyevi bir

129 Milton, *Kayıp Cennet* VII. bölüme nazire.

130 Melville, Memnon'un hikayesini *Pierre* (1852) romanında şöyle anlatır: “Memnon, sarayın o çiçeği burnunda çocuğu, doğuştan Mısır kralı olan Aurora'nın oğlu, coşkun gözü pekliği yüzünden bir başkası adına haklı bir münakaşaya atılmış, gücünü aşan bir rakiple teke tek dövüşmüş ve Truva surları dibinde genç yaşında o çok hazin eceliyle karşılaşmıştı. Gözü yaşlı halkı, onun bu zamansız kaderini yad etmek için Mısır'da bir anıt dikti.

Evlât acısı çeken Aurora'nın nefesi değdikçe o anıttan her sabah yas dolu, mahzun bir ses duyulurdu, sanki bir arpin teli çok hoyratça sarıldığı için aniden kopuvermiş gibi.”

131 Aynı zamanda Nero'nun danışmanı olan Stoacı filozof Seneca, tarihçilerin aktardığına göre, M.S. 61 yılında İngiltere'ye, kendileri böyle bir talepte bulunmadığı halde, faiz beklentisiyle 40.000.000 sesterce borç vermiş, ardından da parayı aniden tahsil etmek istemiş, geri alabilmek için sert yöntemlere başvurmuştu.

Aynı zamanda I. James'in şansölyesi olan Bacon, rüşvet almakla suçlanarak saraydan kovulmuştu.

18. yüzyılda İsveç'te yaşamış olan Swedenborg filozof, ilahiyatçı, mühendis ve mistik idi.

insanım ben. Böyle bilin beni. Buradaki müridime gelince,” ona doğru dönerek, “eğer onda gevşek, Ütopyacı bir yan, geçen yazdan kalma günbatımları bulacağınızı sanıyorsanız, size gerçeği nasıl göstereceğini düşünüp gülümserim. Ona aktardığım öğretilerim, inanıyorum ki, bir sürü başka öğretinin, onlara safça inanan takipçilerini düşürdüğü türden tuzaklara, ne tımarhaneye ne de gurabahaneye düşürmeyecek. Üstelik,” müridine babacan bir tavırla göz atarak, “Egbert benim hem müridim hem de şairim. Çünkü şiir, mürekkep ve kafiyeyle değil, düşünce ve eylemle yazılır; her kim onu her nerede ararsa, ancak bu yolla, yararlı bir eylem yoluyla bulur onu. Kısacası, bu gördüğünüz müridim geleceği parlak genç bir tüccar, Batı Hint adaları ticaretinde iş bitirici bir şairdir. İşte,” Egbert’in elini gezmiş-görmüş adama uzatarak, “sizi birleştiriyor ve yanınızdan ayrılıyor.” Bu sözlerin ardından üstad, eğilip selam vermeden çekildi.

XXXVIII

MÜRİT EĞİLDİĞİ YERDEN DOĞRULUYOR VE TOPLUMSAL BİR ROL OYNAMAYA RAZI OLUYOR

Üstadının yanındayken mürit, haddini bilen biri gibi davranmıştı; hali tavrı alçakgönüllüydü, hürmetkâr bir çekingenlik içindeydi. Fakat üstadının varlığı aradan çekildiğinde altından yay gibi fırlayıp doğruldu sanki, oyuncak enfiye kutusunun içinden fırlayan telden bir adam gibi.

Önceden söylendiği gibi, otuzlu yaşlarında genç bir adamdı. Yüzü, uyurken bakıldığında ne etkileyici ne de itici denemeyecek, nötr türdendi, bu yüzden ileride neye benzeyeceği oldukça belirsizdi. Giyimi derli topluydu; onu orjinal olmakla suçlanmaktan kurtaracak kadar moda uyuydu, bu açıdan kostümü, ayrıntılardaki birkaç değişiklik sayılmazsa,

üstadını örnek almış gibiydi. Fakat bütününde, herhangi bir aşkın felsefenin müridi demeye bin şahit isterdi, gerçi, muntazam burnu ve sinekkaydı tıraşı, gizemcilik bir ders olarak kazara karşısına çıkarsa, hakiki bir New Englandlı sezgisisiyle böylesine yararsız bir şeyi bile kâra çevirebileceğini ima ediyordu.

“Ee,” dedi, tanışıyorlarmış gibi bir rahatlıkla boş kalan sandalyeye yerleşerek, “Mark’ı nasıl buluyorsun? Yüce bir adam, di mi?”

“İnsan denen loncanın her üyesinin saygıya mazhar olduğu,” diye yanıtladı gezmiş-görmüş adam, “bu loncaya hayran olan kimsenin sorgulamayacağı bir gerçektir, dostum; lakin daha üst varlıkları göz önünde tutarak, genellikle onları kastederek kullanılan yüce sözcüğünü, insan için de kullanmanın, kafa karışıklığına yol açmadan, ne derece yerinde olduğu, insanın kendi adına karar vermesi gereken bir meseledir; gerçi eğer kararı olumlu olursa itiraz etmek bana düşmez. Fakat şu anda hakkında yalnızca birkaç ipucuna sahip olduğum o felsefe hakkında daha fazla şey öğrenmek istiyorum. Siz, bu felsefenin insanlar arasındaki ilk takipçisi olarak, onu izah edebilecek en yetkin kişisiniz herhalde. Hemen başlamaya bir itirazınız var mı?”

“Hiçbir itirazım yok,” masaya doğru dönerek. “Nereden başlasam? Temel ilkelerden mi?”

“Hatırlarsanız, uygulamaya dönük olmanız nedeniyle berak bir açıklama için uygun olduğunuz söylendi. Müsaadenizle, temel ilkeler adınızı verdiğiniz şeyin, bazı konularda, hep bir miktar soyut olduğunu görmüşümdür. O halde izin verirseniz, ben basit bir şekilde, gerçek yaşamda sık rastladığımız bir durum ortaya atayım, siz de, öğrenmek istediğim felsefenin pratik takipçisi olarak, bu durumda nasıl davranacağınızı bana anlatın.”

“Ticaret mantığına uygun bir fikir. Durumu tarif edin.”

“Yalnızca durumu değil, kişileri de. Durum şu: İki arkadaş var, çocukluk arkadaşları, canciğer dostlar. Bunlardan biri, ilk kez maddi sıkıntıya düşer ve ilk kez diğerinden borç ister; diğeri ise, mal varlığı bakımından, istenen parayı haydi haydi verebilecek durumdadır. Bu kişiler de siz ve ben olalım: siz, borç para için başvurulacak arkadaş, bense borç isteyen arkadaş. Siz, söz konusu felsefenin takipçisi, bense sıradan bir adam, yeteri kadar ısındığımda üşümediğimi, ateşim çıktığındaysa titredığimi bilmek dışında felsefeyle ilgisi olmayan biri. Dikkat edin şimdi, hayal gücünüzü çalıştırmalı, mümkün olduğunca, varsayılan bu durum gerçekmiş gibi konuşup davranmalısınız. Kolaylık olsun diye, siz bana Frank deyin, ben de size Charlie diyeyim. Anlaştık mı?”

“Pek tabii. Başlayın.”

Gezmiş-görmüş adam bir an duraksadı, sonra, oynayacağı role uygun ciddi ve tasalı bir hava takınarak farazi arkadaşına seslendi.

XXXIX FARAZÎ ARKADAŞLAR

“Charlie, sana bir sır vereceğim.”

“Her zaman vermişsindir ve güvenin asla boşa çıkmadı. Nedir, Frank, söyle?”

“Charlie, durumum çok sıkışık, acilen paraya ihtiyacım var.”

“Bu hoş değil.”

“Ama hoş *olacak* Charlie, eğer bana yüz dolar ödünç verirsen. Senden bunu istemezdin ama durumum çok vahim, ve seninle yüreğimizi ve aklımızı öyle uzun zamandır birbirimize açtık ki –her ne kadar benim tarafımdan eşitsizce olsa da– dostluğumuzu kanıtlamak için yapmamız gereken tek

şey cüzdanlarımızı da –benim tarafımda yine eşitsizce de olsa– birbirimize açmak. Bana bu iyiliği yapacaksın, değil mi?”

“İyilik mi? Sana iyilik yapmamı rica etmekle ne kastediyorsun?”

“Fakat, Charlie, sen hiç böyle konuşmazdın.”

“Çünkü, Frank, sen de, kendi adına, hiç böyle konuşmazdın.”

“Peki bana parayı borç vermeyecek misin?”

“Hayır, Frank.”

“Neden?”

“Çünkü ilkelerim buna izin vermez. Başkasına para veririm ama asla borç veremem, tabii kendisine benim arkadaşım diyen kişi de sadaka almayacak kadar gururludur. Borç için pazarlık etmek ticari bir alışveriştir. Oysa ben bir dostumla asla ticaret yapmam. Arkadaşı arkadaş yapan şey, toplumsal ve düşünsel bir ilişkidir; ben toplumsal ve düşünsel arkadaşlığı her iki taraf açısından da mali bir sözleşmeye indirgenemeyecek kadar değerli görüyorum. Elbette, iş arkadaşı denen bir şey de var, ve benim de böyle arkadaşlarım var; yani iş icabı ahbaplıklar, insana çok yardımcı olur. Fakat ben onlarla gerçek anlamdaki arkadaşlarım –yani toplumsal ve düşünsel arkadaşlarım– arasına kırmızı mürekkeple çizgi çekiyorum. Sözün kısası, gerçek bir arkadaşın borçla işi olmaz, borçla uğraşmayacak kadar yüce bir ruhu olmalı. Borç, belli bir miktar güvence yatırmak ve düzenli bir taksit ödemek karşılığında banka denen ruhsuz şirketten alınabilecek, hiç de dostane olmayan bir teminattır.

“Dostane olmayan bir teminat mı? Bu iki sözcüğün yan yana gelmesi yakışık alıyor mu?”

“Yoksul çiftçinin koşumu gibi, yaşlı bir adam ve bir inek –yakışmasa da iş görür. Bak Frank, faizle verilmiş borç para, kredili olarak satılmış bir paradır. Bir şeyi kredili olarak satmak bir rahatlama yaratabilir, ama arkadaşlık bunun ne-

resinde? Dolandırıcılar hariç akli başında pek az kişi faizle para borçlanır, eğer açlıktan ölmek üzere değilse. Peki, açlıktan ölmek üzere olan birine, diyelim bir çuval una denk miktardaki parayı, belli bir tarihte bir buçuk çuval una denk miktarda para olarak ödemesi koşuluyla borç verirsem arkadaşlık bunun neresinde? Hele de ek bir şart olarak, sözünü yerine getirmemesi durumunda bir çuval karşılığı olan paramı ve onun yarım çuval karşılığı parasını güvenceye almak için kalbini mezata çıkaracağımı ve bir aileyi ayırmak zalimlik olduğundan, karısının ve çocuklarının yüreğini de buna katacağımı söylersem?”

“Anlıyorum,” dokunaklı bir ürpermeyle, “fakat işler bu raddeye bile gelse, borç veren açısından böyle bir adım atmak, insan doğasının şerefi adına, umut edelim ki bir kasıttan çok bir mecburiyettir.”

“Ama önceden gerekli güvence miktarının alınması yoluyla öngörölmüş bir mecburiyet.”

“Yine de, Charlie, başlangıçta borç vermesi arkadaşça bir davranış değil miydi?”

“Ve en sondaki mezat da düşmanca bir davranıştır. Görmüyor musun? Düşmanlık, dostluğun kisvesine bürünmüş, tıpkı mahvoluşun da yardım kisvesine büründüğü gibi.”

“Bugün kafam hiç çalışmıyor galiba, Charlie, ama bunu cidden anlayamıyorum. Kusura bakma, sevgili dostum, ama meselenin felsefesine dalnca derinliğini biraz kaybettin gibi geldi bana.”

“Denize tedbirsiz giren kişi de böyle demişti, ama okyanus cevap verdi: ‘Tam tersi, sırlıslıkla dostum,’ ve onu boğdu.”

“Ezop masalları hayvanlara karşı ne kadar haksızlık ediyorsa, bu anlattığın da, Charlie, okyanusa aynı derecede haksızlık ediyor. Okyanus doğanın muazzam bir unsuru, zavallı bir adamı öldürmek fikrine tenezzül bile etmez, nerede kalmış karşısına geçip bununla böbürlenmek. Fakat

dostluk kisvesine gizlenmiş düşmanlık, yardımın içinde gizli mahvoluş derken ne kastettiğini anlamıyorum.”

“Açıklayayım, Frank. Paraya ihtiyacı olan adam, raydan çıkmış bir tren gibidir. Ona faizle borç veren kişi de, elini rahatlatmak için, treni rayına oturtmaya yardım eder. Fakat daha sonra, onunla ödeşmek, hatta biraz da öne geçmek için, otuz mil ötede, bir uçurumun yakınındaki bir demiryolu görevlisine telgraf çeker, ve kendisi için tam orada rayların üzerine bir tomruk atmasını söyler. Sıkışık durumdaki adamın anapara faizci arkadaşı, yine söylüyorum, içinde düşmanlık gizleyen bir dosttur. Yo, yo, sevgili dostum, bana faizden bahsetme. Faize tenezzül edemem.”

“Peki, Charlie, faiz almak zorunda değilsin. Bana faizsiz borç ver.”

“Bu yine sadaka olur.”

“Borç alınan miktar iade edilse bile sadaka mıdır?”

“Evet, anaparanın değil ama faizin sadakası.”

“Ne yapalım, öyle sıkışık durumdayım ki sadakayı geri çevirmeyeceğim. Muhatabım sen olduğuna göre, Charlie, faizin sadakasını memnuniyetle kabul edeceğim. Dostlar arasında küçük düşmek olmaz.”

“İnce bir dostluk anlayışı açısından böyle konuşmayı nasıl kendine yedirirsin, Frankciğim? Beni yaralıyorsun. Her ne kadar, Sultan Süleyman gibi, dara düştüğün anda bir yabancı kardeşten ehvendir diyecek kadar karamsar bir bakışa sahip değilsem de,¹³² Dostluk Üzerine denemesinde,¹³³ asil bir ifadeyle, dünyevi bir çare arıyorsam uhrevi dostuna (veya toplumsal ve düşünsel dostuna) değil; hayır: Dünyevi bir çözüm için dünyevi arkadaşına (yahut daha mütevazı arkadaşına) gideceğini söyleyen bilge üstadımla tümüyle hem-

132 İncil'in ne Eski ne de Yeni Ahit'e ait olmayan tartışmalı bölümünden “Özdeyişler” 18:24 ve 27:10.

133 R.W. Emerson'ın “Dostluk” başlıklı denemesi.

fikirim. Gayet berrak bir şekilde nedenini de belirtir: Çünkü, iyilik yapmaya asla tenezzül edemeyecek olan üstün yaradılıшта birinin ricacılar tarafından rahatsız edilmesi, aşağı yaradılıшта olan ve ne kadar eğitim alırsa alsın asla bu kapasitenin üzerine çıkamayacak olan kişinin ise, daima ricada bulunmaya meyilli olması – bu, kabul edilemez.”

“Öyleyse seni, uhrevi arkadaşım gibi değil de diğeri gibi kabul edeyim.”

“İşin bu raddeye varması yüreğimi parçalıyor, ama hatırın için bunu yapacağım. Biz iş arkadaşınız; iş iştir. Borç almak istiyorsun. Pekâlâ. Hangi para biriminden? Yüzde üç aylık faiz ödeyecek misin? Teminatın nerede?”

“Herhalde eski okul arkadaşından bu formaliteleri istemeye kalkmayacaksın –birlikte Akademi’nin zeytinlikleri içinde dolaşırken erdemin güzelliğinden, iyilikseverliğin zarafetinden konuştuğun dostundan– üstelik böyle cüzi bir miktar için. Teminat mı istiyorsun? Aynı okuldan mezun olmamız, üstelik çocukluktan beri arkadaş olmamız teminatın âlâsı.”

“Kusura bakma, Frankciğim, ama aynı okuldan mezun olmamız pek çürük bir teminat, çocukluktan bu yana arkadaş olmamızın ise teminatla ilgisi yok. Seninle artık iş arkadaş olduğumuzu unutuyorsun.”

“Sen de, Charlie, iş arkadaşın olarak sana güvence veremeyeceğimi unutuyorsun, o kadar güç durumdayım ki kefil bulamıyorum.”

“Kefil yoksa, borç da yok.”

“Öyleyse, Charlie, seni ne ilk ne de ikinci tarif ettiğin arkadaşın olarak ikna edemediğime göre, ikisini birleştirip her ikisi birden olarak şansımı denesem?”

“Sen bir kanatlı at mısın?”

“Bütün bunların sonucunda, senin dostluğunun, nasıl tarif edersen et, bana ne yararı var?”

“İş bitirici müridi tarafından eyleme dökülen Mark Winsome felsefesinin sunduğu yarar.”

“Oldu olacak, Mark Winsome şifa versin,” diye de ekle. “Ah,” medet umar gibi ona dönerek, “yardıma uzanan bir el, derdinle dertlenen bir yürek, muhtaç olduğun anda kesenin de ilaç şişesinin de ağzını açan merhametli bir Lokman olmadıktan sonra neyleyim dostluğu?”

“Frankciğim, çocukça davranma. İnsan, gözyaşları arasından asla karanlıkta yolunu bulamaz. İdeal dostluğun senin anlayamayacağın kadar yüce olduğunu düşünürsem sana duyduğum içten dostluğa layık olmadığına hükmedeceğim. Şunu da söyleyeyim, Frankciğim, bu sahneyi bir kez daha tekrar edecek olursan aramızdaki sevginin temelini cidden sarsmış olursun. Benim felsefem açık sözlü olmayı salık verir. Öyleyse şimdi izin ver de, bu en uygun anda senin, görünüşe bakılırsa, bihaber olduğun birtakım koşulları tüm berraklığıyla açıklayayım. Dostluğumuz henüz çocukken başlamış olsa da, en azından benim tarafımda, hasbelkader başladığını sanma. Çocuklar küçük birer adamdır, derler. Seni çocuk aklımla arkadaş olarak seçmem, o anki olumlu özelliklerin yüzündendi; terbiyeli oluşun, sık giysilerin, anne babanın düzeyi ve zengin bir üne sahip olmaları. Kısacası, çocuk da olsam, herhangi bir yetişkin gibi pazar yerine gittim ve koyunumu seçtim, zayıf değil dolgun olanını. Diğer bir deyişle, cebinden harçlığı eksik olmayan bir okul çocuğu olarak, asla meteliğe muhtaç olmayacağına dair kuvvetli bir ihtimal bulunuyordu; eğer deneyim, bu erken dönem izlenimimi boşa çıkardıysa bunun tek nedeni, talihin cilvelerinin insanın beklentilerini, ne kadar temkinli de olsa, boşa çıkarmasıdır.”

“Ah, böyle soğukkanlı itiraflara da mı maruz kalacaktım?”

“Ateşli damarlarında birazcık soğuk kanın zararı olmaz, Frankciğim. Soğukkanlı demek! Böyle diyorsun çünkü yaptığım itiraftan içten pazarlıklı biri olduğum çıkıyor gibi görünüş-

yor. Ama öyle değil. Kısmen bahsettiğim özellikler yüzünden seni seçmemin nedeni, ancak aramızdaki narin bağı korumak arzumdu. Bir düşün, erken yaşta kurulan narin bir dostluk için, arkadaşının gün gelip yetişkin bir adam olduğunda yağmurlu bir gece vakti beş-on dolar borç için kapını çalmasından daha yaralayıcı ne olabilir? Narin bir dostluk bunu kaldırır mı? Diğer taraftan bakarsak, narin dostluk, narinliğini koruduğu sürece, böyle bir şey yapar mı hiç? Eşikte sırsılıkam halde duran arkadaşın hakkında şöyle demez misin: 'Bu adam hakkında yanıldım, aldatıldım, Platonik bir sevginin âdetlerini benden bekleyebilecek gerçek bir dost değil o?'

"Âdet değil biraz adalet, zalim Charlie!"

"Nasil istersen öyle anla, ama adalet dediğin bu şeyi böylesine ısrarla talep ederken, bahsettiğim temelleri nasıl sarsıtığına dikkat et. Çünkü dostluğun ilk zamanlarında, anlaşılan, çürük bir zemin üstüne güzel bir ev kurmuş olsam da, o ev için öylesine ter ve para döktüm ki, her şeye rağmen benim için kıymetli. Hayır, dostluğunun hoş lütfunu kaybetmek istemem, Frank. Ama dikkat et."

"Neye dikkat edeyim? Parasız pulsuz kalmamaya mı? Ah, Charlie! Karşında, varlığını kendi içinde taşıyan bir tanrı değil, bir insan var, adı üstünde insan, kaderin fırtına ve dalgalarının elinde bir oyuncak, dalgaların içine mi yuvarlanır yoksa üstüne mi çıkar, cennete mi yükselir cehennemin dibini mi boylar, belli olmaz."

"Çık! Frank. İnsan o kadar da zavallı bir yaratık değildir – evrenin içinde sürüklenen bir deniz yosunu değildir o. İnsanın bir ruhu vardır, eğer isterse bu ruh onu ne talihin parmağının, ne de geleceğin gazabının erişeceği bir yere taşır. Talihin kırbaçlanmış köpeği gibi inleme, Frank, yoksa gerçek bir dost yüreğiyle seni dinlemeyi keseceğim."

"Beni zaten kestir, zalim Charlie, hem de şah damarımdan. Ağaçlardan palamut toplamaya gittiğimiz günleri hatır-

la, kollarımız birbirimizin omzunda, sarmaşık gibi sarılmış ormanda yürüdüğümüz günleri – ah, Charlie!”

“Püf, sadece çocuktuk.”

“O zaman Mısır’da ilk doğanların kaderine sevinmeli,¹³⁴ mezarlarında buz gibi uzandılar olgunluk çağında bıçak gibi bir soğuk gelip darbe vurmada. – Charlie?”

“Pöh! Kız gibi konuşuyorsun.”

“İmdat, imdat, Charlie, yardım istiyorum!”

“Yardım mı? Arkadaşlık bir yana, yardım isteyen adamda bir arıza var demektir. Bir yerinde bir kusur, noksan, kısacası bir yoksunluk, bariz bir yoksunluk vardır öyle bir adamın.”

“Kesinlikle var, Charlie. – İmdat, imdat!”

“Ne kadar budalaca bir haykırış, oysa yardım istemek onu hak etmediğinin kanıtıdır.”

“Ah, bütün bunlar senin sözlerin değil, sanki bir vantrolog gırtlığını ele geçirmiş, Charlie. Konuşan Charlie değil, Mark Winsome.”

“Öyleyse Tanrı’ya şükür, Mark Winsome’in sesi gırtlığıma yabancı değil, aşınadır. O parlak hocanın felsefesi insanlık içinde bunca az yankı uyandırıyor, bunun nedeni öğrenme yetisinden yoksun olmaları değil, onunla uyuşacak bir mizaca sahip olmayışlarıdır.”

“İnsanlığa yaptığın bu iltifatı memnuniyetle karşılıyorum,” diye haykırdı Frank heyecanla, “kastetmemiş olman iltifatını daha gerçek kılıyor. Dilerim insanlık bu açıdan daha uzun süre dediğin gibi kalsın. Ki kalacak da, çünkü insanlık dar boğazlara ne kadar sık maruz kaldığını, dolayısıyla yardımın ne kadar paha biçilmez bir şey olduğunu içten içe sezdiğinden, sırf bencillikten bile olsa, dünyada yardımı ortadan kaldıran bir felsefeyi kabullenmeyi uzun süre erteleyecektir. Fakat Charlie, Charlie! Eskiden olduğu gibi konuş, bana yardım edeceğini söyle. Durum tam tersi olsaydı, ben senin ağ-

134 İncil, “Mısır’dan Çıkış” 12:29.

zından daha borç lafı çıkmadan cebine parayı koymuştum.”

“Benim ağzımdan mı borç lafı çıkacak? Ben borç isteyeceğim ha? Frank, şu gördüğün el hiçbir koşulda borç kabul etmez, zorla verilmiş bile olsa. Çin Yıldızı’nın başından geçenler bana daima ders olmuştur.”

“Peki ne geçmiş başından?”

“Kendine ay ışığından bir saray yapan, sonra ay batınca sarayının da onunla birlikte kaybolmasına şaşıp kalan adamın hikâyesinden pek farklı değil. Sana Çin Yıldızı’nın öyküsünü anlatacağım. Keşke kendi sözcüklerimle anlatabilseydim ama ne yazık ki hikâyenin ilk anlatıcısı beni öylesine etkisi altına almış ki onun üslubuna kaçmadan anlattığı olayları tekrar etmem neredeyse imkânsız. Seni önceden uyarıyorum ki öykünün bazı bölümlerinde anlatıcının gördüğü kadar sulu göz biri olduğumu sanmayasın. Bir zihnin, hele de böylesine küçük bir meselede, bir başkasının üzerinde, diğeri ne kadar karşı koyarsa koysun, kendini dayatacak kadar etkili olabilmesi çok kötü. Gelgelelim her şeyin gelip dayandığı ana fikri tümüyle onaylıyor olduğumu bilmek mutluluk verici. Her neyse, lafı uzatmayalım.”

XL

ÇİN YILDIZI’NIN¹³⁵ HİKÂYESİNİN, ANA FIKRİNE KARŞI OLMAMAKLA BİRLİKTE ÜSLUBUNA ŞERH KOYAN ANLATICI TARAFINDAN İKİNCİ AĞIZDAN NAKLEDİLMESİNİ İÇEREN BÖLÜM

“Çin Yıldızı, Muskingum Nehri ağzında, Marietta şehrinde yaşayan bir mum imalatçısıydı. Bu meslek, karanlığa gömü-

135 İngilizce metinde öykü karakterlerinin adı, China Aster ve Orchis’tir. “Aster,” Latince’de “yıldız;” “orchis” ise “testis” anlamına gelir. Hikâyenin masalsı tınısını Türkçe’ye taşıyabilmek için her iki adı da tercüme etmeyi uygun gördük.

‘Tanrı bu iyiliğin için senden razı olsun, dostum Orkide,’ diye yanıtladı mum imalatçısı, “lütfen yanlış anlama ama aklıma demirci ustası amcamın bir sözü geliyor. Kendisine borç para teklif edildiğinde reddeder ve şöyle derdi: Hafif bile olsa kendi çekicimle vurmak, ona komşunun çekicinden bir parça kaynak yapıp ağırlaştırmaktan yeğdir; yoksa, ödünç verilen demir aniden geri istendiğinde, kaynak yerinden ayırmak mümkün olmaz, ya o tarafa fazla kaçır ya bu tarafa.’

‘Saçmalık bu, dostum Çin Yıldızı, bu kadar dürüst olma; oğlun yalınayak. Hem zengin bir adamın fakir bir adam yüzünden zarar ettiği nerede görülmüş? Veya dostun dostu mağdur ettiği? Çin Yıldızı, korkarım bu sabah hunilerin üzerine eğilirken yanlışlıkla aklını da boşaltmışsın. Şş! Başka itiraz istemem. Masan nerede? İşte buradaymış.” Böyle diyerek derhal banka defterinden bir çek yazdı ve umursamazca uzatarak dedi ki: “İşte, dostum Çin Yıldızı, bin doların, bunu on bin dolar yaptığında, ki pek yakında yapacaksın (çünkü tek doğru öğretmen olan deneyim, bana herkesin kendisini bekleyen iyi bir şansı olduğunu öğretti) o zaman, Çin Yıldızı, ancak o zaman parayı bana ister öder, ister ödemezsin, paşa gönlün bilir. Her halükârda, kafana takma, çünkü senden asla tahsilat talep etmeyeceğim.’

“Esirgeyen Tanrı’nın hikmeti, aç bir adam için ekmek nasıl ki büyük bir kıskırtıcı ise, ve kendisine karşılıksız sunulduğu zaman, gün gelip karşılığını verebileceğinden emin olmasa bile, verileni kabul etti diye onu çok sert suçlayamazsak, yoksul bir adam için de teklif edilen para aynı derecede caziptir, ve bunu kabul etmesi halinde onun hakkında söylenebilecek en kötü söz, aç adamın durumunda söylenendir. Uzun lafın kisası, yoksul mum imalatçısının kılı kırk yaran ahlâkı, kimi zaman olması gerektiği gibi, lakayıt zorunluluğa teslim oldu. Çeki aldı, dikkatlice kaldırmak üzereydi ki, Or-

kide yine altın başlıklı bastonuyla kutuları kurcalayarak şöyle dedi: 'Bu arada, Çin Yıldızı, gerçi bir önemi yok ama, acaba bunu bir yere not alsan nasıl olur? Bir zararı olmaz, öyle değil mi?' Bunun üzerine Çin Yıldızı, Orkide'ye bin doları istendiği an geri ödeyeceğini taahhüt eden bir senet verdi. Orkide senedi alıp bir an inceledikten sonra: 'Pöf, sana söyledim, dostum Çin Yıldızı, asla bir talepte bulunacak değilim.' Sonra senedi yırtıp yine mum kutularını kurcalayarak umursamazlıkla şöyle dedi: 'Dört yıl sonraya tarih kes.' Bunun üzerine Çin Yıldızı, Orkide'ye dört yıl sonrası için bin dolarlık bir senet verdi. 'Anladın değil mi, seni bunun için asla rahatsız etmeyeceğim,' dedi Orkide, senedi cüzdanına yerleştirirken, 'artık hiçbir şeyi dert etme, dostum Çin Yıldızı, sadece paranla en iyi yatırımı nasıl yapacağını düşün. Bu arada balina yağı hakkında dediklerimi de unutma. O işe girersen bütün mumlarımı senden alacağım,' bu yüreklendirici sözlerin ardından her zamanki kulak tırmalayıcı iyiliğiyle oradan ayrıldı.

Çin Yıldızı, Orkide'nin onu bıraktığı yerde kalakaldı; tam o sırada, yapacak daha iyi işi olmayan yaşlıca iki arkadaşı sohbet etmek için ona uğradılar. Sohbetin ardından Çin Yıldızı, yağlı şapkası ve önlüğüyle Orkide'nin ardından koşarak ona şöyle dedi: 'Dostum Orkide, tanrı senden iyi niyetin için razı olsun, ama işte çekin, sen de bana senedimi geri ver.'

'Senin bu dürüstlüğün de çok can sıkıcı, Çin Yıldızı,' dedi Orkide, memnuniyetsizliğini gizlemeden. 'Çeki senden geri almayacağım.'

'Öyleyse kaldırımdan almalısın, Orkide,' dedi Çin Yıldızı ve bir taş alarak kaldırıma bıraktığı çekin üzerine koydu.

'Çin Yıldızı,' dedi Orkide onu sorgulayan gözlerle süzerek, 'ben mum dükkânından ayrıldıktan sonra hangi eşek gelip sana öğüt verdi de böyle arkamdan koşup tam bir budala gibi davranıyorsun? Çocukların İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Akliselim adını taktığı o iki eşek değilse ne olayım?'

‘Evet, o ikisiydi, Orkide, ama onlara böyle adlar takma.’

‘Bir çift mızımız kötürüm. İhtiyar Özüsözübir’in karısı mızımızın tekiydi, onu da mızımız yaptı; İhtiyar Akliselim’e gelince, küçük bir çocukken bir elma tezgâhında ağlamıştı ve bu onu ömür boyu korkak yaptı. Benim gibi kül yutmazın teki için, İhtiyar Özüsözübir’in bayat beylik laflarını mırıldanırken, İhtiyar Akliselim’in asasına yaslanıp, buz tutmuş yaşlı elini sallayarak her lafa karşılık vermesini izlemekten daha eğlenceli bir şey yok.’

‘Bir zamanlar babamın arkadaşı olan bu adamlar hakkında nasıl böyle konuşursun, dostum Orkide?’

‘Bu yaşlı mızımızlar İhtiyar Dürüstlük’ün arkadaşı idiyse, Tanrı beni arkadaşlarımdan korusun. Babandan böyle bahsediyorum, çünkü herkes ona öyle derdi. Neden o yaşında onun şehre gitmesine izin verdiler? İşte, Çin Yıldızı, vakanüvis annemden duyduğum kadarıyla bu iki yaşlı ahabap, İhtiyar Vicdan ile birlikte –çocuklar o romatizmalı ihtiyar kua-ker’a bu adı takmışlardı– bu üçü birlikte yaşlılar evine, babanı ziyarete giderlermiş, yatağının etrafına dizilip, onunla tıpkı Elifaz, Bildad ve Zofar’ın zavallı ihtiyar yoksul Eyüp’le konuştuğu gibi¹³⁶ konuşurlarmış. Evet, İhtiyar Özüsözübir, İhtiyar Akliselim ve İhtiyar Vicdan, yaşlı ve yoksul babana Eyüp’ün akıl hocaları gibi öğüt verirlermiş. Sen bunlara dost mu diyorsun? Düşman diye kime dediğini merak ederim. Bitmek bilmez sızlanmaları ve suçlamalarıyla baban İhtiyar Dürüstlük’e, ölünceye dek eziyet ettiler.’

Bu sözler üzerine muhterem babasının hazin sonunu hatırlayan Çin Yıldızı birkaç damla gözyaşını tutamadı. Bunu gören Orkide ise şöyle dedi: ‘Yapma, Çin Yıldızı, amma ke-derli bir yaratıksın. Yaşama neden aydınlık tarafından bakmıyorsun? Yaşama aydınlık yüzünden bakmazsan, ne işinde başarılı olabilirsin ne de başka bir şeyde. Karamsarlık insanı

136 Incil, “Eyüp” 2:11, 25:6. Eyüp Kur’an’da da sabır timsali olarak anılır.

mahveder.' Sonra, altın başlıklı asasıyla onu neşeli bir tavırla d rtterek, 'O halde ne duruyorsun? Niçin benim gibi aydınlık ve umut dolu olmuyorsun? Niçin güven duymuyorsun, Çin Yıldızı?'

'İnan ki bilmiyorum, dostum Orkide,' diye duygusuz bir sesle yanıt verdi Çin Yıldızı, 'ama belki bana senin gibi piyangodan ikramiye çıkmış olmadığı içindir.'

'Zırvalık! Piyangodan haberim bile yokken de ben bir a ustosb ceği kadar şendim, tıpkı şimdi olduğum gibi. Işın aslı, iyimser bir bakışı benimsemek benim için daima bir ilke oldu.'

Bunun  zerine Çin Yıldızı Orkide'ye biraz sertçe baktı, çünkü aslında, piyangoyu kazanana kadar Orkide'nin takma adı Dert Küpü idi, çünkü önceden hastalık hastası bir mizacı vardı, o kadar ki, kıt kazancından üç-beş kuruşu hakkında hep sızlanıp durduğu kara günler için saklardı.

'Bak ne yapacağız, dostum Çin Yıldızı,' dedi Orkide, taşın altında duran çeki işaret edip ardından cebine vurarak, 'madem öyle istiyorsun çekin orada duracak, ama senedin ona eşlik etmeyecek. Doğrusu, Çin Yıldızı, gelip geçici bir moral bozukluğuna kapıldın diye senden faydalanamayacak kadar samimi bir dostunum senin. Dostluğumun nimetlerinden faydalanacaksın.' Bu sözlerin ardından paltosunun düğmelerini aceleyle ilikle-di, ve çeki orada bırakarak hızla uzaklaştı.

Çin Yıldızı önce onu yırtmayı aklından geçirdi, ama bunun ancak çeki yazan kişinin huzurunda yapılması gerektiğini düşünerek bir süre durumu kafasında tarttı ve çeki alarak k s k s mum dükkânına döndü, o günkü işleri biter bitmez Orkide'yi aramaya ve onun gözü önünde çeki yırtmaya kesin karar vermişti. Fakat tesadüf bu ya, Çin Yıldızı onu aradığında Orkide dışarı çıkmıştı; saatlerce boş yere bekle-dikten sonra Çin Yıldızı eve döndü,  ek hâlâ elindeydi ama onu bir gün daha tutmamak için kesin kararlıydı. Yarın sa-

bah erkenden ikinci kez Orkide'nin peşine düşecek ve onu daha yataktan kalkmadan yakalayıp bu işi kesinkes halledecekti; çünkü piyangodan ikramiye çıkmalı beri Orkide, daha neşeli olmanın yanında biraz da tembelleşmişti. Fakat kader bu ya, aynı gece, Çin Yıldızı bir rüya gördü, gülümseyen bir melek kılığına girmiş, elinde bir tür bereket boynuzu tutan bir varlık, onun başının üzerinde dönerek mısır taneleri gibi iri, küçük altın dolarları boca ediyordu. 'Benim adım Parlak Gelecek, dostum Çin Yıldızı,' dedi melek, 'eğer dostun Orkide'nin ögüdünü tutarsan, gör bak neler olacak.' Bu sözlerin ardından Parlak Gelecek boynuzunu bir kez daha savurarak üzerine öyle bir çil çil altın yağdırdı ki Çin Yıldızı çepeçevre altın yığınlarının arasına gömüldü ve arpa suyuna batmış bir bira imalatçısı gibi debelenmeye başladı.

Rüyalar, herkesin bildiği gibi, mucizevi şeylerdir. Hatta öylesine mucizevidirler ki kimileri onların cennetten gönderildiğini düşünmekten geri kalmaz. Her konuda makul düşünen Çin Yıldızı da rüyanın ardından Orkide'yi tekrar aramadan önce biraz beklemenin iyi olacağını düşündü. Çin Yıldızı'nın zihni gün boyu rüyayla öyle meşguldü ki İhtiyar Özüsözübir, İhtiyar Dürüstlük'ün oğlunu merak ettiğinden, yemek vaktinden az önce, adeti olduğu üzere, onu görmek için uğradığında Çin Yıldızı ona rüyasını baştan sona anlattı, böylesine ışıltılı bir meleğin insanı aldatacağını zannetmediğini de ekledi; hatta onu öylesine methetti ki duyanlar onun meleği güzel bir hayırsever kadın zannettiğini sanırdı. İhtiyar Özüsözübir de böyle sandı ve bunun üzerine, kendine has sade üslubuyla şöyle dedi: 'Çin Yıldızı, bana rüyada bir meleğin sana görüldüğünü söylüyorsun. Peki bu, rüyada bir melek gördüğünden başka ne anlama gelir? Hemen git ve sana daha önce tavsiye ettiğim gibi çeki iade et. Eğer dostumuz Akliselim burada olsaydı o da sana aynısını söylerdi.' Böyle diyen İhtiyar Özüsözübir dostu Akliselim'i bulmaya

gitti, ancak bulamayınca mum dükkânına geri dönüyordu ki uzaktan onu, bir süredir kendisine musallat olan bir alacaklıya benzeten Çin Yıldızı telaşla bütün kapılarını kapattı ve mum dükkânının arka tarafına, kapı tıklamasının işitilemeyeceği bölüme geçti.

Bu talihsiz hata sonucu, meseleyi enine boyuna tartışabileceği bir arkadaşın yokluğunda Çin Yıldızı, rüyasını aklında evirip çevirdikçe sonunda öylesine galeyana geldi ki, çeki paraya çevirip parayı hemen o gün, mum yapımında kullanmak üzere büyük miktarda balina yağına yatırırsa rahat edemeyecekti; böylelikle hayatında o güne kadar kazandığından daha fazla kazanacağına güveniyordu. Aslında bunun, meleğin vaat ettiği o ünlü servetin temeli olacağına inanıyordu.

Parayı nasıl kullanacağına gelince, Çin Yıldızı anaparayı iade edeceği güne kadar, paranın faizini altı ayda bir, hiç ak-satmadan ödemeye kararlıydı, her ne kadar Orkide böyle bir şey hakkında tek söz dahi etmediyse de; gerçi, elbette, âdete ve yasalara göre bu meselelerde borç paraya faiz işletilmesi, çekin üzerinde aksi belirtilmediği takdirde, meşruydur. Orkide o sırada bunu düşünmüş müydü bilinmez, ancak görüşüne göre bu konunun üzerinde şu veya bu şekilde hiç durmamış gibiydi.

Balina yağı girişimi Çin Yıldızı'nın iyimser beklentilerini bir hayli boşa çıkardıysa da ilk altı ayın faizini ödemeye kararlıydı. Bir sonraki girişimi daha da az kâr getirdiği halde, ailesini taze etten ve daha da acı verici olanı, oğullarını eğitimden mahrum bırakmak pahasına ikinci altı ayın faizini de ödemenin yolunu buldu, bu arada tutarlılığın da, kaypaklık gibi –ona denk olmasa da– bazen belli bir bedeli olması onu derinden üzmüştü.

Bu arada Orkide bir doktorun tavsiyesi üzerine Avrupa seyahatine çıkmıştı; şans bu ya, piyangoda ikramiye kazandı-

ğından beri, sağlığının pek de yerinde olmadığı ortaya çıkmıştı, oysa o güne dek, o sıralarda üzerinde bile durmaya değer görmediği, safrasındaki hafif rahatsızlık dışında hiçbir şikâyeti olmamıştı. Orkide yurtdışında olduğundan, Çin Yıldızı'nın faizi kendi bildiği gibi ödemesine, her ne kadar buna karşı çıkması muhtemel idiyse de, engel olamadı, çünkü Çin Yıldızı parayı Orkide'nin muhasebecisine ödüyordu, bu adam ise borca uygulanan düzenli faizi geri çevirmeyecek kadar ticari bir kafaya sahipti.

Fakat Çin Yıldızı'nın kaderi muhasebecinin vicdanını pek de sızlatmayacaktı. Müşterilere güven duymayı reddedecek denli kuşkulu bir mizaca sahip olmayan Çin Yıldızı'nın üçüncü girişimi de, kabul ettiği senetlerin karşılıksız sonucunda, neredeyse tam bir iflasla sonuçlandı – mum imalatçısı için kötü bir rüzgârdı bu. Bu arada İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Akliselim de borç paraya bulaşmaması konusunda ona verdikleri öğüde kulak asmamasının sonuçları üzerine hayli karamsar bir nutuk çekme fırsatını kaçırmadılar. 'Tam tahmin ettiğim gibi,' dedi İhtiyar Özüsözübir, burnunu eski bir mendile silerek. 'Ya, cidden öyle,' diye ona hak verdi İhtiyar Akliselim bastonunu yere vurarak, sonra da ona yaslanıp ciddi endişelerle Çin Yıldızı'nı süzdü. Yoksul mum imalatçısının morali epeyce bozulmuştu, derken birdendire ışıldayan bir yüzle kim çıkageldi dersiniz – yeni bir rüyada görünen parlak dostu melek. Boynuzuyla yine hazinesini boca etti ve daha fazlasını vaat etti. Bu sahneyle canlanan Çin Yıldızı, karamsarlığa kapılmamaya, tekrar ayağa kalkıp denemeye söz verdi – İhtiyar Özüsözübir'in tavsiyesine ve her zamanki gibi ona arka çıkan yaverinin, mevcut koşullar altında Çin Yıldızı'nın yapabileceği en iyi şeyin dükkânı kapayıp, yapabiliyorsa bütün borçlarını ödeyerek bir kalfa olarak işe girmesi yönündeki telkinine karşın. Böylelikle iyi bir ücret kazanabilir, ve o andan itibaren kendinden daha be-

cerikli insanların yanında ücretle çalışan bir emir kulu olmaktan öteye geçme yönündeki hevesinden tümüyle vazgeçebilirdi, çünkü Çin Yıldızı'nın o ana kadarki iş hayatı, İhtiyar Dürüstlük'ün meşru oğlu olduğunu açıkça kanıtlıyordu. Beriki, herkesin bildiği gibi, hiçbir zaman pek fazla ticari beceri gösterememişti, hatta ticari becerisi öyle sınırlıydı ki, pek çokları onun iş dünyasında ne işi var, diye sorarlardı. İşte bu açık seçik veciz sözü İhtiyar Özüsözübir şimdi açık seçik biçimde Çin Yıldızı'na uyguluyordu, İhtiyar Akh-selim de onun dedigine asla karşı çıkmazdı. Oysa rüyadaki melek karşı çıkıyordu, ve Özüsözübir'e rağmen, mum imalatçısının aklına bambaşka fikirler sokuyordu.

İşini yeniden kurmak için ne yapması gerektiğini düşündü. Orkide yurtdışına çıkmış olmasaydı, bu darboğazdan çıkmasına yardımcı olurdu kuşkusuz. Fakat hal böyleyken başkalarına başvurmak zorunda kaldı. Kimileri ne kadar aksini iddia ederse etsin, talihsizliğe uğramış dürüst bir insan dünyada ona hâlâ destek olup yardım edecek dostlar bulabilir. İşte Çin Yıldızı'nın durumunda da böyle oldu. Sonunda zengin, yaşlı bir çiftçiden, tefecilerin her zamanki faiz oranlarıyla, Çin Yıldızı'nın karısı ve kendisi tarafından imzalanan gizli bir ipotek karşılığında altı yüz dolar borç almayı başardı. Kötürüm bir kumaş boyacısı olan varlıklı ve çocuksuz amcasından karısına miras kalacak mal varlığının her türlü hakkı ve tapusu, Çin Yıldızı borç alınan parayı belirtilen günde ödemediği takdirde, alacaklının yasal mülkiyetine geçecekti. Doğrusu, Çin Yıldızı, temkinli bir kadın olan karısının bu senedi imzalaması için akla karayı seçmişti, çünkü karısı, amcasının mal varlığından kendisine vaat edilen parayı, kara günlere karşı ak akçe olarak görmekteydi, zira Çin Yıldızı kendini oldum olası böylesi darboğazlara sokmuştu ve kadıncağız, kalbinin derinliklerinde, kocasının bundan kurtulma ihtimalinin bulunduğuna pek inanmıyordu. Ken-

disine kocasını soranlara kadının mutad olarak verdiği özlü yanıt, karısının aklında ve yüreğinde Çin Yıldızı'nın nasıl bir yeri olduğuna dair fikir verebilir: 'Çin Yıldızı,' diyordu kadın, 'iyi bir koca, ancak kötü bir işadamıdır.' Nitekim, o da anne tarafından İhtiyar Özüsözübir'in akrabasıydı. Fakat Çin Yıldızı, yaşlı çiftçiyle münasebeti hakkında İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Aklıselim'in tek söz duymaması için gereken önlemi almış olmasa, bire on olasılıkla, onun bu başarısına şöyle veya böyle burunlarını sokarlardı.

Kara gününde ona dost eli uzatması için tefeciye ikna eden temel etkenin, Çin Yıldızı'nın dürüstlüğü olduğunu söylemiştik, ki böyle olduğu zaten aşıkâr olmalı, zira Çin Yıldızı'nın yerinde başka biri olsaydı, senedini vaktinde ödeyemediği durumda kaypaklık edebilir, hele de sıkıntıya düştüğü anda, karısının parasını böylesine tehlikeye attığı için pişmanlıktan içi içini yiyip senedine ihanet edebilirdi. Üstelik, böyle gizli bir ipotek ve son kertede yaşlı çiftçiye ödenmesi gereken alacağın mahkeme nezdinde ne derece geçerli olduğu da kuşkuluydu. Denebilir ki, bütün bunlardan çıkan sonuçlardan biri, Çin Yıldızı olduğundan farklı biri olsaydı tefeci ona güvenmeyecekti, böylece hem kendinin hem de karısının boynunu tefecinin ilmeğine geçirmesi söz konusu bile olmayacaktı. Gelgelelim her şey ortaya çıktığı zaman, bu görüşe göre ve bu ölçüde, mum imalatçısının dürüstlüğü'nün kendisine bir yarar getirmediğini ileri sürenlerin söyledikleri, her temiz kalpli kişinin esef duyması gereken, aklıbaşında hiç kimsenin onaylamayacağı bir sözdür.

Bu arada, yaşlı çiftçinin Çin Yıldızı'na verdiği borcun bir kısmını yaşlı, kupkuru üç inek ile ruam hastalığı yüzünden ahı gitmiş vahı kalmış topal bir at cinsinden verdiğini de belirtelim. Bunlar oldukça yüksek bir fiyattan pazarlığa dahil edilmişti, çünkü yaşlı çiftçinin, çiftliğinde yetişen hayvan-

ların paha biçilmez olduğuna dair tuhaf bir önyargısı vardı. Çin Yıldızı, hayvanları satmak için mezata götürdüğünde binbir güçlük çekti ve yine zarar etti, çünkü onlara yatırın yapmaya ikna edecek bir alıcı ortada yoktu. Böylece, her alanda dışından tırnağından artırarak ve gece-gündüz çalışarak Çin Yıldızı nihayet yeni bir başlangıç yaptı, üstelik yine kendinden emin bir şekilde işi büyütmekten de geri kalmadı. Fakat bu kez balina yağı işine girmek yerine, deneyimlerinden ders çıkararak kuyruk yağına geri döndü. Gelgelelim, çok miktarda kuyruk yağı satın almıştı, bunları mumma çevirdiği sırada kuyruk yağının fiyatı, dolayısıyla mum fiyatları öylesine düştü ki, bir kilo mum, içine konan kuyruk yağının masrafını ancak karşılıyordu. Bu arada, Orkide'ye olan borcunun bir yıllık faizi birikmişti, fakat Çin Yıldızı buna pek fazla kafa yormuyordu, onu asıl düşündüren, yaşlı çiftçiye olan borcunun faiziydi. Ancak orada da anaparanın ödenmesine daha epeyce zaman olmasına memnundu. Gelgelelim sıksa yaşlı adam her gün veya güneşli, hırpani bir eğer üzerinde, lime lime olmuş bir ham deriden kırbaçla hizaya getirdiği, kemikleri çıkmış, yaşlı bir beyaz atın sırtına atlayıp peşine düşerek onu epeyce bunalttı. Bütün komşuları, bu kez Azrail'in ta kendisinin solgun bir at üzerinde¹³⁷ Çin Yıldızı'nın peşine düştüğünü söylüyorlardı. Dedikleri bir bakıma doğru çıktı; çok geçmeden Çin Yıldızı kendisini ölümcül dertlerle boğuşurken buldu.

Bu sıralarda Orkide'nin haberleri şehre ulaşmıştı. Orkide, anlaşıldığı kadarıyla, seyahatlerinden dönmüş, gizlice evlenmişti ve biraz tuhaf bir biçimde Pennsylvania'da karısının akrabalarıyla birlikte yaşıyordu; bu kişiler onu bir Terkçi¹³⁸ kilisesine, daha doğrusu yarı dinî bir okula katılmaya zor-

137 Incil'den, "Vahiy" 6:8.

138 Terkçilik (*Come-Outers*), 1840'larda New England bölgesinde, mevcut bütün kiliselerle bağı koparmayı savunan radikal mezhep.

lamışlardı; dahası, Orkide kendisi Marietta'ya¹³⁹ gelmeden, muhasebecisine oradaki mal varlığının bir kısmını elden çıkarması ve satış bedelini kendisine göndermesi için talimat vermişti. Bir yıl kadar sonra, Çin Yıldızı Orkide'den bir mektup aldı, ilk yılın faizlerini ödemedeki dakiklığı için kendisine teşekkür ediyor, ve kendisinin (Orkide'nin) şu an bütün gelirlerini kullanmaya mecbur olmasından dolayı esef duyuyordu; bu nedenle Çin Yıldızı'nın bir sonraki altı ayın faizini de, elbette gecikme zammıyla birlikte, ödeyeceğine güveniyordu. Şaşırmaktan çok telaşa kapılan Çin Yıldızı, bir istimbota atlayıp Orkide'yi ziyarete gitmeyi aklından geçirdi, ancak Orkide'nin bizzat Marietta'ya çıkagelmesi onu bu masraftan kurtardı; son günlerde huy edindiği tuhaf kaprislerden biri onu oraya çağırması.

Çin Yıldızı eski dostunun geldiğini haber alır almaz ziyarete koştu. Onu, hırpani bir kılıkta, yanakları solgun, bariz biçimde keyifsiz ve soğuk bir tavır içinde bulunca duruma bir mana veremedi. Büsbütün şaşırmıştı Çin Yıldızı, çünkü eski günlerde Orkide'nin, tümüyle mutlu, neşeli ve şefkat dolu bir insan olmak için ihtiyacı olan şeyin, bir Avrupa seyahati, bir eş ve ruhunun derinliklerini özgürce geliştirmek olduğunu, kendine has o şakacı üslubuyla beyan ettiğine defalarca tanık olmuştu.

Çin Yıldızı'nın durumunu izah etmesi üzerine hırpani arkadaşları bir süre sessiz kaldı; sonra, tuhaf bir biçimde, Çin Yıldızı'nı sıkboğaz etmeyeceğini, ancak kendi ihtiyaçlarının da acil olduğunu söyledi. Çin Yıldızı mum dükkânını ipotek ettiremez miydi? Dürüst biriymi, varlıklı arkadaşları da olmalıydı; ayrıca mum satışını hızlandıramaz mıydı? Piyasa bu yönde biraz zorlanamaz mıydı? Mum satışında büyük kâr olmalıydı. Orkide'nin mum imalatını çok kârlı bir iş zannet-

139 Ohio ve Muskingham nehirlerinin kavuştuğu noktada bulunan, Ohio eyaletine bağlı bir şehir.

tiğini gören, ve bunun ne büyük bir yanılgı olduğunu acı bir deneyimle bilen Çin Yıldızı, onu bu yanılgıdan kurtarmaya çalıştı. Fakat gerçeği Orkide'nin aklına sokamadı – Orkide bu konuda çok inatçıydı, aynı zamanda, garip ama, çok da melankolikti. Sonunda Orkide, bu tatsız konudan uzaklaşarak en akla gelmedik düşüncelere, dinî bir bakış açısından insan yüreğinin istikrarsızlığı ve aldaticılığı üzerine düşüncelere daldı. Ancak bu tür bir şeyin kendi başından da geçtiğine inanan Çin Yıldızı, arkadaşının tespitlerine itiraz etmedi, böyle bir şeyden arkadaşlık adına geri durdu. Derken Orkide, pek fazla merasim yapmadan ayağa kalktı ve karısına mektup yazması gerektiğini söyleyerek arkadaşını uğurladı, ama eskiden olduğu gibi içtenlikle elini bile sıkmadı.

Bu değişimden çok kaygılanan Çin Yıldızı, Orkide'nin başına böyle bir altüst oluşa yol açacak neyin gelmiş olabileceğini uygun çevrelerde samimi bir şekilde araştırdı, ve nihayet, Orkide'nin seyahat etmek, evlenmek ve İtirafçılar tarikatına katılmak dışında fena bir hazımsızlık şikâyetine yakalandığını ve New York'taki bir simsar tarafından dolandırılarak yüklü miktarda malvarlığını kaybettiğini öğrendi. Bunları İhtiyar Özüsözübir'e anlattığında o güngörmüş adam ihtiyar başını iki yana salladı, ve Çin Yıldızı'na, haksız çıkmayı dilediğini, ancak Orkide hakkında anlattığı her şeyin onun ilerideki dayanıklılığı için hiç de iyiye işaret etmediğini söyledi; hele de, diye acı bir gülümsemeyle ekledi, İtirafçılar tarikatına katıldığı düşünülürse; çünkü birtakım insanlar eğer yüreklerinin derininde neyin yattığını biliyor olsalardı, onu itiraf etmek yerine içlerinde tutmak için elinde geleni yaparlardı, akliselim sahibi birinin yolu zaten buydu. Bütün bu karamsar düşüncelere İhtiyar Akliselim de, her zamanki gibi, arka çıktı.

Faiz ödeme günü bir kez daha gelip çatığında Çin Yıldızı, kendini sonuna kadar zorlayarak Orkide'nin muhasebe-

cisine borcunun ancak küçük bir kısmını ödeyebildi, üstelik bunun bir bölümü çocuklarının harçlıklarından (küçük kumbaralarında duran pırıl pırıl on sentler ve yepyeni çeyrekler), bir bölümü de hem kendinin hem de karısı ve çocuklarının en iyi giysilerini ipotek ederek aldığı paradan oluşuyordu, bu nedenle ailecek kiliseden uzak kalmaya katlanmak zorundaydılar. Bu arada gitgide huysuzlaşmış yaşlı tefeciye de faizi ve başka birtakım acil borçlarını, mum dükkânını nihayet ipotek ettirmesine karşılık olarak aldığı parayla ödedi.

Orkide'ye olan borcun faizinin bir sonraki ödeme günü geldiğinde tek kuruş bile bulunamadı. Çin Yıldızı yüreği sızlayarak Orkide'nin muhasebecisine durumu bildirdi. Bu sırada, yaşlı tefeciye verdiği senedin de günü gelip çatmıştı oysa Çin Yıldızı'nın elinde tek kuruş yoktu. Gelgelelim, göklerden yağan yağmur nasıl ki hak ile batılı ayırt etmezse, yaşlı çiftçinin talihi de yaver gitti ve kumaş boyacısı olan varlıklı amcanın ölümüyle birlikte vasiyeti gereği Çin Yıldızı'nın karısına bıraktığı malın tümü tefecinin mülkiyetine geçti. Orkide'ye ödeyeceği bir sonraki faizin günü geldiğinde Çin Yıldızı eskisinden de beter durumda yakalandı, çünkü başındaki diğer dertlerin yanı sıra şimdi bir de hastalıktan güçsüz düşmüştü. Kendini zar zor Orkide'nin muhasebecisinin yanına sürükledi ve onunla sokakta karşılaştı, durumunu olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine muhasebeci, gayet ciddi bir yüzle, işvereninden onu şimdilik faiz konusunda sıkıştırmamak yönünde talimat aldığını, ancak senedin vakti yaklaştığında Orkide'nin ödemesi gereken yüklü borçları olduğunu, dolayısıyla senedin, gecikme faiziyle birlikte, o tarihte mutlaka ödenmesi gerektiğini söyledi; bunun yanı sıra, Orkide bunca zamandır faizi tahsil etmediğinden Çin Yıldızı'nın da, buna mukabil, gecikmiş faiz için yıllık olarak faizin faizini ödemeye itiraz etmeyeceğini umu-

yordu. Kanun böyle demiyordu, elbette, ama birbirini kollayan dostlar arasında âdet böyleydi.

Tam o sırada, İhtiyar Özüsözübir ile İhtiyar Akliselim birlikte köşeyi dönmüşlerdi, muhasebecinin yanından ayrılan Çin Yıldızı'yla burun buruna geldiler; güneş çarpması mıydı, yoksa kazara çarpışmışlar mıydı, yoksa çok güçsüz düştüğü için miydi, yoksa bunların hepsi birden geçerli miydi neydi bilinmez, zavallı Çin Yıldızı yere yığıldı ve kafasını sert biçimde çarptı, yerden kaldırıldığında kendinde değildi. Bir Temmuz günüydü, ancak yaz ortasında Ohio kıyılarında görülen türden bir ışık ve sıcaklık kaplamıştı etrafı. Çin Yıldızı'nı bir kapının üzerinde eve taşıdılar, birkaç gün bilinci gelip giderek ortada dolaştı ve dolaşmaya devam etti ta ki gecenin köründe kimsenin haberi yokken ruhu öbür dünyaya göçene kadar.

Asla bir cenaze törenine katılmayı ihmal etmeyen İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Akliselim –başlıca uğraşlarıydı bu– çok eski dostlarının oğlundan arta kalanı mezarlığa uğurlayanlar arasında en samimi olanlardı.

Bunu izleyen gelişmelerden bahsetmek gereksiz; mum dükkânının ipotekçi tarafından nasıl satıldığını, Orkide'nin verdiği borcun tek kuruşunu bile geri alamadığını; ve zavallı dul kadının durumunda, merhametin yıkımı nasıl yumuşattığını, çünkü meteliksiz kalmış olsa da çocuksuz kalmış değildi. Gelgelelim, bu çarenin farkında olmadığından, sabırsızlığa kapılarak kara bahtı ve dünyanın gaddarlığı addettiği şeyden yakınıp durması onu öylesine yiyip bitirdi ki çok geçmeden onu yoksulluğun karanlığından mezarın daha izbe karanlığına gönderdi.

Fakat, Çin Yıldızı'nın ailesini mahkûm ettiği darboğaz, dünyanın onlara bakışını gölgelemenin yanı sıra, rahmetli aile reisinin tutarlılığına dair kanısına da gölge düşürmüş olmakla birlikte –ki bu durum, kimilerine göre dünya hak-

kında hiç de iyiye işaret değildir– hep olduğu gibi bu durumda da dünya bir süre bulutun gerisinde yatan cevhere karşı duyarsız görünse de er ya da geç daima takdire şayan olanı takdir edecekti. Nitekim, dul kadının ölümü üzerine Mariettalı hemşehriler, Çin Yıldızı'na olan saygılarının bir göstergesi, ve onun yüksek ahlâkına olan inançlarının bir ifadesi olarak bir karar aldılar, buna göre Çin Yıldızı'nın çocukları reşit olana kadar şehrin konukları kabul edilecekti. Kimi kamu kurumlarından işitildiği türden boş bir taltif sözünden ibaret değildi bu, çünkü aynı gün yetimler, kendilerinden önce şehrin konuğu olarak muhterem büyükbabalarının son nefesini verdiği konuksever binaya resmen yerleştirildiler.

Fakat bazen dürüst bir adamın hatırasına saygı gösterildiğinde bile mezarı bir yazıttan yoksun kalır. Oysa mum imalatçısının durumunda böyle olmadı. Cenaze töreninden kısa bir süre sonra İhtiyar Özüsözübir dümdüz, sade bir taş satın almıştı, üzerine ne gibi manidar sözler yazacağını kafasında tartıyordu ki, Çin Yıldızı'nın aslında bomboş olan cüzdanında bir mezar kitabesi bulundu, muhtemelen, hiçbir tellinin kâr etmediği o saatlerde, belki de ölümünden önceki son birkaç ayda onu sık sık yoklayan iniş çıkışların eşlik ettiği bir anda yazılmıştı. Kâğıdın arka yüzündeki bir not, bunun mezar taşına yazılması arzusunu belirtiyordu. Kendisi de zaman zaman hastalık hastası bir ruh haline kapılan – en azından pek çok kişi onun hakkında böyle diyordu– İhtiyar Özüsözübir, yazıtın temel duygusuna itiraz etmemekle birlikte, dilinin ifrata kaçtığını düşünmüştü. Bunun üzerine, İhtiyar Akliselim'e de danıştıktan sonra mezar yazıtını, birkaç yerinde tashih yapmak kaydıyla, kullanmaya karar verdi. Bunları yaptıktan sonra yazıt ona hâlâ laf kalabalığı gibi göründüyse de, bahsi geçen adam ölmüş olduğundan, onun kendi adına konuşmasına izin vermek adil bir tutum olur di-

ye düşündüğünden, hele de samimi konuştuğuna, ve böylelikle daha hayırlı bir ders verilmiş olacağına inandığından, tashih edilmiş metni şu şekilde taşın üzerine kazıttı:

'MESLEK HAYATI,
BİLGE SULTAN SÜLEYMAN'IN MAZBUT
FELSEFESİNDE
İZAH OLUNAN
KİTAB-I MUKADDES HAKİKATİNİN BİR TİMSALİ
OLAN
MUM İMALATÇISI ÇİN YILDIZI
BURADA YATİYOR;
Kİ AKLİSELİMİN SESİNE KULAK VERMEK YERİNE,
MESNETSİZ BİR İTİMADA VE GÜLLÜK GÜLISTANLIK
BİR HAYAT GÖRÜŞÜNE
İTİDALSIZCE GARK OLUP,
AKSI FİKİRDEKİLERİN TAVSİYESİNDEN
SARF-I NAZAR ETMESİ,
MAHVINA SEBEBİYET VERMİŞTİR.'

Yazıt kasabada dedikodulara yol açtı, Çin Yıldızı'na ipotek karşılığı borç veren sermayedar –ki çok neşeli bir mizaca sahipti– tarafından oldukça sertçe eleştirildi. Şehir meclisinde Çin Yıldızı'nın hatırasını yaşatma önerisini ilk ortaya atan adam da yazıtı nahoş bulduğu, hatta mum imalatçısına yapılmış bir hakaret addettiği halde –o derece ki mum imalatçısının kendisi tarafından kaleme alındığına inanmayıp İhtiyar Özüsözübir'i yazının müellifi olmakla itham etmiş, böyle bir şikâyetnâmeyi o kıdemli yaşlı gevezeden başkasının yazmış olamayacağının yazının üslubu tarafından kanıtlandığını ileri sürmüştü– bütün bunlara karşın, yazıt yerinde dikiyordu. Tabii, bütün bu olaylar sırasında İhtiyar Akliselim, İhtiyar Özüsözübir'e arka çıkıyordu; derken, günlerden bir gün uzun sırtında abası, ayağında postallarıyla mezarlığa gi-

derek –günlük güneşlik bir gün olmasına rağmen, yoğun çiğ yüzünden toprağın nemli olabileceğini düşünmüştü– yazıtın önünde, bastonuna yaslanıp, gözlükleri burnunun üstüne düşmüş halde uzun bir süre dikelererek yazıtı harfi harfine sökmeye uğraştı; daha sonra, sokakta İhtiyar Özüsözübir’e rastlayınca bastonunu sertçe yere vurarak şöyle dedi: “Dostum Özüsözübir, o yazıt gayet iyi olmuş. Yalnız, kısa bir cümle daha lazımdır.” Bunun üzerine Özüsözübir bunun için çok geç olduğunu, taşın kazınan sözcüklerin, bu tür yazıtlarda hep olduğu gibi, araya hiçbir şey eklenemeyecek biçimde dizildiğini söyledi. ‘Öyleyse,’ dedi İhtiyar Aklıselim, ‘ben de bir dipnot şeklinde yazarım.’ Böylece İhtiyar Özüsözübir’in onayını aldıktan sonra, taşın sol köşesine, ta aşağıya şu sözcükleri kazıdı:

‘Bütün bunların sebebi bir dosttan alınan borç idi.’”

XLI FARAZİYENİN ÇÖKÜŞÜYLE NİHAYETE EREN BÖLÜM

“Ne cüretle,” diye haykırdı Frank, hâlâ rolün etkisi altında, “bana böyle bir hikâye anlattın? Kesinlikle tasvip edemeyeceğim bir hikâye, çünkü anafikri kabul edilecek olursa, en son dayanağımı, dolayısıyla hayattaki son cesaretimi de elimden alacak. Çin Yıldızı’nın o güllük gülistanlık yaşam görüşü dediğin şey, cesaretini korur, sıkı çalışır ve daima en iyiyi ümit ederse eninde sonunda her şeyin iyi gideceğine dair iyimser bir güvenden başka nedir? Bana bu hikâyeyi anlatmakta maksadın, beni yaralamak, hem de derinden yaralamak idiyse Charlie, amacına ulaştın; yok eğer maksadın son kalan güvenimi de yıkmaksa, Tanrı’ya şükürler olsun ki bunu başaramadın.”

“Güven mi? diye haykırdı Charlie, o da tüm kalbiyle oyunun ruhuna kendini kaptırmış gibi, “güvenin bu konuyla ne ilgisi var? Hikâyenin sana işaret etmeye çalıştığım anafikri şu: Bir dost, dostuna yardım ettiğinde iki tarafın da düştüğü budalaca durum. Orkide’nin Çin Yıldızı’na verdiği borç para, aralarının açılmasına giden ilk adım değil miydi? Hem Orkide’nin aslında düşmanca olan tavrına da bu yol açmadı mı? Dediğim gibi, Frank, hakiki dostluk, kıymetli olan her şey gibi, hoyrat müdahalelere gelmez. Bir dostluğa borçtan daha kötü bir müdahale olabilir mi? Düpedüz bir arabozucudur. Çünkü yardım eden tarafın bir alacaklıya dönüşmesine nasıl engel olacaksın? Oysa alacaklı ve dost hiç aynı kişi olabilir mi? Hayır, en hoşgörülü durumda bile olamaz, hoşgörü yüzünden alacağından vazgeçmek, dostane bir alacaklı olmak değil, alacağından büsbütün vazgeçmek anlamına gelir. Fakat bu hoşgörüyü de güven olmaz, karşıdaki dünyanın en iyi insanı bile olsa. Çünkü en iyi adam da, en kötüsü de, her ölümlü gibi rastlantılara tâbidir. Seyahate çıkabilir, evlenebilir, İtirafçılar tarikatına ya da bir o kadar acayip başka bir okul veya tarikata katılabilir, ve bunun gibi, kişiliği yeniden yoğuran bir sürü şey daha gelebilir başına. Hem bunların hiçbirisi olmasa bile, iştahının nasıl olduğunu nereden bilebilirsin, oysa pek çok şey buna bağlıdır.”

“Fakat Charlie, sevgili Charlie...”

“Yo, dur biraz. – Sana şimdi ne kadar müşfik ve haklı görünürsem görüneyim bunun gelecek için bir güvence olmadığını anlayamıyorsan, hikâyemi boşuna dinledin demektir. İnsan olmanın bir gereği olan değişkenliğim sayesinde, benim gelecekte dönüşmem muhtemel olan o belirsiz şahsiyete kendini emanet etmekten sağduyunun seni alıkoyması gerekmez mi, sevgili Frank? Bir düşün. Şu anki sıkışık durumunda, bir arkadaşından, evini ona ipoteklemek karşılığında borç almayı ister misin, eğer birgün gelip ipoteğin bir

düşmanına devredilmeyeceğine emin değilsen? Oysa, bu iki adam arasındaki fark, bir adamın bugün olduğu kişiyle yarın bir gün dönüşeceği kişi arasındaki farktan daha büyük değildir. Çünkü insanın yüreğindeki hiçbir yönelim, zihnindeki hiçbir kanaat, mutlak bir mizaç veya iradenin ürünü değildir. Ebedi hak ve hakikate eş kabul edilen duygu ve düşüncelerin bile, kişisel birer kanaat olduğu düşünülürse, aslında Kaderin zarları atarken dirseğinin burkulması sonucu ortaya çıkmış olması ihtimal dahilindedir. Şeylerin kökenindeki ilk tohumu veya yetiştirilişten gelen rastlantıların akli şu veya bu alışkanlığa yöneltmesine kadar geri gitmesek bile, bir adamın yaşadıklarını, bir diğersinin kitaplarını değiştirecek olsan, söyle bana, bilgelik, kanaatlerinin yerli yerinde kalmasını garantileyebilir mi? Belli şeyleri yediğimizde nasıl ki belli rüyalar görürsek, belli deneyimler ve kitaplar da belli duygu ve inançlara yol açar. Gelişim ve onun yasaları hakkındaki o safsataya karnım tok benim, düşünce ve duygulardaki gelişimin tümü zamanın ve talihin bir sonucudur. Bütün bu sözler sana boş gelebilir, Frank, ancak vicdanım, sana bu şekilde davranmamın ne kadar derin temellere dayandığını göstermemi emrediyor.”

“Fakat Charlie, sevgili Charlie, bu dediklerin duyulmuş şey değil. İnsanın evrende, senin deyimle, sürüklenen bir yosundan ibaret olmadığını, eğer isterse kendine ait bir iradeye, bir yol yordama, bir düşünceye ve bir yüreğe sahip olabileceğini sanıyordum ben. Oysa sen şimdi beni hayrete düşüren bir tutarsızlıkla her şeyi yeniden tepetaklak ettin.”

“Tutarsızlık mı? Peh!”

“İşte yine vantrilok konuşuyor,” diye içini çekti Frank, kahırla.

Her ne kadar uysallığını övse de, yaratıcılık gururunu okşadığı pek söylenemeyecek olan bu iğneleyici sözün tekrarlanmasına muhtemelen canı sıkılan mürit, üste çıkma çaba-

sıyla haykırdı: “Evet, gece gündüz, yılmaz bir çabayla üstadımın ulvi sayfalarını çevirir dururum, ancak maalesef, dostum, orada beni düşündüğümünden farklı düşünmeye yöneltecek bir şeye rast gelmedim. Fakat bu kadarı yeter: Bu meselede Çin Yıldızı’nın başından geçenler, Mark Winsome’ın da benim de sunabileceğimden daha isabetli bir ders veriyor.”

“Bu dediğine katılamayacağım, Charlie; çünkü ben ne Çin Yıldızı’yım ne de onunlike benzer bir konumdayım. Çin Yıldızı işini büyütmek için borçlanmıştı, oysa ben zaruri ihtiyaçlarımı karşılamak için borç istiyorum.”

“Frankciğim, giyim kuşamın derli toplu; avurtların da çökük değil. Zaruri ihtiyaç denen şey açlık ve çıplaklıktan ileri gelir, öyleyse ne diye ihtiyaçtan bahsediyorsun?”

“Fakat yardıma ihtiyacım var, Charlie, hem de öylesine acil ki şimdi senden arkadaşın olduğumu unutmanı isteyeceğim, yalnızca bir ademoğlu olarak sana avuç açtığımda herhalde geri çevirmezsin.”

“O kadarını yapamam. Şapkanı çıkar, yere kadar eğilip Londra sokaklarında yaptıkları gibi benden sadaka dilen, o zaman dirayetli bir dilenci olmanın semeresini alacaksın. Ama şunu unutma, hiç kimse arkadaşının şapkasının içine bozuk para atmaz. Madem sen dilenciye dönüştün, ben de asil dostluğun şerefine, bir yabancıya dönüşeceğim.”

“Yeter!” diye bağırdı diğeri ayağa kalkarak, oynadığı rolü küçümseyerek üzerinden atıyormuş gibi omuzlarını silketti. “Yeter. Mark Winsome’ın felsefesinin uygulamalı haline doydum. Teoride her ne kadar afaki gibi görünse de, kendisinin de belirttiği gibi, aslında fazlasıyla pratik bir felsefeymiş doğrusu. Fakat sisteminin sağlamlığının kanıtı olarak bu felsefe üzerine çalışmakla şekillenen kişiliğin hayat deneyimiyle yoğrulmuş bir kişiliğe benzer olduğunu iddia ederken dediklerine inandıysam insan soyunun yüz karası olayım. – Yetenekli müritmiş! Eninde sonunda buz kesmiş bir

kalbin dondurduğu bir kafadan başka bir şey eline geçmeyecek olduktan sonra hem hayatın hem de gaz lambasının yakıtını boşa harcamaya, alnını kırıştırmaya ne hacet? Dahi üstadının sana öğrettiği şeyi herhangi bir zavallı, ahı gitmiş vahı kalmış, kalbi kırık bir ihtiyar züppe de kekeleyebilirdi. Yalvarırım bırak beni, insanlık dışı felsefenin son tortularını da al ve git. Buyur, şu şilini de al ki ilk yanaştığımız ormanlık koyda biraz talaş alıp hem kendinin hem üstadının buz kesmiş ruhunu ısıtasın.”

Bu sözlerle ve derin bir küçümsemeyle gezmiş-görmüş adam topuklarının üzerinde döndü ve arkadaşını, kurgusal karakterin nerede bitip gerçek kişiliğin, eğer varsa, nerede başladığını anlayamamış bir halde bırakarak oradan ayrıldı. Eğer varsa diyoruz, çünkü gezmiş-görmüş adamın ardından bakarken berikinin aklına, manidar bir şekilde, şu mahlum dizeler geldi:

*“Bütün dünya bir sahnedir,
Bütün erkekler ve kadınlar sade birer oyuncu,
Kâh oyundan çıkar, kâh oyuna girerler,
Ve tek bir kişi sırası gelince pek çok rol oynar.”¹⁴⁰*

LXII
ÖNCEKİ SAHNEYİ SOLUK SOLUĞA
TERK EDEN GEZMİŞ GÖRMÜŞ ADAM,
DİLİNDE BİR HAYIR DUASIYLA
BERBER DÜKKÂNINA GİRER

“Tanrı’nın selamı üzerine olsun, usta!”

Saatin ilerlemiş olmasından dolayı berber bir başınaydı, ta ki on dakika önce kendi kendisinin can yoldaşlığından sı-

140 Shakespeare’in *As You Like It* (Nasıl Hoşunuza Giderse) oyununda mizantrop karakter Jacques’in tiradından.

kılıp Souter John ve Tam O'Shanter,¹⁴¹ namı diğer Uyku ve Rüya'yla daha iyi vakit geçireceğini anlayana kadar; çok iyi adamlardı bu ikisi, gerçi biri pek parlak sayılmazdı, öbürü düpedüz uçuk kaçığın tekiydi, kimileri sözünü pek dinlerdi gerçi ama aklı başında kimse ona yemin billah etse inanmazdı.

Sözün kıyası, sırtını lambalarının parlak ışığına, dolayısıyla kapıya dönmüş halde dürüst berber sandalyesine oturmuş tavşan uykusu denen bir uyku uyumakta ve rüya görmekteydi, öyle ki birdenbire yukarıdaki hayır duasının melek gibi bir sesle telaffuz edildiğini işitince irkilerek uyur uyanık karşısına baktı ancak hiçbir şey göremedi, çünkü yabancı arkasında dikelmekteydi. Tavşan uykusu, rüya ve kafakarışıklığı arasında bu ses ona bir ruhani tezahür gibi geldi, öyle ki bir anlığına ağzı bir karış açık, dimdik karşıya bakarak, bir kolu havada, öylece kalakaldı.

"Hayrola, usta, böyle yukarı uzanarak kuş mu avlamaya çalışıyorsun yoksa?"

"Ah!" hayal kırıklığıyla arkaya dönerek, "sadece bir insanmış meğer."

"Sadece bir insan da ne demek? Sanki insan olmak önemsizmiş gibi. Ama benim ne olduğum konusunda o kadar emin olma. Bana *insan* diyorsun, tıpkı insan kılığında Lut'un evine gelen meleklerle kasaba halkının dediği gibi;¹⁴² tıpkı Yahudi köylülerinin mezarlara dadanan insan kılığındaki şeytanlara dediği gibi.¹⁴³ İnsan biçimine bakarak hiçbir kesin sonuca varamazsın, usta."

"Ama bu konuşma tarzıyla bu giyim tarzına bakarak bir sonuca varabilirim," diye düşündü berber kurnazca, bilinci

141 Iskoç ozanı Robert Burns'un (1759-1796) "Tam O'Shanter" şiirinde sarhoş olan iki dost; bunlardan biri rüyasında Şeytan'ı görür.

142 Incil, "Yaratılış" 19:1-26.

143 "Matta" 8:28-34; "Markos" 5:2-18.

yerine gelmiş, onu süzerken, onunla yalnız kaldığı için içten içe bir parça tedirginlik de duyarak. Diğerinin onun aklından geçenleri okumuş gibi, daha makul ve ciddi bir tonda, sanki sözlerinin yerine getirilmesini bekliyormuş gibi, “Her ne sonuca varırsan var,” dedi, “yeter ki beni bir güzel tıraş etmeye ikna ol,” bir yandan da boyun bağını gevşeterek. “İyi bir tıraş elinden gelir mi, usta?”

“Hiçbir simsar elime su dökemez, bayım,” diye yanıt verdi berber, işle ilgili bu öneri karşısında ziyaretçi hakkındaki görüşlerini içgüdüsel olarak işle ilgili bir amaca yönelterek.

“Simsar mı? Simsarin tıraş köpüğüyle ne işi var? Benim bildiğim simsar, birtakım kâğıt ve metalleri alıp satan kıymetli bir tüccardır.”

“He, he!” onun tatsız şakalar yapan biri olduğunu sanarak ve müşteri olduğuna göre şakalarına gülmek icap eder diye düşünerek – “he, he! Doğru biliyorsunuz, bayım. Şöyle oturun, bayım,” elini müflonlu büyücek bir sandalyenin üzerine koyar, yüksek arkalı, yüksek kollu, kırmızı kaplı ve bir kaide üzerine yerleştirilmiş, bir kral tahtından tek eksiği bir cibinlik bir de arma olan bir koltuk, “şuraya buyurun, bayım.”

“Teşekkürler,” oturur; “şimdi ne olur şu simsar meselesini açıkla. Ama dur bir dakika – bu da nesi?” birden ayağa fırlayarak uzun piposuyla, renkli sinek kâğıtları arasından bir taverna tabelası gibi tavandan sarkan tabelayı işaret eder, “Veresiye Yok mu? Veresiye yok demek güvensizlik demektir, güvensizlik ise güven yok demektir. Usta,” heyecanla ona doğru dönerek, “bu dehşet verici itirafa yol açan ne menem bir kuşkuculuktur? Tanrım!” ayağını yere vurur, “bir köpeğe ona güvenmediğini söyleyen köpek bunu hakaret kabul eder, peki ya insan denen o gururlu soyun tamamını böyle sakalından yakalamak nasıl bir hakaret! Yemin ediyorum, bayım! Ama hiç değilse cesur-

sun, Thersites'in¹⁴⁴ hıncını Agamemnon'un cüretiyle perçinliyorsun.”

“Konuşma tarzınız, bayım, benim alışkın olduğum bir tarz değil,” dedi berber, bir hayli pişmanlıkla, müşterisinden bir kez daha ümidi kesmiş halde, tedirginliği nüksederek, “hiç alışkın olduğum bir tarz değil,” diye tekrar vurguladı.

“Ama insanoglunu burnundan yakalamaya alışkınsınız, bu alışkanlık, usta, korkarım ki sende farkında olmadan insana karşı bir saygısızlığa yol açmış. Öyle ya, insanı mütemadiyen burnundan yakalarken onu nasıl saygıdeğer bir varlık olarak görebilirsin? Ama söyle bana, tabelada yazanın manasını gayet iyi anlasam da, maksadını henüz kavrayabilmiş değilim. Nedir?”

“Şimdi biraz benim dilimden konuşmaya başladınız, bayım,” dedi berber, bu açıksözlü konuşmaya geri döndüğü için epeyce rahatlamış bir halde. “O tabela çok işime yarıyor, beni karşılıksız bir sürü emek vermekten kurtarıyor. Evet, onu asmadan önce, epeyce para kaybettiğim oldu,” levhaya minnettarlıkla bakarak.

“Fakat maksadı nedir? Böyle iki kelimeyle kimseye güvenmediğinizi söylemek istemiyorsun herhalde? Mesela şimdi,” boyun bağını kenara fırlatıp, gömleğini geri atıp kendini tahtın üzerinde yeniden yerleştirir, bunu gören berber ise mekanik bir biçimde, ispiro ocağının üzerinde duran bakır sahandan sıcak su alıp bir kaba doldurur, “mesela şimdi, farz et ki sana şöyle diyorum, ‘Usta, canım usta, maa-lesef bu akşam üzerimde hiç bozuk para yok, ama beni tıraş et, yarın paranı cepte bil” – farz et şimdi böyle dedim, bana güvenirdin değil mi? Güven duyardın?”

“Karşımdakinin siz olduğunu görünce, bayım,” diye uysallıkla yanıtladı berber, bir yandan da köpüğü karıştırarak,

144 Thersites, Homeros'un *Ilyada*'sında Agamemnon'a kafa tutan kibirli, sinik karakter.

“karşımdaki siz olduğunuza göre, bayım, bu soruyu yanıtlamayacağım. Gerek yok.”

“Elbette, elbette – öyle düşünürsen. Ama bir faraziye olarak – bana güvenirdin, değil mi?”

“Ne demek – tabii, tabii.”

“Öyleyse bu tabela niye?”

“Ah bayım, bütün insanlar sizin gibi değil ki,” diye pürüzsüz bir yanıt verdi berber, aynı zamanda, sanki tartışmayı pürüzsüzce kapatmak istemiş gibi, köpüğü pürüzsüzce sürmeye başlayarak, gelgelelim muhatabının bir el hareketi onu durdurdu, amacı ona yanıt vermektir, bunu da şu sözlerle yaptı:

“Demek herkes benim gibi değil. Öyleyse ben çoğu insandan ya daha iyi ya daha kötü olmalıyım. Daha kötü olduğumu kastetmiş olamazsın, hayır, usta, bunu kastetmiş olacağını hiç sanmam. Geriye tek seçenek kalıyor, benim diğer insanlardan daha iyi olduğumu düşünüyorsun. Ama ben buna inanacak kadar kibirli değilim, her ne kadar, itiraf etmem gerek, kibirden sıyrılmak için ne kadar uğraşırsam uğraşayım, bunu tam olarak başarabilmiş olmasam da. Aslında, dürüst olmak gerekirse, bunu pek de dert ettiğim söyleyemez – bu kibir denen şey, öylesine zararsız, öylesine yararlı, öylesine rahat, öylesine hoş ve gülünç bir tutkudur ki.”

“Çok doğru, bayım, şerefim üstüne, bayım, çok güzel konuşuyorsunuz. Ama köpük soğuyor, bayım.”

“Soğuyan köpük olsun, usta, yeter ki insanın yüreği soğumasın. Niçin bu soğuk tabela? Tabii, itiraf etmekten kaçırıyorsun. İçten içe sen de bu sözün cömertlikten ne kadar uzak bir ima taşıdığını hissediyorsun. Yine de, usta, şimdi senin gözlerine bakarken –ki onlara benden önce kimbilir kaç defa bakmış olan annenden söz eder gibiler– iddia ediyorum ki, sen farkında olmasan da, o tabelanın ana fikri, senin mizacınla bağdaşmıyor. Bak şimdi, ticari düşünceleri bir

yana bırakıp meseleyi soyut olarak ele alalım, kısacası bir durum hayal edelim, usta; varsayalım ki bir yabancı gördün, yüzü tesadüfen görünmüyor ama görünen kısmından gayet saygıdeğer biri olduğu anlaşılıyor. Şimdi usta –vicdanına, merhametine sesleniyorum,– bu adam hakkındaki izlenimin, ahlâkî bir bakış açısından, ne olur? Tam anlamıyla bir yabancı olan bu adamı bir dolandırıcı yerine mi koyarsın?”

“Elbette hayır, bayım; kesinlikle hayır,” diye haykırdı berber, insancıl bir itirazla.

“Adamın yüzü suyu hürmetine...”

“Durun, bayım,” dedi berber, “yüz hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; hatırlasanıza, bayım, yüzü görünmüyordu.”

“Onu unutmuşum. Peki, o halde sırtına hürmet, onun, büyük olasılıkla, saygıdeğer biri, yani dürüst bir adam olduğu sonucuna varırdın, değil mi?”

“Herhalde öyle olurdu, bayım.”

“Pekâlâ –fırça biraz beklesin, bu kadar sabırsızlanma, usta– varsayalım bu dürüst adam gece vakti geminin karanlık bir köşesinde karşına çıkmış olsun, yüzü hâlâ gizlenmiş durumda, senden onu veresiye tıraş etmeni istiyor – ne yapardın?”

“Ona güvenmezdim, bayım.”

“Ama dürüst bir adama güven duymak gerekmez mi?”

“Yani – yani – evet, bayım.”

“İşte! Gördün mü?”

“Neyi gördüm mü?” diye sordu siniri bozulan berber, canı sıkın.

“Neyi olacak, kendinle çeliştiğini, usta, öyle değil mi?”

“Hayır,” dikkafalılıkla.

“Usta,” ciddi bir tavırla, düşünceli bir duraksamanın ardından, “insan soyunun düşmanları samimiyetsizliğin, insanın en evrensel ve iflah olmaz zaafı olduğunu, bireylerin de dünyanın da gerçek anlamda onarılmasının önünde ebedi

bir engel olduğunu söylerler. Sakın, usta, sen de bu konudaki inatçılığınla böyle bir iftirayı haklı çıkarmayasın.”

“Seni züppe!” diye bağırdı, sabrı ve beraberinde saygısı tükenen berber, “inatçılık ha?” Sonra fırçayı kabın içinde çevirerek, “Tıraş olacak mısın, olmayacak mısın?”

“Tıraş olacağım, usta, hem de memnuniyetle, fakat Tanrı aşkına, öyle sesini yükseltme. Eğer hayatı böyle dış bileyerek yaşırsan ne rahatsız bir ömür geçirirsin.”

“Bu dünyada en az senin kadar ya da herkes kadar rahatım,” diye haykırdı berber, diğerinin tatlı diliyle teskin olmak bir yana, iyice çileden çıkmış bir halde.

“Mutsuzluğa dair en ufak imadan alınmak, gözlemlediğim kadarıyla, belli tür insanlara mahsustur,” dedi diğeri düşünceli bir tavırla, kendi kendine konuşur gibi, “bu imaya kayıtsız kalmak ise, mutluluğu ikinci sırada gelen bir fayda, düşük bir nimet addetmekten kaynaklanır ve gözlemlerime göre, o da başka tür insanlara mahsustur. Lütfen söyle, usta,” masumca yukarı bakarak, “sana göre hangisi daha üstün bir varlıktır?”

“Bütün bu laflar, bayım,” diye haykırdı berber, hâlâ yumuşamamış bir edayla, “size biraz önce de dediğim gibi, benim alışkın olduğum bir tarz değil. Birkaç dakika içinde bu dükkânı kapatacağım. Tıraş olmak istiyor musunuz?”

“Tıraş et gitsin, usta, tutan mı var?” yüzünü bir çiçek gibi yukarıya uzatarak.

Tıraş başladı ve sessizlik içinde devam etti, ta ki neden sonra biraz daha köpük sürmek gerekinceye kadar – böylece konuyu tekrar açmak için doğan fırsatı taraflardan biri kaçırmadı.

“Usta,” temkinli bir sevecenlikle, yoklayarak ilerler, “usta, şimdi bana biraz sabır gösterin, ne olur, inanın, niyetim sizi kızdırmak değil. Deminden beri yüzü gizlenmiş adamla ilgili varsayımımızı düşünüyorum da, az önce sorularıma olumsuz yanıt vermekle, diğer birçok kimseyle ortak düşündüğü-

nüzü ortaya koydunuz gibi geliyor bana – yani, güven duyuyorsunuz, ama aynı zamanda duymuyorsunuz. Şimdi sormak istediğim şey, makul bir insanın bir ayağının güvende diğerinin şüphede olması makul bir duruş mudur? Bir tercih yapman gerektiğini düşünmüyor musun, usta? Tutarlılık açısından, ya ‘bütün insanlara itimadım var,’ deyip o tabelayı indirmen, veya ‘bütün insanlardan kuşku duyuyorum’ deyip tabelayı orada tutman gerekmez mi?”

Meselenin böyle sakince, neredeyse karşıdakine hürmetle ortaya konması berber üzerinde etkili olmakta ve dolayısıyla onu yumuşatmakta gecikmedi. Sözlerdeki çarpıcılık ise onu düşünceye sevk etmiş gibiydi; biraz daha su almak için, niyet ettiği gibi, bakır sahana doğru gideceğine yarı yolda duraksadı ve elinde kabıyla bir süre dikeldikten sonra şöyle dedi: “Bayım, bana haksızlık etmezsiniz, umarım. Bütün insanlardan kuşkulandığımı söylemiyorum, zaten böyle bir şey söyleyemem de, söylemek de istemem; benim dediğim, yabancılara güven olmaz, bu yüzden de,” tabelayı işaret ederek, “veresiye yok.”

“Ama bak şimdi, usta, gözünü seveyim,” diye söze girdi öbürü itiraz ederek, berberin tavrındaki değişime çok fazla bel bağlamadan, “bak şimdi, yabancılara güven olmaz, demek, insanogluna güvenilmeyeceğini söylemekle aynı kapıya çıkmaz mı; insanlığı bir bütün olarak ele aldığımızda her biri diğerine yabancı değil midir? Haydi, dostum,” muzaffer bir edayla, “sen Timon¹⁴⁵ musun ki bütün insanlığı güvenilir ilan edesin? İndir şu tabelayı, insan düşmanı bir söz o; Timon’un bir kurukafanın alnına kömürle yazıp mağarasının girişine astığı levhanın aynısı. İndir onu, usta, hemen bu gece. İnsanlara güven duy. Sadece bu kısa yolculuk boyunca insanlara güvenmeyi dene. Gel anlaşıalım, ben hayırseverim, tek kuruş zarara uğramaman için sana teminat vereceğim.”

145 Shakespeare’in *Atinalı Timon*’una nazire.

Berber başını ketumca sallayarak yanıt verdi, “Beni mazur görün, bayım. Aile geçindiriyorum.”

LXIII ÇOK BÜYÜLEYİCİ

“Demek hayırseversiniz, bayım,” diye ekledi berber, aydınlanmış bir bakışla; “işte bu her şeyi açıklıyor. Ne tuhaf insandır, hayırsever. Siz gördüğüm ikinci hayırseversiniz. Ciddenden çok garip bir insandır hayırsever. Ah bayım,” yine düşünceli bir halde tıraş kabını karıştırarak, “korkarım siz hayırseverler iyiliğin ne olduğunu gayet iyi biliyorsunuz da insanın ne olduğunu bilmiyorsunuz.” Ardından onu, bir kafesin ardında duran acayip bir mahlukmuş gibi süzerek, “Demek hayırseversiniz, bayım.”

“Bana derler Filantropos, insanoglunu severim.¹⁴⁶ Üstelik, senden bir adım ileri gidip, usta, ona güvenirim de.”

Bu noktada hasbelkader yeniden işi aklına gelen berber, tıraş kabının suyunu değiştirmeye kalktı, ancak sahanın yanına en son uğradığında onu kaminotanın üzerine yerleştirmediğini fark edince bu kez yerleştirdi ve suyun yeniden ısınmasını beklerken öylesine konuşkan bir tavra büründü ki gören ocakta su değil sıcak şarap hazırladığını sanırdı; üstelik kahramanlık öykülerindeki sevimli berberler gibi hoş bir gevezeliğe tutulmuştu.

“Bayım,” dedi, müşterisinin yanındaki tahta kurularak (çünkü kaideler üzerinde yan yana dizilmiş üç taht duruyordu, berberler diyarı Köln şehrinin üç kralı¹⁴⁷ için oraya kon-

146 Shakespeare'in aynı adlı oyununda Atinalı Timon'un “Bana derler Mizantropos, insanoglundan nefret ederim,” sözlerine nazire.

147 Köln Katedrali'ndeki mosoleumda çocuk İsa'yı ziyaret ettiği rivayet olunan üç Magi'nin kemiklerinin saklandığı bir bölüm bulunur.

muş gibi), “bayım, insanlara güvendiğinizi söylüyorsunuz. Bu meslek sayesinde işlerin perde arkasını bu kadar yakından görmüş olmasam, herhalde ben de güveninizin bir kısmına ortak olabilirdim.”

“Anlıyorum sanırım,” hüzünlü bir bakışla, “üstelik sizinkinden çok farklı işlerle uğraşan – avukat, milletvekili, yayıncı ve daha nicelerinden de hemen hemen aynı şeyleri işittim, hepsi de tuhaf, melankolik bir gururla, insanın hiç de sanıldığı kadar iyi bir varlık olmadığına dair en iyi kanıtı kendi mesleğinin sunduğunu iddia ediyordu. Bütün bu tıknıklıklar, eğer doğruysa, birbirini destekleyerek iyi bir insanın zihnini bulandırabilir. Ama yo, yo; burada bir hata var – büyük bir hata.”

“Doğru, bayım, çok doğru,” diye onayladı berber.

“Bunu duyduğuma sevindim,” yüzü ışıyarak.

“Acele etmeyin, bayım,” dedi berber; “avukat, milletvekili ve editörün hatalı olduğu konusunda size katılıyorum ama ancak bu bilgiye her birinin kendisinin sahip olduğunu iddia etmesi açısından, çünkü, gördüğünüz gibi, bayım, işin aslı, insanı gerçeklerle yüz yüze getiren her meslek veya uğraş, bayım, bu tür meslek veya uğraşların hepsi gerçeğe giden bir yoldur.”

“Tam olarak ne kastediyorsunuz?”

“Yani, bayım, benim fikrimce –son yirmi yıldır bu meseleyi zaman zaman kafamda tarttım– insanı tanıyan biri, insan hakkında cahil kalamaz. Bunu söylemekle fevri davranmış olmuyorum, değil mi, bayım?”

“Müneccim gibi konuşuyorsun, usta – muğlak, usta, muğlak.”

“Yani, bayım,” bir parça kendinden emin, “berberler her zaman birer müneccim muamelesi görmüştür, muğlaklığı ise kabul edemem.”

“İyi de gözünü seveyim, bizzat senin sözlerinle, bu mes-

lekte edindiğın gizemli bilgi tam olarak ne olabilir? Hakkını vermek gerekirse, az önce de dediğim gibi, seni resmen insanoğlunun burnundan kıl almaya mecbur kılan bu meslek, bu açıdan, talihsiz, hem de pek talihsiz. Gelgelelim insan hayal gücüne mukayyet olursa, ucu yakışksız düşüncelere varabilecek böyle kışkırtmalara karşı dayanıklı olabilir. Ama senden asıl öğrenmek istediğim şey, usta, insanın kafasının dışıyla uğraşmak, nasıl olup da kalplerinin içinden kuşku duymana yol açıyor?”

“Bayım, insan hiç durmadan briyantın, saç boyası, kozmetik, takma bıyık, peruka, takma sakal ve daha bilimum şeyle uğraşır da hâlâ insanın görüldüğü gibi olduğuna inanabilir mi? Bir berber, bayım, sıkı sıkı örtülmüş bir perdenin gerisinde bir kafadan cılız, ölgün bir tutam saçı tıraş edip de sonra onu ıslıl ıslıl kumral buklelerle elalem içine uğurlarken aklından neler geçer dersiniz? Perdenin gerisindeki o utanç tavırla, meraklı bir tanıdığına oracıkta yakalanmaktan korkan tavırla, aynı adamın neşeli, kendinden emin ve kibirle meydan okuyan, şen bir sahtekâr olarak yeniden sokağa adım atışı, sırma saçlı dürüst bir gencin kaldırımında ona alçakgönüllülükle yol verışı nasıl da tezettir. Doğruluğun cesaretinden bahsederler ama mesleğim bana doğruluğun bazen koyun gibi uysal olduğunu gösterdi. Yalanlar, yalanlar, cesur yalanlar birer aslan kesilir!”

“Bu kıssadan çıkan hisseyi çarpıtıyorsun, usta, maalesef çarpıtıyorsun. Bak şimdi, şöyle düşün: Tevazu sahibi bir adam çırlıçıplak sokağa atılsa, utanç duymaz mı? Onu alıp giydiren, kendine güveni gelmez mi? Her iki durumda da onu suçlamak ne haddimize? Şimdi, bütüne baktığımızda geçerli olan şey, orantılı olarak parça için de geçerlidir. Kel bir kafa, çıplaktır, peruka da onun mantosu. Kişinin tepesindeki çıplaklığın teşhir edilmesinden rahatsız olması, örtüldüğünü bilmekten rahatlık duyması – bu duygular, cesur bir

adam için onur kırıcı olmaktan çok, kendine ve etrafına saygı duyduğunun işaretidir. Sahtekârlığa gelince, ona kalırsa, güzel bir şatonun güzel çatısına da sahtekârlık diyebilirsin, zira güzel bir peruka gibi o da kafaya örtülen suni bir örtüdür; onu takan kişiyi, sıradan bir gözün bakış açısından, aynı şekilde süsler. – Senin kafanı karıştırdım, ustacığım, aklını allak bullak ettim.”

“Özür dilerim,” dedi berber, “ama karıştırdığınızı sanmıyorum. Kimse mantosunu ve evinin çatısını kendinden bir parçaymış gibi göstermeye kalkmaz, ama kel bir adam kendine ait olmayan bir saçı kendinin gibi gösterir.”

“Kendine ait *olmayan* mı dedin, usta? Eğer hakkını vererek satın aldıysa o saçı, yasalar onun mülkiyet hakkını koruyacaktır, üzerinde bittiği kafa aksini bile iddia etse. Fakat dediklerine inanıyor olamazsın, usta; şakacıktan söylüyor-sun bunları. Kınadığın bu sahtekârlıkların ticaretini memnuniyetle yapacak biri olduğuna inanamam.”

“Ah, bayım, hayatımı kazanmam lazım.”

“Peki bunu vicdanına karşı günah işlemeyi yapamaz mısın? Başka bir iş tut.”

“Değişen bir şey olmaz, bayım.”

“Yani insanın yapabileceği bütün mesleklerin ve işlerin, belli bir noktada, birbirine denk olduğunu mu düşünüyorsunuz, usta? Berbat, cidden,” elini havaya kaldırarak, “berberlik mesleği eğer böyle yargılara yol açıyorsa tarifsiz derecede korkunç olmalı. Usta,” onu duygu dolu gözlerle süzerek, “bana yanlış inançlara sahip birinden çok, yanlış yola sürüklenmiş biri gibi görünüyorsun. Şimdi istersen seni doğru yola getireyim, insan doğasına yeniden güven duymanı sağlayayım, hem de ondan kuşku duymana yol açan bu meslek aracılığıyla.”

“Yani, şu tabelayı bir süreliğine indirmeye mi ikna edeceksiniz beni,” yine elindeki fırçayla ona işaret ederek, “fa-

kat, aman Tanrım, burada oturmuş çene çalarken su çoktan kaynamış.”

Böyle diyerek, gayet kendinden hoşnut, kurnaz, işini bilir bir ifadeyle, kimilerinin küçük stratejilerinin işe yaradığını gördükleri zaman takındıkları bir ifadeyle, doğru bakır sahanın yanına gitti; az sonra elinde, yeni doldurulmuş bir bira kupası gibi bembeyaz köpüklerle ağzına kadar kabaran tıraş kabıyla döndü.

Bu arada öbürü konuşmayı sürdürmeye can atıyordu, ama işini bilir berber onu öylesine cömert bir fırçayla katmer katmer köpüğe buladı ki yüzü bir dalganın tepesine döndü, altında konuşmaya çalışmak, denizde boğulmakta olan bir rahibin bir salın üzerindeki fani kardeşlerine telkin vermesi kadar beyhudeydi. Çenesini kapamaktan başka çaresi yoktu. Bu aralıkta, kuşkusuz, düşünmekten geri kalmadı, köpük izleri nihayet silindiği sırada gezmiş-görmüş adam ayağa kalktı ve iyice ferahlamak için elini yüzünü yıkayıp üzerine biraz çekidüzen verdikten sonra nihayet berberle, ancak öncekinden farklı, hem de epeyce farklı bir tavırla konuşmaya başladı. Bunun tam olarak nasıl bir tavır olduğunu söylemek güç, ancak büyü gibi bir şey olduğundan bahsedilebilir; doğadaki bazı yaratıklara yakıştırılan, ama masal ama gerçek, büyü yoluyla dilediğini yaptırma kabiliyetinin zararsız bir biçiminden pek farklı değildi – bir başka canlıyı, kurbanın ciddi itirazına, hatta vargücüyü karşı koyuşuna rağmen, deyim yerindeyse, gözbebeğinden yakalama gücü. Zaten meselenin sonucunu tayin eden de onun bu tavrı oldu, çünkü sonunda, berberin seyahatin geri kalan kısmında insanlara güvenme deneyini uygulamaya karşı konulmaz biçimde ikna olmasıyla birlikte daha fazla iddia ve izaha gerek kalmadı. Gerçi, özgür iradesine halel getirmemek için bunu yalnızca bir yenilik olduğu için kabul ettiğini yüksek sesle beyan etti, aynı zamanda ötekinin,

önceden önerdiği gibi, doğabilecek herhangi bir zararda kendisine kefil olmasını şart koştu, ancak yine de, bir gerçek vardı ki daha önce yapmayacağını, en azından koşulsuz olarak yapmayacağını söylediği bir şeye kalkışmış, insanlara güvenmeye söz vermişti bir kere. Kendisini daha da güvenceye almak için bu kez son bir koşul olarak anlaşmanın, özellikle de güvence kısmının, yazıya dökülmesinde ısrar etti. Diğeri buna karşı çıkmadı; dolmakalem, mürekkep ve kâğıt getirildi, gezmiş-görmüş adam sıradan bir noter gibi ciddiyetle oturdu, ancak kalemi eline almadan önce tabelaya bir bakış atarak şöyle dedi: “Önce şu levhayı indir, usta – indir şu Timon’un levhasını.”

Anlaşmanın parçası olan bu istek –biraz gönülsüzce de olsa– yerine getirildi, geleceği düşünerek, levha özenle bir çekmeceye kaldırıldı.

“Öyleyse, gelelim yazıya,” dedi gezmiş-görmüş adam, koltuğa yerleşerek. “Ah,” diye iç çekti, “benden iyi bir avukat olmaz, maalesef. Onur ilkesini hiçe sayan, sonuna kadar çakılmadan önce hiçbir çiviye sağlam gözüyle bakmayan bir işe alışkın değilim, usta. Tuhaf değil mi usta,” kâğıdı eline alarak, “bu kadar zayıf bir şeyin bunca kuvvetli bir halat yerine geçmesi, üstelik de alçakça bir halat. Usta,” fikir değiştirerek, “bunu kâğıda dökmeyeceğim. Karşılıklı şerefimiz üzerine bir düşünceydi bu. Sözün benim için teminattır, benimki de senin için.”

“Ama hafızanız fire verebilir. Kendi açınızdan, kâğıda dökmek iyi olur, sadece bir hatırlatma notu gibi yani.”

“Öyle, tabii! Evet, hem senin hafızana da yardımcı olur, değil mi, usta? Senin hafızanın da bir parça zayıf olduğunu söyleyebilirim. Ah, usta! Biz insanlar ne zekiyiz, birbirimizin ufak tefek inceliklerine de güzel mukabele ediyoruz, değil mi? Birbirine dostça duygular besleyen, iyi niyetli, düşünceli insanlar olduğumuzun daha iyi bir kanıtı ola-

maz, değil mi usta? Neyse, işimize dönelim. Bakalım. Adın nedir, usta?”

“William Cream.”

Bir an düşünüp yazmaya başladı, ve bir-iki düzeltme yaptıktan sonra arkasına yaslanarak aşağıdakileri yüksek sesle okudu:

“İşbu MUKAVELE

Hayırsever, Dünya Vatandaşı FRANK GOODMAN

ile

Sadakat adlı Mississippi İstimbotunun Berberi, WILLIAM
CREAM

arasında düzenlenmiştir.

“Tarafların ilki, halihazırdaki seyahatin kalan kısmında, ikincinin mesleğini icra ederken insanlığa güvenmesinden kaynaklanabilecek her nevi zararı karşılamayı kabul eder; BUNA MUKABİL William Cream, belirtilen süre zarfınca “Veresiye Yok” levhasını görünmeyecek bir yere kaldırarak ve yine yukarıda belirtilen süre zarfınca başka hiçbir yoldan, mesleğinin icrasına ilişkin insanları kendisinden güven talep etmekten caydıracak hiçbir imada bulunmayacak, bilakis, uygun ve makul sözcükler, hareket, tavır ve bakışlarla bütün insanlara, bilhassa yabancılara tam bir güven telkin edecektir: Aksi takdirde bu sözleşme geçersiz olacaktır.

“18... yılı Nisan ayının 1’inde, gece onikiye çeyrek kala, adı geçen William Cream’in adı geçen Sadakat gemisindeki dükkânında, hüsnüniyet zemininde düzenlenmiştir.”

“İşte, usta; olmuş mu?”

“Olmuş,” dedi berber, “yalnız şimdi de imzanı at.”

İki imza da eklendikten sonra, berber belgenin kimde kalacağı sorusunu ortaya attı; ancak hemen sonra kendisi bir çözüm bularak birlikte kaptana gidip belgeyi onun eline tes-

lim etmelerini önerdi. Bunun güvenli bir yol olduğunu düşünüyordu, çünkü kaptan konumu itibariyle bu işte çıkarı olmayan bir taraftı, üstelik, konunun doğası itibariyle, güvenlerini istismar etmekle eline bir şey geçmezdi. Bütün bu sözler bir parça şaşkınlık ve endişe ile karşılandı.

“Doğrusu, usta,” dedi gezmiş-görmüş adam, “bu bana doğru bir yaklaşım gibi gelmedi; kendi adıma kaptana güveniyorum ama yalnızca insan olduğu için; fakat onu işimize karıştırmak doğru değil, çünkü sen bana güvenmesen de, usta, ben sana güveniyorum. Al, kâğıt sende kalsın,” büyüklük gösterip kâğıdı ona uzatır.

“Pekâlâ,” dedi berber, “şimdi senden parayı da aldım mıydı her şey tamamdır.”

Bu sözün veya onun pek çok eşanlımlılarından birinin, karşıdaki kişinin cüzdanına yönelik bir talep çerçevesinde telaffuz edilmesi, insan çehresinde görülmeye değer bir etkiye yol açtığı, pek çoklarında aniden yüzün asılmasına neden olduğu –kimilerinde yüz hatlarının karşıdan bakanda kaygı uyandıracak denli kırışıp buruşmasına, bazılarında ise ablak bir solgunluk ve ölümcül bir dehşet ifadesine yol açtığı– halde, gezmiş-görmüş adamın çehresinde bu belirtilerin herhangi birinden eser yoktu, oysa berberinkinden daha ani ve beklenmedik bir talep olamazdı.

“Paradan bahsediyorsun, usta, Tanrı aşkına, ne bağlamda?”

“Pek yakın bir bağlamda, bayım,” diye yanıt verdi berber, önceki kadar nazik olmayan bir sesle, “on üçüncü göbekten akrabam olduğunu söyleyerek bir defaya mahsus kendisini veresiye tıraş etmemi isteyen tatlı dilli adamınkinden daha yakın bir bağlamda.”

“Cidden mi, peki ona ne yanıt verdin?”

“Dedim ki, ‘Teşekkürler bayım, ama ben bir bağ görmüyorum.’”

“Tatlı dilli birine nasıl böyle tatsız bir karşılık verebildin?”

“Çünkü Sirak’ın oğlunun Sahi Kitap’taki sözleri geldi aklıma: ‘Bir düşmanın dudaklarından tatlı sözler dökülür,’¹⁴⁸ o yüzden ben de Sirak’ın oğlunun bu gibi durumlar için verdiği öğüdü tuttum: ‘Kanmadım onun bini bir para yalanlarına.’”¹⁴⁹

“Ne, usta? Böylesine kinayeli şeylerin Sahi Kitap’ta, yani Incil’de yazılı olduğunu mı söylüyorsun?”

“Evet, üstelik aynı kapıya çıkan bir sürü şey daha yazılı. Özdeyişler Kitabı’nı oku.”

“İşte bu cidden tuhaf, usta; bahsettiğin o bölümlere daha önce hiç rast gelmedim. Bu gece yatmadan önce kamaradaki masanın üzerinde gördüğüm Incil’i inceleyeceğim. Ama dikkat et, dükkâna gelenlere Sahi Kitap’tan bu şekilde alıntılar yapmamalısın, sözleşmemizi dolaylı olarak ihlal etmek anlamına gelir bu. Fakat bu tür şeylerden bir süreliğine vazgeçmene nasıl seviniyorum bir bilsen.”

“Hayır, bayım; siz parayı peşin ödemededen olmaz.”

“Yine mi para! Ne demek istiyorsun?”

“Ne olacak, bayım, bu kâğıtta, belli bir miktar zarara karşı bana güvence vermeyi kabul ettiniz ve...”

“Belli mi? Zarara uğrayacağın o kadar *kesin* mi yani?”

“Yani, sözcüğü o anlamda da alabilirsiniz gayet tabii bayım, ama ben onu kastetmedim. Demek istediğim *belli* bir zarar, anladınız, değil mi, *BELLİ* bir zarar; yani, belli bir zarar. Yoksa bayım, bana kefil olacağınızı söylemeniz, yazmanız neye yarar, baştan bunu karşılayacak kadar parayı bana vermedikten sonra?”

“Anladım, maddi bir güvence istiyorsun.”

“Evet, zaten fazla bir şey istemeyeceğim, diyelim elli dolar.”

“Bu nasıl bir başlangıç şimdi usta? Belli bir süreliğine insanlara güvенеceğine, itimat edeceğine söz veriyorsun, son-

148 Incil, “Eklestastikus” 12:16.

149 “Eklestastikus” 13:11.

ra da daha baştan, anlaşılmayı yaptığın adama hiç güven duymadığını ima eden bir talepte bulunuyorsun. Ama elli dolar hiçbir şey değil, sana bunu memnuniyetle verirdim, yalnız şu an üzerimde, maalesef, bozuk paradan başka bir şey yok.”

“Ama bavulunuzda paranız vardır, değil mi?”

“Elbette. Ama görüyorsun ya, usta – aslında verdiği söze bağlı kalman gerek. Hayır, parayı sana şimdi vermeyeceğim; sözleşmemizin ruhunu böylece ihlal etmene izin vermeyeceğim. O halde iyi geceler, usta, daha sonra görüşmek üzere.”

“Durun, bayım” –kendi kendine homurdanarak– “bir şey unuttunuz.”

“Mendil? – eldivenler? Yo, hiçbir şey unutmadım. İyi geceler.”

“Durun, bayım – tır – tıraşınız.”

“Ah, işte onu unutmuştum. Ama şimdi düşünüyorum da, bunu şimdilik ödemeyeceğim. Sözleşme ne diyor, bak, güvenmen lazım. Cık! Zarara karşı güvencen var. İyi geceler, sevgili ustacığım!”

Bu sözlerin ardından seğirterek uzaklaştı, berber ise afallamış halde ardından bakakaldı.

Ama bir şeyin bulunmadığı yerde etkili de olmayacağı doğa felsefesi kadar büyü için de geçerli olduğundan, berber de kendine gelip ayılmakta gecikmedi, bunun belki de ilk alameti, tabelasını çekmecedan çıkarıp eski yerine asmasıydı; sözleşmeye gelince, onu da yırtıp attı; üstelik gönül rahatlığıyla yaptı bunu, çünkü onu kaleme alan kişiyi insani ihtimaller dahilinde bir daha asla görmeyeceğine emindi. Bunun doğru çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz. Ancak sonraki günlerde, o geceki macerasını arkadaşlarına anlatırken muhterem berber müşterisinden daima insanı parmağında oynatan biri olarak bahsetti –tıpkı bazı Hintlilere yılan oynatıcısı dendiği gibi– ve bütün arkadaşları da adamın karakteri konusunda fikir birliğine vardılar: Gayet Emsalsiz Biri.

LXIV
BİR ÖNCEKİ BÖLÜMÜN SON ÜÇ KELİMESİNİN
METNE DAHİL EDİLDİĞİ VE ES GEÇMEYEN OKURUN
DİKKATİNİ MUHAKKAK
AZ ÇOK CELBEDECEK BÖLÜM

“Gayet Emsalsiz Biri”: Bize öyle geliyor ki bu tabir, yaşını başını almış açık fikirli biri ya da dünyayı dolaşmış bir adamdan çok, genç, eğitimsiz veya gezip-görmemiş biri tarafından sıkça kullanılır. Karşısındakinin emsalsiz olduğuna dair bir kanı, en yoğun haliyle kuşkusuz bir çocukta bulunur, en zayıf biçimi ise muhtemelen tüm bilimlerden nasibini almış birinde.

Kurmaca edebiyattaki benzersiz kişiliklere gelince, değerbilir okur böyle birine rastladığı günü asla unutmaz. Gerçi kimi zaman bir yazarın aynı eser içinde bu türden iki, üç düzine karakter yarattığını duyarız; doğru olabilir bu. Ancak bunların, Hamlet, Don Quixote veya Milton’ın Şeytan’ı için kullandığımız anlamıyla emsalsiz olduğunu söylemek kolay değildir. Yani, kelimenin asıl anlamıyla, hiç de emsalsiz değildirler. Görülmedik veya biricik veya çarpıcı veya büyüleyici olabilir veya bu özelliklerin hepsini birden taşıyabilirler.

Daha büyük olasılıkla, bunlar tuhaf tabir edilen karakterlerdir ama bu onları emsalsiz kılmaz, tıpkı tuhaf bir deha tabir edilen kimsenin de emsalsiz olmadığı gibi. Fakat bir karakter eğer emsalsiz ise nereden peydah olmuştur? Ya da romancı nereden bulmuştur onu?

Herhangi bir yazar herhangi bir roman kişisini nereden bulur? Çoğunlukla şehirden, elbette. Bir çiftçi nasıl çiftini düzmek için hayvan mezatına giderse, büyük şehir de bir romancı için karakterlerini seçeceği bir insan mezatıdır. Fakat bu fuarların birinde yeni bir dört ayaklı türüne rastlamak ne kadar mümkünse, diğerinde de yeni karakter türlerine –ya-

ni emsalsiz olanlara– rastlamak ancak o ölçüde mümkündür. Ne kadar nadir oldukları şuradan da bellidir ki, yalnızca biricik olan karakterler biricik biçimleri gerekli kılarlar, oysa emsalsiz olanlar, eğer hakikaten emsalsiz iseler, beraberlerinde yeni içgüdülerini taşırlar.

Kısacası, böyle olduğunu varsayabileceğimiz bir kişinin edebi tasviri, onu gerçek tarihte karşımıza çıkan yeni bir hükümdar, devrimci bir filozof veya yeni bir dinin kurucusuna denk bir dahi olarak resmetmelidir.

Hayal mahsülü yapıtlarda emsalsiz kategorisine üstünkörü dahil edilen karakterlerin hemen hepsinde bariz biçimde, ait olduğu yere ya da çağa ait bir şeyler sezinlenir, ki tek başına bu durum bile, burada sıraladığımız ilkeler açısından, emsalsizlik iddiasını geçersiz kılmak için yeterlidir.

Üstelik, düşünecek olursak, yaygın görüşe göre, edebi bir karaktere emsalsiz sıfatını bahşeden özellik, aslında kişiseldir, karakterin kendisiyle sınırlıdır. Böyle bir karakter, vasıflarını etrafına yaymaz, oysa emsalsiz karakter, özünde emsalsiz ise, dönüp duran bir kireç lambası¹⁵⁰ gibi kendisinden çıkan ışığı dört yana yayar – her şey onunla aydınlanır, her şeyi o harekete geçirir (Hamlet'i düşünün), öyle ki kimi zihinlerde böyle bir kişiliğin tam olarak anlaşılması durumunda beliren etki, Yaratılış sırasında şeylerin ortaya çıkışına eşlik eden etkiye benzer.

Bir yörüngede ancak tek bir gezegen bulunduğu gibi, hayal mahsülü bir yapıtta da böyle bir karakterden ancak bir tane bulunabilir. Eğer iki tane olursa çatışmaları kargaşaya yol açar. Bu açıdan, bir kitapta birden çok bu tür karakter olduğunu söylemek, hiç bulunmadığına dair sağlam bir işarettir. Yeni, biricik, şaşırtıcı, tuhaf, olağandışı ve daha nice

150 Asıl metinde *Drummond light*. Kaptan Thomas Drummond tarafından 1803'te tasarlanan ve kalsiyum hidroksit, yani kireç taşının yakılması yoluyla ışık elde eden bu lamba ilk olarak deniz fenerlerinde, yüz yıl ortalarından itibaren de sahne ışığı olarak tiyatrolarda kullanılmaya başlandı.

eğlendirici ve öğretici karakterlerden ise iyi bir yapıtta bolca bulunabilir. Böylesi kişiler üretebilmek için yazarın, başka şeyler bir yana, çok şey görüp geçirmiş, çok şeyin aslına inmiş olması gerekir: oysa tek bir emsalsiz karakter meydana getirdiyse şansı çok yaver gitmiş olmalıdır.

Bu olgunun edebiyattaki tezahürüyle diğer bütün biçimleri arasında tek bir ortak nokta bulunduğu söylenebilir: yazarın muhayyilesinden doğması imkânsızdır – zoolojide geçerli olan ilke, edebiyat için de geçerlidir. Bütün yaşam, bir yumurtadan doğar.

Berberin arkadaşları tarafından sarf edilen *Gayet Emsalsiz Biri* ifadesinin uygunsuzluğunu, elimizden geldiğince, gösterme girişimimizde, farkında olmadan kuru lakırdının belki de bulanıklığın sınırına yaklaşan bir izahatin içinde bulduk kendimizi. Öyleyse, durumdan istifade, bulanık suda gizlenerek, sözü daha fazla uzatmadan, öyküye dönelim.

XLV GEZMİŞ-GÖRMÜŞ ADAM İŞİ CİDDİYE BİNDİRİYOR

Beylere ayrılmış kamaranın ortasında, tavana asılmış bir lüks lambası¹⁵¹ yanıyordu, buzlu camdan abajuru, göz alıcı saydam motiflerle çepeçevre süslenmişti; kapısında bir çift boynuz asılı, içinden alevler yükselen bir sunak¹⁵² ve başında halesiyle cüppeli bir adam figürü birbirini takip ediyor-

151 Asıl metindeki *solar lamp* ifadesinin kelime karşılığı “güneş lambası” olmakla birlikte, bu adlandırma parlaklığı belirten bir mecazdır; kastedilen, daha eski dönemin kandillerine göre bir gömlek daha “modern” olan ancak yine gazyağı kullanan lüks (veya lüküs) lambasıdır.

152 Eski Ahit boyunca, örneğin “Mısır’dan Çıkış” 27:2-8’de, hayvan kurbanlarının gerçekleştirildiği sunak bu şekilde tasvir edilir. Aynı zamanda Tanrı’nın Musa’ya içinde gece gündüz bir lamba yakmasını emrettiği sunaktır.

du. Lambanın ışığı süt beyazı yuvarlak mermere –tam altın- da duran masanın tablasına– göz kamaştırıcı biçimde vuruyor, sonra dört bir yana doğru gittikçe silikleşen dalgalar halinde yayılıyordu, ta ki, suya atılan bir taştan yayılan halkalar gibi, ışınlar odanın en kuytu köşesinde yitip gidene dek.

Aralara serpiştirilmiş, işlevine değilse de şakülüne sadık diğer lambalar, çorak birer gezegen gibi tavandan sarkıtılmıştı; ya içlerindeki yağ bitip sönmüş, ya da ışıktan rahatsız olan, görmektense uyumayı yeğleyen ranza sahipleri tarafından söndürülmüş olmalıydı.

Pek uzak sayılamayacak bir ranzada yatan aykırı bir adam, geriye kalan tek lambayı da söndürmeye kalkmış, ancak gün doğup da vardiyayı devralana dek lambanın yanması gerektiğini, kaptanın talimatının böyle olduğunu söyleyen kamarot ona engel olmuştu. Bu meslekteki pek çokları gibi, zaman zaman haddini aşmaya meyilli olan bu kamarot, adamın küstahlığı karşısında galeyana gelerek ona, kamara-nın karanlıkta kalması halinde doğabilecek vahim sonuçları hatırlatmakla kalmamış, yabancılarla dolu bir yerde ortalığı karartmak için elinden geleni yapmanın, en hafif deyimle, yakışıksız kaçtığını da bildirmişti. Böylece lamba –birçok benzeri arasında son ayakta kalanı– kimi ranza sakinlerinin içten içe minnetini, kimilerininse ise içten içe lanetini kazanarak, yanmaya devam etti.

Yalnız lambasının altında yalnız başına nöbetini tutan, lambanın şavkıyla aydınlattığı kitabının başında, temiz pak, derli toplu, yaşlı bir beyefendi masada oturuyordu; mermerle aynı renk karbeyaz saçları ve İmanın Efendisi’ni nihayet gördüğü vakit onu takdis edip huzur içinde ebediyete kavuşan masum Simeon’un¹⁵³ hayalimizde canlandırıdığımız resmini andıran bir çehresi vardı. Her dem yeşil ağaçlar gibi sağlıklı görünüşüne ve bu yazdan çok geçmiş yazların

153 “Lukas” 2:25-35’de çocuk İsa’yı Kudüs’teki tapınakta gören kişi.

semeresi gibi görünen güneş yanığı ellerine bakılacak olursa, yaşlı adam, çalışıp didinerek geçen bir ömrün ardından tarladan ocakbaşına emekli edilmeye memnuniyetle razı olmuş varlıklı bir çiftçiye benziyordu – üç otuzundayken hâlâ on beşindeymiş gibi gönlü taze, kabuğuna çekilmeyi bilgelikten daha üstün bir nimet addeden ve sonunda dünyanın pisliğine bulaşmadan, dünyadan bihaber vaziyette cennetü-alaya kavuşan kimselerdendi; tıpkı Londra’da bir otele yerleşen bir köylünün etrafı gezip görmek için asla otelden dışarı adımını atmayıp, bir kez olsun Londra’nın sisinde kaybolmadan, bir kez olsun şehrin çamuru üzerine sıçramadan, sonunda gersin geri köyüne döndüğü gibi.

Berber dükkânından mis kokular içinde çıkıp, sevinçle gerdek odasının yolunu tutan bir damat edasıyla, neşesi adeta gecenin karanlığını gün gibi aydınlatan gezmiş-görmüş adam çıkageldi o sırada. Fakat yaşlı adamı ve önündeki kitaba nasıl dalmış olduğunu fark edince kendine çekidüzen verdi, parmak ucunda yürüyerek gelip hiçbir şey söylemeden masanın karşı tarafındaki bir iskemleye oturdu. Yine de, bir şey bekliyormuş gibi bir hali vardı.

“Bayım,” dedi yaşlı adam, bir an başını kaldırıp şaşkınlıkla ona baktıktan sonra, “bayım,” dedi, “gören de buranın bir kahvehane olduğunu, savaş zamanlarında olduğumuzu, benim elimde güzel haberlerle dolu, bundan başka da nüshası olmayan bir gazete tuttuğumu sanır, orada oturmuş bana öyle bir hevesle bakıyorsunuz ki.”

“Hakikaten de iyi haberler var önünüzde, bayım – hatta müjdelerin en büyüğü.”

“Öyle büyük ki inanması güç,” dedi bir ses, perdesi çekili ranzaların birinden.

“Duydunuz mu?” dedi gezmiş-görmüş adam. “Biri uyku-sunda konuşuyor.”

“Evet,” dedi yaşlı adam, “siz, siz de rüyada konuşuyor gi-

bisiniz. Nedense haberlerden bilmemneden bahsediyorsunuz? Elimdekinin bir gazete değil kitap olduğunu, İncil olduğunu görmemiş gibi?”

“Farkındayım, zaten siz okumayı bitirince, ben de sıraya gireceğim ama kesinlikle daha önce değil. Gemiye ait, sanırım – bir vakfın armağanı olsa gerek.”

“Ah, alın, alın!”

“Hayır, bayım, niyetim rahatınızı bozmak değil, asla. Sadece burada neden beklediğimi açıklamak için söyledim, hepsi bu. Okumaya devam edin, yoksa kendimi rahatsız hissedeceğim.”

Bu nezaketi karşılıksız kalmadı. Yaşlı adam gözlüğünü çıkarıp, okuduğu bölümün zaten sonuna geldiğini söyleyeyerek kitabı nazikçe uzattı, karşı taraf da bir o kadar nazik teşekkürlerle kabul etti. Birkaç dakika okuduktan sonra, yüzündeki ifade dikkatten ciddiyete ve giderek acıya dönüşen gezmiş-görmüş adam, kitabı yavaşça masaya bıraktı ve o ana dek iyi niyetli bir merakla kendisini izlemekte olan yaşlı adama dönerek şöyle dedi: “Güngörmüş arkadaşım, bir şüphemi giderebilir misiniz acaba – sinir bozucu bir şüphe?”

“Öyle şüpheler vardır ki, bayım,” diye yanıt verdi yaşlı adam, çehresi değişmiş halde, “öyle şüpheler vardır ki, bayım, insan bunlara kapılabilir ama bunları çözebilecek olan insan değildir.”

“Doğru, ama bir bakın şüphem neymiş. Ben insan hakkında olumlu düşünen biriyim. İnsanı severim. İnsana güven duyarım. Ama daha yarım saatten kısa bir süre önce ne işitsem beğenirsiniz? Birisi şöyle bir sözden bahsetti – ‘Onda yalanın bini bir paradır, sakın kanma – düşman tatlı dille konuşur’ – ve aynı anlama gelecek daha bir sürü söze rast geleceğimi söyledi, hepsi de bu kitapta. İnanamadım, kendi gözlerimle göreyim diye buraya geldim ki ne göreyim? Yalnız bu söylediğim değil, dediği gibi, aynı şeyi kasteden daha bir sürü cümle, me-

sela şu: ‘Dil döküp aklını çeler; yüzüne güler ve tatlı dille so-
rar, Ne istersin? diye. İşine gelirse seni kullanır, sana yük taşı-
tır hiç gocunmadan. Gözünü dört aç, temkini bırakma elden.
Bunları duyduğunda uyan gaflet uykundan.’”¹⁵⁴

“Kim o sağlam adamı tarif eden?” bu ses yine aynı ranza-
dan işitildi.

“Uykusundan uyandığına hiç şüphe yok, öyle değil mi?”
dedi gezmiş-görmüş adam, yine şaşkınlıkla karanlığa doğru
bakarak. “Önceki sesin aynısı, değil mi? Rüya âlemine dal-
mış tuhaf bir adam bu. Hangi ranzada yatıyor, Tanrı aşkına?”

“Bırakın onu, bayım,” dedi yaşlı adam endişeyle, “ama
söylesenize, az önce okuduğunuz şey cidden Kitap’tan mı?”

“Evet,” tavrı değişerek, “üstelik benim gibi insana güve-
nen, hayırsever biri için iç kemiren bir kurt, kanayan bir ya-
ra bu sözler.”

“Yani,” heyecana kapılarak, “tekrar ettiğin şeyin hakika-
ten orada yazılı olduğunu mu söylüyorsun? Aman Tanrım,
yetmiş yıldır bu mukaddes kitabı okurum, böyle bir şey gör-
düğümü hiç hatırlamıyorum. Bir bakayım,” canı gönülden
yerinden kalkıp onun yanına gider.

“İşte şurada; ve şurada – sonra şurada” – sayfaları çevire-
rek cümleleri teker teker gösterir; “işte – hepsi de ‘İsa’nın
Bilgeligi, Sirak’ın Oğlu’ bölümünün içinde.”

“Ah!” diye haykırdı yaşlı adam, yüzü aydınlanarak, “şimdi
anlaşıldı. Bak,” yaprakları ileri-geri çevirdi, ta ki Eski Ahit’in
tamamı bir tarafta, Yeni Ahit’in tamamı diğer tarafta topla-
nıncaya kadar, arada kalan kısmı ise parmaklarıyla yukarı
kaldırarak, “bakın, bayım, şu sağ taraftakilerin tamamı ke-
sin hakikattir ve sol taraftakilerin tamamı da kesin hakikat-
tir, fakat şu elimde tuttuğum kısmın tamamı münkerdir.”

“Münker mi?”

“Evet, bakın, bu sözcük açık seçik yazıyor,” başlığa işaret

154 “Eklestastikus” 13:4-13.

eder. “Peki ne demek istiyor bu sözcük? Apaçık ‘Teyit edilmiş değildir,’ demek istiyor; ilahiyatçılar teyit edilmemiş şey ne isim verirler? Münker olduğunu söylerler, değil mi? Sözcüğün kendisi, vaaz kürsüsünden duyduğum kadarıyla, kesinliğinden emin olunmayan şey anlamına gelir. O halde, tedirginliğiniz bu münker kısımda yazan bir şeyden ileri geliyorsa,” tekrar sayfaları eline alarak, “o durumda daha fazla kafa yormayın, çünkü münkerdir.”

“Ne diye mahşerden konuşup duruyorsunuz?”¹⁵⁵ ranza-dan üçüncü kez aynı ses işitildi.

“Hayal görüyor herhalde, değil mi?” dedi gezmiş-görmüş adam, bir kez daha sözünü kesen bu sestten yana bakarak. “Fakat, bayım,” sözüne devam ederek, “bu münker meselesine karşı beni uyardığınız için size ne kadar minnettarım, anlatamam. O an böyle olduğu hiç aklıma gelmedi. İşin aslı, tümünün aynı cilde dahil edilmiş oluşu bazen kafa karışıklığına yol açıyor. Teyit edilmemiş olan kısım ayrı bir cilt olmalı. Şimdi düşünüyorum da, şu Sirak’ın Kitabı’nın tamamını bizim adımıza reddeden o aydın profesörler ne iyi etmişler. İnsanın insana olan güvenini yıkmak için böylesine inceden inceye hesap edilmiş bir şey okumadım hayatım-

155 Asıl metinde *apocryphal/ apocalypse*. *Apocrypha*, Yunanca’da “gizlenen şeyler,” *apocalypse* ise ifşa olunma anlamına gelir. Gezmiş-görmüş adam ile yaşlı adam arasında geç vakitte, karanlıkta, fısıltıyla geçen bu konuşmanın ötede uyuklamakta olan yabancı tarafından yanlış işitilmesi, yahut karanlık ve uyku mahmurluğunun süzgecinden geçen yalanın doğruya ve aydınlığa tercüme edilişi arasındaki kavram ve ses geçişliliğini Türkçe’de duyurabilmek için İslâmi Hadis geleneğinin kelime hazinesinden ödünç alınan *münker* ile *maşşer* arasındaki yakınlıktan faydalanmaya çalıştık. Hadis geleneğinde *münker*, isnad (yani veciz sözü doğrudan Muhammed’den veya ikinci ağızdan duyarak aktaran raviyeler) zinciri belli bir dereceye kadar güvenilir olmakla birlikte kat’i kesinliğe sahip olmayan hadisleri tarif eder. Bu yönüyle İncil’in “şai-beli” cüzlerini nitelemek için kullanılan *apocryphal*’e anlamca yakın bir sözcüktür. *Maşşer* ise, türediği “haşr” kökü itibariyle bir araya toplanma anlamının yanı sıra ifşa olunmayı, gizli olanın aleni hale gelmesini ima eder; aynı zamanda, “neşr” köküyle olan yakınlığı itibariyle, tıpkı *apocalypse* gibi, ifşaat ve neşriyatı, yayımlanan söz anlamını da içinde taşır.

da. Bu Sirak'ın oğlu şunu bile diyor – daha demin gördüm: 'Dostlarına karşı temkinli ol,' dikkat edin, yüze dost görünenlere, riyakâr dostlarına, sahte dostlarına falan değil, sadece dostlarına, gerçek dostlarına – yani dünyadaki en hakiki dosta bile kazara güvenmeyeceksin. Rochefoucauld bunun yanında masum kalmaz mı? O da, Machiavelli de insan doğası hakkındaki görüşlerini bu Sirak'ın Oğlu'ndan almışsa hiç şaşmam. Bir de kalkıp buna bilgelik demek – Sirak'ın Oğlu'nun Bilgeligi! Ama ne bilgelik! Böyle bilgelik olmaz olsun! Yanaklarda gamzeler açtıran budalalık, kanı donduran bilgelige yeğlerim. Ama yo, hayır; bilgelik falan değil bu; dediğiniz gibi, bayım, sadece münker. Güvensizlik telkin eden bir şeyin kendisi nasıl güvenilir olabilir?"

"Bana bakın," diye araya girdi önceki ses, bu kez alayla karışık, "siz ikiniz, madem uyku vaktini bilecek kadar aklınız yok, sizden daha akıllı olanların uykusunu kaçırmayın. Eğer bilgelğin ne olduğunu çok merak ediyorsanız gidip yorganlarınızın altında arayın."

"Bilgelik ha?" diye seslendi başka bir ses İrlanda şivesiyle, "hieyyt, bu iki kaz deminden beri bilgelik diye mi ötü-yormuş? Yatın da zıbarın, sizi iblisler, bilgelik sizin ne had-dinize."

"Daha alçak sesle konuşmalıyız," dedi yaşlı adam; "korkarım ki bu adamcağızları kızdırdık."

"Bilgelik birilerini kızdırdıysa üzgünüm," dedi diğeri, "ama dediğiniz gibi olsun, alçak sesle konuşalım. Ne diydük: Kitabın hangi kısmına ait olduğunu bilmeden, böylesine kuşkucu bir ruh haliyle yüklü cüzleri okurken tedirgin olmama şaşırdınız mı?"

"Hayır, bayım, şaşırmadım," dedi yaşlı adam, ardından ekledi: "dediklerinizden anladığım kadarıyla benim düşün-me tarzıma yakınsınız – yaratılana karşı güvensizlik duyma-nın bir bakıma Yaratan'dan şüphe etmek olduğunu düşün-"

yorsunuz. Evet, genç dostum, ne var? Senin çoktan uyumuş olman gerekirdi. Ne istiyorsun benden?”

Bu sorular kir içinde, sararmış, eski bir palto paçavrasına bürünmüş bir çocuğa yöneltilmişti, güverteden içeri yalınayak girip yumuşak halının üzerinde yürüdüğü için duymamışlardı geldiğini. Ufaklığın lime lime olmuş kırmızı pazen gömleği rüzgârda uçuşarak sarı paltosunun kumaşıyla karışıyor, bir *auto-da-fe*¹⁵⁶ kurbanına giydirilen cüppenin üzerine resmedilen alevler gibi etrafını sarıyordu. Günlerdir yıkanmamış gibi görünen, kir tabakasıyla kaplı yüzünde çekik gözleri, yeni tutuşmuş kömürün parlak kıvılcımları gibi ışıldıyordu. Yolcular için öteberi satan bir çocuk seyyar satıcıydı bu, ya da kibar Fransızların deyimiyle, bir *marşan*; uyumak için kendisine ayrılmış bir yer olmadığından gemide bir aşağı bir yukarı dolaşırken, cam kapılardan kamarada iki kişinin uyanık olduğunu görmüş ve saat geç olsa da birkaç kuruş kazanmak için belki de hiçbir zaman çok geç değildir diye düşünmüştü.

Taşıdığı öteberi arasında tuhaf bir de düzenek vardı: Çerçevesine düzgünce menteşelenmiş ve gerçek bir kapıda ol-

156 *Auto-da-fe*, iman eylemi, yani hem iman kudretiyle gerçekleştirilen bir eylem, hem de kişinin bir dinî inancı kabul etmekle yaptığı hamle, “ikrar verme” anlamına gelir. Ancak tarihsel olarak, İspanya’da ilk kez 15. yüzyıl ve Portekiz’de 16. yüzyılda kurulan ve 19. yüzyılda Amerika kıtasındaki sömürgelelerin bağımsızlığını kazanmasına dek şiddetini kaybederek de olsa süren engizisyon mahkemelerinde, genelde mahkûmun halka açık bir törende yakılmasıyla gerçekleştirilen infaz edilen idam cezasını ifade eder. Tabirin felsefi ve tarihsel açımları için bkz. Jacques Derrida, “Force of Law: The Mystical Foundation of Authority,” *Acts of Religion*, çev. Gil Anidjar, Routledge, NY, 2001. Engizisyon mahkemeleri Protestan kilise liderleri vasıtasıyla Amerika’ya özellikle New England bölgesine de taşınmış, özellikle 17. yüzyılda Salem şehri civarında on yıllarca sürmüştür. Melville, Amerikan ulusunun kökenlerinde ve bastırılmış kolektif hafızasında önemli yer tutan bir vaka olarak pek çok yapıtında konu ettiği engizisyon veya “cadı avı” meselesine “Apple-Tree Table” (Elma Ağacından Masa) öyküsünde en şaheser biçimini verir. Melville’in yakın arkadaşı ve onun gibi bir New Englandlı olan Nathaniel Hawthorne da *Kızıl Harf* romanında aynı meseleyi değışir.

ması gereken tüm ayrıntılara sahip minyatür bir maun kapı, yalnız bir eksiği vardı ki o da az sonra ortaya çıkacaktı. Çocuk bu küçük kapıyı şimdi manidar bir şekilde yaşlı adamın önünde tuttu, beriki ise, ona bir süre baktıktan sonra, "Oyuncaklarını da al ve git, çocuk," dedi.

"Dilerim hiçbir zaman bu kadar yaşlı ve bilge olmam," diyerek güldü çocuk yüzünü kaplayan kir tabakasının altından ve bu sırada Murillo'nun yabani dilenci çocuklarını andıran, leopar gibi dişlerini gösterdi.

"İblisler şimdi de gülüyorlar, öyle mi?" diye seslendi İrlanda şiveli ses bir kez daha ranzasından. "Bilgelikte gülecek ne buluyor bu iblisler, allasen. Yatın zıbarın, iblisler, bi daha da ortada gözükmeyin."

"Gördün mü, çocuğum, o adamı rahatsız ettin," dedi yaşlı adam; "bir daha gülme sakın."

"Ah, yapmayın," dedi gezmiş-görmüş adam, "böyle demeyin, lütfen; zavallı Kahkahanın bu dünyada aptal yerine konduğunu zannedecek çocukcağız."

"Peki," dedi yaşlı adam çocuğa, "ama her halükârda çok alçak sesle konuşmalısın."

"Evet, bu pek fena olmaz, herhalde," dedi gezmiş-görmüş adam, "ama, dostum, sen yaşlı arkadaşşıma bir şey demek üzereydin, neydi?"

"Ha," alçak sesle, elindeki küçük kapıyı aldırırsız bir tavırla açıp kapayarak, "sadece diyordum ki, geçen ay Cincinnati'deki fuarda oyuncak tezgâhı açtığımda bir sürü yaşlı adama çingirak sattıydım."

"Elbette," dedi yaşlı adam. "Ben de sık sık torunlarıma böyle şeyler alırım."

"Ama benim bahsettiğim yaşlı adamlar bekârdılar."

Yaşlı adam bir an ona baktı, sonra gezmiş-görmüş adama dönerek: "Tuhaf bir çocuk bu; biraz safça galiba, di mi? Pek bir şey bilmiyor, ha?"

“Bilmiyorum,” dedi çocuk, “yoksa böyle paspal olmazdım.”

“Nasıl? Kulakların da ne kadar hassas!” diye haykırdı yaşlı adam.

“Daha sağır olsalardı hakkımda daha az kötü söz işitirdim,” dedi çocuk.

“Sen ne kadar akıllısın, ahbap,” dedi gezmiş-görmüş adam, “neden bu aklını satıp bir palto almıyorsun kendine?”

“İnan olsun,” dedi çocuk, “bugün aynen dediğin gibi yaptım, aklımın karşılığında da şu gördüğün paltoyu satın aldım. Ama siz hiçbir şey almayacak mısınız? Bakın, satmaya çalıştığım şey kapı değil, kapıyı sadece eşantiyon niyeti-ne taşıyorum. Bakın şimdi, bayım,” elindeki masanın üzerine koyarak, “bu ufak kapının kamaranızın kapısı olduğunu varsayalım; şimdi,” kapıyı açar, “uyumaya gidiyorsunuz ve kapınızı arkanızdan kapatıyorsunuz – şöyle. Peki, her şey güvende mi?”

“Bana kalırsa öyle,” dedi yaşlı adam.

“Tabii ki güvende, dostum,” dedi gezmiş-görmüş adam.

“Her şey güvende. Peki şimdi, mesela sabaha karşı saat ikide, pamuk elli bir beyefendi, usul usul geliyor ve kapı kolunu yokluyor – şöyle; pamuk elli beyefendi içeri süzülüyor, ve bingo! Yumuşacık papellere uzanıyor.”

“Anladım, anladım, çocuğum,” dedi yaşlı adam; senin kibar beyefendin kibar bir hırsız, küçük kapının üzerinde de onu önleyecek bir kilit yok,” böyle diyerek düzeneğe öncekinden daha dikkatlice baktı.

“Peki şimdi,” yine beyaz dişlerini göstererek, “peki şimdi, sizin gibi yaşlı adamların da gözünden bir şey kaçmaz; ama şimdi büyük icat geliyor,” çelikten küçük bir alet çıkardı, çok basit ama zekice tasarlanmış bir şey, küçük kapının içine mandallandığında onu bir sürgü gibi koruyordu. “İşte, bakın!” aygıtı hayranlıkla bir kol mesafesinde tutarak, “işte şimdi o pamuk elli beyefendi istediği kadar gelip kapı kolu-

nu usulca yoklasın, uğraşsın dursun, beyninin de elleri gibi pamuktan olduğunu anlayana kadar. Bu seyahat kilidinden bir tane alın, bayım, sadece yirmi beş sent.”

“Vay canına,” diye haykırdı yaşlı adam, “bu matbaadan bile daha önemli bir icat. Evet, çocuğum, bir tane alıp hemen bu gece kullanacağım.”

Bozuk parayı yılların bankeri edasıyla cebe atan çocuk bu kez diğerine döndü: “Size de bir tane vereyim, bayım.”

“Kusura bakma, ahbap, ama ben bu çilingir icatlarından hiç kullanmam.”

“Çilingiri en sık çağıranlar da böyle diyenlerdir ya,” dedi çocuk, her şeyi bildiğini ima eden bir göz kırpışıyla, ki onun yaşında biri için hayli dikkate değerdi. Fakat göz kırpışını ne yaşlı adam fark etti, ne de, görünüşe bakılırsa, göz kırptığı kişi.

“Öyleyse şimdi,” dedi çocuk, tekrar yaşlı adama dönerek, “bu gece kapınızda seyahat kilidinizle kendinizi emniyette hissedeceksiniz, değil mi?”

“Herhalde öyle hissedeceğim, çocuğum.”

“Peki ya pencere?”

“Evet ya, bir de pencere var, çocuğum. Onu hiç düşünmedim. Onun da çaresine bakmalıyım.”

“Pencereyi hiç dert etmeyin,” dedi çocuk, “aslında, seyahat kilidini de boşverin (gerçi size ondan sattığım için pişman değilim), sadece bu jokerlerden bir tane alın,” pantolon askısı gibi bir nesneden bir düzine çıkarıp yaşlı adamın önünde salladı; “para kemeri, bayım, yalnızca elli sent.”

“Para kemeri mi? hiç böyle şey duymadım.”

“Cüzdan gibi bir şey,” dedi çocuk, “ama daha güvenli. Yolcular için ideal.”

“Ha, bir cüzdan demek. Pek tuhafmış bu cüzdanlar, bana kalırsa. Fazla uzun ve dar değil mi?”

“Bele sarılıyor, bayım, iç taraftan,” dedi çocuk; “kapınız

ister açık ister kilitli olsun, ister uyanık isterse koltukta horul horul uyukluyor olun, para kemeriniz üzerinizdeyse kimse sizi soyamaz.”

“Anladım, anladım. Para kemerini çalmak cidden zor. Bugün tam da Mississippi’nin yankesiciler bakımından çok fena bir nehir olduğunu söylemişlerdi. Kaça bunlar?”

“Sadece elli sent, bayım.”

“Bir tane alayım. İşte!”

“Sağ olasın. Şimdi de sana bir hediyem var,” diyerek göğsünden bir tomar ufak kâğıt çıkarıp bir tanesini yaşlı adamın önüne attı; yaşlı adam kâğıda baktı ve üzerindeki “Sahte Para Ayracı”¹⁵⁷ yazısını okudu.

“Çok yararlı bir şey,” dedi çocuk. “Yetmiş beş sentlik alış-veriş yapan bütün müşterilerime bundan veriyorum, bundan güzel armağan olmaz. Size de bir para kemeri vereyim, bayım,” dedi gezmiş-görmüş adama dönerek.

“Kusura bakma, ahbap, ama ben hiç böyle şeyler takmam, paramı cebimde taşıyım.”

“Açıktaki mal kapanındır,” dedi çocuk, “sahtesine bak hakikisini bul; Sahte Para Ayracından istemiyor musun? Yoksa rüzgar Doğu’dan mı esiyor dersin?”

“Çocuğum,” dedi yaşlı adam bir parça kaygılı bir sesle, “daha fazla uykusuz kalmamalısın, dimağına zararlı; haydi, git artık, git de uyu.”

“Yattığım yer bazılarının beyni gibi olsaydı, derhal yatmaya giderdim,” dedi çocuk, “ama tahtaların üstü çok sert, biliyor musun?”

“Git, çocuğum – git, git!”

“Evet, çocuğum evet, evet,” dedi çocuk, ve veda selamı yerine geçen bu hınzırca parodiyle nasırlı ayağını halının çiçek deseni üzerine sürttü, tıpkı Mayıs ayında yaramaz bir buza-

157 Melville’in yazdığı dönemde, tedavüldeki sahte parayı tanımlayan bu tür el ilanları periyodik olarak basılıp dağıtılmaktaydı.

ğının toynağını çayırdaki sürtmesi gibi, ardından şapkasını – yetişkin bir adamın eski kasketi olan bu şapka da üzerindeki partalların geri kalanı gibi yaşına göre çok büyüktü, gerçi bu büyümüş de küçülmüş veledin deneyimi bir yetişkinden artı kalmazdı– çıkararak arkasını döndü ve küçük bir fellah edasıyla salonu terk etti.

“Tuhaf bir çocuk,” dedi yaşlı adam, ardından bakarak. “Kimbilir annesi kimdir, böyle geç saatlere kadar dolaştığından haberi var mıdır?”

“Herhalde” diye gözlemledi diğeri, “annesinin haberi yok. Fakat hatırlarsanız, bayım, çocuk elinde kapıyla çıkageldiğinde siz bir şey söylüyordunuz.”

“Tabii ya. – Bir düşünüyem,” bir an satın aldığı şeyleri unutarak, “neydi acaba? Neden bahsediyordum? Siz hatırlıyor musunuz?”

“Tam olarak hatırlamıyorum, bayım; ama yanılmıyorsam, şöyle bir şeydi: Yaratılardan kuşku duymadığınızı umuyordunuz, çünkü bu Yaratıcı’dan kuşku duymak anlamına gelirdi.”

“Evet, öyle bir şeydi,” şimdi mekanik ve bilinçsiz bir şekilde gözü satın aldığı şeylere ilişir.

“Söyleyin, paranızı kemerinize koyacak mısınız bu gece?”

“En iyisi bu değil mi?” hafiften irkilerek. “Temkinli olmak için asla çok geç değil. Geminin her yanında ‘Yankesicilere dikkat’ yazılı.”

“Evet, bunu yazan da Sirak’ın oğlu ya da onun gibi iflah olmaz kinayecinin teki olmalı. Her neyse. Madem bunda kararlısınız, bayım, izin verin de kemeri takmanıza yardım edeyim. İkimiz birlikte sıkıca bağlayabiliriz sanırım.”

“Ah, yo yo yo!” dedi yaşlı adam, tedirgin olmuş gibi, “yo, yo, siz sakın zahmet etmeyin,” ardından, kemeri sinirli bir şekilde katlayarak, “sizin önünüzde bunu takmaya kalkışmak gibi bir nezaketsizlikte bulunmayacağım. Fakat şimdi

düşünüyorum da,” bir duraksamadan sonra yeleşinin cebinin derinliklerinden küçük bir tomar çıkarır, “şu iki banknotu dün St. Louis’de vermişlerdi. Eminim sahte falan değildir, ama biraz oyalanmak için bunları şu ayrıla karşılaştırayım. Böyle bir hediye verdiği için Tanrı razı olsun o çocuktan. Kamu hizmeti yapıyor, ufacak çocuk!”

Ayracı düzgün bir şekilde masaya yerleştirdikten sonra, bir çift suçluyu yakasından tutup mahkeme huzuruna çıkaran bir savcı edasıyla, iki banknotu ayracın karşısına yerleştirdi; böylece başlayan sorgu, gayet derin bir inceleme ile, pürdikkat, bir süre devam etti; sağ elin işaret parmağı bir avukat gibi, kuş uçurmuyor, delili, hangi tarafa ait olursa olsun, bulup ortaya seriyordu.

Onu bir süre izledikten sonra gezmiş-görmüş adam resmi bir ses tonuyla, “Evet, ne diyorsunuz, Sayın Jüri başkanı,” dedi, “suçlu mu, masum mu? – masum, öyle değil mi?”

“Bilmiyorum, bilmiyorum,” diye yanıt verdi yaşlı adam, kafası karışmış bir halde. “Dikkat edilmesi gereken o kadar çok ibare var ki, kesin bir şey söylemek güç. Mesela şu banknot,” birine dokunarak, “Vicksburg Güvence ve Sigorta Şirketi tarafından basılmış üç dolarlık bir banknot gibi görünüyor.” Şimdi, ayraca göre...”

“Ama bu örnekte ayraca ne hacet? Güvence ve Sigorta! Daha ne olsun?”

“Yok, ama ayrıla, elli tane şey saydıktan sonra diyor ki, para eğer sahiyse, kâğıdın maddesinin içine karıştırılmış, yer yer, küçük dalgalar halinde kırmızı noktalar olmalıymış; diyor ki bunlar elde ipeksi bir his bırakmalıymış, çünkü kırmızı bir ipek mendilin parçaları kâğıt teknesine karıştırılarak yapılmış – kâğıt şirketin siparişi üzerine özel olarak imal edilmiş.”

“Peki ya...”

“Durun. Sonra da diyor ki bu işarete her zaman güven ol-

maz, çünkü hakiki paralar bazen öylesine yıpranır ki kırmızı işaret silinir. Elimdeki banknotta da böyle olmuş – baksanıza ne kadar eski – veya sahte de olabilir, veya – pek iyi seçemiyorum – yoksa – aman Tanrım – ne düşüneceğimi bilmiyorum.

“Bu dedektör başınıza şimdiden nasıl da bir yığın dert açtı; inanın bana, banknot sahi; bu kadar güvensiz olmayın. Her zaman düşündüğüm şeyi kanıtlıyor bu; bugünlerde güven eksikliğinin başlıca nedeni herkesin masasında, tezgâhının üzerinde gördüğünüz bu Sahte Para Ayraçları. İnsanları işkillendiriyor, geçerli paralardan da şüphelenmelerine yol açıyor. Atın gitsin şunu, ne olur, başınıza bu kadar dert açtığı yetmez mi?”

“Hayır; dert açtığı doğru ama sanırım onu saklayacağım. – Durun şimdi, işte bir işaret daha. Diyor ki eğer para geçerliyse bir köşesinde, motifin içine gizlenmiş bir kaz resmi olmalı, küçücük, hatta neredeyse mikroskobik ebatta; ek bir önlem olarak da, tıpkı ağacın silüetine gizlenen Napoléon profili gibi, büyüteçle bakıldığında bile fark edilmiyormuş, hususi o noktaya dikkatle bakmadığınız sürece. Ama ne kadar dikkatli bakarsam bakayım göremiyorum bu kazı.”

“Kazı göremiyorsunuz, demek. Oysa ben pekâlâ görebiliyorum; hem de meşhur bir kaz bu. İşte” (uzanarak motifin içindeki bir noktayı işaret eder).

“Görmüyorum – aman Tanrım – kazı görmüyorum. Gerçek bir kaz mı?”

“Dört dörtlük bir kaz; güzel bir kaz.”

“Tanrım, tanrım, göremiyorum.”

“Öyleyse o ayrıca atın gitsin, yine söylüyorum. Sizi yalnızca körleştiriyor; görmüyor musunuz nasıl da yaban kazı avına sürükledi sizi. Banknot sahi. Ayrıca atın gitsin.”

“Yok, sandığım kadar işe yarar çıkmadı, ama şu diğer banknotu da inceleyeyim bakalım.”

“Nasıl isterseniz, ama açıkçası size daha fazla yardımcı olamayacağım, lütfen mazur görün.”

Böylece, yaşlı adam pür dikkat işine geri dönünce gezmiş-görmüş adam da onu rahatsız etmemek için okumaya kaldığı yerden devam etti. Nihayet, yaşlı adamın bu umutsuz girişimden vazgeçtiğini ve yine boş kaldığını gören gezmiş-görmüş adam ona önündeki kitap hakkında önemli bir takım meselelerden bahsetmeye başladı; ardından, daha da ciddileşerek, kocaman cildi masanın üzerinde yavaşça devirdi ve onu gemiye armağan eden vakfın yaldızlı harflerle basılmış isminden arta kalan silik yazıyı binbir güçlükle okuduktan sonra şöyle dedi: “Ah, bayım, böyle bir kitabın ortak mekânlarda bulunmasından herkesin memnun olması gerekir, ancak bir mesele var ki memnuniyetimizi kursağımızda bırakıyor. Şu cilde bakın; dışı, bagaj odasındaki eski bir valiz kadar yıpranmış; oysa içi, tomurcuk açmış bir zambak gibi bembeyaz, bakir.”

“Aynen öyle, aynen öyle,” dedi yaşlı adam üzüntüyle, bu duruma ilk kez dikkat ediyormuş gibi.

“Üstelik bu ilk kez de olmuyor,” diye devam etti öteki, “gemilerde, otellerde böyle ortak kullanıma açık İncil’leri hep gözlerim. Hepsi aşağı yukarı böyledir – dışı eski, içiyse yepyeni. Gerçi iç tazeliğini gösterir bu, ki bir hakikatin, ne kadar kadim olursa olsun, en sağlam kanıtıdır; gelgelelim, yolcu ahalisinin zihninde kitabın sahip olduğu değer hakkında pek de iyi şeyler anlatmıyor bu durum. Yanılıyor olabilirim, ama bana öyle geliyor ki yolculuk eden ahali bu kitaba daha fazla inanç besleseydi, durum bu olmazdı.”

Ayracın üzerine eğildiği zamankinden çok farklı bir ifadeyle yaşlı adam arkadaşının sözleri üzerine bir süre derin düşüncelere daldı; neden sonra başka bir âleme dalmış gibi bir bakışla şöyle dedi: “Üstelik de bu kitapta beyan edilen rehberliğe herkesten çok yolcu milletin ihtiyacı vardır.”

“Doğru, doğru,” diye düşünceli bir şekilde onayladı diğeri.

“Sanırsın ki böyle bir rehberliği arzulayacaklar, bundan memnuniyet duyacaklar,” diye devam etti yaşlı adam, galeyana gelerek, “çünkü bu vadi boyunca yolculuğumuzda, hiçbir yabani tehditten korkmamız, hiçbir vahşi tehlikeye karşı hazırlık yapmamız gerekmediğini hissetmek; gücümüzün yetmediği yerde bizi korumaya kadir ve istekli olan o Güce güvenmek, zaruri olduğu kadar da hoş bir duygudur.”

Tavrı, gezmiş-görmüş adamda bir karşılık uyandırmış olacak ki diğeri şimdi ona doğru eğilerek hüzünlü bir sesle şöyle dedi: “Yolcuların birbiriyle nadiren konuştuğu bir konudur bu ama, bayım, bu güven hissinizi bir miktar paylaştığımı size söylemekte sakınca görmüyorum. Dünya’nın pek çok yerini gezdim, hâlâ da geziyorum; gelgelelim bu ülkede, özellikle de bu civarlarda, istimbotlar ve trenler hakkında insanı bir parça tedirgin edecek hikâyeler anlatılsa da, diyebilirim ki, ne karada ne de suda asla ciddi bir huzursuzluk duymam, ara sıra geçici bir rahatsızlık hissetsem de; çünkü sizin gibi ben de, herkes üzerinde gözetimini sessizce sürdüren bir Emniyet Kurulu’nun¹⁵⁸ varlığına inanıyorum, bizim en derin uykuda olduğumuz anda gözünü dört açarak, şehirler kadar ormanları da, sokaklar kadar nehir boylarını da kateden ve görünmeden devriye gezen bir ekip. Kutsal Kitap’taki şu pasaj hiç aklımdan çıkmaz, “Yehova, sırdaşın olacak.”¹⁵⁹ Böyle bir güvene sahip olmayan yolcu, kimbilir ne sefilce endişelere kapılır; kendini korumak için aldığı tedbirler ne kadar beyhudedir, sığıdır.”

“Hakikaten öyle,” dedi yaşlı adam alçak sesle.

158 Kamu Emniyeti Kurulu, Fransız Devrimi sırasında terörü organize eden, üç koldan oluşan devlet teşkilatıydı. Robespierre’in idaresindeki ikincisi en şiddetli terör eylemlerini düzenlemişti.

159 Incil’den, “Vecizler” 3:26.

“Bir bölüm var ki,” diye devam etti diğeri, kitabı yeniden eline alarak, “tam bu dediklerimiz üzerine size okumam gerek. Fakat bu lamba, lüks lambası olduğundan, pek fersiz yanmaya başladı.”

“Hakikaten, hakikaten,” dedi yaşlı adam farklı bir tavra bürünerek, “aman Tanrım, vakit çok geç olmalı. Benim artık yatmam gerek, yatmam gerek! Bakayım,” ayağa kalkarak mahzun bir şekilde etrafa bakar, önce tabure ve koltuklara, sonra halının üzerine, “bakayım, bakayım – unuttuğum bir şey var mı – var mı? Sanki bir şey olacaktı. Bu sabah yola çıkarken oğlum –çok dikkatli adamdır– bir şey tembihlemişti. Sakın unutma demişti – ranzama gitmeden önce yapmam gereken bir şey. Ne olabilir? Emniyetle ilgili bir şey. Ah, zalvalı ihtiyar hafızam!”

“Ufak bir tahminde bulunayım, bayım. Can yeleği mi?”

“Tamam, oydu. Kamaramda mutlaka bir can yeleği buldurmamı söylemişti, bunları gemi temin ediyormuş. Ama hani? Etrafta yelek falan göremiyorum. Neye benzer ki bunlar?”

“Şunun gibi bir şey, bildiğim kadarıyla,” altında kıvrık teneke bölümüyle bir lazımlığı yukarı kaldırır; “evet, bu sanırım, bir can yeleği, çok da sağlam görünüyor, gerçi bu şeylerden pek anladığımı söyleyemem, kendim kullanmadığımdan.”

“Hakikaten, demek bu! Kimin aklına gelir? Şunun bir can yeleği olacağı? Daha demin üzerinde oturduğum tabure değil mi bu?”

“Evet. Bu da gösteriyor ki insan kendi can güvenliğini gözetmezken bile onu gözetten bir güç var. Aslına bakarsanız, burada gördüğünüz taburelerin herhangi biri, bayım, suyun yüzünde kalmanızı sağlar, olur da gemi bir burna çarpıp karanlıktaki batarsa. Ama madem odanızda bir tane bulunsun istiyorsunuz, lütfen bunu alın,” oturağı uzatır. “Bunu tav-

siye edebilirim sanırım; teneke kısmı,” parmak eklemleriyle vurarak, “çok mükemmel görünüyor – bomboş bir ses çıkarıyor.”

“Yeterince düzgün mü dersiniz?” Sonra endişeyle gözlüklerini takarak iyice yakından bakar – “iyi kaynak yapılmış mı? Su sızdırmaz değil mi?”

“Öyle görünüyor; yine de, dediğim gibi, daha önce hiç bu tür bir şey kullanmadım. Yine de, geminin batması durumunda, sivri uçlu tahtalara çarpma ihtimali hariç, bu taburenin özel bir emniyet sağlayacağına güvenebilirsiniz.”

“O halde iyi geceler, iyi geceler; her ikimiz de Tanrı’ya emanet olalım.”

“Bundan kuşkunuz olmasın,” elinde para kemeri, koltuğunun altında tabure ile dikelen yaşlı adamı sevecen bir bakışla süzer, “bundan kuşkunuz olmasın, çünkü insana olduğu gibi, Tanrı’ya da, siz de ben de, eşit ölçüde güveniyoruz. Fakat Tanrı esirgesin, karanlıkta kalmak üzereyiz. Pöf! Üstelik de ne koku.”

“Ah, önümü göremiyorum,” diye haykırdı yaşlı adam, gözlerini kısarak, “kamaram ne tarafta kalıyor?”

“Benim gözlerim karanlıktan etkilenmez, size yolu göstereceğim, ama önce, ciğerlerimizin selameti için, şu lambayı söndüreyim.”

Bir an sonra, iyice cılızlaşan ışık söndü, ardından boynuzla süslü sunağın cılız alevleri ve cüppeli adamın alnını çevreleyen cılız hale de; böylece ortalığı kaplayan karanlıkta, gezmiş-görmüş adam, yaşlı adama nazikçe yol gösterdi. Bu mas-keli geçit daha kimbilir nelere vesile olacak.

SONSÖZ
**YAPIBOZUMCU VE SİYASETÇİ:
MELVILLE'İN SAĞLAM ADAM'I**
HENRY S. SUSSMAN

1.

Sağlam Adam'da işaretlerin, bildirilerin ve fikirlerin ne denli gerilimle sorgulandığını düşünecek olursak, bölüm isimlerini tarif edildiği gibi oldukları için takdir etmemiz gerekir. Örneğin ilk bölüm tam da gerçekleşen olayları bize tarif eder: "Dilsizin biri istimbota biniyor." Tarafsızlık hissi uyandıran krem renkler giymiş, kürk şapkasıyla bize sahtekârlığı çağrıştıran bir adam,¹ yılı belli olmayan bir 1 Nisan sabahında bir Mississippi istimbotuna biner. Sessizliği yüzünden yazarlık mesleğinden olması şart olan bu karakter, tüm romanı işgal edecek bir yorumlama krizini başlatan kişi olur: Kara tahtaya tek bir cümle yazarak. Başta bu sözün, yazarın kişi gibi "eşine az rastlanır türden saf bir görünümü" olduğu hükmüne varılır. Bir denklemin biçimine, bir beylik lafın kesinliğine ve sonsuz bir gerçeğin sağlamlığına sahiptir: "Merhamet, aklına hiçbir kötülük getirmez." Metin, bu beyanın tahtaya gelişigüzel geçirilmesi ve ar-

1 Yün ve yün kırkma anlamlarına gelen "fleece", İngilizcede dolandırmak, soy-mak anlamlarına da gelir. Aynı kürkünü kaybeden bir koyunun doğa şartlarına karşı korunmasız kalması gibi – ç.n.

kasından dilsiz merhamet hakkında diğer hükümlerini yazdıran anlaşmazlık üzerinden aynı tüm cümle değişikliklerinde yerini terk etmeyen "merhamet" sözcüğüne benzetebileceğimiz bir hikâye çekirdeğini bize sunar. Ve bu hikâyede, aynı dilsizinkiler kadar çürütülemez olan beyanlar da yorumlama mecburiyetinde bırakılan bir kalabalık karşısında yapılır. Yorumlamaya *mecburdurlar*, çünkü bu ifadeler, romandaki ilk örnekte gizli olan olumsuz kuruluma rağmen bir zarureti, bir eylem çağrısını barındırmaktadırlar. Bir dizi sahtekârlık sahnesinin de kanıtlayacağı gibi, "Merhamet, aklına hiçbir kötülük getirmez" sözüyle kastedilen, "sizden bağış yapmanızı isteyen kurumlara katkıda bulunun"dur. Dilsizin daha ilk yazdığı cümlelerin ufak bir toplumsal anlaşmazlık uyandırması yerindedir; çünkü roman boyunca süren sözkonusu sorunlardan bir tanesi kamusal ya da siyasi dilin içinde bulunduğu durumdur. Aynı derecede oldu bittici ve ahlâkçı ifadeler, çeşitli karakterlerin yardımseverlik ya da iyilikseverlik kisvesi altında kendilerini dinleyenleri eyleme davet etmesi amacıyla kullanılacaktır. Bu kelimelere hedef olan dinleyiciler ikna olabilir ya da yüzleşmeler iyice kördüğüm haline gelmeye başladıktan sonra karşı koyabilirler. Halka yönelik bir bildirinin anlaşılamayan tarafları, daha romanın ilk sayfalarında kesin bir şekilde çizilmiştir. Bir tarafta tarafsız hükümlerle örtbas edilen bir eyleme teşvik varken, diğer taraftakiler eylemi reddederler. Bir yanda inanca, art niyet aramadan okumaya ve sözcükleri sözlük anlamıyla kabul etmeye çağrı yapılırken, diğer yandakiler çağrının temelindeki iddiaları şüpheli bir şekilde geri çevirirler. Romanda birbirini izleyen vurguncuların yanında sayısı onlara ulaşmasa da en az onlar kadar azimli bir dizi kötümseri de görürüz. Roman her ne kadar dramatik durumları süslese ve ilgilediği konulardan yer yer sapsa da, bu çözümsüzlüklerin altında her zaman bir ikna teşebbüsü, dil ile eylem arasındaki uçurumu ölçme girişimi bulunur.

Dilsiz, ilk kurduğu ve paradigmatik hale gelen cümleye topluluğun karşı koyması yüzünden başlangıçtaki beyanına bir dizi dü-

zeltme yapmaya koyulur. Merhamet "uzun süre acı çeker de yine iyilikle mukabele eder", "her şeye katlanır", "her şeye inanır" ve "asla mağlup olmaz". Çelişkili bir biçimde, değişikliğe veya düzeltmeye uğradığında merhamet hep kapsayıcı ve katlanıcıdır. Merhamet, bir ideal olarak idealin evrenselliğinin ve sonsuzluğunun bir yansımasıdır. Gene çelişkili bir biçimde, ideali ağzına alan kimse aynı zamanda onu göreceli hale getiren, kara tahtada yapılan değişiklikleri kaleme alan ve dilin menkul değerler borsasındaki iniş çıkışlarını fark eden kişidir. Dilsizin peşinden giden tüm vurguncular doğrusu benzer bir çelişkili konumu işgal ederler. Dilin aldatıcı ve hayali olasılıklarını kuşanan bu otoriter iktidar sahipleri, toplumun kamusal ve entelektüel düzenine de yön verirler. Hayali ve eleştirel yeterliğe sahip olan karakterler bu özelliklerini inkâr eder ve hatta kamuya tehdit oluşturdukları gerekçesiyle diğerlerinde var olduğunu ilan ederler. Düzenin ve iktidarın en şaşmaz destekçileri eleştirel becerilerini uygulayan, fakat insan içindeyken inkâr edenlerdir. *Sağlam Adam* eylemle son bulan, bu sebepten esasen indirgemeci olan siyasi dil ile, bir şeyi idealleştirmekle cevherini yakalamak arasındaki gelgitleri sonsuz olan eleştirel dil arasındaki ilişki üzerine uzun bir denemedir.

Sağlam Adam, Hegel'in *Fenomenoloji*'sine borçlu olan ansiklopedik romanlar gibi sistematik bir şekilde yazılmıştır. Ideale, onun mecburiyetlerine ve bir o kadar da beyhudeliğine dönük olmakla kalmaz; dilsizin sahneyi terk etmesinin ardından ortaya çıkan ve sonra kaybolan vurguncular da toplumsal düzeni oluşturan hayati alt sistemlerin temsilcileridir: ticaret, tıp, hayırseverlik, ilahiyat ve yüksek öğrenim. Roman toplumsal bir mikrokozmosu barındırmakla kalmaz, felsefi bir düzenin işleyişini de izler. Romanın ilk yarısında meydana gelen bir dizi münferit olay sona erdiğinde ve yerini "gezmiş-görmüş adam" olarak bilinen karakterin, yani evrensel adamın, tüm başarısızlığına rağmen çok daha rizikolu dolandırıcılık teşebbüslerine bıraktığında, roman ileri düzeyde bir umumiyet havasına kendini kaptırır. Ancak göndergeselliği ve kavramsal-

liğı kapsamadaki becerisiyle göze çarpan romanda karşımıza çıkıp duran acayip yanlış kullanımlar ve dil oyunları sistemlerin yetersizliğine ve bir şeyi barındırmak için yüzeysel bir çaba olduğuna dair tepkinin gerekçesizliğine işaret eder gibidir.

Istimbotun dahili teşkilatında romanın ikna teşebbüsleri için mekân olarak seçilmiş yer bir yazı masasıdır: "Latif gezinti terasları, kemerli salonlar, uzun güverteler, güneşli balkonlar, gizli geçitler, balayı odaları, güvercin yuvası gibi sayısız kamara ve bir yazı masasının gizli bölmelerini andıran gözden ırak kuytu köşeleri (...)" En masumundan en güvenilmezine faaliyetleri barındırması için özenle birbirinden ayrılmış alanlarıyla bu yazı masası, kollarını kendine kattıkça büyüyen bir nehrin üzerinde yüzmektedir. Yolculuk faaliyetinin kendisi de özümseme ve değiş tokuşlarla anlatılır:

Bin iki yüz millik güzergâhı, elmalardan portakallara, iklimlerden iklimlere uzansa da, koskoca Sadakat, sıradan, küçük bir feribotun yaptığı gibi sağlı sollu, her iskelede inenlerin yerine yeni yolcular alır; böylelikle, her daim yabancılarla dolu olmakla birlikte, bunların arasına hiç durmadan, bir bakıma daha da yabancı yabancıları katar veya birini diğeriyle takas eder (...)

İdeal olanı yeryüzünden silmekle meşgul bir işletmenin hareketlerinin uzak iklimleri ve coğrafi bölgeleri bir araya getiriyor olması yerindedir. Kandırma faaliyeti ince ayrımlar yapılacak bir yer değildir. Bu sebepten romanın sembolizminde zıt kutuplar iç içe girer. Doğu, Batı'nın üzerine yerleştirilebilir; siyah ile beyaz arasındaki farksa hiç belirgin değildir.

Kendine kattığı kollarıyla genişlemekte olan nehir gibi, istimbot da giderek daha da acayipleşen birçok yolcu almaya başlar; her biri Fransızcadaki *étranger* anlamıyla birbirine yabancıdır. Farklı yabancı çeşitlerini derleyen bir katalog, ikinci bölümü doldurur. Ama bu seyahatin, nehrin ve yolcuların sürekli devirdaiminin oluşturduğu asimilasyon faaliyeti, çeşitlilikten daha önemlidir. Düz anlamıyla buna Amerikalı nüfusun asimilasyonu denebilir. Melville,

üçkâğıtçılığı tebeşirle yazıldığı için kolaylıkla değiştirilebilen bir dile bağdaştırarak metne takdim etmesinin ardından, ikinci bölümü bu oyunun her şeyi kapsayabilme ve önündeki her şeyi asimile edebilme özelliğini dile getirmekle geçirir. Istimbotun "hercai bir meclis, insan denen o göçmen canlının binbir çeşidinin her birini bir araya getiren bir Anarcharsis Clooths meclisi"nde seyahat etmesi gibi, üçkâğıtçılık da tüm bireyleri ya vurguncu ya da av olarak kendi bünyesine katacaktır. Varlıklı dul kadınlara, üniversite öğrencilerine ve rakun derisi kasket takan maceraperestlere hitap edecektir. Ağız laf yapan işadamlarını ve meteliksiz delikanlıları bu uğurda kullanacaktır.

Istimbotun adı Fidèle yani Sadakat'tır; gemi her ne kadar yönünü değiştirse de yönü ebediyen hem Kuzey Yıldızı, hem de *sağlamlığın* merkez noktası olan *fides*'e çevrilmiştir. Çeşitli vurguncular, etraflarındakileri eyleme çağırdıkları sırada çeşitli, rengarenk ideallere başvururlar. Kurulan tezgâhla başvuru alan ideal arasında üstünkörü bir benzerlik bulunabilir. Kendi yaptığı ilaçlarla her türlü hastalığa tedavi dağıtan şifa doktoru, örneğin, doğanın erdemlerini saymakla bitiremezken, "püsküllü bir seyahat takkesi takmış", Kara Şelale Kömür Şirketi'nin temsilciliğini yapan adam ise ticarette güvenilirliğin önemini altını çizecektir. Ancak romanın bir üst-ideali, avların tüm bu çağrılara verdikleri yanıtı yön veren bir ideal varsa eğer, o da güvenilirliğin kendisidir. Mesleği "felsefi istihbarat" olarak tarif edilen köle tüccarı güvenilirliği en geniş bağlamına oturtur: "Güven her tür ticari alışverişin vazgeçilmez temelidir. O olmazsa, insanın insanla alışverişi de ülkeler arasındaki alışveriş de bir saat gibi tekler ve durur." Bir av *güvenir* ise (geçişsiz fiil) kendisinden isteneni ne olursa olsun yerine getirir: Bu ister bir hayır kurumuna bağış yapmak, ister hisse ya da ilaç almak, ister bir armağan almak olsun. Güveni toplumsal düzenin vazgeçilmez temeli olarak kabul eden vurguncuların tamamı o dilsiz yazıcıdan türemiştir; ellerindeki talimatları donuk ve kayıtsız dinleyicileri utandırmak için kullanırlar. Her yere uzanan Mississippi'de, farklı yazar-

ların metinleriyle halka tesir etmeye çalıştığı bir gemi ilerlemektedir. Yazarlar ile okurlar arasındaki stilize edilmiş etkileşim de yalnız oyuncularını değil, bu değiş-tokuşlar sırasında kullanılan tüm terimleri de kapsamaya başlar. Bu oyunun tüm turlarında rastlanabilen fikir, yani güven üst-ideali ya da bu sözcüğün kelime anlamıyla kabul edilişi, romandaki kurgu yazarları tarafından başvuru ve içi boşaltılan tüm diğer ideal yapıları da içine alır. "Batının o canı tez ve birleştirici ruhu hüküm sürüyordu burada, birbirine en uzak ve tezat bölgelerin ırmaklarını hasbelkader bir araya toplayıp kendinden emin tek bir kozmopolit akıntıya katıp götüren Mississippi misali."

2.

Sağlam Adam'ın mevcut okuması, H. Bruce Franklin'in yayımladığı edisyonda ifade ettiği yapısal izleği büyük ölçüde takip etmektedir. Bu izleğe göre roman iki yarıya ayrılmıştır: olayların meydana geldiği, yılı belli olmayan 1 Nisan'ın gündüz ve gece saatlerine. Metin kırk beş bölüme ayrılmıştır. Alacakaranlık XXIII. Bölüm'ün başında gerçekleşir.

Sağlam Adam da bu sayede, metinde var olan ironinin negatif potansiyelini kendine karşı kullandığı edebiyat eserleri birikimine dahil olur. *Faust*'ta ve *Ulysses*'de olduğu gibi, eserin zamansal çerçevesindeki gece saatleri önceden, sözde sağduyunun hüküm sürdüğü şartlarda belirlenmiş olan kararların gecesidir. İlk kısımda bazen rastgele ve mekanik bir şekilde dizilmiş gibi gelen örüntülerin ikinci yarıda karartıcı ve kesin bir şekilde ihlali romanın, dilin kendine yönelttiği yapıbozumcu cevherini devreye sokmasıyla romanın ironisinin doruğa ulaştığı nokta haline gelir. Her ne kadar imha edileceklerini bilsek de, şimdilik romanın ilk yarısında belirginleştirilen mekanizmaları tarif etmek durumundayız. Çünkü üçkâğıtçılığın kurallarını oluşturan ve böyle bir matrisin ürettiği çeşitlemelere imkân veren de bu tip kasti örüntülerdir.

Dilsizin sahneye girişinden yola çıkarak, iki bölüm sonra dilenci Siyah Guinea'ye niçin hem şefkatle, hem de şüpheyile yaklaşanların bulunduğunu anlamak zor değildir. Şefkatle yaklaşanlar arasında iki rahip ve bir de taşralı tüccar bulunur ki, bu tüccar roman da tongaya düşen ilk kişi olacaktır. Siyah Guinea'nin dürüstlüğüne dair şüphelerde önemli olan dile getirilmiş olmaları değil, bu şüphelerin bir kefil araştırmasına yol açmasıdır.

Bir Episkopal rahip, "Peki senin lehinde tanıklık edecek kimin kimsen de mi yok?" diye sorar. Siyah Guinea bir kefil listesi çıkarır, üstelik bu liste romanda bulunan neredeyse tüm üçkâğıtçıların ve daha fazlasının ismini içerecek kadar da geniştir. Üç bölüm sonra Episkopal rahip, Siyah Guinea'nin bahsettikleri arasından "gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi"yi bulmayı başardığında, bu karakter Siyah Guinea'nin kimsesizliğini doğrulamakla kalmaz, bu durumdan şikâyet de eder. Bu olay, üçkâğıtçıların birbirlerine iddialarını doğrulayarak yardımda bulunduğu pek çok örneğin ilkidir. Bahsedilen örnekte olduğu biçimde geriye dönük olabildiği gibi, cimri bir hasta ihtiyarın yanına giden Kara Şelale Kömür Şirketi'nin temsilcisinin şifacı doktorun olmayışından yakınması gibi ileriye dönük de olabilir. (Şifacı doktor daha sonra ortaya çıkar ve başının etini yediği cimriye nihayet Her Derde Deva Balzamik Canlandırıcısı'nı satar.) Günümüz Amerikası'nda televizyon reklamlarında yer alan, ürkütücü derecede birbirine benzeyen oyuncular gibi, üçkâğıtçılar da kendi kendini doğrulayan hayali bir ütopya müşterek olarak katkıda bulunurlar. Üçkâğıtçıların kişilerarası bir kefillik sistemi vardır. Bir üçkâğıtçının uyandırdığı şüpheler, daha sağlam görünen bir başkası tarafından "düzeltinceye" kadar bir kefillik zincirine gönderilebilir. Bir üçkâğıtçının iddialarının başlattığı yorum krizi, yorumlama enerjisi dağılarak toplum nezdinde yüzeysel bir mesele ya da anekdota dönüşünceye kadar aynı ağda başka bir yere gönderilebilir. Böylece "iyi niyetli tüccar" olarak bilinen av, bir başka üçkâğıtçı olan "gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi"den önceki üçkâğıtçılardan "karalar bağlamış adam" hakkında kulak mi-

safiri olduğu acıklı bir hikâyeyi tartışmaya açar. Hikâye bu ilk talih-siz adamın toprak yiyen tuhaf karısı Goneril'in nasıl yasaları ona karşı kullandığı ve Mississippi'de başıboş gezmesine neden olduğu hakkındadır. Goneril'in alakasız ismini aldığı *Kral Lear*'a hâkim kız çocuğun nankörlüğü konusu, burada hem başka adamlara bahşettiği "gizemli dokunuşlar" ve çocuklarının vesayetini gaspetmek için kullandığı hukuki hinlikler ile, evliliğe ihanete dönüşür. Goneril'in hikâyesini "iyi niyetli tüccar"ın eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutmasını isteyen diğeri bir üçkâğıtçı, "seyahat kasketi takmış adam", iyi niyetli tüccarın *kendi* niyetine duyduğu şüpheyi saptırmış olur. Goneril'in önemsiz hikâyesi de üç üçkâğıtçının birbirlerini teyit ederek birbirlerine bağlanmasını sağlar ve sonu gelmeyecekmiş gibi duran bir yorum silsilesiyle şüpheleri sona erdirir. Birbirlerine yaptıkları göndermelerle "sağlam adam"lar dışı kapalı bir kurgusal alanda, güvenilirlik üst-idealine bağlı ütöpik bir "ayrı dünya"da ortaklaşa kurgu üretirler. Bu oyunun belli katılımcılarından, konulardan ve sonuçlardan bağımsız, kendine ait bir ivmesi, bir mekanizması vardır.

Romanın ilk yarısında dolandırıcılık sahneleri sulu güldürülerin abartılı hareketleri gibi hızla birbirini izler. Siyah Guinea'nin kefil kataloğundan romanın gündüz saatlerini dolduran, her biri farklı bir süre boyunca sahnede kalan beş üçkâğıtçı çıkar. Bu karakterlerden her birinin kendine özgü bir "ayırıcı niteliği" vardır; bir ilgi alanını temsil eder, ona uygun metaforlar ve konular seçer, tipik manevralara veya numaralara başvururlar. Dolandırma sahnelerinin birbirini tekrar eden yapısından ve üçkâğıtçıların ortak referanslılığından varılacak olan hareket bir makineye aittir: sermaye makinesiyle iç içe geçmiş bir dil makinesi. Bir dil makinesidir, çünkü kurgulama faaliyetinin hammaddesi sözcükler, özellikle de retorik kendisidir. Bir sermaye makinesidir, çünkü para veya maddelerin tek taraflı el değiştirmesini sağlayan bir daimi takas faaliyetinden beslenmektedir. "Gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi"nin uydurduğu merhamet ticaretinin uluslararası boyutlara taşındı-

ğı manzaranın da açıkça gösterdiği gibi, romanın bir araya getirdiği sermaye makinesi sonsuz bir biriktirme mantığıyla işlemektedir. Romanın ilk yarısında üçkâğıtçıların ortak referanslılığı, girdileri sözcüklerle yapılan ve ürünü para olan bu makineyi yedek parçaları olan bir makine haline getirir – montaj hattında üretilmiş, yenden üretim çağına ait bir eserdir. Bu yüzden şifacı doktorun doğaya dair iddialarını çürüttükten sonra felsefi istihbarat memurunun benzetmelerine kanan –ve köle satın alan– Missourili bekârın bir teknokrat olması tesadüfi değildir. “Beni makineler paklar,” der.

Roman, dolandırıcılık sahnelerinden mürekkep olması açısından bir dizi Wittgensteinvari dil oyunu olarak tarif edilebilir. Her zaman üçkâğıtçının yırtıcı bir hayvan gibi avını aramasına indirgenebilir olsa da, romanın ilk yarısındaki dolandırıcılık sahneleri karmaşıklık ve kararlılık seviyeleri, hepsinden önce de üçkâğıtçılara açık olan geniş manevra seçeneklerine göre değişim gösterir. Üniversite öğrencisiyle ilk karşılaşmamızda, “karalar bağlamış adam” tarafından maruz bırakıldığı laf kalabalığı karşısında dili tutulmuştur. “Vazgeç Tacitus’tan” diyen bu adamın, hem kitabını hem de sessizliğini bir kenara bırakmasını söylemesi karşısında bu üniversiteli daha da çaresizleşir. Üçkâğıtçının Tacitus yerine Akenside’ı okuma tavsiyesi, *Tarih’in* temsil ettiği tarihsel bilinci bastırmak ve *Hayalgücünün Nimetleri*’ni dolduran insani ideallere dair ağdalı yüceltmelerle örtbas etmeye dayalı bir taleptir. Dolayısıyla “karalar bağlamış adam” talebine tipik Amerikalı tarihsizciliği, emsalle lekelenmesine lüzum olmayan devamlı bir yeni olma haline dair inanç da dahil olur. Tarih zamana uyacak şekilde yenilenemiyorsa, gözden çıkarılabilir.

Bunun gibi yalın sahneleri çeşitli etkenler karmaşık hale getirebilir. Örneğin çürütücüler, bu sahnelerin makul yapısını oluştururlar. Bir çürütücü her ne kadar üçkâğıtçının konuşmasına engel olsa da, çürütücünün söylediklerini doğrulamak üçkâğıtçının iddiasının aslını öğrenmek kadar zor bir yorumlama problemi haline gelir. Romanın ilk yarısında örnek olduğunu söyleyebileceğimiz çürütücü, şifacı doktorla yüz yüze gelen “paralı asker”dir. Thomas Fry

adındaki bu topal adamın otobiyografik hikâyesi, "Herkese güveniyorum," diye haykıran ve kendini "Mutlu Adam – yahut Mutlu Kırık-Çıkıkçı" olarak tasvir eden şifacı doktorun katıksız iyimserliğiyle doğrudan doğruya çelişmektedir. Goneril sahnesinde olduğu gibi bu hikâye de yasaların her zaman adaleti sağlamadığını göstermek içindir. Fry'ın talihi, demircilik yaptığı yıllarda, arbede sırasında bir kaldırım ustasını öldüren bir beyefendinin aleyhinde ifade verdikten sonra tersine döner. Alt sınıf mensubu olması sebebiyle yargı sisteminin "yaktığı" adam elbette Fry olur. Beyefendi serbest kalırken o hapsi boylar. Suçu ise: "Diyorum ya, hiç arkadaşım yoktu. Cinayetten bile beter bir suç, biraz sonra göreceğin gibi." Arkadaşlık burada sözünü geçirmek ve yakını olmak gibi kaba anlamlar taşısa da, romanın ikinci yarısında güvenilirlik ideolojisinin temeli haline gelecektir.

Thomas Fry'ın bahtı daha da kararır. Yaşadığı deneyim yalnız şifacı doktorun hikâyesinin değil, şu ana kadarki tüm üçkâğıtçıların dile getirdiği ideallerin içinin ne kadar boş olduğunun canlı bir örneğidir. Arkadaşlık insanın başkalarına olan sevgisi değil, yakın kazanmaktır. Adalet, bulunduğu sınıfa bağlıdır. Şifacı doktorun bu hikâyeye verdiği cevap ona uygundur: "Buna inanmam mümkün değil" – dil ve retoriğin çimentosu olan idealin sahip olduğu noksanlardan bihaber olduğunu ifade eden bir cümle.

Ancak hikâyenin –idealin bazı türlerinin çürütülmesi diyebileceğimiz– son sürprizi kapıdadır. Toplumsal düzenin zaruri gördüğü iyimserliği şüpheciliğiyle tahrip eden Thomas Fry da bir üçkâğıtçıdır; ufak tefek işler yapar ama gene de "epey yüklü bir hasat" toplar. En kapsamlı "sağlamlık" dalaveresinde, üçkâğıtçıların iddialarına karşı gelen çürütücüler de üçkâğıtçı çıkarlar; aynı sözüne en güven olmayan konuşmacıların en dar görüşlü fikirleri dile getirmeleri gibi. Bu dalavere zamansal olarak üçkâğıtçıların ortak referanslılığını kapsamakla da kalmaz: Bir sahnenin barındırdığı roller de birbiriyle yer değiştirebilir. İçerdiği karakterler büyük bir akışkanlıkla rol değiştirir – ya da sistem rollerini değiştirmelerini ge-

rektir. Görgü tanıkları da üçkâğıtçılar tarafından örnek kerizler olarak kullanılabilir. Yürekli çürütücüler üçkâğıtçı ya da keriz çıkabilir. Üçkâğıtçılar ise mantıksız bir şekilde "Polyanna" olabilir. Bu yüzden Siyah Guinea'yi savunan rahiplerden olan Metodist vaiz –ki kimin tarafında olduğunu asla anlayamayız– üçkâğıtçıların safını benimser. Gümrük muhafaza memurunu önce utandırır, sonra da bağış vermeye zorlar. Bu tip göreceli, duruma bağlı roller, bir meseleden veya toplumsal bağlamdan diğerine düzenli bir şekilde geçen bir üçkâğıt operasyonuna son derece uygundur.

Romanın ilk yarısında üçkâğıtçıların sahip olduğu çeşitliliğin en iyi ölçüsü, üçkâğıtçıların emrinde olan sayısız manevra olacaktır. Bunlar pervasız kandırma ve utandırma hamlelerinden son derece ince gösterilere kadar değişir. Geleneksel manevralar arasında şunlar bulunur: eşyalara para ödemeyi reddetmek, diğer üçkâğıtçılara gizlemeden bağışta bulunarak bir hayırseverlik örneği oluşturmak, teşebbüslerini sert bir şekilde eleştirmek ve avları böyle şüpheleri düşünmezlerken "vazgeçer" gibi yapmak. Numaralarının başarısız olacağını gören üçkâğıtçılar, hatalarını kenara bırakmakta ve kendilerine karşı koyanlara dayanmakta hayli beceriklidirler. Şifacı doktor ağzından kaçırıldığı –ilacını sattığı cimri ihtiyarın fazla yaşamayacağına dair– temenniyi bu ilacın başka yerde zor bulunacağına dair bir uyarıya dönüştürür. Missouri bekârın "boşluğuna inen ani bir darbe"siyle sendeleyeni aynı üçkâğıtçı ne-redeyse ara vermeden tekrar "doğrulur". Bununla da hangi tutarlılık kriterine başvurulursa başvurulsun, bu ideolojide tüm farklılıkların düzeltilebilir ya da yeniden yönlendirilebilir olduğunu gösterir.

Romanın ilk yarısında üçkâğıtçıların çabalarının meyvesi, dalaverelerin dalaveresi, Missouri bekârın karşı koyması üzerine şifacı doktorun çürütücüsünü tüm üçkâğıtçıların başvurduğu dil numaralarını kullanmakla suçlamasıyla meydana gelir. "Evet," der şifacı doktor, "sanırım şimdi sizi anlıyorum, bayım. Sizi ciddiye almakla ne kadar aptalca davrandım, üstelik de doğaya hiç güvenmemek gibi mahsustan söylediğiniz sözleri. Aslında siz de benim kadar

güveniyorsunuz.” Şifacı doktor doğaya naifçe beslediği saygıyı ifade ederken, muhatabı Missourili bekâra kendi şakacılığını yükler, ki aslında bu adamın düz mantığı da ismiyle müsemmadır: “Bana derler Zift; dediğimden dönmem.”

Romanın ilk yarısı, hızla birbirini izleyen sahneleri, üçkâğıtçıları belirli odakların temsilcileri haline getiren işbölümü ve üçkâğıtçıya göre değişen meseleleriyle kıyaslamaları ve bu kıyaslamaların ortaya çıkardığı türden yapısal analizi davet eder. Siyah Guinea’den sonra sırayla “karalar bağlamış adam”, Seminole Dul ve Yetimler Sığınma Evi’ni temsil eden “gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi”, Kara Şelale Kömür Şirketi’nin temsilcisi olan “püsküllü bir seyahat takkesi takmış” adam, şifacı doktor ve köle tüccarı olan felsefi istihbarat memuruyla tanışırız. “Karalar bağlamış adam”ın temsil ettiği en yüce mesele paraya olan arzusu olsa da, tarihsizciliği ve anti-entelektüalizmi kendisinden sonra gelen tüm üçkâğıtçıların iddialarının temelini oluşturacaktır. “Gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi” ise “hayırseverliğin bütün dallarında” varlığı temsil eder. Hayırseverlik idealini evanjelizm retoriğiyle ilerleterek, evrensel bir zekat sistemiyle zenginleşen dünya çapında bir sosyal kurum hayal eder. Bu kozmik bağış toplayıcı için hayırseverlik ne ise, Kara Şelale Kömür Şirketi’nin temsilcisi için de ticarete güvenilirlik odur; “güven sarsıcıların, bu karamsar borsa filozoflarının” hakkında demediğini bırakmaz:

Tabii ya, riyakârların en acayibidir bu düzenbazlar: Riyakârlıkları tersine işler bunların, şeyleri olduğundan parlak göstermek yerine, karanlık gösterirler; ortada karamsarlığa gerek yokken, uydurmaca bir karamsarlıktan beslenir ruhları; şeytani bir buhran yaratma sanatının ustalarıdır bunlar; bu sahte Yeremya’lar; matem günü bittiğinde, dilencilerin arasına karışan sahte Lazarus’lar gibi, geri dönüp, yalandan bir başağrsı karşılığında elde ettiklerini kutlayan düzmece Heraklitos’lardır bu alçak düzenbazlar!

Amerika konusunda kendinden emin olan bu karakter, güvenilirlik ideolojisinin refah halini iki riyakârlıkla ifade eden zıttının iktisadi buhran olduğunu, ya da bir başka bağlama tercüme etmek gerekirse, var olmayan bir hasarın meydana geldiğini iddia eden *hypochondriasis* ["hastalık hastalığı" – ç.n.] olduğunu fark eder. Üst pasajdaki "sahte Yeremya'lar" gibi hastalık hastaları, ya da romanın en dili uzun çürütücülerinden olan alacakaranlık devi, üçkâğıtçının her derde deva ilacı gördüğü yerde kötülüğü tesbit ederler. Şifacı doktor içinse tabiata duyduğu güven, her türlü dünyevi derde devadır. "Güvenin bana, doğa sağlıktır, çünkü sağlık iyidir ve doğadan asla kötülük gelmez. Hata nedir bilmez doğa. Doğayı için, iyileşirsiniz." Wordsworth'ü kendine göre uyarlaması ve yamultması ile ("Doğa kendisini en çok istismar edenlere düzenli aralıklarla yarar sağlamaktan memnuniyet duyar") şifacı doktor, güvenilirlik ideolojisinin Romantik kanunlara duyduğu doğal yakınlığı bütünüyle gösterir.

Ne olduğu diğer üçkâğıtçıların pazarladığı "her derde deva"lar kadar belli olmasa da, felsefi istihbarat memurunun sunduğu ideal en geniş felsefi faaliyet alanına sahiptir. Sattığı kölelerin kalitesine güvence vermek için kimi zaman dile getirdiği, kimi zaman geri aldığı "analoji öğretisi" somut düşüncenin bir örneğidir; köle pazarında ve tüccarın çocukta mevcut olan bedensel özelliklerde gelecekte bir köle olarak sahip olacağı üstünlüğü iddia etmesinde pratik uygulama imkânlarını gösterir. Böyle bir iddianın bir analoji üzerinden "fiziksel alandan ahlâki alana doğru", bedensel özelliklerden kapsamlı bir üstünlüğe doğru ilerlemesi gerekir. Bu çeşit bir tartışmada, bedensel özelliğin tam anlamıyla güvenilir ve istikrarlı bir işaret olarak işlevini yerine getirmesi gerekir. Üçkâğıtçı çocuğun cinsel organına odaklanarak, temsil ettiği "beklenti"nin altını çizer:

Çocuk-adam her ne kadar küçük olsa da, yalnızca bu özelliklerle sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda –burada bitkiler âlemi

mecazımız devreye giriyor– zambağın tomurcuğu gibi, başka özelliklerin de gizli ipuçlarını barındırır...

(...) Çocuk-adamın, sakaldan yana kelli-felli bir adamınkinden hiç de arta kalmayacak, müstakbel bir eklentiye sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Peki bu şahane sakal için, cömert bir öngörüyle, çocuk-adamı, daha beşikten, takdir etmemiz gerekmez mi?

Diğer yandan da, köle tacirliğinin gerekli kıldığı bu bütünleyici tavır yüzünden, felsefi istihbarat memurunun saf fallosantrizmin değerini düşürmesi icap eder. Zira tüccar sorunsuz bir şekilde çocuktan adama ve bedensel olandan ahlâki olana ilerlemesi gerekirken, genç bir kölenin sahip olduğu "kusurlar"ın yetişkinliğe kadar sürmesinin gerekmediğini ifade etmeye mecburdur. Bu sebeptendir ki, analogik düşüncenin sorgulanması –Wordsworth'ün çocuğun "yetişkinin babası" olduğuna dair vecizesini reddetmesi– felsefi istihbarat memurunun tavrı için en az somut düşüncenin saydam olan örneği kadar önemlidir. Bu yüzden de dile olan tutumu çifte bir açmaz içindedir. Kendi dil kullanımında, satış konuşmasını formüllendirmek üzere varsayması gereken nedensellik ve göndergesellik fikrine uymaz. Gayet tipik bir biçimde, bu karakter temsil ettiği idealin –temsili bir dil fikrinin– uygulamaya koyduğu gibi içini boşaltır. Tüccarın felsefi unvanı ve ortaya koyduğu problemin felsefi niteliği, romanın eleştirel beceri ile siyasi baskı arasındaki işbirliğini en dolaysız ifade ettiği noktalarından bir tanesidir.

Romanın ilk yarısı, metafiziksel bir yapının –yani idealin– dilsel bir yapı –yani uçkâğıtçılık– ile birlikte bir dizi mekân ve karakterden geçtiği ve bu sırada ayrı temaları ve çeşitlemeleri üzerinde topladığı bir meydandır. Bu şematik girişim, ticarete ve kurguda dalaverenin sahip olduğu gücü gözler önüne serer. Bu dalavarenin istikbalinde, romanın ekonomisinin bağlı olduğu pek çok kaynak yer alacaktır.

3.

Üçkâğıtçılığın bir modelini çıkartırken, üçkâğıtçıların belli bir ideali bir yandan benimserken bir yandan da eylemleriyle ihlal ettikleri iki taraflı tutum bize sağlam bir başlangıç noktası sağlar. Ancak üçkâğıtçıların belli bir ideali *temsil etme* biçimleri ima edildiği kadar açık değildir. Üçkâğıtçının etkileyiciliğini merakla seyreden roman bir yandan da bu suçun küçük hesaplarını, çevrilen dolapların bayıklığını alaya alır. Üçkâğıtçıların öne sürdüğü idealler de, çağrışım yoluyla hiciv konusu olurlar.

Böyle üstün bir kavramı tüm izdüşümleri ve kisveleriyle –ister merhamet, ister hayırseverlik, ister iyilikseverlik olsun– kendine benzeten roman, ideali kevgire çeviren bir ansiklopedik poligona dönüşür. Bu çürütme faaliyetini sağlayan nihilist itiş gücünü hafifleten yegâne etken, üçkâğıtçıların belli sosyal kurumlara bağlı olmasıdır. Romanın idealin içini Nietzscheciliğin son raddesi diyebileceğimiz bir şekilde boşaltan özelliği, bu sayede somut bir toplumsal hiciv veya eleştiri ile eşleşir. Eleştirel yetkinliğin siyasi alanda kullanımını kritik eden, dilde yetkinliğin ise manipülasyonun temeli olduğunu kamu yararı için duyuran roman aynı zamanda karakterlerinin, üçkâğıtçıların olduğu kadar avlananların, son olarak da kendisinin bir hicvidir.

Metnin ortasından geçen havza, romanın dışarıya ve kendine yönelttiği ironinin en etkili araçlarından biri haline gelir. Romanın ikinci yarısında olayların temposu, sahnelerin yapısı ve karakterlerde meydana gelen değişim yabana atılamayacak kadar belirgindir. Romanın içinde olduğu zamanın gündüz saatleri terk etmesiyle beraber yapıda bir serbestlik ve yeni yeni çağrışımlar mümkün hale gelir. Sahneler azalır ve daha seyrek hale gelirler. Avların birinin diğerini izlemesinde yavaşlama olur. Gezmiş-görmüş adam ile onu dinleyenlerin sohbetlerinde konu başka yerlere sapar. Sohbetlerin itici gücü olan çıplak iktisadi dürtülerin üzeri örtülür, felsefi tahminlerle bir ölçüde gizlenir.

Eğer romanın ilk yarısındaki üçkâğıtçılar, H. Bruce Franklin'in iddia ettiği gibi gezmiş-görmüş adama bir peşrev niteliğindeyse, romanın muazzam bir düş kırıklığına doğru hazırlandığı söylenebilir; çünkü romanın dini sembolizmi bağlamında düşünüldüğü zaman gezmiş-görmüş adam aslan değil, kuzu gibi kalmaktadır. Hayata yenik başlamış bir adamdır. Girdiği sohbetler edilgen bir kurbanın varlığından uzaklaştırılması değil, iki taraflı nükte savaşlarıdır. Konuştuğu, sonunda Charlie Noble ismini alan –*birbirlerinin* yerine geçebilir olduklarını gösteren– iki adam da en az onun kadar hilebaz, ağız sıkı ve manipülatiftir. Cephanesinde bulunan tek silah çekiciliği, tek stratejisi de baştan çıkarıcılığıdır. Karşılaşmalarında şarap ve tütün bu yüzden bu kadar önemlidir. Gezmiş-görmüş adamın elinde bir numara ya da ayırıcı nitelik yoktur. Bu yüzden de romanın ilk yarısında üçkâğıtçıların arasındaki düzenli iş tanzimi, incelenen konunun karakterlere göre ayrılması gibi özellikler yok olur; yerine konuların çok daha akışkan bir şekilde birbirine geçtiği bir anlatı gelir. Gezmiş-görmüş adamın karşılaşmalarının sıklıkla konu dışına sapması, üçkâğıtçılık operasyonunda vurgunun retorikten hikâye anlatımına geçtiğinin altını çizmektedir.

O halde kendisinden önceki üçkâğıtçılara kıyasla, gezmiş-görmüş adamın itibarında bir azalma meydana gelmiştir. Romanın ikinci yarısındaki hiciv, dolayısıyla, çift yönde ilerler: Bir yandan ideale yapılan taarruz genişlerken, diğer yandan hicvin itici gücü romanın kendisine doğru döner. Gezmiş-görmüş adamın Charlie Noble adındaki iki adamı da kandırmaktaki başarısızlığı ve en büyük zaferinin yirmi beş sentlik bir saç tıraşını bedavaya getirmek olması, romanın hicvini kendi anti-kahramanına ve dolayısıyla da kendine uyguladığının bir nişanesidir.

Romanın ikinci yarısı üç ana sahneye ayrılır. İlk kısımda, romanın ilk yarısından kalan ve bir nebze devamlılığı sağlayan tek parça olan Missouri'li bekârla neticesiz bir münasebetten sonra, gezmiş-görmüş adam bir on bölüm boyunca onu meşgul eden ve ilk Charlie Noble olduğu anlaşılan bir "ahbap" edinir. Bu görüşme

sırasında, güvenilirlik ideolojisinin ana hatları büyük ölçüde belli olur. Soyut bir kavram olarak her bağlamda sosyal etkileşimin vazgeçilmez temeli olan güvenilirlik, *davranışsal* boyut ile kuvvetlenir – samimiyet ve cana yakınlığa yapılan vurgu da bu sebeptendir.

Tuhaf bir biçimde, gezmiş-görmüş adamın bu bölümlerde (XXV-XXXV) görüştüğü adamın anlattığı biçimde, hikâyenin örnek Kızılderili düşmanı olan Albay John Moredock'un ortaya çıkardığı genişleme yanlısı ırkçılık, samimiyet ve cana yakınlık gibi toplumsal kurallarla el ele ilerlemektedir. Kızılderili düşmanı, kullandığı retorik aynı anda inkâr eden üçkâğıtçıların sahip olduğu tutarsızlığın aynısından mustarıptır. "Bilakis, Moredock, çelişkili gibi görünen, kuşkusuz merak uyandırıcı, fakat aynı zamanda inkâr edilemez bir şeyin örneği idi; neredeyse bütün Kızılderili düşmanlarının özünde sevgi dolu bir kalp, her halükârda, vasatın üstünde cömert bir kalp saklıdır." Kızılderili düşmanı yurttan istikrar atmosferini korumak amacıyla ister barış, ister güvenilirlik olarak tarif edilmiş olsun, şiddetin haricileştirilmesinin, dışa vurulmasının, bir *ötekine* yöneltilmesinin örneğidir. Bu, şifacı doktorun kurduğu şablonu sürekli hale getirir; onun şakacılığını, dil oyunbazlığını haricileştirir ve *onun* ötekisine aktarır. Bu şablona çok daha geniş bir ölçekte, Kızılderili düşmanlığının rasyonelleştirilmesi olarak hikâyeye giren bir anekdotta da rastlanabilir. Şef Mocmohoc bir anda, ortada açık bir sebep yokken, Wright ve Weaver ailelerinin yaşadığı koloniye olan düşmanlığına son verir; teklif ettiği ateşkesin şartlarından biri olarak "beş kuzenin şefin ikametgâhına hep birlikte girmesi"ni yasaklar. "Gelgelelim Mocmohoc bir zaman gelip ince üslubu ve hoş tavırlarıyla onların öylesine güvenini kazandı ki hepsini birden bir ayı eti ziyafetine buyur etti, ve orada pusu kurup hepsini öldürdü." Kızılderili şef, komşularını son bir ironiyle eğlendirmeyi başarır. Mocmohoc, romanın ilk yarısında kamusal söylemlerde var olan ve üçkâğıtçıların devamlı olarak somutlaştırdığı uyuşmazlıkları açık bir biçimde sergileyerek onlarla dalga geçer. Bu güvenilirlik uçurumunu gizlemek yerine onu en olumlu –ve olumsuz– şekliyle

ifade eder. Bu anekdot, romanın yasal dilin itibarını sorgulamasını da sürdürür. Anekdotun haklı gösterdiği soykırım, toplumsal düzeyde, medeni hayatta dilin riyakârlığının yansıtıldığı ve haricileştirildiği bir kesimin lağvedilmesini sağlayan olay işlevini görür. Kızıl-derililerin şarap ve tütün ikramları romanın son yarısında dört de-fa geçer ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki insan derisinden abajurları hatırlatan bir şekilde, bu üçkâğıtçılığın yurtiçi cephesine olan yan-sımlarını bize gösterir. Şiddet saçma Kızılderili sepetleri ve tütün çubuklarına dönüştürülür.

Kızılderili düşmanlığı o halde romanın *ötekiyi*, yani güvenilirlik ideolojisinin genelde gizli olan ancak bütünleyici olan tarafını ilk defa açığa vurmasıdır. Roman, Melville'in hikâyeciliğinde en geliş-miş örneği *Moby Dick*'deki Ahab olduğu söylenebilecek saplantı-lı kişiliğe en çok Kızılderili düşmanıya yaklaşır. Maceranın nesnesi ister Kızılderili, ister "açık deniz sakini" olsun, görünüşte saplantı-lı olan projenin temelinde bölünmüş bir kişilik yatar. Av bir istikra-rı geri getirme, modeli dil olan bir dış madeni yansıtarak ve saf dış-ı ederek iç tutarsızlığı bastırma teşebbüsüdür. Avcı obsesyonla şi-zofreni arasında mekik dokur.

Gezmiş-görmüş adamın ilk ana muhatabı olan Charlie Noble ile olan karşılaşmasında ideal, sosyal uygulamasını ve üslubunu ya-kalar. Daima görgü sınırları içerisinde kalan güvenilirlik faaliyetleri-ne imkân tanıyan, ayrıca sosyal etkileşim aracı görevi olan sohbe-te epey bir ilgi gösterilir. Frank Goodman rumuzlu gezmiş-görmüş adam ve Charlie Noble arasındaki sohbet de güvenilirliğin alt ko-nuları ya da kategorilerinden birine ustalıkla geçer. Bir şişe kötü porto şarabı eşliğinde –ki daha fazla tüketime birbirlerini ikna et-meye çalışırken iki ev arkadaşı bu içkiyi ağzına bile sürmez– in-san kalbinin asaleti, mizaha duyulan ihtiyaç, cana yakınlık ve gü-venilirlik alışverişi-ne eşlik eden sohbeti uzatmak için gerekli ge-nel kültür kabilinden konulara başvururlar. Bu okuryazarlık kisvesi, uzun uzadıya süren Shakespeare tartışmasından anlaşılabilir. Soh-bet edenler hevesle tartışır gibi görünürlerken bile benimsedikle-

ri tavır güvenilirliğe duyulan ihtiyacın var olduğunu farz eder: Mesela Charlie Noble, Missourili bekâr ve Polonius'u inançsızlık hanesine yazarken, gezmiş-görmüş adam onların merhamet sahibi olduklarını savunur.

Gezmiş-görmüş adam ile muhatabı arasındaki coşkulu dostluk, gezmiş-görmüş adamın samimiyetin tek kaidesini çiğnemesi ve Charlie Noble'dan para istemesiyle kesintiye uğrar. Gezmiş-görmüş adam ahababının öfkesini dindirip gene hızlı bir kişilik değişimine uğrayan bir başka karakterin hikâyesini anlatır: meczup beyzade Charlemont. Eğer Kızılderili düşmanı uçurumun bir yanı yalnız bir canı, diğer yanı ise duygusal ve cana yakın bir parano-yak şizofren olarak tasvir edilebilecekse, Charlemont aynı tutarsızlığın manik-depresif versiyonu gibidir. Yirmi dokuz yaşındaki bu St. Louisli iş adamı bunalıma girer ve tüm girişimleri başarısızlığa uğramaya başlar. Ortadan kaybolduğunda, arkadaşları intihar ettiğini düşünmeye başlar. Yıllar sonra geri döner, "hayattaydı, üstelik tıpkı eskiden olduğu gibiydi." Bu yeniden yapılanma romanın o noktasında artık oturmuş olan bir kurala göre bize anlatılır. Artık "samimi" dostluklara vakit ayırabilecek, "meziyetleri" sayesinde "hakkındaki olumlu görüşlerin güneşi altında" refaha erebilecektir; "şarabın etkisi altında" bir ahababına aradan geçen yılların gizli olaylarını anlatır. Frank Goodman ve Charlie'nin kendilerini içinde buldukları *mise en abyme*'den çıkarılacak ders, tahmin edilebileceği gibi, "birdenbire meteliksiz kaldığını öğrendiğin yakın bir dostuna" sırtını dönmemektir; Charlie için ise kendisinden daha önce istenen miktarı bağışlamaktır. Yine de kişilik uyuşmazlıklarına dair en kapsamlı tartışma alanı, ister şizofreni ister manik-depresiflik olsun, gene uyuşmazlık meselesinin kendisidir: hem maskeli geçidin, hem de yer aldığı metnin etkili olabilmek için tâbi olduğu tutarlılık ve temsil kurallarından nasıl uzaklaştığıdır.

Anlatının gezmiş-görmüş adama odaklanan ikinci kısmında, bu karakter aynı şekilde tutarsız kişiliğe sahip iki kişiyle karşılaşır. Amerika transandantalizminin ideallerini benimsemiş bu iki ki-

şı, güzelliğe ve doğaya olan hayranlıklarının altında bir "Yankee" pragmatizmi beslemektedirler. Felsefi istihbarat memurunun söyleminde temsil iddiasını hem desteklemesi hem de inkâr etmeyi gerekli bulması gibi, Mark Winsome da temsilci bir "etiket teorisi" ile, "hayatın sunduğu veriler"i "bu soruyu yanıtlamak" imkânını kesinlikle reddeden "üçgen teorisi" arasında gidip gelmektedir. Mark Winsome ve müridi Egbert ile olan karşılaşmasında, geçmiş-görmüş adam bir üçkâğıtçıdan yalın bir adama dönüşür. Winsome ve Egbert benimsemiş oldukları ideallerdeki gedikleri sergilerler. Bu durumun en çok da yeni Charlie Noble olan Egbert'in, geçmiş-görmüş adamın para istemek için anlattığı arkadaşlık idealinin havasını boşaltmak amacıyla Çin Yıldızı'nın hikâyesini anlattığı sahnede belli olduğu söylenebilir.

Üçüncü, geçmiş-görmüş adamın yaşadıklarının ve romanın son kısmını oluşturan bölüm, pek çok açıdan romanı başladığı yere döndürür. Geçmiş-görmüş adamın saç tıraşının fiyatı üzerinden berberle yaptığı pazarlık bizi romanın ilk kötümser kişiliğine ve işaretlerin itibarının sınanmasına geri götürür. Berberin meslek alanı olan saç, evrensel bir insanlık paydasıdır; bu konu hakkında yapılan tartışma ise söylemin, aynı felsefi istihbarat memurunun sözlerinde olduğu gibi, insanın antropolojik bir incelemesi düzeyine erişmesini sağlar. Geçmiş-görmüş adamın anlattığı, lüks lambasının ışığı altında Incil okuyan muteber yaşlı adamın hikâyesi, ranzadan gelen görünmeyen bir muhalif ses tarafından bölünür. Roman son bir üçkâğıtçı, bu defa parasız bir delikanlının, "seyahat kilidi" ve para kemeri pazarlamasıyla sona erer; bu da romanın ilk sahnesi ve *Sahte Para Ayracı*'nın bir devamıdır.

Romanın ikinci yarısında, ve hatta bir bütün olarak metinde, bize metnin şifreleme ve ironiyle kendine yönelttiği alegorileştirmeyi en iyi gösteren Çin Yıldızı'nın hikâyesidir: *Ezra Pound'un Kantoları*'nı geçmişten haber veren bu tefecilik araştırmasında mütevazi bir mumcunun hayatı, dostu Orkide'den ihtiyacı olmayan bir borcu almasıyla birdenbire kararır. İsmi tezhip mesleğini çağrıştıran

Çin Yıldızı başta parlar, sonra "Muskingum nehri ağzında"ki Marietta, Ohio'da gölgeye düşer. Çin Yıldızı ismi kasabada geçen bir tefecilik hikâyesini egzotik bir havaya büründürür, alegorilerin geçtiği yabancı mekânları hatırlatır. Şark yıldızı kendini Ohio'da bulur; Muskingum ise -erkek cinsel organının esansı olan "musk", yani "miskotu" ile Hint erotik edebiyatındaki "lingum"un bir birleşimidir- romanın asimile edici iktisadının bir diğer örneğidir. Bir insan olmasına rağmen, Çin Yıldızı nadide bir porselenin kırılğanlığına sahiptir. Erkek ortağı ise ona hem alegorik, hem de mali açıdan "kazık atar": Ortağının ismi Orkide yalnız bir çiçeği değil, testisi de ifade etmektedir. Çin Yıldızı ışık sağlamak gibi üstü kapalı ve spekülâtif bir zanaatle uğraşırken, ayakkabıcı olan Orkide ayağın bastığı yer gibi somut şeylerle ilgilenmektedir.

"Piyangodan büyük ikramiye" kazanarak sosyal mertebesini yükselten Orkide, ahababını ilave sermayeye ve "kahrolası kuyruk yağından vazgeçip dünyayı saf balina yağıyla" aydınlatmaya ihtiyacı olduğuna ikna eder. "Karalar bağlamış adam"ın "vazgeç Tacitus'tan" talebi ve "gri paltolu, beyaz kravatlı beyefendi"nin evanjelist hayalleri gibi, Orkide de Çin Yıldızı'na ihtiyacı olmayan bu sermayeyi tüketicinin güya kuyruk yağından yapılmış muamlar yerine saf balina yağından yapılmış muamlara olan talebini gerekçe göstererek kabul ettirir. Kendisinden önceki uçkâğıtçıların asıl niyetlerini gizlemesini, özellikle de şifacı doktorun malları için para kabul etmemesini andıran bir şekilde Orkide, Çin Yıldızı'nın taahhüdünü laubali bir şekilde şöyle güvenceye alır:

"Bu arada, Çin Yıldızı, gerçi bir önemi yok ama, acaba bunu bir yere not alsan nasıl olur? Bir zararı olmaz, öyle değil mi?" Bunun üzerine Çin Yıldızı, Orkide'ye bin doları istendiği an geri ödeyeceğini taahhüt eden bir senet verdi. Orkide senedi alıp bir an inceledikten sonra, "Pöf, sana söyledim, dostum Çin Yıldızı, asla bir talepte bulunacak değilim (...) Anladın değil mi, seni bunun için asla rahatsız etmeyeceğim, (...) artık hiçbir şeyi

dert etme, dostum Çin Yıldızı, sadece paranla en iyi yatırımı nasıl yapacağını düşün.”

Çin Yıldızı’nın bu dalavereye rızası da bütünüyle itirazsız olmaz. Kasabada yaşayan “İhtiyar Özüsözübir” ve “İhtiyar Akliselim”, Çin Yıldızı’nın öteki benliği rolünü üstlenir ve çekincelerini dile getirirler. Orkide bu şüphecilerden kendine düşman çıkacağını sezer, Kara Şelale Kömür Şirketi temsilcisinin “düzenbazlar” ile arasındaki husumet gibi. O halde şu anda karşımızda bulunan durum “klasik” bir üçkâğıt konfigürasyonudur. Üçkâğıtçı Orkide, ihtiyacı olmayan bir borcu alması için Çin Yıldızı’nı gönüllendirirken, iki “yalın adam”, alegorik isimlerinin belirttiği kadar sade ve dolaysız bir biçimde, bu duruma direnirler. O halde Orkide’nin Çin Yıldızı’na yaptığı şu konuşmada, hikâye boyunca her zaman biçim değiştirmiş olan bir ideolojiyi bu şekilde özetlemesine de şaşırمامamız gerekir:

“Yapma, Çin Yıldızı, amma kederli bir yaratıksın. Yaşama neden aydınlık tarafından bakmıyorsun? Yaşama aydınlık yüzünden bakmazsan, ne işinde ne de başka bir şeyde başarılı olabilirsin. Karamsarlık insanı mahveder.” Sonra, altın başlıklı asasıyla onu neşeli bir şekilde dürterek, “O halde ne duruyorsun? Niçin benim gibi aydınlık ve umut dolu olmuyorsun? Niçin güven duymuyorsun, Çin Yıldızı?”

Sermaye birikimi makinesinin çarkları bir kez daha coşkulu bir iyimserliğin diliyle yağlanır. Ancak Çin Yıldızı’nın hikâyesi bu kategorinin işlevine yeni bir boyut ve seviye kazandırır. İlk defa güvenilrliğin psikolojik –özel ve kamusal alanda– yansımalarına dair bir şeyler sezer ve Freud’un rüyanın bir arzu-giderimi olduğu düşüncesini haber verir:

Fakat kader bu ya, aynı gece, Çin Yıldızı bir rüya gördü, gülümseyen bir melek kılığına girmiş, elinde bir tür bereket boynuzu tutan bir varlık, onun başının üzerinde dönerek mısır taneleri gibi iri, küçük altın dolarları boca ediyordu. “Benim adım Parlak

Gelecek, dostum Çin Yıldızı," dedi melek, "eğer dostun Orkide'nin ögüdünü tutarsan, gör bak neler olacak." Bu sözlerin ardından Parlak Gelecek boynuzunu bir kez daha savurarak üzerine öyle bir çil çil altın yağdırdı ki Çin Yıldızı çepeçevre altın yığınlarının arasına gömüldü ve arpa suyuna batmış bir bira imalatçısı gibi debelenmeye başladı.

Bu kapitalist düş, güvenilirlik ideolojisinin en derin nüfuzunun ve insan aklının en iç kalesini fethedişinin resmidir. Çin Yıldızı'nı savunmasız uyku anında yakalayan bu düş, hem sağduyusunun kurmuş olduğu setleri, hem de psikanalistler gibi onu rüyayı yorumlamaya teşvik eden İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Akliselim'in tarafsızlığını bertaraf etmeyi başarır. Ancak iş işten geçmiştir. Bereket, bolluk ve işret (bira imalatçısı) görüntüleriyle dolu rüyaya kendini bırakan Çin Yıldızı, Orkide'nin ona dayattığı çeki iade edemez. Borcun manasızlığı ve yaşattığı rahatsızlık Çin Yıldızı'nı huzursuz etmeye başlar; sürekli artan bir bolluğa dair saplantılı rüya geri döner ve vereceklinin üstü kapalı borçlanma şartlarına boyun eğmesini sağlar.

Bu noktadan baştaki dosttan alınan borçla ivme kazanarak ters yönde ilerleyen iki eğri çıkar. Çin Yıldızı için bu çizgi kesintisiz, neredeyse mekanik olan bir iniştir. Borcunun ödemelerine yetişemez ve giderek daha fazla borçlanır. Asıl borcun asgarisini ödemek için yaşanan cebelleşme, aynı derecede beyhude bir faizi ödeme teşebbüsüne dönüşür. Kendisinin üzerindeki menkul kıymetler sisteminin başaşağı oluşu da Çin Yıldızı'nın başarısızlığını kaçınılmaz hale getirir:

Fakat bu kez balına yağı işine girmek yerine (...) kuyruk yağına geri döndü. Gelgelelim, çok miktarda kuyruk yağı satın almıştı, bunları muma çevirdiği sırada kuyruk yağının fiyatı, dolayısıyla mum fiyatları öylesine düştü ki, bir kilo mum, içine konan kuyruk yağının masrafını ancak karşılıyordu. Bu arada, Orkide'ye olan borcunun bir yıllık faizi birikmişti (...)

Ancak bu kapandan kurtulmanın en bariz yolu, yani borcunu ödemeyerek acze düşmek Çin Yıldızı'nın aklına gelmez, çünkü fazla dürüsttür; roman boyunca üçkâğıtçıların yücelttiği nezaket ve terbiye ideallerini tamamiyle içselleştirmiştir: "Çin Yıldızı'nın yerinde başka biri olsaydı, senedini vaktinde ödeyemediği durumda kaypaklık edebilir[di]."

Fakat bu başka birisi Orkide'dir. Onun faaliyetlerinde bir tutarlılık yoktur. Diğer üçkâğıtçılar ve anlatıcı gibi Orkide de tutarsız olma hürriyetine sahiptir. Kendisinden önceki çürütücüler gibi şüpheli bir mizaca sahiptir; hastalık hastasıdır. Hastalığı yüzünden yolu Avrupa'ya düşer. Charlemont gibi seyahatlerinden döndüğünde başka bir insan olmuştur, ancak onun tersi istikamette: "hırpani, yanakları solgun, bariz biçimde keyifsiz ve soğuk bir tavır içinde"dir. Dinî ya da "yarı-dinî" bir Terkçi olan Orkide, popülist dinin evanjelist dürtüsü ile kapitalizm ve birikim mantığının birbiriyle nasıl örtüştüğünü gösterir. Son karşımıza çıktığında, medeni üçkâğıtçı ve "namuslu vatandaş" üçkâğıtçı Orkide katılaşmış ve dindarlaşmıştır; boş inançlara kapılmış ve şüpheli olmuştur. Gıpta ettiği üst düzey kapitalizme erişmiştir. "New York'taki bir simsar tarafından dolandırılarak", Çin Yıldızı'na sonunda ölümcül bir güneş çarpmasına götürecek olan nihai ve ezici darbesini vurur. Çin Yıldızı ölür, zihninin mumu sönmüştür; içindeki iyimserlik güneşi acı ekonomik gerçeklerce tutulmaya uğramış, arkasında bıraktığı çocuklarıysa devletin eline düşmüştür. İhtiyar Özüsözübir ve İhtiyar Akliselim mezartaşına, "Bütün bunların sebebi bir dosttan alınan borç idi," diyerek kayda geçer.

Bu hikâye roman boyunca süren manipülasyonun cinsel boyutunu üstü kapalı gösterdiği gibi, üçkâğıtçılığın geniş psikolojik etkisini de işaret eder. Ancak hikâyenin asıl katkısı roman boyunca dağıtılan ayrıntıları derinleştirmek değil derleyerek sivri bir alegori haline getirmektir. Hikâyenin güldürüsünün ve karakter isimlerindeki taşra absürtlüğünün altında çok ince bir ekonomi işlemektedir. Bu içselleştirilmiş tiyatronun metinsel ekonomisi, romanın ilk

yarısındaki mekanik üçkâğıt operasyonuna paralel ilerlemektedir. Hikâyenin romanın ilk yarısındaki üçkâğıt operasyonunu parodi etmesi açısından bu bir alegori, metnin kendine yönelik bir ironi ve yapıbozumdur. Tüm iç içe geçmiş alanlarıyla üçkâğıdın süregelen tertibatını hatırlatması açısından ise bir toplumsal eleştiri ve kitle-sel psikoloji örneğidir.

4.

Şayet güvenilirlik nihayetinde metafizik bir kategoriye ve iyimserlik ile sorgusuz inanç arasında bir ilişkiyi işaret ediyorsa, tutarlılık kurgu ve temsil sahasında onun homologudur. Güvenilirlik inanç için neyse, tutarlılık da mantık ve temsil için odur – bir gerçeklik teminatı, anlam veya değerdeki dalgalanmaların ertelenmesidir. O halde tutarlılık kategorisine yalnız anlatıcının açık bir şekilde kendine göre uyarladığı üç bölümde değil, aynı zamanda arada çıktırından çıkan ve anlatıda “nesnelliğe” yapılan müdahaleyi gösteren açıklayıcı tasvirlerde rastlanması gayet uygundur.

Kurgu sahnesine doğrudan girdiği yerlerde de anlatıcı üçkâğıtçıları yaylın ateşiyle savunur; temel bir çelişkinin, bir idealin aynı anda ifadesinin ve içinin boşaltılmasının temsilcisi olduklarında, anlatıcı bir kurmaca eserinde tutarlılığın –ister karakterlerin kendiyile olan tutarlılığının, ister eserin “gerçek yaşama sıkı sıkıya [bağlılığı-nın]” – değerini masaya yatırır. Ne yapacağı kestirilebilen karakterler ve gerçekçi eserlerde “kurmacanın her türünde uydurma” ek-sik olmakla kalmaz, boy ölçüşemedikleri ve sonunda ihanet ettikleri birtakım “gerçekler” de bulunur. Kurmacasına uygun bir model olarak anlatıcı hazır bir sınıflandırmanın olmadığı “ördek gaga-lı karakterler”i isimlendirir ve “en mükemmel takma diş, gerçeğe yakın görünsün diye üzerine bir-iki kusur kondurulandır,” der. Kurmacada tutarsızlık davasını savunurken, anlatıcı metnin sesi, baş-köşedeki demirbaşı haline gelir. Somut bir gerçekliğe hizmet eden kurmaca eserin daha derin bir ideali çiğnediğini ifade ederek nere-

deyse kendi idealizmini yaratır gibi olur. Ancak sözlerinin arkasındaki itici güç, temsilden ve kurmaca eser tarafından ve onun adına yapılmış olan bir gerçeklikten bağımsızlığını ilan edişidir. O halde metnin “dışında”, romanın asıl bulunduğu alanda eksik olan bir itibarı bulduğu bir maskeli geçite –çeşitli kostümlere, muhtelif ucubelere, hayvan ve çiçek koleksiyonuna–asimile olur anlatıcı.

İdealin maskesinin düşürüldüğü bir tiyatro olarak metin, idealin aldığı her biçimin metnin çarklarınca parçalandığı neşeli bir imha şöleni olarak sonsuza kadar devam edebilir. Ancak bu serbestliğin içinde bir bityeniği, kurmacada bağımsızlığın ilanında tek bir koşul mevcuttur. Bu bityeniği tam da dil oyunlarının iktidarla kesiştiği, üçkâğıtçıların şu ya da bu şekilde bugün hâlâ var olan kurumlar adına methiyeler düzdüğü rezillik noktasıdır. Bu bityeniğinin, bu sınıır paylaşımının çürütmeler konusunu unutturmadığının veya kapatmadığının notunu düşmeliyiz. İdealin söndürülmesi ile toplumsal eleştiri beraber meydana gelirler. Melville bu sayede kurumsal iktidara daha da yaklaşan ilginç bir eleştirel program çeşitlemesini bize sunar. Nietzscheci-Heideggerci-Derridacı görüş, dolaylı olarak fazla çapraşık, katı veya kör olduğu için hesap veremeyen ana metin ve tutumlarda tecrit ve tetiklenmeye hazır bir şiddetin var olduğunu savunur – Melville’in versiyonunda ise, dilin riyakârlığının ifşa edilişi kenarda veya sınııda olmanın ahlâkça üstünlüğünden dolabın çevrildiği merkeze, iktidarın koltuğuna doğru ilerleyen bir eylemdir. Bu romana göre eleştiriciler *asıl* siyasetçilerdir. İktidara sahip olma, dilin riyakârlığına dair eleştirel bir farkındalıktan ayrı tutulamaz. *Sağlam Adam*’da edebi veya metafiziki kalantörlerin şiddeti *beslerken* eleştiricilerin bu şiddeti *serbest bıraktığı* düzenli işbölümü parçalanır. Ancak siyasi hayatın gerçeklerinden birkaç kademe uzaklıkta oluşturulmuş bir söylemde baskı ve şiddet dilinin kullanılması beklenmedik bir haber değeri taşıyabilir.

Güvenilirlik anahtar kelimesi altında muazzam bir idealler bahçesi roman boyunca yeşerir. Bunlar irili ufaklıdır. Daha kapsamlı olan idealleri gözlemlemiştik: doğa, insan, merhamet, insanseverlik ve

spekülasyon. Daha sınırlı olanlar ise şöyledir: dostluk, mizah anlayışı, nezaket, cömertlik, asalet, insan kalbi, vatanseverlik ve çelişkili bir biçimde, sınıfsal ayrıcalık ve ırksal egemenlik. Ancak yazara en yakın olan ideal kategorisini sona sakladık: "eşsiz deha". Anlatıcısının son kez eyleme müdahale ettiğinde "Gayet Emsalsiz Biri" sözlerinin altını çizmesiyle Melville bu tabirin önemini vurgulamış olur; bu anlatıcının metne dair dolaysız bir yorumda bulunduğu tek yerdir de.. Berberin kendisini dolandıran gezmiş-görmüş adamı tarif ederken kullandığı tabir de "gayet emsalsiz biri"dir. İlk üç kâğıtçı olan dilsiz daha Sadakat gemisine adım attığı anda "eşsiz bir deha"dır. Çizgisi tüm roman boyunca devam eden "eşsiz bir deha" tabiri yalnız metnin tarihsel programı için değil, idealin iktisadî için de hayati değer taşımaktadır. Elbette "eşsiz deha" romanın eşsiz kökenlere duyduğu ilginin fonksiyonlarından bir tanesidir. Mississippi üzerinde ilerleyen teknede birbirine karışan ve bir Amerika nüfusu örneği oluşturan "yabancılar"ın demografik kökeni bunlardan biridir. Bir diğeri de bu romana özgü görüntüler, tabirler ve kullanımlardan oluşan dilin kökenidir. Her ne kadar *sağlamlık* çeşitli biçimleriyle romanda en sık rastladığımız tabir olsa da –zira kelime özgüven, ümit, güven üzerinden iyimserlik, sağduyu, gizlilik ve ketumluktan dalavereye ve kandırmacaya kadar birçok anlama sahiptir– önemli kelime oyunları metinde genel olarak daha az göze batan ve yer sahibi olan kelimelere dair çeşitlemelerde de karşımıza çıkar: *sahne*, *spekülasyon*, *şüpheli*, *şüphe*, *aşırı*, *tuhaf*, *dürüst* ve *basın*. En geniş anlamıyla, muhtelif kökenler oluşturmaya yönelik bu ilginin John Irwin'in açıkladığı biçimiyle Amerika yazınında bir kültürel tekvin programına özgü olduğu söylenebilir.

Ancak metin boyunca önemi belirtilen eşsizlik "deha" ile beraber anılır. Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde yürüttüğü transandantal soruşturmalarda araştırdığı bu sözcük yalnız hayatın köklerine değil ruh kavramına, bu dünyaya yalnız sağlam bir azınlıkça geri iletilen bir parıltıya kadar uzanır. Kelimenin *Oxford İngilizce Sözlük*'teki tanımlarından bir tanesi aşağıdaki gibidir:

Yüceltilen ve doğuştan sahip olunan, örneğin herhangi bir sanat, spekülasyon veya pratikte en üstün konuma sahip olanlara özgü düşünsel güç; kuvvetli bir yaratıcılığa, eşsiz düşünceye, buluşa veya keşfe yol açan içgüdüsel ve olağanüstü bir yetenek.

Ancak kendini bir şekilde "doğduğu" topraklarda bulan son derece hassas hüner aynı zamanda güvenilirlik ideolojisine de uyum sağlar. Çünkü güvenilirliğin her zaman ince alışverişlerinin etrafını çevirdiği "samimiyet", sosyal beceriklilik ve cana yakınlıkta da dehanın pırıltısı vardır. Bu anlamda üçkâğıtçılar dehalarını ticaretin pratik ilgisi ve faaliyetine dönüştürmekte çok beceriklidirler. İlk Charlie Noble, deha ve samimiyetin işbirliği konusunda özellikle açık sözlüdür:

Doldur, daha doldur dostum. Yükselsin yakuttan med-cezir ve ardisıra lal rengi rüyalar! (...) Safa edelim. Safa nedir? (...) Bir araya toplanmak. Ama yarasalar da bir araya toplanır.

(...) Yarasalar, birlikte yaşarlar ama birbirlerinin varlığından hoşnut olmazlar. Yarasalar saf ruhlar değildir. İnsana vergidir bu. İnsanlar arasında dostluğun en üst mertebesini ifade eden sözcüğün vazgeçilmez biçimde şişenin neşeli lütfunu çağrıştırdığını düşünmek ne hoş.

(...) Canayakınlık her alanı ve mesleği istila etmiş durumda. Canayakın senatörlerimiz var, canayakın yazarlarımız, canayakın üniversite hocaları, canayakın doktorlar, canayakın rahipler, canayakın cerrahlar, yakında canayakın cellatlar da ortaya çıkar.

İşte gerçekten yazarın can evi de burasıdır. Dehanın manevi boyutunu gösteren Melville muazzam bir açık sözlülük göstererek hem kendi eserinin deha iddiasını, hem de eşsiz dehanın tanınması, korunması ve üretilmesine tahsis edilmiş, üniversitelerin başını çektiği kurumlar ağını ifşa eder. Her ne kadar güvenilirliğin lehine dile getirilmese de, eşsiz deha üniversitenin ve büyük sanat kurumlarının metafiziğe doğru yönlendirilmesidir. Akademik başarı

ve ün eşsiz deha adına bahşedilir. Herhangi bir sanat, spekülasyon veya pratiğin çalışacağı tarafsız alan bu tabirin etrafında oluşur. Bu tarafsızlık, yabancıların giremediği çeşitli disiplinleri oluşturan koruyucu ve dolambaçlı bir gümrükçe emniyete alınır. Üçkâğıtçıların niyeti ve dolambaçlı çizgilerini ifade edişleriyle ilerleyen bir kurumsal gaye vardır ki bu da "her alanı" "canayakın yazarlarımız, (...) üniversite hocaları, (...) doktorlar, (...) rahipler, (...) cerrahlar (...)" ve benzerlerinin istila etmesidir. Üniversite farklı disiplinler için ne ise, geçmiş-görmüş adam da farklı üçkâğıtçılar için odur: Bir spekülasyon sisteminin daha üst bir düzeye, evrensel olana özümsemesidir. Eşsiz dehanın sığınağı olarak üniversite devlet, maliye, savunma, sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi sistemlere faaliyetlerinin en parlak fikirlerle destekleneceği güvencesini verir.

O halde, okurlar bir anlamda üniversite iken eleştirmenlerin metin içindeki dil oyunlarını serbest bırakmasının anlamı ne olabilir? Çürütme faaliyeti *kampüs içinde*, yani kendi kendine sağladığı bir tarafsızlık karşısında korunan kapalı bir bölgede gerçekleşirken bu ne anlama gelebilir? Bu alan içerisinde eleştiriciler, dil ve okuma konusundaki son bilirkişi olma payesine sahiptirler. Çağdaş hatiplerin nefes nefese ilan ettikleri hareketler, *dışarıda bulunan* siyasi gücün kural kitaplarındaki neredeyse zamansız ilkeler iken, eşsiz deha tapınağında eleştiri becerilerini öğretmenin anlamı ne olabilir? Üniversite içerisinde muhakkak bir iç politika olsa da bu, eleştiri becerileri ve kitlesel manipülasyonun örtüşmesinin *dışarıda* sahip olduğu anlamlar yanında kıyas kabul etmez. Önceki tartışmamıza dönecek olursak televizyonun, üçkâğıtçı adamın bulunduğu yeri devralan kitlesel araçlar arasında önemli bir örnek olduğunu söylemek mümkündür. Başlı başına görsel ve işitsel dilin karmaşık bir biçimi olan televizyon farkı yok eder, seyirciyi huzursuz eden siyasal, toplumsal ve entelektüel tutarsızlıkları sistemli bir biçimde ortadan kaldırır. Televizyonun tüm programlama düzeylerinde var olan tüm gerilim kaynaklarından faydalanmaya dair *azmi*, bu romanda resmedildiği üzere üçkâğıtçıların dur durak bilmeyen iyim-

serliğinin ve asimilasyon sürecinin kitlesel araçlardaki izdüşümüdür. Televizyonda programların ve reklamların birbirini doğrulama ve birbirine omuz vermedeki işbirliği, üçkâğıtçıların birbirlerinin iddialarını doğruladığı ortak referanslılığın çağdaş bir versiyonudur. Televizyonun ideolojisine gelen itiraz, neredeyse küresel ölçekte bir kültürü metafiziğin yönlendirmesinin darbe almasıdır. Ancak böyle bir saldırıya olanak sağlayan yapıbozumcu farkındalık henüz tam anlamıyla *dışarıya* sızmış değildir. Sağlam kapitalizmin ilkele-ri bu tür kazanımların "ilk" teşebbüse, yani eşsiz dehanın arayışı-na tekrar yatırım için kullanılmasını gerektirir. Bu bölüm de üniversitenin oluşturduğu Melville literatürüne katılacak ve böylece eşsiz deha sunağında kurban edilecektir.

Üniversitenin asimile edici tarafsızlığının en göze çarpan örneği, yapıbozumcu eleştiriye yönelik tutumu olmuştur. Geçmiştekileri aratmayan bir özen, akademik bir etraflılık ve teknik hünere sahip olsa da, yapıbozumcu eleştiri taleplerini bu çeşit teminatlara değil, bir duruşa, determinist faaliyeti dengeleyen bir ritme, kendine özgü bir tutuma ve ironik bir sese göre konumlandırır. Yapıbozumcu eleştirinin Batı medeniyetinin iki bin yıllık geleneğinin altına mayın döşeme iddiasına bakılacak olursa, birkaç yıl gibi bir süre içinde "eleştirel teori"nin her biri kendi alanında yetkinlik iddiasına sahip tematik, tarihsel, biyografik, biçimsel araştırmalar ve dilbilim çalışmaları arasında yerini almış olması dikkate değer bir durumdur. Yapıbozumcu eleştirinin huysuz tutumu da akademik pazarın tezgâhında satılan muhtelif beceriler ve mallardan bir tanesi haline gelir. Bu kurumsallaşma, yapıbozumculuğun içinin boşalmasının kendini tanımlaması ve kendine yer açmasına denk geldiği izlenimini bırakır. Yapıbozumculuğun en verimli yolları *dışarıda bir yerde*, kampüsün ötesinde, tarafsız dilin yerini sert dile bıraktığı, sürekli genişlemekte olan *genel* bir ölçekte gözlemlediğimiz determinizmlerin hayatın maddi, kültürel şartlarını etkilediği yerlerde bulunuyor olabilir. Zıt olmaları için bir sebep göremediğimden *maddi ve kültürel alanları bir araya yerleştiriyorum*.

Aynı bir Nisan gününde aniden beliriveren kumral saçlı dilsizin romanın çizgisini belirlemiş olması gibi, *Sağlam Adam* da mukadder bir eser olmuştur. Mekanik yeniden üretim çağının bir ürünü olarak, iletişimin ve kitlesel dilin ileride nasıl bir işlev göreceğinin tohumlarını çok önceden ekmıştır. Eleştirel tasarısı da zamanının ötesinde olmuştur. İdealin çürütülmesine dair son derece ince ve kapsamlı bir mekanizma sunmasının yanı sıra, yapıbozumculuğun erişilebilir hale getirdiği eleştirel becerileri de en geniş toplumsal bağlama yerleştirmiştir. Eleştiriyi ve iktidarın ifadesini önceden belirlenmiş ve mistik bir çizgide iki karşıt uca yerleştiren, kendi kendine hizmet eden bir konfigürasyona alternatif sunar. İç eleştirel tasarısının işaret ettiği konfigürasyonların ana hatlarını çizenlerden, bu konumları tekrar değerlendirmelerini talep eder: Bu konumlar çağdaş eleştirel ortamda, bu sahnenin konumu da akademik süpermarket ve üniversitenin genel toplumsal mekânı içerisinde. Naçizane olsa da katkımız, "bu maskeli geçit[in] daha kimbilir nelerle vesile [olacağını]" belirlemek olacaktır.

Çeviren EMRAH SERDAN

 İletişim Klasikleri

HERMAN

MELVILLE

Yazıcı Bartleby

Çeviren MURAT BELGE

Sağlam Adam

Çeviren AYŞE DENİZ TEMİZ

CHARLES

DICKENS

Martin Chuzzlewit

Çeviren MURAT BELGE

FRANCIS SCOTT KEY

FITZGERALD

Muhteşem Gatsby

Çeviren HASAN FEHMI NEMLİ

Sevecendir Gece

Çeviren HASAN FEHMI NEMLİ

**WILLIAM
BECKFORD**

Vathek

Çeviren SEÇİL KIVRAK

**THOMAS
HARDY**

Adsız Sansız Bir Jude

Çeviren TACİSER BELGE

**WEEDON/GEORGE
GROSSMITH**

Önemsiz Bir Adamın Günlüğü

Çeviren KAYA GENÇ

**HENRY
JAMES**

Aspern'in Mektupları

Çeviren HASAN FEHMI NEMLİ

Daisy Miller

Çeviren GÜLÜMSER AĞIRER

THOMAS DE
QUINCEY

Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet

Çeviren İSMET BIRKAN

SAMUEL TAYLOR
COLERIDGE

Yaşlı Gemici

Çeviren ŞAVKAR ALTINEL

OSCAR
WILDE

Bay W.H.'nin Portresi

Çeviren KAYA GENÇ

JAMES
JOYCE

Dublinliler

Çeviren MURAT BELGE

Sanatçının Bir Genç Adam Olarak
Portresi

Çeviren MURAT BELGE

R. L.

STEVENSON

Dr. Jekyll ve Bay Hyde'ın Tuhaf Hikâyesi

Çeviren KAYA GENÇ

JOHANN WOLFGANG VON

GOETHE

İtalya Seyahati

Çeviren GÜRSEL AYTAÇ

HENRI BEYLE

STENDHAL

Kırmızı ve Siyah

Çeviren ŞERİF HULÜSİ

HONORÉ DE

BALZAC

Bilinmeyen Şaheser

Çeviren RENAN AKMAN

Goriot Baba

Çeviren ŞERİF HULÜSİ

www.iletisim.com.tr